T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

PROF. DR. MUHAN BALİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

YASEMİN SERMETCİOĞLU

YÜKSEK LİSANS

PROF. DR. EYÜP AKMAN

ARALIK - 2021
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Yasemin SERMETCİOĞLU

ÖZET

YÜKSEK LİSANS

PROF. DR. MUHAN BALİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

YASEMİN SERMETCİOĞLU
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN:PROF. DR. EYÜP AKMAN

Bibliyografyalar, bir konuyla ilgili yayımlanmış eserlerin ve araştırmaların listesi mahiyetinde çalışmalardır. Araştırılan konuyla ilgili literatür taraması esnasında araştırmacılar için başucu kaynağı olması sebebiyle önem teşkil eder.

Tez, tüm hayatını edebiyat araştırmalarına ve halk bilimi çalışmalarına adayan Prof. Dr. Muhan Bali'nin eserlerinin derlenip bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir bibliyografya çalışmasıdır. Tezde sadece eser adları listesi oluşturulmamış aynı zamanda eserlerin içeriği hakkında da kısa bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Dört bölümden oluşan tezin birinci bölümünde Muhan Bali'nin hayatı, ikinci bölümde Muhan Bali'nin eserleri ve incelemeleri hakkında bilgi verilmiştir, üçüncü bölümde Muhan Bali'nin danışmanlığını yapmış olduğu tezlere ve açıklamalarına, dördüncü bölümde Muhan Bali ile ilgili hatıralara yer verilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Muhan Bali, Bibliyografya, Halk bilimi.

ABSTRACT

MSC THESIS

PROF. DR. LIFE AND WORKS OF MUHAN BALI

YASEMIN SERMETCIOĞLU

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE

TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

SUPERVISOR:PROF. DR. EYÜP AKMAN

Bibliographies are works in the form of lists of published works and researches on a subject. It is important as it is a bedside resource for researchers during a literature review on a subject. Our thesis devoted his whole life to literature research and folklore studies. It is a bibliography work created by collecting and bringing together Dr. Muhan Bali's works. In our study, it is not only a work index was created, but also brief information about the content of the works was tried to be given.

In the first part of the study, which consists of four parts; Muhan Bali's life, in the second part, Information is given about the works and reviews of Muhan Bali. In the third part, The theses and explanations of Muhan Bali. In the fourth part; Memories about Muhan Bali are included.

KEYWORDS: Muhan Bali, Bibliography, Folklore.

Ön Söz

Bu çalışma halk edebiyatı alanının ilk doktorları arasında yer alan, yetiştirdiği öğrenciler, verdiği eserler ve derleme arşiviyle halk bilimi alanında önemli hizmetleri bulunan Prof. Dr. Muhan Bali'nin çalışmalarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Çalışmamızda Muhan Bali'ye ait kitap, makale, bildiri ve ansiklopedi maddelerinin yanı sıra Prof. Dr. Muhan Bali'nin Atatürk Üniversitesinde danışmanlığını yapmış olduğu (doktora, yüksek lisans, bitirme) tezlere de yer verilmiştir. Eserler hazırlanırken her eser hakkında kısa bilgiler aktarılmıştır. Araştırmam sırasında ulaşamadığım birkaç eserin ise çalışmamızda künyelerine yer verilmiştir.

Birçok hocaya öğrencileri tarafından armağan kitabı çıkartılırken Muhan Bali için yapılmış böyle bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Sadece Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi ve Milli Folklor Dergisi bir sayılarını Muhan Bali'ye ayırmışlardır. Bu sayılarda yayımlanan yazılarda Muhan Bali'nin eserleri bile tam olarak verilememiştir. Hatta bazı bildirileri ve makaleleri kitap kategorisinde değerlendirilmiştir.

Muhan Bali, eserlerinin yanı sıra yaptığı derleme çalışmalarıyla da Türk folkloruna katkısı olan bir araştırmacıdır. Kendisinin ifade ettiği üzere dünyada üçüncü, Türkiye'de birinci sırada yer alan bir derleme arşivine sahiptir. Kırk yılı aşkın bir sürede oluşturduğu bu arşivin UNESCO'yla işbirliği hâlinde yayınını gerçekleştirmeyi çok istemiş olsa da ömrü bu isteğini gerçekleştirmeye yetmemiştir. Arşiv, Muhan Bali tarafından İstanbul Kültür Üniversitesine armağan edilmiştir. İstanbul Kültür Üniversitesinde yer alan arşiv, kasetlerden CD'lere aktarılmıştır ama bunların deşifresi henüz yapılmamıştır. Muhan Bali'nin ifadesiyle Türkiye'de birinci sırada yer alan bir arşivin deşifresinin yapılması halk bilimi açısından oldukça önemlidir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Muhan Bali'nin hayatı, ikinci bölümde Muhan Bali'nin eserleri, üçüncü bölümde Muhan Bali'nin danışmanlığını yaptığı tezler, dördünce bölümde hatıralara yer verilmiştir. Ekler bölümünde Muhan Bali'nin basılı eserlerinden ulaşılması zor ve yazıları okunaklı olan yedi makale ve beş bildirisi yer almaktadır. Ayrıca yine ekler bölümüne Muhan Bali'nin basılmamış olan üç bildirisi ilave edilmiştir. Bu bildirilere Muhan Bali'nin kızı Ece Bali'nin yardımıyla ulaşılmıştır. Daktilo ile

yazılmış bildirilerin silik olması sebebiyle, bildiriler tarafımızdan dijital ortamda tekrar yazılmıştır.

Yukarıda değinilen sebepler doğrultusunda Muhan Bali'nin hayatını ve eserlerini yeniden ele almak istedim ve bu çalışmayı yaptım. Prof. Dr. Muhan Bali'nin eserlerinin tespit edilmesi konusunda bir takım zorluklarla karşılaştık. Değerli danışman hocam Prof. Dr. Eyüp Akman ve değerli hocalarım, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Dilaver Düzgün ve Nail Tan'ın görüş ve önerileriyle eserleri tespit ettik. Ayrıca Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz, İsa Kocakaplan, Prof. Dr. Ensar Aslan, Prof. Dr. Ali Çelik ve Prof. Dr. Salahaddin Bekki'nin hatıraları ile çalışmamızı zenginleştirdik.

Çalışmamın her aşamasında bana yol gösterip yardımını esirgemeyen, çalışmamı itinayla ve sabırla takip eden değerli danışman hocam Prof. Dr. Eyüp AKMAN'a, çalışmam boyunca yardımını esirgemeyen Muhan Bali'nin kızı Ece BALİ'ye ve bu süreçte beni maddi, manevi destekleyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

YASEMİN SERMETCİOĞLU

Kastamonu, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **III**

ÖN SÖZ ..... **V**

1. GİRİŞ **1**

I.BÖLÜM

2. PROF. DR. MUHAN BALİ'NİN HAYAT

II. BÖLÜPM

3. MUHAN BALİ'NİN ESERLERİ VE BUNLARIN İNCELENMESİ

A- Makaleler **10**

B- Bildiriler **19**

B.1 Basılmayan Bildiriler 35

C-Ansiklopedi Maddeleri **37**

D-Kitaplar **38**

E- Tezler **54**

1-Lisans Bitirme Tezi 54

2- Doktora Tezi 54

3- Doçentlik Çalışması 55

4- Profesörlük Çalışması 55

F-Derleme Arşivi **55**

III.BÖLÜM

4. MUHAN BALİ'NİN DANIŞMANLIĞINI YAPTIĞI TEZLER

A-Doktora Tezleri **59**

B-Yüksek Lisans Tezleri **64**

C-Lisans Bitirme Tezleri **70**

IV. BÖLÜM

5. HATIRALAR

1. Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz'ın Muhan Bali ile İlgili Hatıraları 94

2. Dr. İsa Kocakaplan'ın Muhan Bali ile İlgili Hatıraları 96

3. Prof. Dr. Ensar Aslan'ın Muhan Bali ile İlgili Hatıraları 97

4. Prof. Dr. Ali Çelik'in Muhan Bali ile İlgili Hatıraları 97

5. Prof. Dr. Salahaddin Bekki'nin Muhan Bali ile İlgili Hatıraları..... 100

6. SONUÇ 102

KAYNAKÇA 104

EKLER 108

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	**:** Amerika Birleşik Devleti
a.g.e.	**:** Adı geçen eser
a.g.m	**:** Adı geçen makale
C.	**:** Cilt
d.	**:** Doğum
DLT	**:** Divanı Lügati't -Türk
DTCF	**:** Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
İÜ	**:** İstanbul Üniversitesi
KKTC	**:** Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Km	**:** Kilometre
M.Ö	**:** Milattan önce
M.S	**:** Milattan sonra
ö.	**:** Ölüm
S.	**:** Sayı
s.	**:** Sayfa
ss.	**:** Sayfa sayısı
TFA	**:**Türk Folklor Araştırmaları
UNESCO	**:** Birleşik Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
vb.	**:** Ve benzeri
vd.	**:** Ve diğerleri

1. GİRİŞ

Bu çalışma, Muhan Bali'nin hayatı ve eserlerinin ele alındığı, bibliyografik bir çalışmadır. Bu sebeple ilk olarak bibliyografya kavramı üzerinde durmak gerekir. Bilimsel araştırmalar yapılırken ilk adım, araştırılan konunun kaynaklarının tespitidir. Araştırmacı inceleyeceği konunun malzemesini, o alanda kendisinden önce hazırlanan eserleri ve ilgili diğer kaynakları görerek çalışmasına başlamaktadır. Bu bakımından bibliyografyalar ilk başvurduğumuz kaynaklardır. Kısaca tanımlayacak olursak, "Bibliyografya, belirli bir konuda yazılan eserleri ve bunların yayımlarını inceleyen çalışmalardır."[1] Yapılan bibliyografya çalışmaları sayesinde araştırmacılar çalıştıkları konu üzerinde bütün kaynakları görmüş olurlar.

Bibliyografya kelimesi, eski Yunanca biblion (kitap) ile graphien (yazmak) kelimelerinden türetilmiştir. Kitaplar veya kitap hakkında bilgi veren yazı, belli bir konuda veya muhtelif konularda yayınların listesi demektir.[2] Bibliyografya kelimesi, yabancı dillerde literatür terimiyle de karşılanır. Türk edebiyatında ise bibliyografya ve kitâbiyat denilen kelimeye Türk Dil Kurumu'nun verdiği karşılık, kaynakçadır. Dilimizde bibliyografya kelimesine karşılık olarak esami-i kütüb, ilm-i kütüb, ilm-i ahval-i kütüb, ilm-i tarifü'l-kütüb vb. terimler kullanılmışsa da en çok tercih edilen kelime kitâbiyat olmuştur.[3]

Bibliyografya 15. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Avrupa'da basma eserlerin hazırlandığı yıllarda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Kitapların çoğalması ile kütüphanelerin, ilim adamlarının ve kitap sevenlerin kaynakça oluşturmak, kitap listesi hazırlamak, kitapları sıralamak, tanıtmak ve dizinlemek ihtiyaçları oluşmuştur. Bibliyografya kelimesi ilk kez Avrupa'da 17. yüzyıl da kullanılmış 19. yüzyılda uluslararası bir önem kazanarak kuralları ortaya konulmuştur.

Dünyada ilk bibliyografya çalışması olarak kabul edilen eser 1494 yılında yayınlanan Alman ilahiyatçısı ve tarihçisi Johannesn Heiderber Trithemius'un "Liber de Scriptoribus Eclesiaticis" (Kilise Yardımcılarının Kitabı) isimli eseridir. İslam dünyasında ilk bibliyografik eser, İbnü'n-Nedim tarafından hazırlanan Fihristü'l-Ulema'dır.

---

[1] Agâh Sırrı Levent, Avni Yakuç, A. Dilaçar, "*Bibliyografya*", **İnönü Ansiklopedisi**, C: VI, MEB Yayını, Ankara 1946-1960, s.331.
[2] Ezel Erverdi, Mustafa Kutlu, İsmail Kara, "*Kitabiyat*", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C:V, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980, s. 361.
[3] Sevda Önal, "*Klasik Türk Edebiyatı Kitap Bibliyografyası (1930-2003)",* **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2003, s.1

Ülkemizde ilk bibliyografya çalışması 17. yüzyılda Kâtip Çelebi tarafından kaleme alınan Keşfü'z-ünûn'dur. Bundan sonra da çeşitli bibliyografya eseri, yayınlanmış olmasına rağmen bizde asıl bibliyografya çalışmaları 1934 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan "Türkiye Bibliyografyası" ile olmuştur. Bu tarihten itibaren her yıl 12 fasikül halinde aylık olarak Türkiye bibliyografyaları çıkarılmaya başlanmıştır. Günümüzde Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü bünyesindeki Bibliyografya Enstitüsü tarafından yayımı sürdürülmektedir. Eser Türkiye'de basılan bütün kitapların, dergilerin, broşürlerin, harita ve atlasların, gazetelerin, afişlerin vb. bibliyografik künyelerini ihtiva etmektedir.[4]Ayrıca Türkiye'de seçilmiş dergilerde yayınlanan makaleleri bildiren bir de Türkiye Makaleler Bibliyografyası vardır.

Bibliyografya çalışmaları son yıllarda elektronik ortama da aktarılmıştır. Milli Kütüphane ve Nüvis Beşeri Araştırmalar ve Yayıncılık ortaklığıyla hazırlanan "Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası 1923 - 1999" ismiyle elektronik ortama aktarılmak suretiyle Aralık 2001 tarihinde CD halinde kullanıma hazır hale getirilmiştir.[5]

Zamanla bibliyografya türünde hazırlanan eserlerin çoğalması bibliyografyaları toplayan bibliyografyaların da hazırlanmasına yol açmıştır. Bunun bir sonucu olarak bibliyografyaların bibliyografyaları da kaynak eserler sınıfında yer almaya başlamıştır.

Bibliyografyalar hazırlanış biçimleri ve kapsamlarına göre çeşitli şekillerde sınıflandırmaya tabi tutulmuşlardır. Bu sınıflandırma dört ana başlık altında sınıflandırılmıştır.

Bibliyografya Türleri

A-Kapsam Bakımından:

1. Genel Bibliyografyalar: Yapılan yayınlar herhangi bir konu sınırlaması getirilmeden, bütün konulardaki eserleri içine alır.
2. Özel Bibliyografyalar (İhtisas Bibliyografyalar): Tek bir konuda veya birbiriyle yakın ilgisi olan konularda yayınlanmış eserleri ele alan bibliyografya türüdür ve kendi içinde ikiye ayrılır.
   a) Şahıs Bibliyografyaları: Bir ya da birkaç kişiye ait eserleri ele alır.
   b) Yer Bibliyografyaları: Eserde ele alınan bir yer ile ilgili kültürel, coğrafi, yaşayış ve benzeri konuları barındırır.

[4] Ezel Erverdi, vd., a. g. e., s. 361.
[5] Selçuk Akşin Somel, "*Elektronik Ortama Aktarılan Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası*", **Virgül**, Sayı:51, Mayıs 2000, s. 44-45.

3. Milli Bibliyografyalar: tek bir memleketin sınırları içinde kaleme alınan veya aynı dilde yayınlanmış bütün eserleri ele alır.
4. Milletlerarası Bibliyografyalar: Her konuda, her memlekette kaleme alınan eserleri ele alan türlerdir.

B-Sunuş Şekilleri Bakımından

1. Basit Bibliyografyalar: Ele aldıkları eserlerin, belli bir düzene göre sadece künyelerini sıralayan bibliyografyalar.
2. Tahlili Bibliyografyalar (Açıklamalı Bibliyografyalar): Ele aldıkları eserlerin künyelerine ek olarak konuları hakkında biraz daha detay veren bibliyografyalar.
3. Tenkidî Bibliyografyalar: Eserlerin hazırlanış şekillerini eleştirel bir bakışla veren bibliyografyalar.
4. Kopya Bibliyografyalar: Esas bibliyografyalardan faydalanmak suretiyle hazırlanan bibliyografyalar.
5. Esas Bibliyografyalar: Ele alınan eserleri bizzat görerek ve tetkik ederek hazırlanan bibliyografyalar.

C-Zaman Bakımından

1. Tamamlanmış Bibliyografyalar: Belirli tarihler arasındaki veya belli bir tarihe kadar yayınlanmış eserleri içine alan bibliyografyalar.
2. Periyodik Bibliyografyalar: Bir tek konuya veya belli konulara dair devamlı şekilde yayınlanan eserleri muntazam veya gayrı muntazam bölümlerle ele alan bibliyografyalar.

D- Tertip Edilişleri Bakımından Bibliyografyalar

1. Alfabetik Bibliyografyalar: Eserler yazarların soyadı veya adına göre, yazarları olmayan anonim eserleriyse kitap adlarına göre veren bibliyografyalar.
2. Sistematik Bibliyografyalar: Ele alınan eserler konu veya türlerine göre sınıflanır.
3. Kronolojik Bibliyografyalar: Ele alınan eserler yayın tarihlerine veya söz konusu hadiselerin vuku buluş tarihlerine göre hazırlanır.[6]

Bu çalışma, yukarıda sayılan bibliyografya türlerinden Muhan Bali'nin hayatı ve eserlerini içerdiği için kapsamı bakımından "Özel Bibliyografya", sunuş şekli bakımından, eserlerin

[6]Yasemin Saygın, **Bibliyografya nedir? Türleri Nelerdir?,** https://www.bilgiustam.com/bibliyografya-nedir/ 23.05.2021.

içerikleri ile ilgili bilgi verildiği için "Tahlili Bibliyografya", eserlerin bizzat görülüp incelenmesi bakımından "Esas Bibliyografya", Muhan Bali'nin eserlerinin tümünü kapsadığı için zaman bakımından "Tamamlanmış Bibliyografya", eserlerin tertip edilişi açısından yayım tarihine göre sıralandığı için de "Kronolojik Bibliyografya" kısmında yer almaktadır.

Yöntem Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmamız Muhan Bali'nin hayatı ve halk bilimi alanında yapmış olduğu çalışmaları kapsayan bir bibliyografya çalışmasıdır. Araştırmamız kapsamında Muhan Bali'nin eserleri tespit edilirken Kültür Bakanlığı'nın yayımladığı dört ciltlik "Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası"[7]. Atatürk Üniversitesinde Prof. Dr. Dilaver Düzgü danışmanlığında Tülay Gündoğan'ın hazırlamış olduğu "Türk Folklor Araştırmaları İndeksi"[8], Ayşe Tutucu, Filiz Bozduğan, Hacer Ankara, H. Banu Bayık, Havva Büyükdereci ve Zülfü Çelik'in iki cilt olarak beraber hazırladıkları "Halk Edebiyatı Tez Kataloğu"[9] adlı eserlerden yararlanıldı.

Ayrıca Milli Kütüphane, Atatürk Üniversitesi Prof. Dr. Fuat Sezgin Kütüphanesi ve İstanbul Kültür Üniversitesi Prof. Dr. Muhan Bali Arşivi tarandı. Prof. Dr. Muhan Bali'nin eserlerinin tespiti aşamasında Prof. Dr. Eyüp Akman, Prof. Dr. Dilaver Düzgün, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Dr. Lütfi Sezen ve Nail Tan'ın görüş ve önerilerine başvuruldu.

Prof. Dr. Muhan Bali ile ilgili olarak yapılan literatür taraması sonucunda oldukça sınırlı sayıda bilgiye ulaşılmıştır. Bu bilgiler, bazı dergilerin hoca hakkında çıkarttıkları armağan sayılarında yer almaktadır. Bu dergiler, Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi,[10] Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi[11] ve Milli Folklor Dergisi[12]dir.

Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi'nde Muhan Bali ile ilgili Prof. Dr. Saim Sakaoğlu "Yâr, Bana Bir Erzurum (Hatıra İçre Hatıra)[13] yazısını, Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ve Doç. Dr. Işıl Altun "Sözbaşı"[14] isimli yazıyı kaleme almıştır. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları

[7]**Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1971-1977.
[8]Tülay Gündoğan "*Türk Folklor Araştırmaları İndeksi*" **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2008.
[9]Ayşe Tutucu, Filiz Bozduğan, Hacer Ankara, H. Banu Bayık, Havva Büyükdereci ve Zülfü Çelik, "*Halk Edebiyatı Tez Kataloğu*" **Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı**, 1997.
[10]**Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi**, 2009.
[11]**Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, Cilt: 43, Yıl: 16, 2010.
[12]**Milli folklor,** Yıl 16, Sayı 64, 2004,
[13]Saim Sakaoğlu "*Yâr, Bana Bir Erzurum (Hatıra İçre Hatıra)"* **Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi,** 2009, s. 7-16.
[14]Özkul Çobanoğlu, Işıl Altun "Sözbaşı" **Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi**, 2009, s. 3-4.

Enstitüsü Dergisi'nde; Ece Bali "Prof. Dr. Muhan Bali"[15] ve "Babam Muhan Bali"[16] isimli yazıları, Dr. Lütfi Sezen "Prof. Dr. Muhan Bali'nin Eserleri"[17] ve "Muhan Bali'nin Öğrencisi Olmak"[18] yazılarını, Efrasiyap Gemalmaz "Dostum, İş Arkadaşım Muhan (Bali) Ağabeyim"[19] isimli yazıyı son olarak da Dr. Filiz Kırbaşoğlu "Hocam ve Babam Muhan Bali"[20] isimli yazıyı kaleme almıştır. Milli Folklor Dergisinin 64. Sayısı Muhan Bali adına armağandır. Dergide "Prof. Dr. Muhan Bali"[21] ve "Prof. Dr. Muhan Bali ile Bir Görüşme"[22] isimli yazılara yer verilmiştir. Armağan dergilerin dışında Milli Folklor Dergisinin 81. sayısında kaybettiklerimiz başlığı altıda "Prof. Dr. Muhan Bali (1936-2008)"[23] adlı makale yayımlanmıştır.

Ayrıca 28 Ekim 2010 tarihinde M. Nihat Malkoç "Muhan Bali'nin Ardından Serzeniş"[24] isimli yazısını http://gidipdedonmeyenler.blogspot.com isimli sitede paylaşmıştır. Nail Tan Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisinin 685. sayısı yitirdiklerimiz bölümünde "Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Muhan Bali"[25] isimli yazıyı, İsa Kocakaplan Türk Dili Dil ve Edebiyat dergisi 771. sayıda "Muhan Bali Yankısı"[26] isimli yazıyı kaleme almıştır. Kamil Önal IV. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyat Öğrenci Kongresinde "Folklora Adanmış Bir Ömür: Muhan Bali"[27] isimli yazıyı kaleme almıştır.

Muhan Bali ile ilgili kaleme alınan yazılara baktığımızda, bu çalışmalarda Muhan Bali'nin eserleri bile tam olarak verilememiştir. Hatta bazı bildirileri ve makaleleri kitap kategorisinde değerlendirilmiştir. Değinilen sebepler doğrultusunda Muhan Bali'nin hayatını ve eserlerini yeniden ele almak istedim ve bu çalışmayı yaptım.

---

[15]Ece Bali, "*Prof. Dr. Muhan Bali*", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, Cilt: 43, Yıl: 16, 2010, s. 1-3.
[16]Ece Bali, "Babam Muhan Bali" , **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, Cilt: 43, Yıl: 16, 2010, s. 9-12.
[17]Lütfi Sezen "*Prof. Dr. Muhan Bali'nin Eserleri*", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, Cilt: 43, Yıl: 16, 2010, s. 5-7.
[18] Lütfi Sezen, "*Muhan Bali'nin Öğrencisi Olmak*", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, Cilt: 43, Yıl: 16, 2010, s. 19-21.
[19]Efrasiyap Gemalmaz, "*Dostum, İş Arkadaşım Muhan (Bali) Ağabeyim",* **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, Cilt: 43, Yıl: 16, 2010, s. 13-18.
[20]Filiz Kırbaşoğlu, "*Hocam ve Babam Muhan Bali",* **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, Cilt: 43, Yıl: 16, 2010, s. 23.
[21] *Prof. Dr. Muhan Bali*", **Milli folklor,** Yıl 16, Sayı 64, 2004, s. 6-8.
[22]*Prof. Dr. Muhan Bali ile Bir Görüşme*", **Milli folklor,** Yıl 16, Sayı 64, 2004, s. 9-10.
[23]*Prof. Dr. Muhan Bali (1936-2008)",* **Milli folklor,** Yıl 21, Sayı 81, 2009, s. 105.
[24]M. Nihat Malkoç, **Muhan Bali'nin Ardından Serzeniş**, http://gidipdedonmeyenler.blogspot.com, 28.10.2020.
[25]Nail Tan, *"Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Muhan Bali*" ***Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi,*** Sayı 685, Ocak 2009, s. 86-87.
[26]İsa Kocakaplan, "*Muhan Bali Yankısı*", **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı 771. Mart 2016, s.108-111.
[27]Kamil Önal, "*Folklora Adanmış Bir Ömür: Muhan Bali*", **IV. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyat Öğrenci Kongresi**, 27-28 Ağustos 2012 s.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Muhan Bali'nin hayatı, ikinci bölümde Muhan Bali'nin eserleri, üçüncü bölümde Muhan Bali'nin danışmanlığını yaptığı tezler, dördünce bölümde hatıralara yer verilmiştir. Tez hazırlanırken sadece eser adları listesi oluşturulmamış eserlerin içeriği hakkında bilgi verilmiştir.

I. BÖLÜM

2. PROF. DR. MUHAN BALİ'NİN HAYATI

Muhan Bali 01.07.1936 tarihinde Malatya'nın Arapgir ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Besim[28] Bey, annesi Nadire[29] Hanımdır. İbrahim Besim Bey iki kez evlenmiştir. İlk eşinin adı Müzeyyen Hanımdır[30]. Bu evlilikten İnci,[31] Şefika, [32]Faika[33] ve Hadiye[34] adlı dört kız doğmuştur.

İbrahim Besim Bey'in ikinci eşi Nadire Hanımdan da İlhan[35] ve Muhan doğmuştur. Muhan adı, III. Göktürk Kağanı'nın adı olan "Mukan Han"'a izafeten verilmiştir.

Muhan Bali, ilkokul ve ortaokulu Arapgir'de bitirmiştir. Babasının 1949 yılında ölümünden sonra, 1953'te annesiyle beraber İstanbul'a göç etmişler ve daha evvel İstanbul'a giden abisi İlhan'ın yanına yerleşmişlerdir.

Muhan Bali 1965 yılında Arapgirli, Mehmet ve Naciye Turan'ın kızı Keriman Turan ile evlenmiştir. Bu evlilikten 1966' da kızları Ece doğmuştur.

Muhan Bali'nin İstanbul'a gelmesi eğitim hayatında önemli değişikliklere yol açmış ve sonraki hayatını şekillendirmiştir. Bu değişimin ilk adımı Behçet Necatigil'in edebiyat öğretmeni olduğu Kabataş Erkek Lisesine girişi ile başlamıştır. "Anadolu'da almış olduğu eğitimden sonra Kabataş Erkek Lisesinde zorlansa da azmi, sabrı ve çalışma gayretiyle çocukluğundan beri kullandığı Arapgir ağzını dahi değiştirerek"[36] 1958 yılında başarı ile liseyi bitirmiştir.

Yükseköğrenimine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde 1958 yılında başlamıştır. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın danışmanlığında "Peyami

[28] İbrahim Besim (d.1892-ö.1949)'in babasının adı Nuri, annesinin adı Hatice'dir.
[29] Nadire (d.1912-ö.1981), Arapgirli Mustafa Altay'ın kızıdır.
[30] Müzeyyen (d.1899-ö.1926).
[31] İnci (d.1913-ö.2007)'nin eşinin adı Mehmet Hacı Balibeyoğlu'dur.
[32] Şefika(d.1914-ö.1990)'nın eşi Ali Ekrem Tan'dır.
[33] Faika(d.1917-ö.1940).
[34] Hadiye (d.1925-ö.2020)'nin eşi Eski Arapgir Belediye Başkanı Mehmet Bedrettin Tolga'dır.
[35] İlhan (d.1927-.ö.2008)'ın eşinin adı Ayşe Sevim, çocukları da Rukiye Bilge ve Besim Bülent'tir. İlhan, banka müdürlüğünden emekli olmuştur.
[36] Ece Bali, "*Prof. Dr. Muhan Bali*", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, Cilt: 43, Yıl: 16, 2010, s. 1-3.

Safa'nın Romanlarında Hasta, Sakat ve Dejenere Tipler" konulu bitirme tezini tamamlayarak 1962 yılında mezun olmuştur. Hocası Mehmet Kaplan 1958-1960 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne kurucu Dekan olarak atanır ve orada Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü açar. Hocasının tavsiyesi üzerine Muhan Bali, annesini de yanına alarak Erzurum'a gitmiş ve Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde halk edebiyatı asistanı olarak 1962 yılında çalışma hayatına başlamıştır.

Muhan Bali, Erzurum'da bir yandan yeni kurulan bir üniversitenin sorunlarıyla boğuşurken, bir yandan da Hocası Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın aşıladığı ruhla memleketine ve milletine hizmet etmeye başlamıştır. Sözlü kültür hazinemizin hızla yok olmaya doğru gittiğini hem hocasının ikazlarıyla, hem de bizzat tecrübe ederek gören Muhan Bali, Erzurum'un yaşayan halk hikâyecisi Behçet Mahir'den derlemeler yapmaya başlar. Bir yandan da köy köy gezerek bu derlemeleri teybe kaydeder. O yıllarda teyp ve bant hem çok pahalı hem de bulunması oldukça zor şeylerdir.

Muhan Bali, Atatürk Üniversitesi'nde o yıllarda doktora programı olmadığından, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Mehmet Kaplan danışmanlığında doktora tezini hazırlamaya başlamıştır. 1967'de "Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi, Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi" başlıklı teziyle edebiyat doktoru unvanını almıştır. Hocası Prof. Dr. Mehmet Kaplan ve arkadaşı Mehmet Akalın ile beraber Behçet Mahir'den derledikleri hikâyeleri "Köroğlu Destanı" adı altında 1973 yılında yayımlanmıştır.

Atatürk Üniversitesi tarafından 1971'de bir yıllığına, incelemelerde bulunmak üzere ABD'ye gönderilir. Muhan Bali, Amerika'da Indiana Üniversitesi'nde Prof. Dr. İlhan Başgöz'ün yanında araştırmalar yaparak çalışmıştır. 1976'da "Ağıtlar" konusundaki çalışmasıyla da doçent unvanı alır. Yedi yıl kadar (1975-1981) Eskişehir Anadolu Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak dışarıdan ders verir. 1981 yılında Atatürk Üniversitesince bu kez altı ay süreyle Paris'e gönderilir. Paris'te Prof. Pertev Naili Boratav ile çalışarak incelemelerde bulunmuştur.

1983'te Atatürk Üniversitesinde profesörlüğe yükselir. Profesör olduktan bir yıl sonra Doç. Dr. Haluk İpekten'in yerine Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı'na atanır. Bölüm başkanlığı görevi on yıl sürer. 1984-1985 yıllarında Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dekan Yardımcılığı, 1985-1986 yıllarında da Erzincan Eğitim Yüksekokulu Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. 1988'de KKTC Lefke Avrupa Üniversitesine görevlendirilir. Bu üniversitede Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kurduğu gibi dekanlık ve

rektör vekilliği de yapmıştır (1988-1990). Girne Amerikan Üniversitesinde de bir yıl Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı görevinde (1990-1991) bulunduktan sonra Türkiye'ye döner.

Kırk bir yıl hizmet verdiği Atatürk Üniversitesi öğretim üyeliğinden 2003 yılında emekliye ayrılır. Bu üniversitede altı yüksek lisans, beş doktora öğrencisinin tezine danışmanlık yapmıştır. Atatürk Üniversitesi'nden emekli olduğu yıl Prof. Dr. İskender Pala'nın daveti üzerine İstanbul Kültür Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışma hayatına devam etmiştir. İstanbul Kültür Üniversitesinde çalıştığı dönemde akciğer kanserine yakalanarak hastalıkla mücadelesine başlamıştır. Hastalığı boyunca, iyileşerek işine geri dönmek, en büyük arzusu olmuş, ancak 3 Aralık 2008 günü saat 10.00 sularında İstanbul Acıbadem Hastanesi'nde aramızdan ayrılmıştır. Cenazesi, 4 Aralık 2008 günü İstanbul Ataköy Camii'nde öğle namazı sonrası kılınan cenaze namazının ardından Eski Kozlu Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

Kendisinin ifadesine göre yaşamında altı kişinin önemli yeri ve etkisi vardır: Fethi Gemuhluoğlu, Cemil Meriç, Mehmet Kaplan, Cahit Tanyol, İlhan Başgöz, Pertev Naili Boratav.[37]

Muhan Bali pek çok eserine ilaveten bin ses kasetinden oluşan bir halk kültürü arşivine sahiptir. Bu arşivin malzemesi kendisi tarafından İstanbul Kültür Üniversitesi'ne bağışlanmıştır. Muhan Bali gelecekte yapacağı çalışmaları şöyle açıklamıştır: "Sahibi olduğum dünyanın üçüncü, Türkiye'nin birinci halk edebiyatı arşivini geliştirerek UNESCO'yla iş birliği halinde yayınını gerçekleştirmek, Kıbrıs sözlüğünü bitirmek, akademik dost ve çevremden aldığım mektuplarımı yayımlamak".[38]

Ailesi tarafından hocanın tamamlamayı arzu ettiği bu çalışmalarından, kendisine gelen mektuplar kızı Ece Bali tarafından düzenlenerek İstanbul Kültür Üniversitesi öğretim üyelerinden İskender Pala'ya getirilir. Daha sonra bu işi Bahtiyar Aslan üstlenmiş ve mektuplar "Muhan Bali'ye Mektuplar"[39] adı altında 2015 yılında yayınlanmıştır.

---

[37], "*Prof. Dr. Muhan Bali*", **Milli folklor,** Yıl 16, Sayı 64, 2004, s. 7.
[38] Milli Folklor, a.g.m, s.7.
[39] Bahtiyar Aslan, **Muhan Bali'ye Mektuplar**, Kesit Yayınları, İstanbul 2015.

II. BÖLÜM

3. MUHAN BALİ'NİN ESERLERİ VE BUNLARIN İNCELENMESİ

A- Makaleler

1. Muhan Bali, "*Sivas Halk Şairleri Bayramı ve Şah Turna*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt: 11, Sayı: 219, Ekim 1967, s. 4555.

Muhan Bali'nin bulabildiğimiz en eski tarihli makalesidir. Muhan Bali, makalesinde üçüncüsü düzenlenen Sivas Halk Şairleri Bayramı'ndan ve bu etkinlikte öne çıkan saz şairi Şah Turna'dan bahsetmiştir. Ahmet Kutsi Tecer'in ilk adımını attığı ve bir gelenek haline getirilen Halk Şairleri Bayramı'nın ilki 5 Kasım 1931, ikincisi 30 Ekim 1964 ve üçüncüsü 4 Temmuz 1967 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Muhan Bali'ye göre birinci bayram bize Âşık Veysel'i, ikinci bayram Ali Tozkoparan'ı, üçüncü bayram Şah Turna'yı kazandırmıştır.

Âşık Veysel, Ali İzzet, Feryadî, Derdimend gibi ünlü halk şairleri başta olmak üzere on beş şairin katıldığı etkinlikte en çok dikkat çeken isim Şah Turna olmuştur. Şah Turna, 1951 doğumludur, yarışmaya on altı yaşında katılmıştır, Sivas'ın Gürün ilçesinin Kaynarca köyündendir. O da Âşık Veysel gibi çocukluğunda çiçekten gözlerini kaybetmiştir. Şiire başlaması dolu içtikten sonra gerçekleşmiştir. Makalede yukarıda bir kısmına değindiğimiz hayatı hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra geleneğe bağlı bir halk şairi olduğuna değinilmiş, bunu pekiştirmek için de örnek olarak bir şiiri makaleye alınmıştır.

2. Muhan Bali, "*Doğu'da Âşıklar Bayramı*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt: 11, Sayı: 222, Şubat 1968, s. 4638.

Halk şiirine, özellikle âşıklara karşı gösterilen ilginin bir sonucu olarak yurdun çeşitli bölgelerinde geceler düzenlenip bayramlar yapıldığına dikkat çeken Muhan Bali, çalışmasında Pasinler Gençlik Kulübü'nün düzenlediği 24-26 Kasım 1967 tarihleri arasında üç gece süren ve "Doğuda Âşıklar Bayramı" adı verilen bayram hakkında bilgiler vermiştir.

"Doğuda Âşıklar Bayramı" adı verilen etkinlikte yarışmalar üç kategori üzerinden yapılmıştır. Bu kategoriler; âşıklar arasında irticalen atışma, âşıkların kendi eserleri ve memleket

türküsüdür. Türkü dalında Sümmanî ödülünü 615 puanla İhsanî, 600 puanla Reyhânî, 545 puanla Selmanî kazanmıştır. Şiir dalında ise İbrahim Hakkı ödülünü 625 puanla Selimî, 590 puanla Ruhanî, 480 puanla Merdanoğlu almıştır. Nef'i ödülünün verildiği atışma dalında ise 635 puanla Yaşar Reyhanî birinci, 605 puanla Mevlüt İhsanî ikinci ve 575 puanla Selimî üçüncü olmuştur. Son olarak yazıda Mevlüt İhsanî'ye ait bir şiire yer verilmiştir.

3. Muhan Bali, "*Atışma Birincisi Âşık Yaşar Reyhânî -1-*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt: 11, Sayı: 226, Mayıs 1968, s. 4753-4755.

Muhan Bali makalesinde "Konya Âşıklar Bayramı" ile "Doğuda Âşıklar Bayramı"nda atışma birincisi olmuş, Mevlana ve Nef'î ödüllerinin sahibi olan Âşık Yaşar Reyhânî'nin hayatı hakkında bilgiler vermiştir. Muhan Bali'nin verdiği bilgilere göre, Reyhânî Erzurum'un Hasankale kazasının Alvar köyünde, 1932 yılında dünyaya gelmiştir, orta halli bir ailenin çocuğudur. Ancak ilkokulu bitirebilme imkânına kavuşmuştur. Küçük yaştan itibaren tabiat ve sanata karşı ilgi duyar. Türkülerle büyür, okuma yazmayı öğrenince halk hikâyelerini okumaya başlar. Kerem'den etkilenerek bir sazı olsun çok isteyen Âşık Yaşar, on iki yaşına gelince Horasan'ın bir köyünden Hatun isimli bir kıza âşık olur.

Reyhânî'nin bâde içmesi de, inek otlatmaya gittiği bir günde türbeye yakın bir yerde akşama doğru uykuya dalması ile gerçekleşir. Rüyasında bade sunulduğunda Yaşar, içki haramdır diye içmek istemez. Zalmal Türbesi'nde yatan şahıs, sağ cebine mavi bir boncuk koyar ve âşık olduğu Hatun ismindeki kız, duvarın üstünden gösterilir, o da orda uyuya kalır. Geceyi orada geçiren Yaşar'ı ertesi gün bulurlar. Uyandığında, şiir söylemeye başlar. Sonra kavak ağacından iki telli bir saz alır, onunla çalıp söylemeye devam eder ve âşık olduğu Hatun isimli kızı da kaçırır ama altı ay sonra kıza olan sevgisi nefrete dönüşür. Kızı döver ve evine geri gönderir. Sonra pişman olup geri getirmek istese de Hatun amcasının oğluyla evlendirilmiştir. Bu olay Yaşar için bir dönüm noktası olmuştur. En içli şiirlerini Hatun gittikten sonra söylemiştir. Önceleri dertli mahlasını kullanan Yaşar'a, Bayburtlu Hicranî "Senin ismin bir çiçek ismine benzesin" diyerek Reyhânî adını verir.

4. Muhan Bali, "*Atışma Birincisi Âşık Yaşar Reyhânî -2-*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt: 11, Sayı: 228, Temmuz 1968, s. 5003-5004.

Muhan Bali bu makalesinde Âşık Yaşar Reyhânî'nın sanatında etkili olan isimlere değinir. Reyhânî'nin sanatında annesi, babası, Ercişli Emrah, Sümmani ve Behçet Mahir etkisi ile başlayan gelişme köye gelen Yusufelili Huzurî ile tanışmasıyla devam etmiştir. Reyhanî'yi

yoklayan Huzurî, onun şiirine karşılık verdiği cevabı çok beğenir ve onu bırakmaz, yanında götürür. Birlikte Bayburt ve Artvin'e giderler ama Huzurî'nin sanatından çok nasihatleri tesir eder kendisine. Reyhanî bunun neticesinde Huzurî'den irşat olamaz. Altı ay sonra da yollarını ayırırlar. Âşık üzerinde etkili olan diğer bir isim Sarıkamışlı Mevlüd İhsanî'dir, 1950 yıllarında tanıdığı İhsanî için Reyhânî "âşıklığın ince zirvelerini İhsanî'den öğrendim" demektedir. Verimli bir ortamdan geçerek gelen Reyhanî, azmi ve çalışması ile kısa zamanda ilk başarısını Erzurum'da 1963 yılında asılan muammayı çözmesiyle kazanmıştır.

5. Muhan Bali, "*Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü Bitirme Tezleri*", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 0, 1 Ekim 1968, s. 139 – 145.

Muhan Bali makalesine Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yapılan tezleri tanıtmaktadır. Bölümde tez yapma mecburiyeti 1962 yılında kabul edilen yönetmelik ile konulmuştur. Yeni yönetmeliğinin kabul edildiği 1962'den makalenin kaleme alındığı 1968'e kadar yapılan tez çalışmaları; Eski Türk Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı, Türk Dili ve Halk Edebiyatı olmak üzere dört grupta toplanmaktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde makalenin yazıldığı 1968 yılına kadar üçü doktora, yetmiş üçü bitirme tezi olmak üzere yetmiş altı eser hazırlanmıştır. Bu tezler üniversite kütüphanesinde özel olarak ayrılan bir yerde saklanmaktadır. Üç doktora çalışması şöyledir:

Bali, Muhan: Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi. 1967

İpekten, Halûk: Naili-i Kadim, Hayatı, Şahsiyeti, Sanatı ve Divanın Tenkitli Metni. 1962

Okay, Orhan: Beşir Fuat: İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti. 1963

6. Muhan Bali, "*Atışma Birincisi Âşık Yaşar Reyhânî -3-*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt:12, Sayı: 236, Mart 1969, s. 5239-5240.

Muhan Bali daha önceki makalelerinde hayatını ve sanatını ele aldığı Âşık Yaşar Reyhânî'nin, bu makalede eserlerinden örneklere yer vermiştir. Yaşar Reyhânî, halk şiirinin hemen her şeklini kullanmış, çok şiir söylemiş ve yazmış bir âşıktır. Muhan Bali makalesinde Reyhânî'nin cinaslı kıtalarından, kesiklerinden, semailerinden, koşma ve âşıklar destanından oluşan sekiz şiirini örnek olarak vermiştir.

7. Muhan Bali, "*Kaybolan Köy Folkloru Üzerine*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt:13, Sayı:253, Ağustos 1970, s. 5697.

Muhan Bali, bu makalesinde davet üzerine katılmış olduğu bir köy gezisindeki gözlemlerini sunmuştur. Gittikleri köy Polatlı'nın Gedikli köyüdür. Köy o günün şartlarına göre teknolojik olanaklar bakımından oldukça gelişmiştir. Folklor ve halk edebiyatı, hikâye, türkü, şiir, atasözü, mâni, fıkra gibi türlerle ilgili hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır. Sanayileşmenin folklor ve kültürel unsurlarına zarar verdiğine değinen Muhan Bali, sözlerini hızlı bir sanayileşme temposu içine giren Türk toplumunun, folklor ve kültürel unsurlarının bir an önce kaydedilmesi gerektiğine dikkat çekerek tamamlamıştır.

8. Muhan Bali, "*Ses Bantlarıyla Tespit Edilen Halk Edebiyatı*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt:13, Sayı: 260, Mart 1971, s. 5915-5916.

Muhan Bali bu çalışmasında Erzurum Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yapılan halk edebiyatı derlemelerinden bahsetmektedir. Atatürk Üniversitesinde 1959 yılında girişilen derleme faaliyetleri 1963'ten sonra daha yoğun bir hal almış başta Erzurum olmak üzere Doğu Anadolu illeri, ilçe ve köyleri taramaya tabi tutulmuştur. Başta Erzurumlu Behçet Mahir'den alınan metinler olmak üzere bilimsel metotlara uygun olarak derlenen ve bölümde saklanan malzeme aşağıdaki sıralama ile makalede yer almaktadır: a- Destanlar 44 bant, b- Halk Hikâyeleri 33 bant, c- Masallar 11 bant, d-Âşıklar Bayramı 19 bant, e- Saz Şairleri 16 bant, f- Türküler 6 bant, g- Değişik Konular 12 bant olmak üzere toplam 147 bant kaydedilmiştir. Bölümün Halk Edebiyatı asistanlarından Umay Günay 35 bant, Bilge Seyitoğlu 30 bant, Fikret Türkmen 29 bant, Saim Sakaoğlu 26 bant kullanmışlardır. 147 bant bu rakamlara ilave edildiğinde Atatürk Üniversitesinde makalenin kaleme alındığı 1971 tarihinde, değişik uzunlukta 267 banttan oluşan bir ses arşivi bulunmaktadır.

9. Muhan Bali, "*Halk Hikâyeleri ve Program Tekniği*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt: 13, Sayı: 268, Kasım 1971, s. 6127.

İstanbul Radyosunda eylül ayı içinde, halk hikâyelerinden bir örnek başlığı altında Köroğlu Destanı'ndan sunulan bir bölüm Muhan Bali'nin dikkatini çeker. Muhan Bali Bu olay üzerine "Halk Hikâyeleri ve Program Tekniği" isimli makaleyi kaleme almıştır. Dinlediği radyoda, halk hikâyesini hazırlayan programcı, Mehmet Gökalp'ın yayınladığı bir Köroğlu rivayetini almış; bu hikâyeye Murat Çobanoğlu'nun Kiziroğlu türküsünü ekleyerek genişletmiştir.

Bilindiği üzere halk hikâyesinin genel şeması mensur ve manzum kısımların bir araya gelmesinden oluşur ve her iki kısım da bir anlatıcıdan derlenmelidir. Muhan Bali dinlediği metin için "programcı destanın tümünü ve halk hikâyesi geleneğini bilmediği için dinleyicilerle alay edercesine bir tasarrufa girişmiş, iki ayrı şahsın anlattığını birleştirerek yeni, yepyeni bir Köroğlu Varyantı ortaya çıkarmıştır. Acaba bunu hangi akıl, mantık ve hangi teknikle açıklamak mümkündür?" diyerek programcının oluşturduğu bu karma hikâyeyi eleştirmiştir.

10. Muhan Bali, "*Cevap Bulamayan Çağrı veya Türk Folklorunun Bugünü"* Folklora Doğru, Sayı: 22, Mart 1972, s. 20-21

Muhan Bali, makalesinde Türk folklor çalışmalarına gereken ilginin gösterilmediğini vurgulayarak Ziya Gökalp ve Talat Halman'ın yazılarına dikkat çekmiştir. Makalenin kaleme alındığı yıllarda folklor çalışmalarının amatör düzeyde gerçekleştiğini vurgulayan Muhan Bali folklor konularının ele alındığı dergilerin sınırlı sayıda olduğuna dikkat çekerek bu alanda çalışmaların sürdürülmesini gerektiğini vurgulamaktadır.

11. Muhan Bali, "*Âşık Karşılaşmaları – Atışmalar ve Bugünkü Durumu -1-*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt: 16, Sayı: 314, Eylül 1975, s.7432-7435.

Muhan Bali makalesinde "karşılaşma" veya "atışma" tarzının âşık edebiyatında ne zamandan beri ve nasıl kullanıldığı, kimler vasıtası ile nasıl yayıldığı ve makalenin kaleme alındığı tarihlerdeki durumuna değinmiştir. 16. asırdan itibaren atışma dalının örneklerini, saz şairleri ve halk hikâyeleri ile takip etmek imkânına sahip olduğumuza değinen Muhan Bali, Yunus Emre, Sümmani, Pir Sultan Abdal, Dertli, Gevheri, Karacaoğlan gibi âşıklardan örnek olarak makalesine aldığı yedi şiiri açıklamalı olarak inceler. Çalışmasının sonunda incelediği şiirlerin atışma tekniğinin bütün özelliklerini taşımakla beraber "cevapsız soru" durumunda kaldığı vurgulanmıştır. Bir şiirin tam bir karşılaşma - atışma metni olması için aynı vezin, aynı kafiye ile cevabının verilmiş olması gerektiğini belirtmiştir.

12. Muhan Bali, "*Âşık Karşılaşmaları – Atışmalar ve Bugünkü Durumu -2-*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt: 16, Sayı: 315, Ekim 1975, s. 7457-7460.

Muhan Bali, devam niteliği taşıyan makalesinde Âşık Edebiyatı içinde önemli bir yere sahip olan karşılaşma - atışma ile ilgili bilgi verdikten sonra 21 Mayıs 1971 tarihli Firkati ve Reyhânî'nin iki atışmasına ardından da 23 Nisan 1971 tarihli Murat Çobanoğlu ve Torunî'nin atışmasına yer verilmiştir.

13. Muhan Bali, "*Atışma Birincisi Âşık Yaşar Reyhanî Eserlerinden Örnekler -3-*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt:17, Sayı: 334, Mayıs 1977, s. 7975-7977.

Muhan Bali, daha önceki makalelerinde aynı derginin 226 ve 228. sayılarında hayatını ve sanatını ele aldığı Âşık Yaşar Reyhânî'nin bu makalesinde eserlerinden örneklere yer vermiştir. Yaşar Reyhânî, halk şiirinin hemen her şeklini kullanmış, çok şiir söylemiş ve yazmış bir âşıktır. Muhan Bali makalesinde Reyhânî'nin sekiz adet şiirine yer vermiştir.

14. Muhan Bali, "*Âşık Ümmânî Can*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt: 17, Sayı: 337, Ağustos 1977, s. 8063-8065.

Muhan Bali, makalesinde Âşık Ümmânî Can'ın hayatı, sanatı ve eserlerini ele almıştır. Asıl ismi Yakup olan Ümmânî Can, Erzurum'un Tortum kazasının Çamlıyamaç köyündendir. 1915 yılında doğmuştur. Eski ve yeni yazıdan biraz okuryazarlığı vardır. Âşıklık hayatı diğer âşıkların hayatıyla büyük oranda bir benzerlik gösterir. O da özelliği olan bir yerde, bir mezarlıkta uyuya kalmıştır, rüyasında âşık badesini içmiş ve on dokuz yaşında âşık olmuştur. Sanatının kaynağını kendi iç dünyası, sözlü kültür ve kısmen de çevresinden alan âşığın dinî konuların ağırlıkta olduğu elli iki şiirinin yer aldığı bir kitabı vardır. Daha çok 11 ve 8'li hece veznini kullanan şairin, örnek olarak beş şiirine makalede yer vermiştir.[40]

15. Muhan Bali, "*Saz Üzerine Dört Şiir*", Sivas Folkloru Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 52, Mayıs 1977, s. 15-19.

Muhan Bali, çalışmasında saz üzerine söylenmiş dört şiiri ele almıştır. Türk halk edebiyatında belirli bir nesneyi konu alan onunla bir "diyalog" kuran sanat eserleri yok denecek kadar azdır ve ancak belli bir çağdan sonra, özellikle Anadolu sahasında yaratılan eserler arasında kendine yer bulabilmiştir. Yunus Emre'nin meşhur "Dolap" şiiri bu konunun ilk örneği olma özelliğini taşımaktadır. Muhan Bali de makalesine Yunus Emre'nin "Dolap" şiiri ile giriş yapmıştır. Ardından Yunus Emre'nin şiiriyle ilk olarak 16. asır şairlerinden Pir Sultan Abdal'ın "Tambura" şiirini karşılaştırır. İkinci olarak 19. asırdan Âşık Dertli'nin meşhur "Saz" şiirini, ardından da 20. asrın büyük şairi Âşık Veysel'in "Sazıma" isimli şiirini, son olarak Sarıkamışlı Mevlüt İhsani'nin kendisine içinde "yarası vardır" ayağının verilmesi üzerine bütünüyle sazı anlattığı, irticalen söylediği şiiri, makaleye örnek olarak alınmıştır. Şiirler sırası ile aktarıldıktan sonra Yunus Emre'nin "Dolap" şiirinin kendinden sonra

[40] Saim Sakaoğlu, Muhan Bali'nin kaleme almış olduğu yazıdaki eksik birkaç noktaya ele alarak bir yazı kaleme almıştır. Yazı Sadi Dirlik takma ismiyle TFA dergisinde yayınlanmıştır. Sadi Dirlik, "*Âşık Ümmani Can'a Dair Bazı Notlar*", **Türk Folklor Araştırmaları**, Cilt:18, Sayı: 343, Şubat 1978, s. 8235-8236.

gelenleri nasıl etkilediği şekil, mânâ ve muhteva bakımından benzer ve farklı yönleri dikkate alınarak incelenmiştir.

Yunus Emre'nin "Dolap" şiiri hecenin 8'li kalıbı ile yazılmıştır, bazı yerlerde 4+4 sekizli, bazı yerlerde de duraksız sekizli kullanılmıştır. Yunus Emre "dolap niçin inlersin" dedikten sonra yedinci dörtlüğe kadar sözü dolaba vermiştir. Yedinci dörtlükten sözü tekrar kendisi alarak dolapla arasındaki birleşmeyi, bir nevi aynılığı ortaya koymuştur.

İncelemeye alınan şiirde göze çarpan ilk unsur, Pir Sultan Abdal'ın da hecenin 8'lisi ile "Tambura"sını konuşturmasıdır. Yirmi dört mısralık şiirde ancak beş-altı yerde şâir konuşmakta sonra sözü tambura almaktadır. Kafiye şekil ve muhteva bakımından Yunus Emre tesiri açık bir şekilde şiirde görülmektedir. Dertli de şiirinde hecenin 8'lisini kullanmıştır. Şiirin her hanesinin sonunda tekrarlanan "şeytan bunun neresinde" mısrası gerek eserin yazılış sebebini gerekse sazın çeşitli özelliklerine sorulmuş bir soruyu cevaplar niteliktedir. İlk şiirde ulvi hisler ön plandayken Dertli'nin şiirinde ferdî ve beşerî hislerin birinci planda yer aldığı görülmektedir.

Âşık Veysel'in şiirinde insanî hisler daha da kuvvet kazanmaktadır. Hecenin 6+4 (4+4+3) 11'lisi ile söylenmiş olan bu parçada artık konuşan şair, yani birinci şahıstır. Mevlüt İhsanî'ye ait olan son şiir de şekil olarak dörtlüklerden meydana gelmiş ve hecenin 11'lisi ile söylemiştir. "yarası/töresi vardır" ayağı verilince irticalen yapılmıştır. Şiir yapı itibariyle Dertli ve Veysel'in eserine yaklaşmakla beraber realist bir görünüş kazanmaktadır.

İncelenen dört şiirde belli bir konu etrafında söylenmiş olmaları, yani belli bir nesneyi incelemiş olmaları bakımından çok dikkate değer parçalardır. Şiirlerin aralarındaki ayrılıklarda şairlerin "mizaç, kültür ve dikkat" farkından ileri gelmektedir.

16. Muhan Bali, "*Cumhuriyet Devri Türk Şiiri ve Halk Şiiri*", Sivas Folkloru, Cilt:6, Sayı:67, Ağustos 1978, s. 3-4.

Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla pek çok kitap yayınlamıştır. Bu kitaplar arasında Mehmet Kaplan'ın "Cumhuriyet Devri Türk Şiiri" adını taşıyan çalışması da yer almaktadır. Edebiyatı bir bütün olarak gören ve metin tahlili çalışmasının edebi eseri, edebiyat tarihinden daha iyi kavradığını düşünen Mehmet Kaplan halk şiirinden de bir parça almış ve kitabında onu tahlil etmiştir. Kitaba alınarak tahlil edilen halk şiiri, Âşık Veysel'e aittir. Muhan Bali makalesinde bu kitabın halk edebiyatı bakımından

taşıdığı değer üzerinde durmak ve kitabın içinde yer alan bir incelemeyi okuyucularına sunmak istemiştir.

Mehmet Kaplan Cumhuriyet Devri Türk Şiiri'nde tahlile esas alınan "Toprak" şiiri merkez olmak üzere Âşık Veysel'in "Uyan Bu Gafletten", "Saklarım Gözümde Güzelliğini" şiirlerini tetkik etmiştir. Muhan Bali, Kara Toprak isimli şiirin tahlilini makalesine örnek olarak almıştır. Muhan Bali Türk halk şiirin ilk tahlil örneğinin önemi hakkında şu notları düşmüştür. "Veysel'in üç şiirinin tahlili, bazılarının itirazına, hatta halk edebiyatını toptan inkâr etmesine rağmen Türk halk edebiyatının modern metotların uygulaması ile başlayan yeni bir araştırma/ yorum yolunun mutlu başlangıcı, derlemeden değerlendirmeye geçişin ilk işareti olarak görülmektedir." demiştir.

17. Muhan Bali, "*Doğu Anadolu'da Halk Meslek ve Sanatları Çobanlık*", Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı, Fasikül:2, Sayı:11, 1979, s. 365-374.

Muhan Bali, yazısında yirmi yıllık çoban Erzurumlu Nebi A. ile yapmış olduğu derlemeye yer vermiştir. Çobanlık meslek sanatının inceliklerini öğrenmeye yönelik soru cevap yöntemini kullanarak yaptığı konuşmayı direkt olarak makaleye almıştır.

18. Muhan Bali, "*Erzurum ve Âşıklar Şenliği için Küçük Notlar*", Köz Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Ağustos 1979, s. 13-14.

Makalede âşık şenliğine katılan âşıklar ve memleketleri hakkında bilgi verilmiştir. Doğu Anadolu kentlerinin her birinin Türk kültür tarihinde Malazgirt'ten bu yana bir yeri, önemi vardır. Serhat Kars gibi, Dadaşlar Diyarı Erzurum gibi, Âşıklar Otağı Erzincan, Sivas gibi bu çizgi üzerinde kültürümüzün temel taşlarını sıralanmış, zengin bir halk edebiyatı malzemesi katmanlar hâlinde yığılmıştır. Bu zengin hazineden yararlanan âşıkların, şiirlerinde memleketlerinden bahsettiği kısımlar makaleye örnek olarak alınmıştır

19. Muhan Bali, "*Sümmanî ve Zamanı*", Köz Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Kasım 1979, s. 7-10.

Muhan Bali, makalesinde Sümmanî'den bahseder ve ardından onun zamanına, zamanındaki olaylara şiirlerinde ne kadar yer verdiğine, bir başka deyişle bu olayları nasıl naklettiğine değinir.

Muhan Bali'ye göre; Sümmanî'nin zamanını, zamanındaki olayları en iyi, en açık biçimde veren eserleri destanlarıdır. Yazılı kaynaklar Sümmanî'nin on, on beş kadar destanının bulunduğunu kaydederler. Bu şiirlerinde Sümmanî, şahsi duygularından sıyrılarak, bütün benliği ile topluma yönelir, toplumun üzüntüsünü paylaşır, acılarına ortak olur. Nesip Yağmurdereli'nin "elem ve hicran" şairi olarak adlandırdığı Sümmanî'nin her bir şiirlerinde ayrı bir hüzün yansıtılmıştır, koşması dahi neşeden uzaktır. Çünkü onun yaşadığı çağ, eser verdiği zaman toplum için neşe değil, elem çağıdır. Osmanlı imparatorluğu yıkılmaktadır. Memleket ve Sümmanî'nin yaşadığı yer yangın yerine dönmüştür. Muhan Bali, Sümmanî'nin örnek olarak makalesine aldığı destanındaki şu mısra ya dikkat çeker:

"Hınzorik kütükten ismin silindi"

O yıllarda Erzurum'da bulunan tütün rejimi müfettişi François Corpi'nin verdiği bilgilere dayanan meşhur Fransız coğrafyacısı V. Cuinet'in eserinin birinci cildinde; "Erzurum'un batı kuzeyinde 45 kilometrede ve Nihak'a 9 km mesafede vaki Tortum kaza merkezi Hinzorik vardır. Burası 1889'da kaybolmuştur" bilgisine yer vermiştir. François Corpi felaket yerine giderek bir rapor hazırlamıştır. Raporda olay yerinde dört yüz metre genişliğinde bir çukur açıldığı ve bu çukurdan alev ve çamur fışkırdığı kaydedilmiştir. Bunu neticesinde Sümmanî'nin şiirlerinin tarihe ışık tuttuğu toplumsal olayları yansıttığı anlaşılmaktadır.

20. Muhan Bali, "*Folklor ve Halk Edebiyatı Araştırmalarına Yeni Yaklaşımlar*", Şükrü Elçin Armağanı, Ankara Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi; 1, Ankara, 1983, s. 18-20.

Muhan Bali, makalesinde ilk olarak Türk edebiyatında folklor çalışmalarının yerine değinir. "Türkiye'de beklenen ve özlenen yeni, orijinal, yorumu ön plana alan folklor çalışmalarının yerine; hâlâ folklor kelimesini ilk defa kimin kullandığına dair tartışmalar yapılmaktadır." diyen Muhan Bali, metin neşrinin hâlâ birinci sırayı almakta olduğunu vurgulayarak, folklor ve halk edebiyatına yeni yaklaşımlar getirilmesinin gerekliliğini dile getirmiştir ardından bu konuda yapılabilecekleri beş maddede toplamıştır. Maddeler şunlardır:

1. Folklor ve Halk Edebiyatıyla ilgili metot kitaplarının yayını.

2. Daha önce yapılmış çalışmalar olsa bile yeniliğini ve orijinalliğini yitirmemiş olan bazı değerli araştırmaların yayımlanması.

3. Türk Folklor ve Halk Edebiyatıyla ilgili olarak önce Türk yazarların yabancı dillerde daha sonrada yabancı yazarların Türk Folklor ve Halk Edebiyatı ile ilgili olarak yayınladıkları eserlerin Türkçeye çevrilmesi ve yayımlanması.

4.Telif eser olarak da özellikle ve öncelikle titiz bir incelemeden geçirilerek devlet yayını hassasiyetine uygun, terkibe giren eserlerin yayını.

5. Folklor ve Halk Edebiyatı konularının her biri için uzmanlarınca hazırlanmış Antolojilerin ve buna bağlı olarak da Folklor ve Halk Edebiyatı Sözlüğü'nün çıkarılması.

21. Muhan Bali, "*Atatürk Üniversitesinde Kıbrıs Türk Kültürü ile İlgili Olarak Yapılan Çalışmalar*", Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Sonbahar 1996, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 399-405.

Muhan Bali, makalesinde kurulduğu günden itibaren eğitim-öğretim ve araştırma hizmetlerine ara vermeksizin devam eden Atatürk Üniversitesinin, araştırma alanı olarak sadece bölge, ülke hudutlarını ele almadığını, bu alanı mümkün olduğu kadar geniş tutarak Türklük âlemine de taşıdığını belirterek, Atatürk Üniversitesinde Kıbrıs ile ilgili yapılan çalışmaları ele almıştır.

Atatürk Üniversitesi 1970'li yıllarda bir yandan Kıbrıslı öğrencilere en yüksek düzeyde eğitim-öğretim vermiş, diğer yandan da konuyla ilgili değerli araştırmalar yaparak kamuoyunun karşısına çıkmıştır. Atatürk Üniversitesinde Kıbrıs'la ilgili ilk çalışmayı Dr. T. Tarkan'ın "Kıbrıs Adasında Tabii-Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Bakımından Bir Araştırma" adlı eseri yer almaktadır. Dr. Muhan Bali'nin "Ağıtlar" isimli eserinde Kıbrıs ağıtlarına yer verilmiştir. Ardından Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun "Kıbrıs Türk Masalları" adlı çalışması mevcuttur. Kıbrıs'la ilgili çalışmalar 1971-1973 arası öğrencilerin Kıbrıs araştırmalarıyla ilgili yaptığı tezlerle devam etmiştir. Muhan Bali, makalesinde bu tezler hakkında bilgi verdikten sonra Kıbrıs ve Erzurum'da anlatılan "Yılan Doğuran Padişahın Karısı" hikâyesini ele alarak karşılaştırmıştır.

B- Bildiriler

1. Muhan Bali, "*Latif Şah Hikâyesinin İki Varyantı ve Bilinmeyen Bir Halk Hikâyecisi*", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri II. Cilt Halk Edebiyatı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1976, s. 21-31.

Muhan Bali, bildirisine ilk olarak Latif Şah hikâyesi hakkında bilgi sunarak başlamıştır. Ardından Latif Şah hikâyesinin anlatıcılarından olan Âşık Namaz Sazcı'yı tanıtmış, âşığın anlattığı Latif Şah hikâyesinin Kafkasya varyantı ve özellikleri hakkında bilgi vererek bildirisini sonlandırmıştır.

Türk halk hikâyelerinin kaynağı üzerinde araştırma yapanlar hikâyenin teşekkülünde olmuş vakaların birinci planda yer aldığını söylemektedirler. Âşık Şenlik'in üç büyük hikâyesinden biri olan Latif Şah hikâyesinde de böyle bir olay eserin hareket noktasını teşkil etmektedir. Âşık Şenlik'in çalıp söylediği bir dost meclisine sakat babası için amcası ile nafaka toplamaya bir çocuk gelir. On bir, on iki yaşlarında isminin Latif olduğunu öğrendikleri çocuğun haline köy halkı çok acır. Âşık Şenlik'ten çocuğun durumunu anlatan bir türkü okumasını rica ederler. Âşıkta burada irticalen bir türkü söyler daha sonra da bu türküye eklemeler yaparak bir buçuk senede Latif Şah hikâyesini tasnif eder. Latif Şah hikâyesi bilimsel metotlara uygun olarak ve bütünüyle ilk defa 1970 yılında Erdal Özmen tarafından tespit edilerek yazıya geçirilmiştir. Hikâyenin üzerinde ikinci çalışmayı Ensar Aslan yapmıştır. "Çıldırlı Âşık Şenlik Hayatı, Şiirleri, Karşılaşmaları, Hikâyeleri" isimli kitabında Latif Şah hikâyesini varyantlarıyla incelemiştir.

Âşık Şenlik'ten sonra hikâyeyi en iyi şekilde, ustanın ağzından çıktığı tarzda anlattığı düşünülen kişi İslâm Erdener'dir. Âşık İslam'ın ustası Âşık Şenliğin oğlu Âşık Kasım'dır. Böylece İslâm, Latif Şah hikâyesini anlatan üçüncü şahıs olmuştur. Hikâyenin Âşık Nebi Coşkun ve Âşık Namaz Sazcı tarafından anlatılan iki varyantı daha mevcuttur. 1897'de Tiflis vilayetinde doğan Âşık Niyazi Kafkasyalı (Âşık Namaz Sazcı) Âşık Nuri'nin oğludur. Âşık Bala kişiye çırak olarak âşık olmuştur. Âşık Namaz, Latif Şah hikâyesinin Kafkasya varyantını anlatmaktadır. Muhan Bali, Latif Şah hikâyesinin ilk varyantlarla karşılaştırdığı Âşık Namaz sazcının anlattığı varyantta Latif Şah hikâyesinin bazı problemlerini tespit etmiştir. Bu problemlerin çözümü için de hikâyenin ilk varyantının bütün rivayetlerini tespit edip karşılaştırmak hem aynı yolu Âşık Şenliğin diğer hikâyelerine uygulamak hem de Âşık Niyazi rivayetini onun anlattığı Salman Bey ve Yaralı Mahmut hikâyeleri ile mukayese etmek gerektiğine değinerek bildirisini tamamlamıştır.

2. Muhan Bali, "*Yunus Emre ve Erzurum*", Uluslararası Yunus Emre Nasreddin Hoca Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri (10-12 Haziran 1977), Konya Turizm Derneği Yayınları, Ankara, 1977, s. 27-31.

Halk arasında sevilen ve kabul görmüş şahsiyetlerin vefatlarının tam olarak teyit edilememesi neticesinde birden fazla ilde, bu şahsiyetlere makamlar isnat edilmektedir. Yunus Emre de bu şahsiyetlerden birisidir. Fuat Köprülü "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" eserinde Yunus'a isnat edilen makamları Bursa, Manisa ve Erzurum olarak ele almıştır. Muhan Bali, bildirisinde Erzurum'un Dutçu köyünde yer alan Tapduk Emre ve Yunus Emre'nin türbesine değinmiş ve çeşitli kaynakları tarayarak bu türbenin Yunus'a ait olup olmadığını incelemiştir. Erzurum'un Dutçu köyünde yer alan türbenin Yunus'a ait olup olmadığı konusunda bir neticeye varılamamış ve Erzurum'da Yunus Emre ile ilgili anlatılan efsanelere değinilerek bildiriye son verilmiştir.

3. Muhan Bali, "*Roman ve Halk Edebiyatı*", I. Milli Türkoloji Kongresi- Tebliğler, İÜEF Türkiyat Enstitüsü (6-9 Şubat 1978), Kervan Yayınları, İstanbul, 1980, s. 91-96.

Muhan Bali, I. Millî Türkoloji Kongresi'nde sunduğu tebliğinde roman ve halk hikâyesini ele almıştır. Batıda olağan seyrinde gelişerek vücut bulan roman, Türk edebiyatında bu gelişmeye izin verilmeden batıdan alınmıştır. Muhan Bali de Türk edebiyatında bu iki türün birbiriyle kesiştiği ve ayrıldığı noktaları teyit etmiş ve bir sonuca varmıştır. Olay örgüsünde birbiriyle örtüşen bu iki tür, şekil ve üslûp bakımından birbirinden ayrılmış bunun neticesinde Muhan Bali bu iki türün birbirinden ayrı ürünler olduğu neticesine ulaşmıştır.

4. Muhan Bali, "*Arapkir'de El Sanatları*", 3. Ulusal El Sanatları Sempozyumu, (23-25 Kasım 1983), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir, 1983, s. 65-72.

Muhan Bali, bildirisine Malatya'nın Arapgir ilçesinin tarihini ele alarak başlar. 1950'li yıllara kadar Arapgir'de yaşayan kırk kusur el sanatını derlemiştir. Derleme sonucunda ulaştığı el sanatlarının isimlerini bir liste halinde bildiride sunar. İlk olarak kaybolmakta olan el sanatlarına dikkat çeker. Daha sonra bu sanatların marangozluk, bakırcılık vb. derlenip kaydedilmesinin önemini vurgulayarak, purutculuk mesleğini icra etmiş olan Nuru U. ile olan derlemesini bildirisine alır.

5. Muhan Bali, "*Alan Araştırması Konusu Olarak Deliler ve Onların Türk Folklor ve Halk Edebiyatı İçindeki Yeri*", II. Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, (7-8 Mayıs 1985), Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Eskişehir, 1987, s. 41-47.

Muhan Bali, bildirisinde deli fıkralarını incelemiştir. İlk olarak çeşitli araştırmacıların yapmış oldukları fıkra tasniflerinde deli fıkralarının yerini tespit etmiş ve deli fıkralarına üç örnek

verilerek deli fıkralarının amacına değinmiştir. Muhan Bali, yaptığı inceleme sonucunda şu noktaların altını çizmiştir: İncelenen bu fıkralarda akılsızlığa değil deliliğe methiye yapılmaktadır, akla karşı akıl ötesi savunulmakta amaç her zaman değilse bile arada bir aklımızdan şüphe etmemizi sağlamaktadır çünkü akıllı insanlar arasında da akıl üzerinde tam bir anlaşma, akıllılar arasında tam bir uyum sağlanamamaktadır.

6. Muhan Bali, "*Balkanlardan Gelip Kongremize Katılan Meslektaşlarımızın Folklor ve Halk Edebiyatı Araştırmalarına Katkıları*", V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler I. Türk Dili Cilt: 2 (23 - 28 Eylül 1985), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1988, s. 289-293.

Muhan Bali, bildirisinde Türk folkloruna daha geniş bir açıdan bakmak gayesi ile Balkanlardan ve Orta Avrupa'dan gelen meslektaşlarının folklor çalışmalarını ele almıştır. Muhan Bali, zamanının kısıtlı olması sebebiyle alıntı ve yorumlarını 1975 yılında yapılan "I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi" bildirisi ile sınırlandırmıştır. Beş cilt halinde Millî Folklor Araştırma Dairesince yayınlanan "I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri'nin" ilk kitabında yirmi bir bildiriden sekiz adedinin Balkanlardan ve Orta Avrupa'dan gelen meslektaşları tarafından sunulduğunu; beş ayrı kısımda yapılan otuz bildirinin sahiplerinin Balkanlardan gelen meslektaşlarına ait olduğunu belirtir. Bunlar arasından sekiz çalışmaya künyeleri ile birlikte bildirisinde yer vermiştir. Son olarak 2. ciltteki Halk Edebiyatı bildirileri üzerinde de kısaca durulur. 2. ciltteki otuz beş adet bildirilerin on beşi Balkanlardan ve Orta Avrupa'dan gelen akademisyenler tarafından sunulmuştur.

7. Muhan Bali, "*Atatürk Üniversitesi'nde Fırat Havzası Folkloru ile İlgili Derleme ve Çalışmalar*", Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu (24-27 Ekim 1985), Fırat Havzası Araştırma Merkezi, Elazığ, 1992, s. 27-31.

6990 sayılı Özel Kanunu ile Erzurum'da kurulan Atatürk Üniversitesi kurulduğu yıldan itibaren bölgenin problemlerini ele almış, onların üzerinde durup düşünmeyi, çözümler ürütmeyi kendine vazife olarak kabul etmiştir. Bunu neticesinde sadece sulama ve aydınlatma ihtiyacını karşılamakla kalmayıp bütün yapısını toptan değiştiren bir proje olan Keban Projesi Atatürk Üniversitesi'nin araştırma alanına da girmiştir.

1960'lı yıllarda Keban Baraj bölgesini araştırma sahası olarak alan ve ilan eden kuruluşlarla hemen temasa geçilmiş. Hamit Zübeyr Koşay'la temas sağlanarak ileride geniş ve kapsamlı

araştırmalar yapacak olan sosyal bilimler grubunun teşkiline çalışılmıştır. Yeterli tahsilat sağlanamadığı için çalışmadan tam manasıyla yararlanılamamıştır. Muhan Bali, üniversitenin Keban ve çevresi bir diğer ifadeyle Fırat Havzası folklor ve etnografyası ile alakalı faaliyetlerini başlıca iki büyük grupta toplamıştır:

"Düşünüp, hatta bir yerde planlanıp, yapılamayanlar"

"İcra edilenler"

Yukarıda değinildiği üzere planların hepsi maddî yetersizlikler, daha sonra düzenli bir şekilde bir araya gelememek vb. neticeler sonunda gerçekleştirilememiştir. Fırat Havzasıyla ilgili çalışmalar Muhan Bali'nin ikinci grup olarak adlandırdığı öğrenci bitirme tezleri çalışmaları ve öğretim üyeleri, öğretim üye yardımcılarının araştırma, derleme inceleme ve yayınları kapsamında devam ettirilmiştir.

8. Muhan Bali, "*Halk Şiiri Araştırmalarına Teorik Bir Yaklaşım Denemesi*", IV. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı ve Yunus Emre Semineri Bildirileri (11-13 Mayıs 1989), Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir, 1991, s. 47-57.

Sosyal Bilimler ve özellikle edebiyatla uğraşanlar için bir hipotez kurmanın, bir tez ortaya atmanın, bu tezi savunmanın veya antitez oluşturmanın güçlüğüne değinerek bildiriye başlayan Muhan Bali, Türk dili ve edebiyatının araştırma alanlarından olan Yeni Türk Edebiyatı ile Eski Türk Edebiyatında bu konu ile ilgili son derece verimli çalışmaların yapıldığını, bu çalışmaların analitik sonuçlardan sentetik sonuçlara doğru geldiğini vurgulayarak halk şiiri bir diğer ifadeyle saz şiirine nasıl bir metotla yaklaşıldığını, onun zengin dünyasından, geniş malzeme hazinesinden nasıl faydalanıldığını ortaya koymak istemiştir.

Türk halk şiirinde, Yeni Türk ve Eski Türk Edebiyatında olduğu gibi şiir üzerinde filolojik, estetik ve psikolojik tahlil denemelerinin yapıldığının söyleyecek durumda olunmadığına vurgu yapan Muhan Bali, halk şiirinde yapılan ilk tahlil denemesine bildirisinde yer vermiştir. Halk şiirindeki ilk tahlil denemesini bir Yeni Türk Edebiyatı profesörü olan Mehmet Kaplan yapmıştır. Mehmet Kaplan'ın Âşık Veysel'in "Kara Toprak" şiirine yaptığı tahlile bildirisinde

yer veren Muhan Bali, halk şiirinde yeni değerleri ortaya çıkaracak yeni tahlil denemelerinin yapılması temennileri ile sözlerine son vermiştir.[41]

9. Muhan Bali, "*Gümüşhaneli Âşık Akif Timurhan (Zevrakî), (Hayatı, Sanatı, Eseri)*", Geçmişten Günümüze Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990), Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, s. 654-664.

Muhan Bali, Geçmişten Günümüze Gümüşhane Sempozyumu'nda Âşık Akif Timurhan'ın hayatı, sanatı ve şiirlerini ele almıştır. Mahlası "Zevrakî" olan Âşık Akif Timurhan 1922 yılında Gümüşhane'nin Kelkit kazasına bağlı Gelinpetek köyünde dünyaya gelmiştir. Okur-yazarlığıyla ilgili çelişkili bilgiler veren Zevrakî bir yerde ilkokulu zar zor bitirdiğini söylerken bir başka yerde ortaokulu terk ettiğini dile getirmiştir.

Muhan Bali, Zevrakî'nin sanat dünyasının oluşmasında üç hadisenin büyük rol oynadığına değinir. Bu olaylar Zevrakî'nin küçük yaşta ailenin tek çocuğu olduğu hâlde çocuğu olmayan memur bir aileye evlatlık verilmesi, resme yeteneği olup çok sevdiği hâlde resim hocasından dayak yemesi ve rüyasında görerek âşık olduğu, uğrunda yollara düştüğü sevgilisi Jale Sun'dur. Zevrakî'nin şiirleri "Sosyal hayatla ilgili yergi şiirleri", "Lirik şiirler" ve "Dini Tasavvufî şiirler" olmak üzere üç ana konu etrafında toplanmıştır. Şiirlerinde yer alan mecaz ve mazmunlarını hep kendi çevresinden ve tabiatta gördüğü nesnelerden kurmuştur. Hece vezninin 6+5 ve 4+4+3=11'li ve 8'li kalıplarını kullanmıştır. Şiirlerini millî nazım şeklimiz olan dörtlüklerle kurmuştur ve çoğunlukla yarım kafiye kullanmıştır. Dili yaşayan Türkçe'dir. Gümüşhane ilinin ağız özelikleri de şiirinde fazlaca yer almaktadır.

10. Muhan Bali, "*Türk Folklor ve Halk Edebiyatı Örneklerinin Komşu Ülkelerdeki Paralelleri*", İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri (1-7 Temmuz 1993), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 69-77.

Muhan Bali, İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunduğu bildirisinde R.M. Dorson'un Karşılaştırmalı Folklor Kuramı'ndan yola çıkarak ülkemiz ile doğu ülkeleri arasındaki ürün ve geleneklerinin benzerliğini, etkileşim söz konusu olmadan sergilemeye ve yorumlamaya çalışmıştır.

Bu bağlamda Ermeni yazar Arşak Çonanyan'ın 1906'da basılan Ermeni Âşıkları adlı küçük kitabına dikkat çeken Muhan Bali Türk Edebiyatının Ermeni Edebiyatı üzerinde ne derin ve

[41]Hayrettin İvgin yukarıda ele aldığımız bildiriye "Türk Halkbiliminde ve Halk Edebiyatında Görüşler Antolojisi" isimli eserinde yer vermiştir. Hayrettin İvgin, **Türk Halkbiliminde ve Halk Edebiyatında Görüşler Antolojisi**, Kültür Ajans Yayınları, Ankara 1996, s.73-76.

ne kuvvetli izler bıraktığına değinir. Bildiride ele alınan diğer eser Gürcü şairi Şuta Rustaveli'nin Türklerin Kahramanlıklarını anlattığı "Kaptan Postlu Şövalye Tariel" adlı destanıdır. Son olarak Gürcü ve Türklere ait bilmece, atasözü ve tekerleme örneklerini yan yana vererek. İpek Yolu kültüründe olduğu gibi beşer muhayyilesinin aynı durumlarda aynı tepkileri vermekte olduğu kanısına ulaşarak bildirisine son vermiştir.

11. Muhan Bali, "*Türk Halk Hikâyelerinde Hoşgörü*", Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri (10-12 Haziran 1995), Kültür Bakanlığı Yayınları, Antalya, 1995, s. 249-253.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen tasarıyla 1995 yılı "Hoşgörü Yılı" olarak ilan edilmiştir. Bunun neticesinde düzenlenen Uluslararası Hoşgörü Kongresinde Muhan Bali, "Türk Edebiyatında ve Halk Hikâyelerinde Hoşgörü" adlı bildirisini ele almıştır.

Muhan Bali bildirisinde ilk yazılı kaynağımız olan Orhun Abideleri'nden bu yana eserlerimize yansımış bulunan hoşgörü unsurlarını ele alır. Yaptığı inceleme sonucunda da 1265 yıllık bir edebiyat ve sanat geleneği bulunan eserlerimiz içinde belli bir milleti, belli bir topluluğu hedef alarak içinde gayz, kin, öfke ve hiddet yerleştirilmiş örnek bulmanın yok denecek kadar az olduğunu belirtir. Muhan Bali'ye göre bu günkü hoşgörünün kaynağı Yunus Emre'dir. Türk toplumunun Yunus Emre'den gördüğü hoşgörüyü Kur'an, hadis ve tasavvuf gibi kaynaklarla yoğurarak, laik ahlak anlayışını şekillendirdiğini bu anlayışın yetmiş iki millete bir gözle bakarak oluşturulduğunu belirtmiştir.

Son olarak masal ve halk hikâyelerindeki hoşgörüye değinen Muhan Bali, çoğunlukla bütün masalların "Onlar erdi muradına biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü..."diye bitiş formeli ile sonuçlanmasını yani mutlu sonla bitmesini hoşgörünün bir yansıması olarak nitelendirir. Kerem ile Aslı hikâyesi hariç tutulursa masal ve hikâye külliyatımız içinde hoşgörünün ağırlıklı olarak, yer aldığını belirterek bildirisini sonlandırır.

12. Muhan Bali, "*Kaygusuz Abdal'ın Nesrinin Bazı Özellikleri ve Bunun Halk Hikâyelerimizin Yapı ve Şekli Hususiyetleriyle İlgisi*", Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri (1992-1993-1994-1995), Alanya Belediyesi Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Alanya, 1996, s. 153-157,

Muhan Bali, Alanya Tarih ve Kültür Semineri'nde Kaygusuz Abdal'ı ve onun nesrini ele almıştır. Alaiyeli Kaygusuz Abdal'ın II. Murat Devri'nde yaşadığı bilinmektedir. Abdal Musa'ya müritlik etmiş, her gezginci sanatkâr gibi Anadolu, Mısır ve Rumeli'yi dolaşmıştır. Yunus Emre izinde gelişen Alevi- Bektaşi halk şiirinin kurucusu olarak görülmüştür. Onun

şiirleri de Yunus Emre gibi kuvvetli bir din ve özellikle biraz sembolik tasavvuf kültürü özellikleri taşımaktadır. O da şiirlerinde hem aruz hem de hece veznini büyük bir ustalıkla kullanmıştır.

Türk edebiyatının bu büyük şairinin bir de önemli yanı vardır ki, o da nasırlığıdır Bu nesri; XV. asır halk nesrinin doğal, sade örnekleri olarak görülür. Muhan Bali, Kaygusuz Abdal'ın nesrinin bir edebiyat dalı ile de ilgisi olduğu savunur ve halk hikâyeleri ile Kaygusuz Abdal'ın "Magalata-Migalete" adlı eserini karşılaştırır. Bildirisinde ulaşmış olduğu netice şöyledir: Kaygusuz Abdal'ın manzum, mensur, mensur-manzum eserleri arasında üçüncü gurupta yer alan Migalete, hikâyede bir kadın kahramanının yer almaması sebebiyle tipik bir halk hikâyesi örneği kabul edilmez. Bunun yanında Migalete'nin nesir, nazım yapının ilk, hatta en başarılı, örneğini ortaya koyduğu, aynı zamanda halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği geleneğini etkileyen bir eser olarak ele alınması gerektiği vurgulanır.

13. Muhan Bali, "*Yunus Emre Divanından Bir Güzelleme*", VI. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri (5-7 Mayıs 1995), Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir, 1996, s. 23-28.

Muhan Bali, Reşit Rahmeti Arat tarafından Türk lirik şiirinin ilk nüshası olarak nitelendirilen Aprınçun Tigin'e ait bir şiir ile Yunus Emre'ye ait bir şiiri mukayese etmiş ve bu şiirleri incelemiştir. İki şiirde de bir güzelin, bütün güzellik unsurlarıyla resmedildiği; muhtevaları bakımından bir güzelleme örneği olduğu açıkça görülmektedir diyen Muhan Bali, Aprınçun Tigin'e ait şiirin bilinen ilk güzelleme örneği olduğuna değinmiş ve bu konuyu tartışmaya açmak istediğini belirtmiştir.

14. Muhan Bali, "*Sümmanî Üzerine Düşünceler*", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri I (24-28 Haziran 1996), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s.73-81.

Muhan Bali, bu bildirisinde Sümmanî'nin şiir derlemeleri ve bu derlemeler sırasında ortaya çıkan güçlükler meselesini ele almıştır.

Sümmanî'nin ilk şiirlerinin derlenmesi ve yayını ölümünden yirmi yıl sonra gerçekleştirilebilmiştir. İlk eser Haşim Nezihi Bey tarafından otuz iki sayfa tutarında yirmi altı şiir olarak tertip edilmiştir. Haşim Bey, Sinop Hapishanesine dershane hocalığı yapmak üzere gidip gelirken Zekeriya Çavuş'un yazısının güzelliğini göstermek amacıyla yazdığı koşmanın

dikkatini çekmesi üzerine, ilk şiir derlemesi bu şahsın bildiği Sümmanî'ye ait diğer şiirleri de kaydetmesiyle başlar. Ne yazık ki bu şahıs hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir.

İkinci eser 1939 yılında Haşim Nezihi Bey'e nazaran içerisinde seksen dört şiir yayınlanarak daha sistematik bir çalışma yapmış olan Nesip Yağmurdereli'ye aittir. Yağmurdereli de Nezihi Bey ile aynı metot hatasına düşerek kaynak kişi hakkında bilgi vermemiştir. Yine de bir önceki neşirden daha şanslıdır çünkü kendisi de Sümmanî gibi Tortumludur. Son olarak üçüncü eser de Mehmet Kardeş'e aittir. Öğretmen olarak gittiği köyde "Yarım Aşak" dedikleri birinden duyduğu Sümmanî şiirlerini kaleme alır. Bunun üzerine civar köylerde Sümmanî üzerine araştırma yapar ve on bir adet el yazması cönk bulur. Bunlar arasından yüz altı deyiş seçerek kitabını oluşturur.

Yukarıda değinmiş olduğumuz kitaplar hakkında bilgi veren Muhan Bali ardından Sümmanî'nin şiirlerindeki derleme sorunlarını on bir maddede özetler. Makaleye alınarak üzerinde durulan derlemelerin genel sorunu, derlemenin bilimsel metotlara uygun olarak yapılmamasından kaynaklanmaktadır.

15. Muhan Bali, "*Yunus Emre Araştırmalarında Yeni Bir Aşama: Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın Çalışmaları*", VII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri (7-9 Mayıs 1997), Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Eskişehir, 2001, s. 75-77.

Muhan Bali, VII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri'nde sunmuş olduğu bildirisine Yunus Emre ile ilgili yapılan çalışmalara değinerek başlamıştır. Yunus Emre ile ilgili yapılan çalışmalar en eski Yunus Emre Divanı'nın bulunmasının ardından gerçekleşir. Bu yazmayı Abdülbaki Gölpınarlı tasnif eder bu mecmuada doksan sekiz şiir Yunus Emre'ye aittir. Ardından Fuat Köprülü'nün 1918'de Anadolu'yu Asya'ya, Asya'yı Anadolu'ya bağlayan kitabı "İlk Mutasavvıflar"ın neşri yapılır. Burhan Toprak 1933-1934 yıllarında yeni harflerle ilk Yunus Divanı'nı neşreder. Daha sonrada Mehmet Kaplan'ın modern araştırma metotlarıyla zenginleştirdiği, Yunus Emre ile ilgili değerli çalışmaları 1948'den ölümüne değin devam eder.

Bildirinin asıl konusunu oluşturan Mehmet Kaplan'ın Yunus Emre ile ilgili çalışmaları yukarıda da değinmiş olduğumuz gibi 1948 yılından ölümüne değin devam etmektedir. Muhan Bali, Mehmet Kaplan'ın Yunus Emre ile ilgili yazdığı on altı makalesinin künyesini çalışmasına eklemiştir. Ayrıca Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın 1976'dan 1987'ye kadar çıkan diğer eserlerini tarayarak Yunus Emre'ye bir vesileyle değindiği noktaları tespit etmiştir.

Mehmet Kaplan 1976'da çıkan "Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar" da kırk sekiz yerde, 1985'te çıkan "Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar"da üç, "Tip Tahlilleri" isimli eserinde yedi; 1987'de çıkan "Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2"de on yerde Yunus Emre'den, onun sanatından bahsettiğini tespit etmiştir. Bu vesileyle Mehmet Kaplan son yarım yüzyıl içinde Yunus Emre'den en çok bahseden bilim adamı olma özelliğini kazandığı vurgulanarak bildiriye son verilmiştir.

16. Muhan Bali, "*Balıkesir Halkevi Dergisi Kaynak'ın Sistematik İndeksi*", Balıkesir Üniversitesi I. Halkbilimi Bilgi Şöleni Bildirileri (2-4 Haziran 1997), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 170-173.

Muhan Bali, I. Halkbilimi Bilge Şöleni'nde Balıkesir Halkevi Dergisi Kaynak'ın sistematik indeksini sunmuştur. Bildirisine ilk olarak İstanbul, Ankara, Erzurum'da bulunan üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde yapılan tez ve yayın çalışmalarına değinerek başlamıştır. Bu yayınlar üç ayrı yazarın çalışmasıyla takip edilebilmektedir. Bibliyografya çalışmalarının ilki Muharrem Ergin'e aittir. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi'nin farklı dönemlerde farklı sayılarını tarayarak Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm çalışmalarını tespit etmiştir. Olcay Önertoy ise "DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Çalışmaları" yazısıyla ikinci sırada yer alırken Muhan Bali "Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Tez Çalışmaları" isimli yazısıyla üçüncü sırada yer alır.

Muhan Bali, Vural Karasu'nun Prof. Dr. Saim Sakaoğlu yönetiminde hazırlamış olduğu "Halkevleri Dergileri Folklor Bibliyografyası" isimli tezini bir taramaya tabi tutmuştur. Yaptığı inceleme sonucunda Muhan Bali şu kanıya varmıştır: "Halkevleri Dergileri Folklor Bibliyografyası içinde Balıkesir Kaynak Dergisi on üç ile on sekizinci sayfalar arasında yer almakta ve seksen dokuz değişik konuyu ihtiva etmektedir. Bu kez biz bu dağınık malzemeyi bir sistem içinde ele almak istedik." diyerek şu şekilde bir tasnife gitmiştir:

Halk şiiri: yirmi dört yerde

Gelenek–Görenekler: yirmi yerde

Mâni: altı yerde

Masal: on sekiz yerde

Halk sanatı ve meslekleri: dört yerde

Atasözü: üç yerde

Menkıbe, Mitoloji: iki yerde

Bilmece: iki yerde

Halk oyunları: iki yerde

Kelime, Istılah: bir yerde

Halk tipleri: bir yerde

Halk Edebiyatı: bir yerde

Halk–köy edebiyatı derlemeleri: bir yerde

Efsane: bir yerde

Tarihi Hikâye: bir yerde

Tekerleme: bir yerde

Yukarıda yer alan on altı madde içinden mâni maddesi ele alınarak manilerin bibliyografyası sunulmuştur. Son olarak Balıkesir folklorunu ele alan dört kitabın künyesine yer verilmiştir.

17. Muhan Bali, "*Erzurum'un Manevi Mimarlarının Anadolu Evliyaları ile İlgisi*", I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri (13-16 Ağustos 1998), Ervak Yayınları, Ankara, 1998, s. 63-74.

Muhan Bali, Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi'nde sunduğu bildirisinde, Nezihe Araz'ın "Anadolu Evliyaları" ile Prof. Dr. Sıtkı Aras'ın "Erzurum'un Manevi Mimarları" adını taşıyan kitaplarını tanıtarak karşılaştırmıştır.

Nezihe Araz, ermişleri onun deyimiyle "Urum Erenlerini" yazmaya çalışırken bir tarihçi gibi olaya yaklaşmamış, onların tarihi nitelikleri değil, halkın muhayyilesinde yaşayan efsane ve menkıbe dolu hayatlarına ışık tutmuştur. Eserinde elli evliyayı (bunların beş tanesi kadındır, iki tanesi Erzurumludur) en az üç, en fazla yirmi yedi sayfa içinde anlatmaktadır. Eserinde yer verdiği evliyaların birkaçı şunlardır: Ahmet Yesevi, Geyikli Baba, Tavus Hatun, Sarı Saltuk, Pir Sultan Abdal, Seyit Battal Gazi, Yunus Emre, Eyüp Sultan... Yazar ayrıca klasik halk kitaplarında görüldüğü gibi, "...nın resmidir" diye altı yazılı on altı resim koymuştur. Eser oluşturulurken genellikle sözlü rivayetler esas alınmış yer yer, zaman zaman yazılı

kaynaklardan da faydalanılmıştır. Muhan Bali'ye göre Anadolu Evliyaları'nda en çok dikkat çeken hususlardan biri, her peygamberin bir mesleği olmasına karşın Anadolu evliyalarının ne ile iştigal ettiklerini anlamak konusundaki güçlüktür. Bu konuda Sıtkı Aras daha doyurucudur. Hatta bir yerde efsanesi anlatılan Müftü Sadık Efendi "Ben devlet memuruyum." ifadesini kullanmaktadır.

Erzurum'un Manevi Mimarları adını taşıyan kitap 1996 yılında İstanbul'da basılmıştır. Anadolu Evliyaları'na karşı daha dar hacimlidir. Yüz doksan yedi sayfadır. Sıtkı Aras kitapta on yedi evliyaya en azı sekiz, en çoğu on dört sayfa ile tanıtılmıştır. Bu kitabı yazmada önce "Tarih Yolunda Erzurum" dergisinde çıkan yazılardan etkilendiğini belirtir. Kitabın esas kaynağını Anadolu Evliyaları'nda olduğu gibi sözlü rivayetler teşkil eder. Kitap Nezihe Araz ve eserinden her şahsın kesin doğum-ölüm tarihlerinin verilmesi, hemen her şahsın küçük bir resmini müstakil bir sayfa içinde aktarılması ve ölüm tarihlerinin yanı sıra türbelerinin bulunduğu yerler hakkında bilgi verilmesi bakımından ayrılmaktadır.

18. Muhan Bali, "*Köroğlu Destanı'nın Erzurum Varyantı Hakkında Yeni Bilgiler*", Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, Bolu, 1998, s. 230-234.

Muhan Bali, Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu bildirisinde:

1- Köroğlu kimdir? Köroğlu'nun hakkında bilgilerimiz nelerdir?
2- Destanın Erzurum varyantıyla ilgili yeni bilgiler nelerdir?
3- Destanın akademik çalışmaya konu olmuş Azeri ve Özbek Varyantları var mıdır? Başlıklarını taşıyan üç soruyu sırasıyla cevaplandırmıştır.

Köroğlu kimdir?

Muhan Bali bu soruyu eldeki vesikalardan yararlanarak cevaplandırmış. Bu vesikaları ve Köroğlu ile ilgili bölümlerini bildiriye dâhil etmiştir. Evliya Çelebi'nin meşhur eserinde Köroğlu için "Sizin yaptığınız işleri, bu dağlarda eşkıyalık yapmış olan Köroğlu bile yapmamıştır." ifadeleri yer almaktadır. Diğer bir kaynak olan Ermeni Tarihi'nin yazarı Tebrizli Arekel'in 16. asırda yazılmış eserinde anlattığına göre o tarihte Köroğlu'nun ve arkadaşlarının maceraları âşıklar tarafından hikâye edilmiştir. Son olarak Prof. Dr. Faruk Sümer, "Türk Cumhuriyetini Meydana Getiren Eller ve Türk Destanları" (İstanbul,1997) adlı eserinde Köroğlu Destanı hakkında yeni bilgiler vermektedir. Kullandığı vesikalar arşivdeki

mühimme defterlerini kayıtlı olup sekiz adettir. Kayıtlar bilgilere göre Köroğlu'nun asıl ismi Ruşen'dir. Anlaşılacağı üzere Köroğlu onun lakabıdır.

Destanın Erzurum varyantıyla ilgili yeni bilgiler nelerdir?

1958 yılında Erzurum'a gelen Prof. Dr. Mehmet Kaplan büyük bir tesadüf eseri olarak Köroğlu Destanı'nın Erzurum varyantını anlatan Behçet Mahir'i bulmuştur. Kendileri Köroğlu Destanı'nın üç-dört kolunu tespit etmiş. Geriye kalan kısmını, kurmuş olduğu Türkoloji bölümünün asistanları olan Dr. Muhan Bali ve Dr. Mehmet Akalın derleyerek, yazıya geçirmişlerdir. Köroğlu Destanı'nın derlenmesinde yirmi dört adet şerit bant kullanılmıştır. Bantların çoğu 1000 fitliktir ve 3.75 devirle alınmıştır. İlk altı bant Prof. Dr. Mehmet Kaplan tarafından derlenmiştir. Birinci bandın arka kapağında şu bilgiler yer almaktadır. Başlangıç 18 Nisan 1959, son 24 Aralık 1968, derleme faaliyetleri on yıl sürmüştür. Bantların çözümü de keza uzun bir zaman dilimine yayılmıştır. Derlenen ürünleri dinleyerek kontrol etmek gerekmiş, el yazısı ile metinler üç bin sekiz yüz seksen sayfa tutmuştur. Dosyalar arasında ilk müsveddeler Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muhan Bali arasında bölüştürülmüştür. Bantların çoğu Türkiye'de birinci, Dünyada üçüncü sırada yer alan arşivde saklanmaktadır.

Muhan Bali, 2. maddede son olarak Köroğlu Destanı'nın Erzurum varyantının Behçet Mahir rivayetinin iç hususiyetlerine değinmiştir. Bu hususta teknik, estetik ve filolojik pek çok meselenin ortaya çıktığını vurgulamıştır. Adını her ne kadar destan olarak alsalar da bugün artık Köroğlu Destanı'ndan çok Köroğlu hikâyelerinin kastedildiğine değinilerek Köroğlu Destanı'nda şiir kısmının ihmal edildiği, Köroğlu Destanı'nı şiirleri itibariyle büyük problem içerdiğine değinilmiş, buna sebep olarak destancı Behçet Mahir'in şiirlere yüzde yüz hâkim olmayışı gösterilmiştir, Behçet Mahir saz çalmasını bilmediği için yanında bir sazcı bulundurmaktadır. Bu sazcı genellikle Ümmanî (İbrahim Sarıkaya)dir. Daha sonraları da Yaşar Reyhanî olmuştur. Bunun neticesinde destanın şiirlerinin kaçının orijinal olduğu, kaçının bu âşıklara ait olduğu bilinmemektedir.

Destanın akademik çalışmaya konu olmuş Azeri ve Özbek Varyantları var mıdır?

Bütün bunların ardından derleme faaliyetlerin bitmediği, Anadolu rivayetlerinin derlenip taranarak mukayeseli edebiyat açısından yeniden ele alınması, kitaplaşmış ve bilimsel çalışmalara konu olmuş yeni metinlerin de mutlaka çalışma halkasına dâhil edilmesi gerektiği vurgulanarak bildiriye son verilmiştir.

19. Muhan Bali, "İki Bilim Adamı ve Hacı Bektaş", I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22 - 24 Ekim 1998), Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1999, s. 47-54.

Muhan Bali, bildirisinde Hacı Bektaş Veli'den ya da Velayet-nâmeden, en çok istifade eden bilginlerden Prof. Dr. Fuat Köprülü, Prof. Dr. Esad Coşan ve Prof. Dr. İrene Melikoff'un kaynağı nasıl kullandıklarını incelemiştir.

Fuat Köprülü'nün Hacı Bektaş Veli'ye en çok yer ayırdığı eseri, "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar"dır. Bu değerli eserde toplam kırk yerde Hacı Bektaş'ı Veli'den, Velayet-nâmeden bahsetmektedir. Esere Osmanlı tarihçilerinden olan Âşık Paşa'nın Hacı Bektaş'ı Veli hakkında verdiği bilgileri aynen almıştır. Âşık Paşa'nın kayıtlarına göre "Hacı Bektaş Velî Horasan'dan Anadolu'ya göçmüş meczup, budala, şeyhlikten ve müritlikten fariğdi". Fuat Köprülü'ye göre Bektaşiler, mevcut ananeler arasına Hacı Bektaş'ı Velî'yi alarak yeni bir terkibe gitmişlerdir. Bektaşi şiiri dediğimiz edebî tarz, zevk ve eda bakımından, millî şiirimizden ve Yunus'tan belki en çok müteessir olmuş şiirdir demektedir.

Prof. Dr. Esad Coşan Hacı Bektaş'ı Velî'nin, yeni belgeler karşısında, yeni bir portresini çizmektedir. Coşan, Hacı Bektaş'ı Velî'nin şii-batını kanaatlere sahip olduğu fikrindeki düşüncelerin, "Makalat" üzerinde yaptığı çalışmalar neticesinde gerçeği yansıtmadığını ortaya koymuştur. Hacı Bektaş'ı Velî'nin şeraite bağlı, riyadan şiddetten kaçınan, olgun bir mutasavvıf olduğuna değinmiştir.

Son olarak Muhan Bali kendisi de bir Bektaşi olan Prof. Dr. İrene Melikoff'un Alevilik ve Hacı Bektaşi Velî ilgili görüşlerinin yer aldığı soru - cevap yöntemi kullanılarak oluşturulmuş bir görüşmeye bildirisinde yer vermiştir.

20. Muhan Bali, "*Bir Kazdağı Masalının Halk Hikâyesi Özelliği Var Mıdır?*", I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (1-2 Haziran 1998), Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Balıkesir, 1999, s. 331-334.

Muhan Bali, bildirisinde Prof. Dr. Metin Karadağ ile Mehmet Akkaya'nın birlikte hazırladıkları "Kazdağı Masalları" isimli kitapta yer alan masallardan birini (Masal No:9, s. 35) incelemiştir. Güre nahiyesinden ortaokul mezunu yirmi sekiz yaşındaki Ayşe Çevik'ten derlenen masal çok enteresan bir yapı ve şekil özelliğine sahiptir. Dokuz numaralı Ali ile Neslihan adlı parçada masalın esaslı karakterinden biri olan seri ve kısa bir tahkiye tekniği kullanılmıştır. Kahramanlar tıpkı bir halk hikâyecisinin yaptığı gibi "aldı kız, aldı oğlan"

tarzında olmasa bile duygusal anlarda şiirle konuşturulmaktadır. Metinde dokuz şiire yer verilmiştir. Hikâyenin / masalın neredeyse halk hikâyelerinde olduğu gibi toy türküsü ile sona erdiği tespit edilmiştir. Masalın özetiyle birlikte tespitlerini sıralayan Muhan Bali. "Acaba Ayşe Çevik'in anlattığı 9 numaralı masal, yani Ali ile Neslihan adlı parça, masal mıdır, yoksa halk hikâyesinin temel özelliğini teşkil eden çampu şeklinde olduğu için başka bir kadroya almak mı gerekir?" ifadeleriyle bu masalı tartışmaya açarak bildirisini tamamlamıştır.

21. Muhan Bali, "*Kıbrıs Türk Edebiyatında Direniş Unsurları*", II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Cilt III Türkçe Bildiriler Edebiyat Sanat (24-27 Kasım 1998), Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Gazimağusa-KKTC, 1999, s. 207-219.

Muhan Bali, 2. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde, Kıbrıs'ta edebiyat dili olarak her zaman Türkiye Türkçesinin kullanıldığına dikkat çekerek Kıbrıs Türkü'nün edebiyatında yücelttiği kavram ve motiflere değinmiştir. Bu motifler sırasıyla "Bağımsızlık ve Özgürlük Aşkı", "Vatan Millet Sevgisi", "Ada Fetihlerine Bağlılık", "Mustafa Kemal Sevgisi", "Atatürk Devrimlerine İnanmışlık" tır.

22. Muhan Bali, "*Âşık Edebiyatı Bütünü İçinde Sivas'ta ve Adana'da Âşıklık Geleneğinin Ortak ve Farklı Yanları*", III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Bildiriler (30 Kasım - 2 Aralık 1998), Adana Valiliği Yayınları, Adana, 1999, s. 160-166.

Muhan Bali, bildirisine âşık edebiyatının, Türk edebiyatı içindeki yerini sorgulayarak başlamıştır. Âşık Edebiyatı ilgili olarak Fuat Köprülü, Pertev Naili Boratav ve İlhan Başöz'ün yapmış olduğu açıklamalarına değinir. Ardından Doğan Kaya'nın, "Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsati" kitabı ile Erman Artun'un, "Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği, (1966-1996) ve Âşık Feymani" kitaplarını tanıtmıştır.

Muhan Bali, İlk defa 1915 yılında gündeme getirilen âşıklık geleneğinin devam ettiği diğer yörelerimizdeki üniversitelerimizde de; Konya Selçuk gibi, Erzurum Atatürk Üniversitesi gibi, yukarıda ele alınan kitaplara benzer çalışmalar yapmasıyla Türkiye âşıklık geleneğinin yazılacağını, sonra da bunun diğer Türk ülkeleriyle mukayese imkânını doğuracağını, ümit ve temenni ederek sözlerine son vermiştir.

23. Muhan Bali, "*Isparta/Sücüllü Köyü'nden Bir Âlim: Prof. Dr. Mehmet Akalın*", Isparta'nın Dünü Bugünü Yarını Sempozyumu (16-17 Mayıs 1998), Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 2001, s. 151-553.

Muhan Bali, "Isparta'nın Dünü Bugünü Yarını" isimli sempozyumda kendisi de Ispartalı olan Mehmet Akalın hakkında bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında ilk olarak Mehmet Akalın'ın kısa bir biyografisine değinen Muhan Bali konuşmasına Mehmet Akalın'a ait iki eseri tanıtarak devam etmiştir. İlk eser Mehmet Kaplan, Muhan Bali ve Mehmet Akalın'ın ortak hazırladığı "Köroğlu Destanı"dır. Ardından A. Von Gabain'e ait Mehmet Akalın'ın Türkçeye çevirdiği "Eski Türkçe'nin Grameri" isimli eserden kısaca bahsetmiştir. Konuşmasının sonunda Muhan Bali, Köroğlu Destanı'nın yetmiş iki saat süren bant kaydından bir küçük örnek, el yazısı ile üç bin sekiz yüz sayfa tutan müsveddelerinden bir orijinal dosya ve 1973 yılında basılmış olan altı yüz on beş sayfalık ortak eserlerinden elde kalan son nüshayı, Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Lütfi Çakmakçı'ya armağan etmiştir.

24. Muhan Bali, "*Tartışmalar*", V. Türk Kültürü Kongresi Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği Gelenek-Görenek, Örf-Âdet, Giyim-Kuşam Cilt XV, (17-21 Aralık 2002), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 51-54.

V. Türk Kültürü Kongresi, Gelenek-Görenek, Örf-Âdet, Giyim-Kuşam oturumu Prof. Dr. Tülin İçli ve Prof. Dr. Semiha Aydın başkanlığında yürütülmüştür. Oturumda Prof. Dr. Nevzat Gözaydın "Cumhuriyet Döneminde Batı Avrupa Ülkelerindeki Türklerin Kültür Yapısında Oluşan Değişmeler ve Bunların Gelecekteki Durumları Üzerine Düşünceler", Prof. Dr. Mahmut Tezcan "Cumhuriyetten Günümüze Türk Ailesinin Dünü – Bugünü, Geleceği (Sosyal-Kültürel Açıdan)", Prof. Dr. Semiha Aydın "Türk Giyim-Kuşam Kültürünün Dünü – Bugünü", Prof. Dr. Aslıhan Öğün "Kadının Suç İşlemesinde ve Suç Kurbanı Olasında Geleneklerin Önemi: Namus Cinayetleri" isimli bildirilerini sunmuşlardır.

Okunan bildiriler ışığında Yrd. Doç. Dr. Fatma Ayhan, Prof. Dr. Muhan Bali, Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu, Doç. Dr. Tülay Uğuzman Er, Yrd. Doç. Dr. Fatma Şener, Yrd. Doç. Dr. Gülçin Üstün yazılı görüş ve tartışmasını sunmuştur.

Muhan Bali, Nevzat Gözaydın'ın bildirisine ek olarak Almanya ve Batı Avrupa'daki Türk işçilerin isteklerine değinmiştir. Bu istekler şunlardır: Çocuklarının yeterince dil eğitimi alamadıkları gerekçesiyle iyi bir öğretmen, evden uzaklaşan ve suça itilen, bazı Alman gençlerinin tutumları karşısında şiddete karşı şiddet geliştiren çocukları için rehber öğretmen ve din konusunda yardım istemektedirler. Devletin aradan çekilmesi hâlinde cemaatlerin ve cemiyetlerin araya girerek çocuklarının ve kendilerinin kafalarını karıştıracak tarzda bir din

eğitimi verdikleri, bunun önüne geçebilmek için de en az İlahiyat Fakültesi mezunu bireylerin kendilerine yol göstermelerini istedikleri belirtilmiştir.

Mahmut Tezcan'ın "Cumhuriyetten Günümüze Türk Ailesinin Dünü – Bugünü, Geleceği" bildirisi için Muhan Bali ekleyecek bir şeyinin olmadığı ifade etmiştir ve aile yapısının edebiyata yansımış şeklinin de araştırılması gerektiğini vurgulamıştır. Türk romanlarında aile kavramının ele alınmasını önermiştir. Semiha Aydın'ın ele aldığı "Türk Giyim-Kuşam Kültürünün Dünü – Bugünü" adlı bildiri için ise kaynaklara pek gidilemediğine dikkat çeken Muhan Bali, Türk Kültüründe giyim-kuşam meselesini ele alan kaynaklar önermiştir. Bunlar: Bahattin Ögel'in dokuz cilt olarak hazırlanan "Türk Kültür Tarihine Giriş" kitaplarından 8. cilt Türklerde giyim-kuşam, Mehmet Eröz'ün "Türk Kültüründe Börk Kapak ve Keçe Külah" isimli eseri ve Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası içerisinde yer alan giyim-kuşam kısımlarıdır.

Son olarak kadınların suç işlemeleri ve suça kurban olmaları konulu Aslıhan Öğün'ün bildirisi için Muhan Bali, başlangıçtan beri bütün dinlerin bütün sistemlerin iyi insan tipini şekillendirmek istediklerine dikkat çekerek "Kitab-ı Mukaddes"in On Emri'ni ele almıştır.

B.1 Basılmayan Bildiriler[42]

[42] Muhan Bali 1963-1982 yılları arasında yapmış oluğu bilimsel çalışmaları bir araya getirmiştir. Bu çalışmada "Yayına hazır olanlar" başlığı altında çalışmalarını sıralamıştır. Bahsedilen çalışmalar şunlardır:

1. Bey Böyrek Hikâyesinin Bilinmeyen Bir Rivayeti
2. Erzurumlu Emrah'tan Örnekler
3. Halk Edebiyatı Türleri Üzerine Notlar: Tekerleme
4. Halk Edebiyatı Türleri Üzerine Notlar: Destan – Battal Gazi Destanı
5. Son Asır Halk Şairlerinden Bayburtlu Hicrânî

Yukarıda sıraladığım bildirilerin yayınlanıp yayınlanmadığı konusunda bir bilgiye ulaşamadık.

İstanbul Kültür Üniversitesi Muhan Bali arşivinde ulaştığımız bildiriler şunlardır. Bildirilerin tam künyeleri kaydedilmemiştir. Bildiriler arşivde daktilo edilmiş örnekler olarak vardır. Lakin bir kısmında bozulmalar meydana gelmesinde dolayı okunması mümkün olmamıştır.

1. Folklorcu Ziya Gökalp'ın Gözüyle Dış Politikamız ve Küçük bir Mukayese, Dicle Üniversitesi, 1964.
2. Âşık Edebiyatımızda Yeni Bir Sayfa: Âşık Fehmi, 24, Nisan, 1987.
3. Yunus Emre Üzerine Bazı Düşünceler ve Dikkatler, İzmir, 4 Mart 1991.
4. Yunus Emre Çağı Destan Geleneği- Dede Korkut Kitabı ve Bamsı Beyrek'in Yeni Bir Rivayeti, Eskişehir, 1990.
5. Ağı'sı Bitmeyen Ülke: Azerbaycan ve Karanfil Ağıtı, Konya, 25-26 Ağustos 1993.
6. Bir Aylık Dönemde Türkiye Basınında Kıbrıs.

1. Muhan Bali, “Karacaoğlan’ın Şiirlerinde Tabiat” 1975.[43]

2. Muhan Bali, “Erzurum ve Çevresinde Hala Yaşayan Folklor ve Halk Edebiyatı Örneklerinin Komşu Ülkelerdeki Paralellikleri”, Balkan Milletleri Folklor Sempozyumu, Yugoslavya, 1977.

3. Muhan Bali, “Halk Şiirinde Mizah”, V. Uluslararası Balkan Folklor Sempozyumu, Üsküp, 7-8 Temmuz 1977.

4. Muhan Bali, “Safranbolu Folkloruna Giriş” 1977.[44]

5. Muhan Bali, “16. Yüzyıl Saz Şiirinde Savaşlar” II. Ulusal Türkoloji Kongresi, İstanbul, 5-9 Şubat 1979.

6. Muhan Bali, “Üç Hoca Halk Şairi İçinde Alvar İmamı Efe”, Uluslararası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 1985.[45]

7. Erzurumlu Âşıklardan İlk Derlemeler ve Derleyicileri, Erzurum, 31 Mart 1989.

8. Muhan Bali, “Tasavvuf Musikîsinde Mahallî Renkler”, Terzi Baba Sempozyumu, Erzincan, 1986.[46]

9. Muhan Bali, “Göller Bölgesi Folklor Özellikleri” Göller Bölgesi Tarih Kültür ve Arkeoloji Sempozyumu, Ankara, 12 Kasım 1994.

10. Muhan Bali, “ Mukayeseli Edebiyat Açısından Kıbrıs Türk Edebiyatı”, Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu III, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, 30-31 Mayıs 1997.

11. Muhan Bali, “.Mehmet Kaplan’ın Yeni Mektupları”, IX. Millî Türkoloji Kongresi 15-19 Eylül 1997.

12. Muhan Bali, “Aynı Yöreden Çağdaş Üç Âşıkta Temler Mukayesesi”, Çanakkale, On Sekiz Mart Üniversitesi, 1998.[47]

---

[43]Künye bilgisi bu kadardır. Muhan Bali, “Doç. Dr. Muhan Bali’nin Bilimsel Çalışmaları” adı altında 1963-1982 yılları arasında yürüttüğü çalışmaları listelemiştir. Bu listede bu bildirisi de yer almaktadır. Lakin bildirinin sunulduğu yer ve sempozyum hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

[44] Künye bilgisi bu kadardır “Doç. Dr. Muhan Bali’nin Bilimsel Çalışmaları” adı listede yer alan bildirinin tam künyesi verilmemiştir

[45] Künye bilgisi bu kadardır.

[46] Basılmadı.

13. Muhan Bali, "Osmanlı Dünyasında Klasik Şiir İçinde Halk Şiirinin Klasik Unsurları Var mıdır ?", Yapı Kredi Bankası, İstanbul, 2000.[48]

14. Muhan Bali, "Yahya Kemal'in Hayatında ve Sanatında Balkanlar", Balkan Türkleri Araştırma Merkezi, Mostar, 2002.

15. Muhan Bali, "Şiirle Seyahat", KKTC, Girne Amerikan Üniversitesi, 2003.[49]

16. Muhan Bali, "Halk Hikâyesi Dönüşümlü Roman", KKTC, Girne Amerikan Üniversitesi, 2003.[50]

17. Muhan Bali, "Halk Edebiyatı Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını", KKTC, Girne Amerikan Üniversitesi, 2004.[51]

C-Ansiklopedi Maddeleri

1. Muhan Bali, "Behçet Mahir", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler-İsimler-Eserler-Terimler, Cilt:1, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 376.

Muhan Bali Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde, "Behçet Mahir" maddesini kaleme almıştır. Yazısında 1915 Erzurum doğumlu Mahir'in 13 yaşında âşık olduğu, Hafız Mıhdat'tan yedi sene çıraklık görmesinin ardından hikâye anlatmaya başladığı, saz çalamadığı gibi hayatı ile ilgili bilgiler ana hatlarıyla aktarılmıştır. Behçet Mahir'in anlattığı hikâyelerin isimleri verilerek yazı sonlandırılmıştır.

2. Muhan Bali, "Arzu ile Kamber", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler-İsimler-Eserler-Terimler, Cilt:1, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 168-169.

Muhan Bali, "Arzu ile Kamber" maddesinde hikâyeyi ana hatlarıyla aktardıktan sonra halk hikâyesinin nesilden nesile aktarılırken değişikliklere uğradığı ve bölgelere göre farklılıklar gösterdiğini belirtmiştir. Anadolu'da ve diğer Türk illerinde çeşitli rivayetleri yaygın olan hikâyenin ne zaman teşekkül ettiği bilinmemekle beraber âşık edebiyatının şekillendiği 16. asırda ana hatlarıyla oluştuğu tahmin edilebilir demiştir. Arzu ile Kamber hikâyesinin

[47] Basılmadı.
[48] Basılmadı.
[49] Basılmadı. Künye bilgisi bu kadardır.
[50] Basılmadı. Künye bilgisi bu kadardır.
[51] Basılmadı. Künye bilgisi bu kadardır.

Anadolu rivayetinin muhtelif taşbaskısı ve Latin harfli baskıları vardır. Irak rivayetini Ata Terzibaşı yayımlamış olup İran ve Rusya Türkleri rivayetleri kitap hâlinde basılmamıştır. Bazı basmalarda kırk beş, bazılarında kırk dokuz haneden ibaret olan şiirler ekseriyetle hecenin 4 + 4 veya duraksız 8'lisi ile söylenmiş, birkaç şiirde ise 11'li hece vezni kullanılmıştır. Bu şiirlerin 11'li olanlar hariç mâniye yaklaşan tarafı "aaxa" tarzında kafiyeli müstakil dörtlüklerden meydana gelmesidir şeklinde ifade etmiştir.

3. Muhan Bali, "Asuman ile Zeycan", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler-İsimler-Eserler-Terimler, Cilt:1, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 180-182.

"Asuman ile Zeycan" maddesinde Muhan Bali, basma kitaplar içinde halk hikâyesi özelliklerini en çok saklayan, nesir ve nazım karışımı olan bu aşk hikâyesinde birbirine denk olmayan iki aileden gelen gencin - bey kızı Zeycan'la Kethüdaoğlu Asuman'ın - maceralarını kısaca anlatmaktadır.

4. Muhan Bali, "Gülistan Çobanlar", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler-İsimler-Eserler-Terimler, Cilt:2, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, s. 130.

Muhan Bali, "Gülistan Çobanlar" maddesinde âşığın hayatı hakkında bilgileri kısaca aktarmıştır. Âşık ve hikâyeci Gülistan Çobanlar, 1897 yılında Kıraç/Arapçay'da doğmuş, 1972 de Kars'ta vefat etmiştir. Doğu Anadolu'nun güçlü hikâyecisi Âşık Şenlik'in çırağı, Âşık Çobanoğlu'nun babasıdır. Şenlik'in maceralarını ve hikâyelerini en iyi, aslına en sadık şekliyle bilen ve özellikle Salman Bey hikâyesini en iyi anlatan âşık olarak tanınır.

D-Kitaplar

1. Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muhan Bali, "Köroğlu Destanı", Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, ss. 615.

Bu eser, Behçet Mahir'den derlenen Köroğlu hikâyelerinin yazıya aktarılmasından oluşmuştur. Bu hacimli eser Mehmet Kaplan'ın kaleme aldığı ön söz ile başlamaktadır. Mehmet Kaplan, ön söz kısmında Erzurum'da kurulan Atatürk Üniversitesi'nin açılması ile birlikte heyecanla Erzurum'a gittiğinden bahseder. Geldiği bu şehrin kahvehanesinde Ramazan geceleri eski Türk efsanelerinin, masallarının anlatılmaya devam ettiğini görür ve bu kahvelerin birinde Köroğlu hikâyelerini anlatan Behçet Mahir'e rastlar. Behçet Mahir

Ramazan boyunca çeşitli hikâyeler anlatmaktadır. Mehmet Kaplan bunların su gibi başıboş akmasına üzülerek üniversiteye bir teyp aldırır ve Behçet Mahir'den Köroğlu Destanı'nı derlemeye başlar. Erzurum'da bulunduğu sırada Köroğlu Destanı'nın üç dört kolunu tespit eder. Ayrıca Atatürk Üniversitesinde Türkoloji Bölümünü kurmuş ve bölüme değerli asistanlar almıştır.

Mehmet Kaplan 1960'da İstanbul'a döndükten sonra asistanları Dr. Mehmet Akalın ile Dr. Muhan Bali, Köroğlu Destanı'nın geriye kalan kısmını derler ve yazıya geçirime işini devam ettirirler. "Söz uçar, yazma bozulur, basılı eser kıyamete kadar kalır" değerlendirmesinde bulunan Mehmet Kaplan, Behçet Mahir'in ağzından olduğu gibi arasözleriyle derlenmiş bu metin için "Bu kitabın asıl değeri, büyük bir halk hikâyesi metnini halk hikâyecisinin ağzından olduğu gibi ortaya koymasındadır. Bundan böyle artık Köroğlu Hikâyesi, Türk dili yaşadıkça ebedî yaşayacak." demektedir.

Muhan Bali, Bolu'da, "Halk Kültürü ve Köroğlu" Uluslararası Sempozyumu'nda sunduğu "Köroğlu Destanı'nın Erzurum Varyantı Hakkında Bilgiler" adlı bildirisinde Köroğlu Destanı'nın derlenme aşamasına değinir. Muhan Bali'nin verdiği bilgilere göre Köroğlu Destanı'nın derlenmesinde yirmi dört adet şerit bant kullanılmıştır. Bantların çoğu bin fitliktir ve 3.75 devirle alınmıştır. İlk altı bant Prof. Dr. Mehmet Kaplan tarafından derlenmiştir. Birinci banttın arka kapağında şu bilgiler yer almaktadır: Başlangıç 18 Nisan 1959, son 24 Aralık 1968 olarak kaydedilmiştir. Derleme faaliyeti on yılı kapsamaktadır. Derlemenin yanı sıra bantların çözümü de çok uzun bir zaman dilimine yayılmıştır. Derlemeler defalarca dinlenerek kontrol edilmiş, el yazısı ile metin üç bin sekiz yüz sayfa tutmuştur. Dosyalar hâlinde ilk müsveddeler Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali arasında bölüştürülmüştür. Yoğun çalışma ve çabaların ardından bantla anlatımı yetmiş iki saat, sekiz büyük dosya, üç bin sekiz yüz sayfa el yazısı metin, son olarak altı yüz on beş sayfa tutarında dev bir eser ortaya çıkmıştır. Kitabın daktilo masrafları 1160 lira tutmuş, Muhan Bali bu parayı Mehmet Akalın ile yara yarıya daktilo eden Recai Ç.'ye maaşlarından zorluk çekerek ödemişlerdir.

M. Orhan Okay "Mehmet Kaplan'dan Hatıralar Mektuplar" isimli çalışmasında, Mehmet Kaplan ve arkadaşları ile beraber kahvehaneye Behçet Mahir'i dinlemeye gittiklerinden bahseder. Orhan Okay İlk defa 1959 yılında bir âşıklar kahvehanesine gitmiştir ve orada dinlediği Behçet Mahir'in hikâye anlatışını şu satırlarıyla tasvir eder. "O gece Behçet Efendi, bu 'Safa Geldiniz' türküsünden sonra kaç gecedir devam ettiği Köroğlu Destanı'ndan bir

bölüm anlatır. Elinde tuttuğu uzunca bir çubuğun ucundaki sarma sigarasını tüttürerek ve iyice daralmış olan boşlukta yürüyerek, zaman zaman durarak mahalli şivesiyle bilmem ne kadar konuştu…"[52] diyerek atmosferden çok etkilendiğini dile getirmiştir. Yine aynı eserde Mehmet Kaplan, Orhan Okay'a 8 Nisan 1960 yılında Londra'dan gönderdiği mektubunda, Behçet Mahir'den derlemeler yapılırken kalabalık bir gurup eşliğinde gidilerek hikâyeci Behçet Mahir'i heyecanlandırmaları söyler. Behçet Mahir'in "coşunca" daha güzel ve canlı konuştuğunu ekler.

Halk Hikâyecisi Behçet Mahir, Köroğlu Destanı'nı on beş kol olarak anlatır. Her bir kolda farklı bir hikâye işlenmekle beraber, kollar birbiriyle bağlantılı ve uyum içinde ilerler. Sırasıyla Köroğlu Destanı adlı kitaptaki hikâyeler şunlardır.

1.Köroğlu'nun Zuhuru

Bolu Beyleri, Ürüşan'dan iki cins at getirmesini ister. İstenen atları Tercan'da bulan Ürüşan, tayları alarak Bolu Beylerine gider. At yerine tay gören Bolu Beyleri Ürüşan'ın gözlerine mil çektirirler. Ürüşan on iki yaşındaki oğlu Ali'ye her şeyi anlatarak hiçbir yerden ışık sızmayan bir tavla yaparak atlara bakmasını tembihler.

Eve yemek getiren Ali, bir gün yolunu kesen çocuklara karşı koyunca, yiğitliğe ilk adımı atar ve "Köroğlu" olarak anılmaya başlar. Ürüşan Baba oğlundan, kendi talimatıyla yetiştirdiği Kırat ve Dorat ile Bolu Beylerinden intikam almasını ister. Yola çıkan Köroğlu, Erzurum Kemah Dağları'nda dolaşır fakat haramiliğe başlayınca padişah, Köroğlu'nu yakalatma fermanı çıkarır.

2.Köroğlu ile Demircioğlu

Köroğlu Erzurum'a gelerek Ermeni'ye Kırat'ın nalını çaktırır. Bir gün dükkânda "Demircioğlu" lakaplı kalfa vardır. Köroğlu Demircioğlu'na yoldaşlık teklif eder, Demircioğlu kabul eder. Ermeni, Demircioğlu'nun yiğitliklerini duyunca valiye durumu anlatır ve vali ikisinin de ölüsünü veya dirisini istediğini buyurur.

Kılık değiştirerek askerlerin yanına giden Köroğlu, kendilerini yakalamak için geldiklerini öğrenir. Demircioğlu ve Köroğlu'nun kaçtığı bilgisi padişaha ulaşır. Bu sırada padişahtan, Kenan hükümdarı üç ülke ya da Reyhan Arap isimli kahramanına rakip ister. Mecliste Köroğlu'nun affedilmesi ve Köroğlu'nun Reyhan Arap'ın karşısına çıkması kararlaştırılarak

[52] M. Orhan Okay, **Mehmet Kaplan'dan Hatıralar Mektuplar**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 48.

Köroğlu çağrılır. Teklifi kabul eden Köroğlu, Demircioğlu'nu da yanına alarak Reyhan Arap'ın peşine düşer.

3. Demircioğlu - Reyhan Arap

Demircioğlu bir gece Kenan'a varır, Reyhan Arap, gece, Alapaça adlı atıyla şehrin etrafında dolaşırken Demircioğlu onu yakalayarak kollarını bağlar. Reyhan Arap, yakalanma sebebini öğrenince, Demircioğlu'na kardeşlik sözü verir ve Köroğlu'na gitmek için yola çıkarlar.

Demircioğlu, Kenan Sultanı'nın kızı Mine Hanım'ın has bahçesine girer ve Mine Hanım'ın güzelliğine sazıyla övgüler yağdırır. Köroğlu, Reyhan Arap ve Demircioğlu'nu beklerken sadece Reyhan Arap gelerek her şeyi anlatır. Demircioğlu gelince Reyhan Arap'ı padişaha teslim etmek üzere yola çıkarlar. Köroğlu, Reyhan Arap'ın affını ister ve padişah kabul eder. Köroğlu'na da ödül olarak ülkeye gelip giden kervanlardan kırkta bir bac vergisi toplama görevi verilir. Köroğlu, Reyhan Arap ile Çamlıbel'e yerleşerek göreve başlar.

4. Köroğlu'nun Ayvaz'ı Kaçırması

Köroğlu bir gün gezerken bir çadırın yanına gelir. Çadırın içindeki kızlardan birini beğenir. İhtiyar, kızı hariç hangi kızı isterse götürebileceğini söyler; İstanbul'un Üsküdar semtinde Kasap Ermeni'nin Ayvaz adlı oğlu olduğunu ve kızlardan daha kıymetli olduğunu ekler. Köroğlu, Ayvaz için yola koyulur ve on dört yaşındaki Ayvaz'ı bulur. Ayvaz ve babasını kandıran Köroğlu, Ayvaz'ı kaçırır. Olay üzerine Kasap, Padişah'a olayı anlatınca Padişah Köse'ye Köroğlu'nu getirmesini emreder. Köse, emre uymak zorunda kalınca gizlice Köroğlu'nun yoluna çıkıp durumu anlatır ve kendisini bağlamasını ister. Köroğlu Köse'yi bağlayıp oradan uzaklaşırken Köse, gelenleri korkutarak Köroğlu'nun peşinden gitmelerini engeller.

İzini kaybettiren Köroğlu, bir an nefsine yenilip Ayvaz'a başka gözle bakınca Ayvaz'ın bir sözü Köroğlu'nu çok etkiler ve Köroğlu Ayvaz'ı evladı kabul eder. Köroğlu, bin dokuz yüz doksan dokuz koçak ve Ayvaz'la beraber artık malı mülkü zenginden alarak fakire dağıtmaya başlarlar.

5. Köroğlu - Niğdeli Geyik Ahmet

Köroğlu, Demircioğlu'ndan Niğdeli Geyik Ahmet'i getirmesini ister. Demircioğlu Niğde'ye gider ve pehlivanlık yapıp rakip arayan Ahmet'e rakip olur. Geyik Ahmet, Demircioğlu'na

yenilirse Köroğlu'nu bırakmasını, eğer yenerse kendisi de Köroğlu'na "deli" olacağını söyler ve güreş başlar. Yenilen Geyik Ahmet deftere üçüncü koçak olarak kaydolur.

6. Köse Kenan – Dana Hanım

Erzurum'da Tekmen köyünde Kürt Beyi Adov'un Dana Hanım adlı kızı, babasına, onu meydanda kim yıkarsa onunla evleneceğini söyler. Haberi duyan Köse Kenan, Köroğlu'ndan izin, Ayvaz'dan saz alarak yola çıkar. Tekman'a varıp Adov Bey'e misafir olan Köse, derdini sazıyla anlatır. Adov Bey kızını yenerse koyun, at ve çeyiz vereceğini söyler ve herkese haber verilerek güreş başlar. Köse, Dana Hanım'ı yenerek çeyizleri ve Dana Hanım'ı alarak Çamlıbel'e doğru yola koyulur. Köroğlu ve deliler Köse'nin düğünü için yedi gün şenlik yaparlar.

7. Köroğlu-Han Nigâr

Dağıstan'da karşılaşan iki derviş, Köroğlu'nun, yiğit veya bir güzel haberi ile gidildiğinde para verdiğini konuşur. Derviş, Han Nigar haberini Köroğlu'na vermek ister ve önce Nigar'ın bahçesine giderek resmini çizer. Köroğlu'nun yanına giden derviş, resmi Köroğlu'na verir ve Köroğlu dervişe para verir. Âşık olan Köroğlu, Han Nigar'a gitmek için Dağıstan'a doğru yola çıkar. Kızı hileye düşürmek isteyen Köroğlu, kızın ölen nişanlısı ağzından mektup yazarak ölmediğini ve mektubu gönderdiği kişiye hizmet etmesini yazar. Böylelikle saraya giren Köroğlu bir gece gizlice Han Nigar'ın odasına girerek "Köroğlu" olduğunu söyler ve Han Nigar'ı tehdit eder. Karşısındakinin Köroğlu olduğunu öğrenen Han Nigar sevinir ve hemen nikâhlanırlar. Aklına Çamlıbel düşen Köroğlu, bir vasiyetle Nigar'ı Dağıstan'da bırakır ve Çamlıbel'e gider. Nigar'ın bir oğlu olur ve Nigar, Köroğlu'nun öldüğüne inanır.

8. Köroğlu – Han Nigâr – Hasan Bey – Telli Nigâr

Han Nigar'ın oğlu Hasan Bey, on beş yaşındayken babasını arar ve bulmak için yola çıkar. İran'da bir kervanın başına geçen Hasan Bey, Çamlıbel'den geçerken vermesi gereken vergiyi Köroğlu'na vermez. Ayvaz, Köroğlu'nun emriyle onları kovmaya gider. Adamları gelmeyince meraklanan Köroğlu, Hasan Bey'e gider. Hasan Bey babasını tanır ama Köroğlu oğlunu tanımaz. Köroğlu ve Hasan Bey şiir ile atıştıktan sonra güreşmeye karar verirler. Güreş sonunda Hasan Bey kendini tanıtır. Köroğlu durumu öğrenince Hasan Bey'i Ayvaz'a emanet ederek Dağıstan'a, Han Nigar'ı almaya gider. Hasan Bey, babasının gizli odasına girip babasının mücevherlerini ve Telli Nigar'ın resmini görür.

9.Akşehir Telli Nigâr Cengi

Hasan Bey, Telli Nigar'ın resmini görünce âşık olup Telli Nigar'a gitmek isteyince Köroğlu, arkadaşına mektup yazarak Hasan'a verir. Akşehir'e varan Hasan, babasının arkadaşını aramaya koyulunca şehrin güzeli Telli Nigar'ın gezmeye çıkacağını öğrenir. Telli Nigar'ı gören Hasan Bey sevdalı şiirler söylerken Telli Nigar'ın dikkatini çeker ve ikili saz ve şiirle atışırlar. Hasan'a âşık olan Telli Nigar, onunla gitmek için ya Kırat'ı ya da Eşgerdor'u getirmesini şart koşar. Çare arayan Hasan, babasının arkadaşını bulur ve durumu anlatır. Babasının arkadaşı Eşgerdor'u almak üzere kardeşinin yanına gider ve atı emanet olarak alır. Atı alan Hasan Bey Telli Nigar'ı kaçırır. Akşehir'den gelen atlıların karşısına çıkan Hasan Bey yaralanır. Hasan Bey babasının vasiyetnamesini Telli Nigar'a verir ve kız üç tane kılı ateşe tutunca Köroğlu durumu rüyasında görerek yola düşer. Kız, çaresizlikten ağlayıp Allah'a yalvarınca Hızır gelip kıza, çiçek verir ve kız çiçekle yaralara merhem sürünce yaralar iyileşir.

Köroğlu ve deliler, Hasan Bey ile Telli Nigar'ı kurtararak Çamlıbel'e giderek düğün yaparlar.

10.Keloğlan'ın Köroğlu'nun Atını Kaçırması

Silistre Hükümdarı Hasan Paşa, Kırat'ı getirmeleri için emirler verir. Kâhya ise Köroğlu'na mektup yazar ve elçiyle mektup gönderir. Köroğlu mektuba olumsuz cevap verince Kâhya, Kırat'ı getirenin ihya edileceği fikrini ortaya atar ve bu fikir duyurulur. Silistre'de çoban Keloğlan bu göreve Hasan Paşa'nın Perizat Sultan adlı kız kardeşini kendisine vermesi şartıyla talip olur. Keloğlan eğer Kırat'ı getirirse kızı alacaktır ama getirmezse boynu vurulacaktır. Keloğlan Çamlıbel'e gider. Keloğlan'ı görünce Kırat su içmez, durumda hile olmasından şüphelenip Keloğlan'ı döverler. Keloğlan'a acıyan Ayvaz onu ahırda çalıştırır.

Keloğlan bir gün arkadaşlarını uyutup kaçmak ister. Kırat'ın zincirini kıramayınca Dorat'ı götürüp Kırat diye kandırmaya karar verir. Dorat'ı çözer ve Çamlıbel'den kaçar, tavladan ses geldiğini duyan deliler arkadaşlarının sarhoş olduğunu, Dorat ve Keloğlan'ın ortada olmadıklarını görünce Köroğlu Kırat'la Keloğlan'ın peşine düşer. Dorat, Kırat kadar güçlü olmadığı için bir süre sonra yürümez ve Kırat'ın geldiğini gören Keloğlan değirmene gider, hile ile değirmenci ile kıyafetlerini değiştirir. Değirmene gelen Köroğlu değirmenci sandığı Keloğlan'a, Keloğlan'ı sorarak atını verir. Kırat'ı alan Keloğlan kaçar. Değirmenciden her şeyi öğrenen Köroğlu tekrar Keloğlan'ı yakalar ve Keloğlan, Perizat Sultan meselesini

anlatarak kıza kavuştuğunda Kırat'ı ona teslim edeceğine söz verir. Keloğlan Silistre'ye dönüp atı Hasan Paşa'ya teslim edince Perizat Sultan'a kavuşur.

Köroğlu derviş kılığıyla Silistre'ye ulaşır, dua yazmakla meşhur olur. Hasan Paşa Köroğlu'nu çağırtıp hasta Kırat'ı iyileştirmesini ister. Köroğlu atı zayıf görünce atın yedi cininin olduğunu ve kırk gün beslenmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine atı dervişe teslim ederler. Kırk gün beslenen kıratı bahçeye çıkarırlar. Köroğlu kırata koşun takarak bahçede dolaşırken Kırat bahçeden çıkıp kendini Silistre denizine atar, herkes onun Köroğlu olduğunu anlar. Denizin ortasındaki adaya çıkan Köroğlu, adadaki çukurda yedi kız görür ve birini Ayvaz'a götürmeyi düşünür. Kıyafetinden Köroğlu'nu derviş sanan kızlardan biri (Hasan Paşa'nın nişanlısı) tam dervişe para verecekken Köroğlu tarafından kaçırılır.

Haber Hasan Paşa'ya ulaşınca halk birlik olup Köroğlu'nun peşine düşer. Köroğlu gecikince deliler onu merak eder ve Köroğlu'nun peşine düşerler, Reyhan Arap kırlıkta Köroğlu'nu ve askerleri görünce delileri almaya gider ve dönünce delilerle Silistre askerlerine baskın yaparlar. Hasan Paşa tutuklanınca askerler kaçar. Hasan Paşa nişanlısını alır ve Köroğlu'nu düğününe davet eder. Han Nigar ve Dora Hanımın gelmesiyle düğün yapılır.

11. Kenan Kolu

Kenan'dan gelen derviş, Kenan hükümdarının kızı Mine Sultan'ın resmini Köroğlu'na bahşiş için gösterir. Köroğlu kızı Ayvaz'a almayı düşünür ve Kenan iline giderek hükümdardan kızı ister. Hükümdarın ortaya koyduğu ağır şartları kabul eden Köroğlu, Çamlıbel'e dönünce Kenan hükümdarı şehrin çevresine askerler yerleştirir.

Deliler, Mine Sultan'ı kaçırmaya karar verip şehre yaklaşınca durumu duyan Kiziroğlu Mustafa, Köroğlu'na haber salar. Köroğlu koçaklar ile Kenan'a gelerek savaşırlar. Kenan ili askerleri hileyle delileri hendeğe düşürünce Köroğlu bir köyün mezarına giderek saklanır. Çamlıbel'e yalnız dönen Kırat, Köse Kenan ile Ayvaz'ı kuşkulandırır ve kılık değiştirerek Kenan'a varıp durumu öğrenirler. Cami avlusuna yerleşen Köse ve Ayvaz duacı sanılır ve duadan fayda görenler arttıkça ünleri Mine Sultan'a kadar gider. Mine Sultan Ayvaz'a âşık olur.

Mezarlıkta aklını kaybetmek üzere olan Köroğlu'nu bir bezirgân bulur ve Kenan'a götürerek odaya hapseder, Köroğlu'nu iyileştirmek için Ayvaz ve Köse'yi davet ederler. Köroğlu kendine gelince bezirgân ve Köroğlu ekibi delileri kurtarır. Deliler ve Köroğlu şehri dört

yandan kuşatır ve Ayvaz ile Mine Sultan'ı Çamlıbel'e gönderir. Pes eden hükümdar Köroğlu'nu çağırarak barış ister. Mine Sultan ve Ayvaz'ın düğünü yapılır.

12. Bağdat Kolu

Köroğlu'nun şöhretini duyan bir derviş Çamlıbel'e gelir ve Köroğlu'na misafir olur. Ayvaz'ın yakasında bir turna çığasının olması gerektiğini ve onu Bağdat'ta bulabileceğini söyler. Köroğlu koçakları Bağdat'a gönderir, avlanma yasağı varken koçaklar avlanmaya başlarlar. Turnaların sesini duyan vezir, turna çayırına adam gönderir ve koçaklar ile askerler çatışmaya başlar, yedinci günün sonunda koçaklar yakalanır ve Şah'ın huzuruna gidince Köroğlu'nun koçakları olduklarını söylerler. Koçaklardan haber alamayan Köroğlu Deli Mehter'i Bağdat'a gönderir. Deli Mehter, koçakların hapse düştüğü haberini getirir. Bu sefer Köroğlu eğer koçakları bırakmazsa Bağdat'ı yıkacağını yazar ve Şah Abbas'a gönderir. Şah Abbas koçakları serbest bırakmayınca Köroğlu ve deliler kılık değiştirerek Bağdat'a giderler. Koçakların asılacağını duyan Köroğlu kılık değiştirerek Şah Abbas'ın huzuruna çıkarak koçaklardan intikam almak için koçakları istediğini söyler. Şah Abbas asılacaklarını söyleyip koçakları vermeyince günlerce süren savaş başlar, Köroğlu'na yardıma Kiziroğlu Mustafa gelince Şah Abbas barış teklif eder. Köroğlu, Şah Abbas'ın huzuruna çıkınca tüm meselenin bir turnadan çıktığını anlatır. Köroğlu ve deliler çeşitli hediyelerle uğurlanır.

Köroğlu para ve altın toplamak için Çamlıbel'den çıkınca kırk haramilerin makamına gelir ve Kırat ayaklarını sihirli toprağa basınca yürümez. Köroğlu'nun kulağına, haramilerin geldiğinde kesinlikle attan inmemesini, seccadesini istemesini söylenince haramiler gelir. Köroğlu ısrarlara rağmen attan inmez. Haramiler seccadeyi getirince Köroğlu onu kapar ve Kırat hızlıca koşmaya başlar. Seccadeyi devlete hediye eden Köroğlu, Sultan'dan bir kese altın alarak Çamlıbel'e geri döner. Kiziroğlu Mustafa ve Köroğlu'nu ortadan kaldırmak isteyen Şah Abbas ikisini de düğüne çağırır. Köroğlu yaralarının henüz iyileşmediği gerekçesiyle Kiziroğlu'na birlikte gitmeyi teklif eder. Kiziroğlu düğüne yalnız gitmeyi tercih edip yola koyulur. İsfahan'da birkaç gün sarayda eğlenip sarhoş olduğu sırada deliler ile tuzağa düşürülüp elleri bağlanarak zindana atılırlar. Kiziroğlu Köroğlu'nun teklifini reddettiği için çok üzülür. Kiziroğlu'nun durumunu öğrenmek için derviş kılığına giren Köroğlu, Kiziroğlu ve delilerin hapiste olduğunu duyar. Zindanın yanından geçerken onları gören Kiziroğlu sazıyla her şeyi anlatır. Delilerine ulaşarak Köroğlu her şeyi anlatır ve vezirin hilesini boşa çıkarmak için plan yaparlar. Köroğlu ve deliler, İsfahan'a geldiklerinde hürmetle karşılanırlar. Her şeyden önce şehri gezmek isteyen Köroğlu zindanın da yerini öğrenir.

Köroğlu ve koçakları Şah Sarayı'na giderek eğlenmeye başlarlar. Demircioğlu hizmet ederken kadehleri değiştirerek içinde dar-ı hüşver olan kadehleri Şah'ın adamlarına verir, şahın adamları uykuya dalınca Kiziroğlu ve koçakları hapisten kurtarılır. Uyanan Şah Abbas her şeyi anlayınca Köroğlu ve Kiziroğlu'na karşı savaş açar. Günlerce devam eden savaşa Sultan Murat adam gönderir, adamlar telef olunca Sultan Murat derviş kılığında yardıma gelir ve durumu yakından öğrenerek geri döner. Sultan, Genç Osman'ı orduya komutan seçerek savaşa asker gönderir. Genç Osman, Türk bayrağını Bağdat Kalesi'ne diker ve Köroğlu ve Kiziroğlu'nu kurtarır.

13.Kiziroğlu Mustafa Bey – Afganistan – Gürcistan

Dağıstan Sultanı'nın güzel kızı Suna'nın haberini bir derviş, Kiziroğlu'na ulaştırınca Kiziroğlu, delileri ile Gürcistan'a gider. Gürcistan şahı kızını isteyen Kiziroğlu ve delilerini bayıltıp zindana attırır. Haber Köroğlu'na ulaşınca, Köroğlu atını, Arap atı gibi boyayıp derviş kılığına girerek Gürcistan'a varır. Kiziroğlu Mustafa'nın hapiste olduğunu ve bir kaç gün sonra öleceğini öğrenince Çamlıbel'e giderek delilere haber verir. Deliler hazırlanır, Kiziroğlu'nun peşine düşerler. Köroğlu saraya gelerek önceden yerini bildiği zindana gider, dar-ı hüşrevi gardiyanlara içirince Kiziroğlu ve delileri serbest bırakır. Köroğlu barhanesini kurduğu yerde bir cazı nine bularak ondan Gürcistan şahının kızını bulmasını ister. Kiziroğlu'nu takip ederek Türk topraklarına giren Köroğlu, tekrar kılık değiştirerek Afganistan'da göz koyduğu Esabali'yi kaçırır. Çocuğu deli mehtere teslim eden Köroğlu, Gürcistan'a giderek nineyi bulur, nine kıza haber verince Köroğlu kızı kaçırır ve Kiziroğlu'na teslim eder. Ardahan'da hüküm süren Koca Bey Köroğlu'nu yenmek ister ve derviş kılığında Çamlıbel'e gider. Dervişin Koca Bey olduğunu anlayan Köroğlu herkesi uyarır. Koca Bey, geri dönünce serdarlarına Köroğlu'nun yiğitliklerini ve ondan uzak durmalarını gerektiğini anlatır.

14. Bolu Beyi

Sultan Murat, Köroğlu'na ferman vermiştir. Köroğlu Çamlıbel ve yakınlarından geçen bezirgânlardan kırkta bir pay almaktadır. Bu durumdan sıkılan bezirgânlar, Çamlıbel'den geçerken pay vermemek için Sultan Murat'a Köroğlu'nu haksız yere şikâyet ederler. Bu duruma kızan hükümdar, Köroğlu'nu yakalayıp getirene para vereceğini açıklar, fakat kimse Köroğlu'nu yakalamaya cesaret edemez. Bolu Beyi İstanbul'da yaşayan Dönek Sultan'ın namını duyarak İstanbul'a gelmiş, kızı kaçırmak isterken yakalanıp zindana atılmıştır. Zindanda ölmektense Köroğlu'nu öldürmesi daha iyi diyerek padişaha mektup yazar ve

Köroğlu'nu yakalamak için Çamlıbel'e gitmek istediğini söyler. Köroğlu'nu yakalayıp getirmesine karşılık da Dönek Hanım'ı ister. Padişah kabul eder.

Bolu Beyi askerler ile Çamlıbel'e gider bu sırada atıyla dolaşmakta olan Köroğlu kılık değiştirerek askerlerin yanına gelir ve Çamlıbel'e geliş sebeplerini öğrenir, bunu üzerine koçaklarıyla beraber Bolu Beyi'ni yakalar, tam öldürecekken Bolu Beyi'ne acıyarak sevdiği Dönek Hanım'a kavuşması için onunla padişahın huzuruna gelmeyi kabul eder. Bunu duyan koçaklar Köroğlu'nu kararından caydırmak isterler ama Köroğlu kararından geri dönmez. Bolu Beyi ile yola çıkarlar Bolu Beyi Köroğlu'nun kollarını bağlar ona işkence ederek padişahın huzuruna çıkarır. Onun bu halini gören padişah sinirlenerek Bolu Beyi'ne Köroğlu'nun kellesini vurmasını söyler.

Bolu Beyi Köroğlu'nun kellesini kesmeye götürürken Dönek Hanım Köroğlu'nu görmek istediğini söyleyerek Bolu Beyi'ni kandırır ve kimse duymadan onu saklar, kırk gün besler, yaralarını sarar, bu sırada Köroğlu'nu kimsenin aramadığını gören Esebali, Köroğlu'nu aramak için Çamlıbel'den ayrılarak yola koyulur. İstanbul'da Köroğlu'nu arayan Esebali, Bolu Beyi'yle atışır, bunu duyan Dönek Hanım Esebali'yi konağına götürerek Köroğlu ile kavuşturur. Bu sırada Esebali ve Dönek Hanım birbirlerine âşık olurlar. Kırk gün olup güçlenen Köroğlu, Dönek Hanım'ın sayesinde Kıratını alıp kaçar, bunu duyan hükümdar Bolu Beyi'ne tabanca verir ve Köroğlu'nu yakalamasını söyler. Bolu Beyi, arkasında askerler Köroğlu'nun peşindedirler, yaklaştıklarında Bolu Beyi üç el ateş eder ama Köroğlu'nu vuramaz, kurşunun biri Kırat'ın tırnağını sıyırır. Bolu Beyi'ni öldüren Köroğlu Dönek Hanım'ı da Çamlıbel'e getirerek Esebali ile evlendirir.

15. Köroğlu'nun Sonu

Topun tüfeğin icat edilmesiyle, devletin derebeyleri kaldırması, Köroğlu'nun koçaklarının dağılmasına sebep olur. Köroğlu da "Tüfek çıktı mertlik bozuldu" diyerek kırklara karışır.

2. Muhan, Bali, "Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi", Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973, ss. 302.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın Atatürk Üniversitesinde bulunduğu yıllarda derleme faaliyetleri yürütülmeye başlamıştır. Derleme faaliyetleri kapsamında 1963 yılından itibaren, Atatürk Üniversitesi'nin canlı folklor arşivi olarak nitelendirilen Behçet Mahir'den derlemeler

yapılmıştır. Bu derlemelerin içerisinden Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesi ilk metin olarak ele alınmış ve Muhan Bali tarafından doktora tezi konusu olarak işlenmiştir. Bu konunun seçilmesinde Ercişli Emrah ve Selvihan hikâyesinin; "halk hikâyecilerinin son temsilcisi olan Behçet Mahir'den derlenmiş olması, İgnace Kunos'un tasnifindeki halk hikâyesinin bütün özelliklerini bünyesinde toplamış bulunması ve hikâyenin yaygın olarak anlatılması" etkili olmuştur. Mehmet Kaplan, danışmanlığında yürütülen tezin kabul edilmesiyle Muhan Bali 1967 baharında doktor unvanına sahip olmuştur.

Atatürk Üniversitesi Yayınları kapsamında 1973 yılında Baylan Matbaası'nda basılan tez; ön söz, giriş ve beş bölümden meydana gelmektedir. Tezin ağırlık merkezini üçüncü bölüm, "metinler" buna bağlı olarak da dördüncü bölüm "hikâye tahlilleri" teşkil etmektedir. Gerek hikâyede yarım olarak bulunan gerekse hikâyeye bağlı olmadan başka kaynaklardan derlenen şiirlere beşinci bölümde yer ayrılmıştır.

Muhan Bali tezde ilk olarak Ercişli Emrah ve Selvihan hikâyesinde öne çıkan iki mesele üzerinde durmuştur: Bunlardan ilki Erzurumlu Emrah'tan önce ve 17. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Ercişli Emrah adında bir halk şairi olduğu iddiasıdır. Bu meseleyi ilk defa 1927'de Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ortaya atmıştır. Fuat Köprülü'nün de desteklediği bu konu hakkında çeşitli araştırmacıların görüşlerine kitapta yer verilmiştir. İkinci mesele ise bu şairin hayatı etrafında kurulan bir hikâyenin varlığıdır. Şimdiye kadar yazı yazanlar şair Ercişli Emrah ile Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesindeki şahsı aynı insan olarak ele almışlar. Hikâyede Şah Abbas ile alakalı kısımlara dayanarak şair Ercişli Emrah'ın 17. yüzyılda yaşadığını ileri sürmüşlerdir. Muhan Bali, bu iddiaya şüpheyle yaklaşarak eldeki bilgilerin dışında bu konuyu aydınlatacak yeni vesikalara ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinin beş varyantı bu varyantlardan birinin iki metni ile beraber yedi rivayeti tespit edilerek kimi varyant tam metin kimi, özet metin olarak sunulmuştur. Konu itibariyle, halk tabakasına mensup bir saz şairinin yüksek tabakaya mensup bir bey kızını sevmesi esasına dayanır. Bu kızın evvela Şah Abbas, daha sonra kardeşleri tarafından kaçırılması sonrada saz şairinin onun peşine düşerek şairlik kudreti ve manevi kuvvetler sayesinde sevgilisini kurtarması, hikâyenin ana hatlarını teşkil eder. Konusu itibariyle diğer halk hikâyelerinden ayrılan hikâye orijinal bir konuya sahip olmasının yanı sıra tarihi hadiselerle olan sıkı ilgisiyle de bir kat daha önem kazanır.

Hikâyenin muhtelif varyantları ve Muhan Bali tarafından 1968 yılında Behçet Mahir'den sekiz saatte banda kaydedilerek derlenen, tezin aslî unsurunu oluşturan metinde, motifler

sistematik olarak taranmıştır. Hikâyede bilhassa aşkla ve sazla ilgili motiflerin çok olduğu görülmüştür. Son bölümde müstakil olarak işlenen şiirler, varyantlardaki şiirler ile karşılaştırılmış, buna göre Behçet Mahir metni şiirler bakımından fakir bulunmuştur. Ayrıca eldeki iki tam metnin şiirleri ile bu şiirler arasında farklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. Muhan Bali, "Halk Edebiyatında Nesir", Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1982, ss. 55.

Atatürk Üniversitesi tarafından altı aylığına 1981 yılında Paris'e gönderilen Muhan Bali, orada Prof. Pertev Naili Boratav ile çalışır. Geri dönüşünün ardından 1983 yılında profesörlüğe yükseltilmiştir. Profesörlük takdim tezi "Halk Edebiyatında Nesir" adını taşımaktadır. Muhan Bali kitabın giriş kısmında, edebiyatın nesir ve nazımdan meydana gelen bir güzel sanat dalı olduğu gerçeğinin uzun süre gözden uzak tutulduğunu; halk edebiyatı denilince bu dalın sadece mâni, türkü, koşma, semai, varsağı gibi örnekleri içine alan kitaplardan oluştuğunun düşünüldüğünü; edebiyatımızın şiirle beraber süren bir halk nesri varlığının göz ardı edildiğini belirtmiştir.

Daha sonraki yıllarda bu konunun üzerine gidilerek derleme faaliyetlerine girişilmiştir. Bir dönemi kapsayan derleme faaliyetlerinden sonra Türkiye'deki halk edebiyatı çalışlarından metin çözümleme, dil ve edebiyat araştırmalarının yapılması beklenirken, yine yapılan çalışmalarda metni birinci planda tutan masal, halk hikâyesi, ağıt, fıkra ve halk şiiri çalışmaları ortaya çıkartılmıştır. Bu çalışmaların ayrı bir kıymete sahip olmalarının yanı sıra, edebi metinlerin taşıyıcısı olan dil ve ona bağlı olarak da üslup, bir başka deyişle halk edebiyatı nesri üzerinde yeterince durulmadığı meselesi çalışmada ele alınmıştır.

İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde Türk edebiyatında nesir konusu işlenmiştir. Nazım ve nesirde öncelik kavramı sorgulanmış, bunun neticesinde diğer bütün milletlerde olduğu gibi Türklerde de nazmın nesirden önce varlık gösterdiği etnografik tetkikler ve tarihi vesikalarla kanıtlanmıştır. Sonuç fark etmeksizin nazım ve nesir konusunda ele alınan diğer bir unsur dil meselesidir. Türk edebiyatında nasıl biri halk, diğeri yüksek tabaka olarak adlandırılan iki ayrı şiir geleneği var ise, aynı şekilde biri halk kitaplarında kullanılan kısa, açık ve sade, öteki resmi kitabet, muhaberat, tarihi ve ilmi eserlerde kullanılan umumiyetle uzun, dolaşık, kapalı ve süslü iki ayrı nesir tarzının varlığından söz edilmiştir. Eski Türk edebiyatında Muhan Bali, süslü nesir ve halkın konuşma dilini esas alan sade nesrin varlığına değinerek Fahir İz' in "Eski Türk Edebiyatında Nesir" kitabından dokuz metni teze örnek olarak almış ve incelemiştir. Yaptığı incelemenin sonunda konuşma dilinin, bir başka ifadeyle

halk edebiyatında nesrin eski edebiyat örneklerinden başlayarak derece derece günümüze kadar edebî nesri etkilediğinin altını çizmiştir. Muhan Bali, Yeni Türk Edebiyat içerisinde ise nesrin macerasını Tanzimat'a taşır. Tanzimat'la beraber edebiyatımıza yeni türler girmiş ve bu türler kendine has yeni bir dil ihtiyacı doğurmuştur. Bu konuda Şinasi'nin girişimleri dikkat çeker. Muhan Bali'ye göre Şinasi, tam bir nâsirdir. Bu gün kullandığımız cümlenin ilk şeklini yaratan odur.

Muhan Bali bu bölüm içerisinde son olarak Fatin Sezgin'in "Türkçe Nesirde ve Aruz Vezninde Kelime Uzunluklarına Ait Bazı Enformatik ve İstatistik Özellikler" adını taşıyan ve Türkoloji Kongresi'nde bildiri olarak sunulan incelemesine yer vermiştir. Fatin Sezgin'e göre yazılı Türkçe kelime uzunluğu zamana, yazara ve esere bağlı olarak değişmektedir. Yapılan araştırmalara göre eski metinlerde kelimeler daha kısadır, eski metinlerde rastlanmayan tek harfli kelimelerin yoğunluğu gittikçe artmıştır, incelenen Uygurca metinlerde dört harfli kelimeler en yüksek frekansa sahipken diğer bütün metinlerde ise beş harflilerin frekansı yüksektir, kelime uzunluklarının dağılışı yazarın üslubuna bağlıdır. Bu araştırma kapsamında Oğuz Kağan Destanı, Kuanşiim Pusar ve Orhun Kitabesi'nin okunabilen kısımları incelenmiştir. Bu çalışmaya değinildikten sonra halk edebiyatı nesir örneklerinin yer aldığı ikinci bölüme geçilmiştir.

Muhan Bali bu bölümde ilk olarak bir metnin neden "Halk Edebiyatı Metni" olamayacağını Besim Atalay'ın "Suna ile Çoban" hikâyesini örnek vermiştir. Yazar, "Her şeyden önce 'halk geleneğini' ve bu geleneğin içinde 'halk nesrini' tanımamaktadır". Coğrafya kitabını andıran ilk satırlardan sonra halk hikâyesi, tarih cümleleri ile devam eder. Kelimeler incelendiğinde bu metin halk nesrinden ayrılmaktadır, tasvir olarak başlayan birinci bölümde toplam kullanılan yüz altmış altı kelimenin on biri yabancı asıllıdır. Bir masal anasının, ömrünü taşrada geçirerek ve sözlü kültürünü etkileyecek hiçbir kitle iletişim aracı ile tanışmadan ortaya koyduğu Öksüz Kız hikâyesi ise mensur bir halk edebiyatı metninin bütün karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Bu hikâye "Suna ile Çoban" hikâyesinde bulamadığımız gizli bir formüle göre dizilmektedir.

Halk Edebiyatı nesrinde bir hareketlilik söz konusudur. "Fiil üslubu" olarak isimlendirilen bu durum Anadolu'da yazıya geçirilmiş ilk örnek olan Dede Korkut Kitabı'ndan bu yana devam etmektedir. Bazı araştırmalar bunun daha da eskiye dayandığını gösterir. Bu konuda Oğuz Kağan Destanı'nı inceleyen Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Oğuz Kağan Destanı'nın üslubunun,

anlatılan hayat görüşüne uygun olduğunu, cümlelerin kısa ve hareket bildirdiğini, sıfatların azlığını ve tasvirlerin yerinde kullanıldığını ifade eder.

Halk edebiyatından nesir örneklerinde kelime uzunlukları ve kullanılan kelime sayısı şekle ve anlatıcıya göre değişmektedir. Şekil olarak dokunulmazlığa sahip olan atasözleri kullanılarak az kelimeyle anlatılan yoğunlaştırılmak istenmiştir.

Örnekleri sunulan "Bezirgân'ın Üç Oğlu" Hikâyesi'nde aynı metni anlatan sanatçıların kişilikleri ve metin analizleri karşılaştırılırsa üç metin ölçülebilir değerler bakımından birbirinden ayrılır ve böylelikle farklı metinler ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan metinlerin farklılıklarının sebebi üç başlıkta toplanır: "anlatıcı ile ilgili", "derleyici ile ilgili" ve "derleme tekniği ile ilgili".

Ömer Faruk Akün'ün "Dede Korkut" üzerine yaptığı çalışmalarda nesir problemlerine yeni yorumlar getirmiştir. Bunlar: hikâyelerde birçok vaka ve hadise anlatılmaktadır, geniş kadrolu bu metinlerde her vaka kendinden sonra gelen vakayı hazırlamak özelliğine sahiptir, tahkiye ölçülülük vardır.

Kısaca hemen her halk edebiyatı metninde de şaşılacak derecede bir ölçülülük söz konusudur. Halk Edebiyatı metinleri bir yandan geleneğin koyduğu aslına sadık ve diğer yandan da usta anlatıcının ona ekledikleri ile de güzelliğini artırarak devam etmektedir.

4. Muhan Bali, Halk Edebiyatına Giriş Derleme Metotları, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1988, ss. 30.

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 1960'lı yıllardan itibaren önce iki, sonra dört senelik bir program içinde halk edebiyatı dersleri okutulmuştur. Bu dersler ilk yıllarda doğrudan doğruya derlemelere dayalı olarak yürütülmüştür. Bu çalışma Muhan Bali'nin halk edebiyatı ve derleme metotları kapsamında verdiği derslerdeki notların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Çalışmaya ilk olarak halk edebiyatı, derleme ve metot kavramları açıklanarak başlanmıştır. Muhan Bali, belirli bir konuyu araştırmak ya da geniş anlamda bir bölgede folklor ve halk edebiyatı malzemesi derlemek için alana çıkıldığını belirtir. Folklorcuyu "amatör ya da yetişkin" folklorcu olarak sınıflandıran Muhan Bali, ayrım gözetmeksiniz bir derlemecinin amatör ya da yetişkin olsun "halkla arasında güven duygusu yaratmak", "halkı ve işini

sevmek" gibi özelliklere sahip olması gerektiğini savunur. Ayrıca bir folklorcunun kısa bir çıraklık döneminden geçmesinin ilmî çalışmalara başlama konusunda iyi bir yol gösterici olacağını vurgular.

Muhan Bali'nin derlemecilere tavsiyeleri ise şöyledir: "Derlemecinin kendi memleketinde çalışması, derleme esnasında sohbet havası içinde alınan kısa bilginin hemen sonra yazıya geçirilmesi, derleme esnasında kalabalık guruplar yerine birer, ikişer en fazla üçer kişi çalışılması, derleme esnasında bu işin ticaretinin yapılmadığının gösterilmesi, folklor ve halk edebiyatı çalışlarının konularına ve toplanma yerine göre derleyicinin kadın ya da erkek olmasının tercih edilmesi, derlemeler için kış aylarındaki tatillerin seçilmesi, doğal ortamda derleme yapılması" gibi tavsiyelerde bulunur. Ders notlarına ek olarak halk edebiyatı derlemelerinde kullanılmak üzere bir anket örneğine de kitapta yer verilmiştir. Son olarak sahaya çıkmadan önce yapılacak hazırlıklar ele alınmıştır.

5. Muhan Bali, Ağıtlar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, ss. 291.

Muhan Bali "Ağıtlar Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışmasıyla 1976 yılında "doçent" olmuştur. Bu çalışma uzun bir aranın ardından o zamanın Kültür Bakanı İstemihan Talay'ın emri üzerine 1997 yılında kitap olarak bastırılmıştır. Tezin hazırlık evresinde Muhan Bali'nin Atatürk Üniversitesi tarafından 1971'de bir yıllığına araştırma için ABD'de gönderilmesi, bunun neticesinde Prof. Dr. İlhan Başgöz ile iletişime geçerek, hocanın elindeki ve Indiana Üniversitesi arşivindeki ağıt ve halk edebiyatı metinlerini görmesi ve bu metinlerden faydalanması önemli rol oynamıştır. Muhan Bali, yoğun bir çalışmanın ve derleme faaliyetinin neticesinde de beş bölümden meydana gelen çalışmasını ortaya koymuştur.

Muhan Bali, kayıp, ayrılık ve ölüm şiirleri olarak tanımladığı ağıtların ölüm merasimi ile olan ilişkisini düşünerek, metin içindeki kelimelerin anlam kazanması gayesi ile çalışmasında yer yer "ölü gömme ve yas gelenekleri" üzerinde de durmuştur. Çalışmasının birinci bölümünde "Türklerde Yuğ Merasimi ve Ağıt" başlığı altında Hunlar'dan başlayarak Osmanlı Devri'ne kadar Türk devletlerindeki ve Dede Korkut kitabındaki ağıt geleneğini ele almıştır. İncelemesinin neticesinde Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar'da ölü gömme âdetlerine değinilirken ölünün ardından ağıt yakıldığı sırf bu işlerle görevli "matemci ve ağlayıcılar" olduğu görülmekle beraber müstakil bir ağıt örneğine rastlanmaz, tâ ki Karahanlı Dönemi'ne kadar. Karahanlı Dönemi'nde Kaşgarlı Mahmut'un Divanı Lügati't Türk adlı eserinde ilk ağıt

metni örneklerine rastlanmaktadır. Bu örnek, ilk dörtlüğünde adı geçen Alp Ertunga için söylenilen ağıt metnidir. XIII. asır Eski Anadolu sahasına gelindiğinde ise karşımıza âşık tarzı ağıtın ilk örneğini veren Yunus Emre çıkar. XIV-XV. asır eserlerinden Dede Korkut kitabında da muhtelif ağıt metinleri bulunmaktadır. Dede Korkut kitabındaki bu ağıtlar Muhan Bali'nin beşinci bölümde bahsettiği halk hikâyelerindeki ağıtların başlangıcı sayılmaktadır. Son olarak Osmanlı Dönemi'ne gelindiğinde ise ilk defa belli bir şahıs için, belli bir şairin söylemiş olduğu ağıtlarla karşılaşıyoruz. Bu asır ağıtlarının karakteristiğini tarihi olaylar ve şahıslar teşkil etmektedir.

İkinci bölümde: "Dış Türklerde Devam Eden Ağıt Geleneği" incelenmiştir. İnceleme Azeri, Kazak, Kırgız, Kıpçak, Çağatay, Kerkük, Kıbrıs ve Balkan Türklerini kapsamaktadır. Muhan Bali, incelediği Türk Dünyası devletlerinin ağıtları neticesinde ağıt yakma geleneğinin ve ağıt örneklerinin ölüm merasimine bağlı olarak kültür farkı, medeniyet ayrımı gözetmeksizin hemen bütün milletlerde var olduğu ölenin ardından geride kalanların ıstırap ve acısını dile getirdiği vurgulanmıştır. Üçüncü bölümde: "Anadolu Ağıtları ve Ağıt Metinleri" yer almaktadır. Bu bölümde ilk olarak ağıtlarla ilgili kaynaklara değinilmiş, ardından ilk yazılı örneklerini VIII. asırdan, en sağlam örneklerini XI. asırdan beri takip ettiğimiz Türk ağıt geleneğinin Anadolu sahası içerisinde üretilen örneklerine yer verilmiştir. Bir yandan anonim ağıtlarla bir yandan saz şairlerinin verdiği yeni örneklerle ağıtların varlığını devam ettirdiğini vurgulayan Muhan Bali, çalışmasında yüz on bir ağıt örneğine yer vermiştir.

Dördüncü bölümde: Anonim ağıtlar vezin, kafiye, şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir. Muhan Bali, yaptığı inceleme sonucunda elindeki ağıtlarda en çok kullanılan veznin yedi, sekiz ve on birli hece olduğunu vurgulamıştır. On bir heceli anonim ağıtların âşık tarzı ağıtın etkisi altında geliştiği kanısındadır. Ağıtların kafiye düzenine gelince, bu konuda hemen bütün uzmanlar birleşmektedirler. Ağıtlarda bütün halk edebiyatı mahsulleri gibi ekseriya yarım kafiye kullanılmaktadır. Muhan Bali, elindeki ağıt metinlerini şekil özelliklerine göre ise ikililer, üçlüler, dörtlüler, beşliler, altılılar ve karışık şekiller olarak sınıflandırmıştır.

Beşinci bölüm, ek metinlerden oluşmaktadır. Muhan Bali, Türk ağıt geleneğinin iki koldan devam ettiğini, bu kollardan birinin üçüncü bölümde incelediği anonim ağıtlar olduğunu, ikincisinin de âşıkların, bir diğer ifadeyle saz şairlerinin eserleri içinde yer alan ağıtların teşkil ettiğini savunur. Bu bölümde halk şairlerinin söylediği ağıt örneklerine yer ayrılmıştır. Bunların öteki ağıtlardan farkı belli kişilerin eseri olmasıdır. Muhan Bali, Doğu Anadolu'daki âşıklar içinde en çok ağıt söyleyenin Mevlüt İhsani olduğunu söyler. Son olarak halk

hikâyesinde ağıtlar ele alınmıştır. Hemen her ağıtın, ister ağıt metniyle uygunluk göstersin ister aykırılık göstersin, bir hikâyesi olduğunu vurgulayan Muhan Bali, sözlü gelenekte ağıtların tespiti sırasında ağıt metnini veren her anlatıcının önce o ağıtın doğduğu hadiseyi hikâye ederek işe başlığını söylemiş ve özellikle yayınlanmamış ve yeni derlemeler arasından seçilmiş örnekleri metne dâhil etmiştir.

E- Tezler

1-Lisans Bitirme Tezi

Muhan Bali "Peyami Safa'nın Romanlarında Hasta, Sakat ve Dejenere Tipler", Türkiyat Araştırmaları Merkezi T. 532 (Mezuniyet Tezi), İstanbul 1961-1962, ss. 117.

Bu tezi Muhan Bali, İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Prof. Dr. Mehmet Kaplan danışmanlığında hazırlamıştır**.** Tezin adı "Peyami Safa'nın Romanlarında Hasta, Sakat ve Dejenere Tipler"dir. Muhan Bali tez konusunu seçmesinde Peyami Safa'nın romanlarında bu tipin aslî unsur teşkil etmesinin etkili olduğunu vurgular.

Tez kapsamında Peyami Safa'nın on iki adet romanı incelemeye alınmıştır fakat "Mahşer" adlı romana ulaşılamadığından inceleme, Peyami Safa'nın on bir romanıyla sınırlı kalmıştır. Muhan Bali, incelediği romanlarda hasta, sakat ve dejenere tiplerin gelişimini takip edebilmek için, romanların tetkikinde kronolojik bir sıra takip ederek, önce her tipin "sabit" ve "değişen" özelliklerini, daha sonra da diğer tiplerle olan münasebetini ele almıştır.

Teze ilk olarak, Peyami Safa'nın hayatı, eserleri, şahsiyeti ve karakteriyle, roman sanatı hakkındaki düşüncelerinin yer aldığı bir giriş, sonuna da bir "netice" ilave edilmiştir. Böylece tez; ön söz, giriş, romanların incelenmesi ve netice olmak üzere dört kısımdan meydana gelmektedir.

Muhan Bali, yaptığı inceleme sonucunda Peyami Safa'nın ilk romanından son romanına kadar "dejenere" tiplerin ön planda olduğunu ve son romanlara doğru bu durumun bir artış gösterdiğini belirtir. Peyami Safa'nın ilk romanlarından olan "Şimşek"te iki, "Bir Akşamdı" da üç dejenere tipe karşılık, "Biz İnsanlar"da bu sayının yediye kadar çıktığını; "Yalnızız" da ise on üç kahramandan on bir tanesinin tezin konusuna (ahlakî bozukluklar, sosyal çözülmeler ve yabancı bir kültürün tesiri altında kalma, uzvî sakatlık, hastalık) girmekte olduğunu belirtir. Ayrıca ilk romanlarında "uzvî" olarak görülen hastalıklarda son romanlara doğru "ruhî" olma

istikametinde bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna örnek olarak "Sözde Kızlar"ın bedenen rahatsız olan tiplerine karşılık, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'ndaki tiplerin hepsinin birer ruh hastası olduğu saptanmıştır.

2- Doktora Tezi

Muhan Bali, "Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi, Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi", Erzurum, 1967, ss. 302.

Tezin içeriği ile ilgili bilgiler "Prof. Dr. Muhan Bali'nin Eserleri" başlıklı bölümde verilmiştir.

3- Doçentlik Çalışması

Muhan Bali, "Ağıtlar", Erzurum, 1976, ss. 291.

Tezin içeriği ile ilgili bilgiler "Prof. Dr. Muhan Bali'nin Eserleri" başlıklı bölümde verilmiştir.

4- Profesörlük Çalışması

Muhan Bali, "Halk Edebiyatında Nesir", Erzurum, 1983, ss. 55.

Tezin içeriği ile ilgili bilgiler "Prof. Dr. Muhan Bali'nin Eserleri" başlıklı bölümde verilmiştir.

F- Derleme Arşivi

Muhan Bali, derleme çalışmalarına 1962 yılında asistan olarak girdiği Atatürk Üniversitesi'nde başlamıştır. Hocası Mehmet Kaplan kendisine bu konuda yol göstererek onu hep desteklemiştir. Mehmet Kaplan, Erzurum'da kurulan Atatürk Üniversitesi'nin açılışıyla Erzurum'a gider. Geldiği bu şehrin kahvelerinin birinde Köroğlu hikâyelerini anlatan Behçet Mahir'e rastlar. Behçet Mahir, Ramazan boyunca çeşitli hikâyeler anlatmaktadır. Mehmet Kaplan bu hikâyelerin kaybolup gitmesine engel olmak için üniversiteye bir teyp aldırır ve

Behçet Mahir'den Köroğlu Destanı'nı derlemeye başlar. Erzurum'da bulunduğu sırada Köroğlu destanının üç dört kolunu tespit eder. Ayrıca Atatürk Üniversitesi'nde Türkoloji Bölümünü kurmuş ve bölüme asistanlar almıştır.

Mehmet Kaplan, 1960'da İstanbul'a döndükten sonra asistanları Dr. Mehmet Akalın ile Dr. Muhan Bali Köroğlu Destanı'nın geriye kalan kısmını derler ve yazıya geçirime işini devam ettirirler. Bu esnada Muhan Bali, hocası Mehmet Kaplan ile mektup aracılıyla iletişim hâlindedir. Mehmet Kaplan her mektubunda derleme faaliyetinin önemine vurgu yapmaktadır. Muhan Bali'ye 25 Mart 1964 tarihinde göndermiş olduğu mektupta derleme konusunda "Erzurum'da ve bütün Anadolu'da öyle derin, saf, zengin bir ruh var ki, o bir meydana çıksa bütün Türkiye aydınlanacak. Ben her köyde keşf edilmemiş bir hazine olduğuna inanıyorum. Mesele onu bulmakta ve vitrine koymakta."[53] demiştir. 1 Haziran 1967 tarihinde Münih'ten gönderdiği mektubunda ise:

> *"*Behçet Efendi'nin bütün hikâyelerini teype ve yazıya geçirmekle müsbet bir iş yapmış oluyorsunuz. İmkân olsa da onlar ham malzeme olarak neşr edilebilse. Dönüşte hemen çarelerini arayacağım. Bütün Anadolu'nun hatta Türkiye dışının teyple ebediyete nakli bizim için ve ilim âlemi için ideal olmalıdır. Kayıp olmaya mahkûm her şeyi yazıya geçirerek kurtarmalıyız. Talebelere ödev, tez olarak folklor malzemesi toplatın ve bunları bir arşivde saklayın. Öğrencilere bunun milli bir vazife olduğunu duyurun. Köylere, kasabalara ekip halinde gidin. Bence geniş mânâda, halkın yaptığı, söylediği, giydiği ve yediği her şey teferruatına kadar tespite değer. Eski ve yeni diye ayırmayın. Her şeyi kaydedin. Metot ve doktrin, onları halktan kurtararak mânâlı hâle getirir. Atatürk Üniversitesi'nde zengin bir halkiyat hazinesi teşkiline çalışın.*"*[54]

Prof. Dr. Muhan Bali, meslek hayatı boyunca özellikle Doğu Anadolu başta olmak üzere, yurdun çeşitli bölgelerini dolaşarak halk edebiyatı ürünleri derlemiş ve hocası Mehmet Kaplan'ın da söylediği gibi Atatürk Üniversitesi'nde bir halkiyat hazinesi oluşturmuştur. 1962-2002 yılları arasında Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nden derlenmiş sözlü kültür ürünlerini ihtiva eden bu değerli arşiv Muhan Bali tarafından, İstanbul Kültür Üniversitesi'ne bağışlanmıştır.

---

[53] Bahtiyar Aslan, **Muhan Bali'ye Mektuplar** , Kesit Yayınları, İstanbul 2015, s. 15-16.
[54] Aslan, a.g.e, s. 30.

Muhan Bali, tarafından İstanbul Kültür Üniversitesi'ne bağışlanmış olan Derleme Arşivi, İstanbul Kültür Üniversitesi Rektörlüğü'nün desteği ve Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'nun gayretleri ile dijital ortama aktarılmıştır.[55] Teyplerin CD'lere aktarımında beş yüz altmış yedi CD kullanılmıştır. Bu derleme arşivinin bir kısmının özet dökümü, Pınar Demircan ve Gamze Aydın tarafından bitirme tezi olarak hazırlanmıştır. [56]

Muhan Bali Derleme Arşivi'nin katalog çalışması, öğrenci bitirme tezi olarak tamamlanmıştır. Lakin sistemli bir katalog henüz oluşturulamamıştır. İstanbul Kültür Üniversitesi'nden edindiğimiz diğer öğrenci bitirme çalışmalarını taradığımızda üç yüz yetmiş beş CD'nin özet dökümüne ulaştık. Muhan Bali'nin kaydettiği bu ses kayıtları genellikle Erzurum ve Kars yöresinin mahalli ağız özelliklerini yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra derleme arşivi; hikâye, türkü, tekerleme, bilmece, destan, efsane, ilahi, fıkra, mâni, ağıt, masal, dua, beddua, âşık atışmaları, şiir, Türk musikisi vb. kültür öğelerini içinde barındırmaktadır.

Muhan Bali Derleme Arşivi'nde halk edebiyatının önemli bir kolu olan âşıklık geleneği ve âşıklar önemli bir yer teşkil etmektedir. Muhan Bali, âşıklık geleneğinin yaşatılmaya çalışıldığı Doğu Anadolu başta olmak üzere, bu bölgedeki pek çok âşık ile görüşüp, âşıklık geleneği üzerine yaptığı sohbetleri kayıt altına almıştır. Âşıklardan türkü ve hikâyeler dinlemiştir. Arşivin önemli bir kısmını âşıklardan derlediği hikâyeler teşkil etmektedir. İncelediğimiz üç yüz yetmiş beş CD'nin yüz seksen tanesi halk hikâyelerine ayrılmıştır. CD'lerde kayıtlı olan halk hikâyeleri şunlardır: Şahmeran Hikâyesi, Latif Şah Hikâyesi, Yaralı Mahmut Hikâyesi, Keloğlan Hikâyesi, Salman Şah Hikâyesi, Can vermez Köse Hikâyesi, Zülal Şah Hikâyesi, Battal Gazi Hikâyesi, Köroğlu Hikâyesi, Necip Bey Hikâyesi, Kerem ile Aslı Hikâyesi, Mahmut ile Elif Hikâyesi, Hatem-i Tay Hikâyesi, Ferhat ile Şirin Hikâyesi, Uluğ Han Hikâyesi, Âşık Vergâh Hikâyesi, Hamzayı Sahipkıran Hikâyesi, Tufarganlı Abbas Hikâyesi, Erzurumlu Cihan Kahraman Hikâyesi, Tahir ile Zühre Hikâyesi, Sürmeli Bey Hikâyesi, Taşçı Hikâyesi, Kan Kalesi Hikâyesi.

Muhan Bali'nin Türk kültür hazinelerini içinde barındıran Derleme Arşivinin tamamı deşifresi yapılarak henüz kayıt altına alınmamıştır. Bu konuda ufak bir adım atılarak bitirme tezlerinde deşifre çalışmaları yapılmıştır. Funda Altındağ "Muhan Bali Derleme Arşivi II" isimli çalışmasında CD-62 de yer alan Behçet Mahir'in anlattığı Erzurum efsanelerinin (Tevrizoğlu Cami, Narmanlı Cami, Murat Paşa Cami, Lale Paşa Cami)[57] deşifresine yer

[55] **Prof. Dr. Muhan Bali**, http://tde.**iku.edu.tr** 17.04.2021.
[56] Pınar Demircan, Gamze Aydın, "*Muhan Bali Ses Arşivi I*", **İstanbul Kültür Üniversitesi**, Basılmamış Bitirme Tezi, 2010.
[57] Funda Altındağ, "*Muhan Bali Derleme Arşivi II*", **İstanbul Kültür Üniversitesi**, Basılmamış Bitirme Tezi, 2014.

vermiştir. Gizem Örs ise Behçet Mahir'in anlatmış olduğu Battal Gazi Destanı'nı[58] (CD 151, 152, 153, 154) deşifre ederek incelemiştir. Onur Yaşar, Âşık Ümmani'nin anlattığı Erzurumlu Cihan Kahramanı hikâyesini[59], son olarak Peyruze Dündar[60] da Behçet Mahir'in anlattığı Hatem-i Tay hikâyesini deşifre etmiştir. Arşivin tamamının deşifresi için henüz bir çalışma yürütülmemiştir. Bu değerli arşive İstanbul Kültür Üniversitesi aracılığıyla erişim sağlanmaktadır. Derleme Arşivi'nden faydalanmak isteyenler, ilgili CD'ler için bir talep formu oluşturarak müracaatta bulunabilirler.

[58] Gizem Örs, "*Muhan Bali Derleme Arşivi III ve Battal Gazi Destanı'nın Bir Varyantının İncelenmesi*", **İstanbul Kültür Üniversitesi**, Basılmamış Bitirme Tezi, 2014.
[59] Onur Yaşar, "*Muhan Bali Ses Arşivi Katalog Çalışması-IV ve Erzurumlu Cihan Kahramanı Hikâyesinin Yazıya Aktarımı*", **İstanbul Kültür Üniversitesi**, Basılmamış Bitirme Tezi, 2014.
[60] Peyruze Dündar, "*Muhan Bali Ses Arşivi-VI ve Hatem-i Tayr Hikâyesi",* **İstanbul Kültür Üniversitesi**, Basılmamış Bitirme Tezi, 2017.

III. BÖLÜM

4. Muhan Bali'nin Danışmanlığını Yaptığı Tezler

A-Doktora Tezleri

1. Fuat Özdemir, Fuat Köprülü'nün Saz Şairleri Üzerindeki Çalışmaları ve Değerlendirmeleri, 1980, Elazığ, ss. 252.

Fuat Özdemir tezinde, pek çok alanda araştırma ve incelemeleri bulunan Fuat Köprülü'nün Türk saz şairleri üzerine yapmış olduğu çalışmaları bir araya getirmiştir. Fakat Fuat Köprülü'nün mutasavvıf şairler üzerinde yapmış olduğu çalışmalar teze alınmamıştır.

Tez; ön söz, giriş, üç bölüm, sonuç ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Giriş bölümünde; Fuat Köprülü'den önce saz şairlerinin durumuna değinilmiştir. Köprülü'den önce saz şairlerinden Şer'iyye Sicilleri'nde, seyahatnamelerde, Bektaş tekkelerinin durumunu inceleyen defterlerde kısa bir bibliyografya ile bahsedilmiştir. Lakin bilgeler oldukça kısıtlıdır. Tanzimat Dönemi'nde halk edebiyatına bir yöneliş olsa dahi bu yöneliş bir süreklilik oluşturmamıştır. Fuat Köprülü böylesine ihmal edilen bir alanda ilk bilimsel çalışmaları yürütmesi açısından çok değerlidir. Köprülü ilk defa 1914 yılında İkdam gazetesinde yazdığı bir dizi makaleyle âşık tarzı üzerine eğilmiştir. 1940'a gelindiğinde âşık edebiyatının tarihsel gelişimi bir bütün olarak ortaya konulmuştur. Bunda en büyük pay Fuat Köprülü'ye aittir.

Fuat Köprülü'nün İkdam gazetesinde yer alan makaleleri

1- Millî Türküler, İkdam, 20 Şubat 1914.
2- Destanlarımız, İkdam, 31 Mart 1914.
3- Saz şairleri -1, İkdam, 3 Nisan 1914.
4- Saz şairleri -2, Âşık Tarzının Menşe ve Maiyeti, İkdam, 7 Nisan 1914.
5- Saz şairleri -3, Âşık Tarzı Hangi Şekl-i Hayatın İfadesidir?, İkdam, 11 Nisan 1914.
6- Saz şairleri -4, Âşık Tarzı Hangi Şekl-i Hayatın İfadesidir?, İkdam, 16 Nisan 1914.
7- Saz şairleri -5, Âşık Tarzı Hangi Şekl-i Hayatın İfadesidir?, İkdam, 19 Nisan 1914.
8- Saz şairleri -6, Âşık Teşkilâtı ve Âşık Fasılları, İkdam, 25 Nisan 1914.

9- Saz şairleri -7, Malûmat-ı Tarihiye, İkdam, 2 Mayıs 1914.
10- Saz şairleri -8, Âşık Tarzında Şive ve Lisan, İkdam, 7 Mayıs 1914.
11- Saz şairleri -9, Âşık Tarzında Aruz Vezni, İkdam, 21 Mayıs 1914.
12- Saz şairleri -10, Âşık Tarzında Millî Vezin ve Şekiller, İkdam, 31 Mayıs 1914.
13- Saz şairleri -11, Varsağı, Koşma, Destan, İkdam, 6 Haziran 1914.
14- En Eski Türk Şiirleri, İkdam, 19 Mayıs 1916.
15- Tasavvuf Tarihi Hakkında, İkdam, 25 teşrinisani 1920.
16- Meddahlar -1, İkdam, 7 Nisan 1922.
17- Meddahlar -2, İkdam, 15 Nisan 1922.
18- Meddahlar -3, İkdam, 24 Nisan 1922.
19- Bektaşi Nefesleri, İkdam, 12 Temmuz 1922.

Üç bölümden oluşan tezin birinci bölümünde Fuat Köprülü'nün hayatı belli başlıklar altında ele alınmıştır. Son olarak da yazarın kırk kitabının ve halk edebiyatı ile ilgili yüz kırk makalesinin künyesine, ardından Fuat Köprülü'nün çalışmalarında yararlandığı iki yüz doksan sekiz kaynak eserin künyesine yer verilmiştir.

İkinci bölüm Köprülü'nün genel olarak edebiyat anlayışı ve Türk halk edebiyatı ile ilgili görüşleri ve bu görüşlerin değerlendirilmesine ayrılmıştır. Son olarak üçüncü bölümde tezin aslî unsurunu oluşturan Köprülü'nün saz şairleri ile ilgili araştırma ve incelemeleri belli başlıklar altında toplanmıştır. Köprülü'nün üzerinde çalıştığı âşıklar kronolojik bir sıra takip edilerek verilmiştir. Tez kısa bir değerlendirme ve bibliyografya kısmının ardından son bulur. Bu tez 1999 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır.[61]

2. Pakize Erciş, Halk Edebiyatı'nı Tenkit, (Halk Edebiyatı'na Bakışlar, Yorumlar ve Halk Edebiyatı'ndan Faydalanma Cereyanı), 1984, Erzurum, ss. 458.

Pakize Erciş bu incelemesinde Divan Edebiyatından Tanzimat'a, oradan da Cumhuriyet Dönemi'ne kadarki Türk aydınının ve sanatçısının halk edebiyatına nasıl baktığını tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma ön söz, giriş, beş bölüm ve bir bibliyografyadan oluşmaktadır.

Pakize Erciş, ön söz kısmında halk edebiyatının kavram olarak bize neyi düşündürdüğü üzerinde durmuştur. Yazar bu kısmımda halk edebiyatına yeniden yönelerek onu batının mukayese metotları ile incelemek suretiyle bir yandan geçmişi olduğu gibi tespit ederken bir yandan da sanatkârlarımızın eserlerinde işleyebilecekleri yeni konular sağlama yoluna

[61] Fuat Özdemir, **Fuat Köprülü'nün Türk Saz Şairleri Üzerindeki Çalışmaları**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

gidilmesini önermiştir. Kendi değerlerimizin batı tekniği ile işlenmesi ve günümüz şartlarına göre yeniden yorumlanmasına Ziya Gökalp'ten "Alageyik", Yahya Kemal'den "Melika Sultan", Orhan Seyfi Orhon'dan "Peri Kızıyla Çoban Hikâyesi" örnek olarak gösterilmiştir.

Giriş bölümünde tenkit kavramlarından; polemik, muaheze, hiciv, hezel ve tenkit ele alınmıştır. Ardından halk kavramı ve tanımı yapılarak halk edebiyatının önemi ve değeri üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, Eski Türk Edebiyatında tenkit problemi üzerinde durularak Divan Edebiyatı şairlerinin Halk Edebiyatına bakış tarzları ele alınmıştır. Divan Edebiyatı mensuplarının sade dil veya halk Türkçesi karşısında tutumları, halk edebiyatı mensuplarına olumlu ve olumsuz yaklaşımları bu bölümde ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.

İkinci bölümde, Tanzimat Edebiyatı'nda tenkit ve Tanzimat aydınlarından, Akif Paşa, Ziya Paşa, Ethem Pertev Paşa, Münif Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Sadullah Paşa, Süleyman Paşa, Ali Suavi, Bursalı Tahir Bey, Şinasi, Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Recaizade Ekrem, Muallim Naci gibi isimlerin halk edebiyatına karşı bakış tarzları ve yorumları yer almaktadır.

Üçüncü bölümde, ise Servet-i Fünûn mensuplarının halk edebiyatına bakış tarzları ve yorumları yer almaktadır. Bu isimler Tevfik Fikret, Cenap Şehabeddin, Süleyman Nazif ve Nurullah Ataç'tır. Dördüncü bölümde Servet-i Fünün dışında kalan Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Orhan Cemal Kaygılı gibi edebî şahsiyetlerin Mahallileşme cereyanına bakış tarzları ve yorumları aktarılmıştır.

Son olarak tezin en ayrıntılı bölümü olan beşinci bölümde, Millî Edebiyat mensuplarının Halk Edebiyatı'na bakış tarzları ve yorumları verilmiştir. İlk olarak Meşrutiyet hareketi ve onu hazırlayan siyasi, tarihi ve sosyal sebepler ile bu sebeplere bağlı olarak doğan Milli Edebiyat cereyanına kısaca değinilerek Millî Edebiyatın tanımı ve yorumu yapılmıştır. Ardından sırasıyla Millî Edebiyatı "sade dil veya "halis Türkçe" de, "hece vezni"nde ve muhteva olarak Anadolu'ya ait mevzularda arayan şair ve ediplerin görüşlerine yer verilmiştir. Meşrutiyet Dönemi Edebiyatında bazı dernek ve dergilerin halk edebiyatı açısından önemine değinilmiş son olarak da, Milli Edebiyat mensubu Mehmet Emin Yurdakul, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Fuat Köprülünün halk edebiyatı hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tez sonuç, bibliyografya ve indeks bölümüyle son bulur.[62]

[62] Pakize Pervin Aytaç, **Halk Edebiyatını Tenkit (Halk Edebiyatına Bakışlar, Yorumlar ve Halk Edebiyatından Faydalanma Cereyanları)**, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

3. Turhan Kaya, Halkbilim Açısından Erzincan, 1992, Erzurum, I. Cilt: ss. 363, II. Cilt ss. 330.

Turhan Kaya çalışmasında Türkiye'de yapılan halk bilimi çalışmalarını gözden geçirerek verilerin ışığında Erzincan folklorunu incelemeye almıştır. Genel çizgisiyle bir şehir monografisi görünümünde olan araştırmanın birinci cildi iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; araştırmanın kapsamı, metodu ve temel halk bilim kavramları üzerinde durulmuş, Dünyada ve Türkiye'de yapılan halkbilimi çalışmaları özetlenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde; araştırma bölgesinin coğrafi, tarihi ve kültürel yönleri aktarılarak, Erzincan üzerine yapılmış sosyal araştırma ve yayınlar tanıtılmıştır. İkinci bölümde geçiş dönemleri incelenmiş, halk inançları, halk hekimliği, halk mimarisi, halk mutfağı, giyim- kuşam, halk sanatları, halk musikileri, halk oyunu ve eğlenceleri, sosyal yardım ve dayanışma konuları açıklanarak tasvir edilmiştir.

İkinci ciltte yer alan üçüncü bölüm halk dili ve edebiyatına ayrılmıştır. Çalışmanın en kapsamlı bölümüdür. Bu kısımda halk dilinin genel yapısı, adlar ve lakaplar, atasözleri ve deyimler, bilmeceler ve tekerlemeler, dualar ve beddualar ile selamlar ve karşılamalar, argo ve meslek dili konuları üzerinde durulmuştur. Bu bölümün ikinci kısmı olan Anonim edebiyat alt dalında türler tasvir edilerek yöre dilinden örnekler verilmiştir. Erzincan âşık edebiyatı ve tekke edebiyatı araştırılıp temsilcileri tanıtılarak, geleneğin dile getirilen ürünlerinden örnekler sıralanmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılmasıyla tez, sözlük ve indeks ile son bulur.

4. Lütfi Sezen, Erzurum Şehir Folkloru, 1993, Erzurum, I. Cilt ss. 294, II. Cilt ss. 209.

Lütfi Sezen tezinde Erzurum şehir folklorunu ele almıştır. İki cilt olarak basılan tez bir giriş kısmı ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmada kullanılan metotlardan bahsedilerek halkbilim ile ilişkili temel kavramlar üzerinde durulmuş, Dünyada ve Türkiye'de yapılan halkbilim çalışmalarının genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

Birinci bölümde; Erzurum ilinin coğrafyası, tarihi ve sosyal yapısı hakkında bilgi verilerek sosyal yapıyı etkileyen olaylar aktarılmıştır. İkinci bölüm: doğum, gençlik, evlenme ve ölüm konularının yer aldığı geçiş dönemlerine ayrılmıştır. Üçüncü bölüm: "Halk Hayatı" başlığını taşımaktadır. Çalışmanın en kapsamlı bölümüdür. Bu bölümde inanç, adet, gelenek, görenek, eğlence, yeme - içme, giyim – kuşam, halk hekimliği, halk mimarisi, halk sanatları, halk oyunları, halk musikisi gibi yöre halkının yaşayış tarzı ile ilişkili açıklamalar yer almaktadır.

İkinci ciltte yer alan dördüncü bölümde; halk dili ve edebiyatı ile ilgili konular ele alınmıştır. Halk dilinin genel yapısı, Erzurum ağzının özellikleri, adlar- lakaplar, meslek söyleyişleri, argolar gibi vb. konular üzerinde durulmuştur. Bu bölümün ikinci kısmında ise âşıklık geleneği, halk hikâyeciliği, efsane, masal, fıkra, mâni, ninni, türkü, destan, ağıt, bilmece, atasözü, deyim, dua beddua, yemin vb. türler tanıtılmış bu türlerin yöreden seçilmiş örnekleri sıralanmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında, genel bir değerlendirme yapılmış. Kısaltmalar, kaynak kişiler, bibliyografya, indeks ve bölgeye ait fotoğraflara tezde yer verilmiştir.[63]

5. Filiz Kırbaşoğlu, Köroğlu Destanı'nın Özbek Varyantları Üzerine bir Araştırma, Göroğlu'nun Doğuşu, Yunus Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Ayazhan, Göroğlu'nun Ölümü, 2000, Erzurum, I. Cilt ss. 507, II. Cilt ss. 581.

Tezde, Türk dünyasında geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Köroğlu Destanı'nın Özbek varyantı Filiz Kırbaşoğlu tarafından göstergebilim metoduna göre incelenmiş, destandaki kültürel yapıya has unsurlar tespit edilmiştir.

Köroğlu Destanı'nın Özbek varyantını konu alan bu tez çalışması iki ciltten oluşmaktadır. Birinci ciltte, giriş kısmı ve metinlerin gösterge bilim yöntemine göre incelemeleri yer almaktadır.

Giriş kısmında destan ve Özbekistan'da destan geleneğine temas edilmiştir. Ayrıca Köroğlu destanının yayıldığı coğrafya ve Türkiye'de yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra Özbek Köroğlu destanları… ve bu destanların derlendiği bahşıların hayatı hakkında bilgiler aktarılmıştır. Özbekistan Köroğlu destanı hakkında yapılan çalışmalar. Köroğlu destanının menşei hakkındaki düşünce ve görüşlere yer verilmiştir. Son olarak da destanı incelemek için kullanılan metottan bahsedilmiştir.

İnceleme kısmında Köroğlu destanının önemli hayat Safalarını oluşturan altı destan (Göroğlu'nun Doğuşu, Yunus Peri, Hasanbey, Miskal Peri, Ayazhan, Göroğlu'nun Ölümü) Greimas göstergebilim metoduna göre incelenmiştir. İkinci ciltte ise destanların Türkiye Türkçesine çevirileri yer almaktadır.

Destanlarda Köroğlu'nun olağanüstü doğumu, büyümesi, gençlik yılları, evlenmesi Çembil yurduna sahip olması, uzak ülkelere eş ve evlat aramak için gitmesi, yurdunu düşmanlara

[63] Lütfi Sezen, **Erzurum Şehir Folkloru**, ER-VAK Yayınları, Erzurum 1994.

karşı koruması, yaşlanıp gücünü kaybetmesi ve ölmesi gibi olaylar hikâye edilmiştir. Tez bir değerlendirme kısmının ardından Köroğlu'nun doğumu ve ölümünün resmedildiği iki çizimle son bulur.

B-Yüksek Lisans Tezleri

1. Lütfi Sezen, Halk Edebiyatında Hamzanâmeler, 1988, Erzurum, ss. 156.

Türklerin Müslümanlıkla tanışmalarının ardından Karahanlı Dönemi'yle birlikte kitleler hâlinde 10. asrın ortalarında İslâmiyet'e geçiş yaşanmıştır. Buna takriben Türkler, İslâmiyet'in yanında Arap dili, edebiyatı ve kültürüne ilgi duymaya başlamıştır. İslâmiyet'in tesiriyle bir taraftan eski millî destanlar yeni çehre kazanırken öte yandan İslâmi destanlar verilmiştir. Hamzanâmeler de bu destanlar arasında yer almaktadır. Lütfi Sezen de tezinde Hamzanâmeleri ele almıştır.

Türkler tarafından benimsenen İslâmî destan kahramanlarının anlatıldığı ilk eserlerden biri olan Hamzanâmeler, Türkler arasında 10. yüzyılda söylenmeye başlanmış, 14. yüzyıl sonuna doğru yazıya geçirilen Hamzanâme metinlerinin ilk müellifinin şair Ahmedî'nin kardeşi Hamzavi'nin olduğu belirtilmiştir.

Birçok kaynakta, Hamzanâmenin elli-altmış cilt halinde yazıldığı belirtilmekle birlikte, Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinde Hicret'in 201. yılında (miladi 817) altmış cilt halinde okunan Hamzanâmenin daha sonra meddahlar tarafından üç yüz altmış cilde kadar çıkarıldığını kaydetmektedir. Lütfi Sezen'in Atatürk Üniversitesi merkez kütüphanesi Seyfettin Özeğe kitapları arasında, Arap harfleri el yazısı ile yazılmış olan altmış dokuzuncu cilde erişmesi Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgiyi kanıtlar niteliktedir.

Lütfi Sezen Ankara, Erzurum ve İstanbul Kütüphanelerinde yaptığı araştırma sonunda bazı ciltlerden birkaç adet bulunmakla beraber yetmiş iki Hamzanâme nüshası tespit etmiştir ve birinci bölümde, bu nüshaların hangi kütüphanede nerede bulunduklarının kaydını liste halinde verir. Bu nüshalardan Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özeğe bağış kitapları arasında mevcut yedi yazma içerisinden altmış dokuzuncu cildi incelemeye esas almıştır. Bu cildin tercih edilmesinde tespit edilen Hamzanâmeler içerisinde sonuncu olmasının yanı sıra şekle ait unsurların orijinalliği ayrıca pehlivanların piri kabul edilen Hz. Hamza'nın pehlivanlık gücü ile birçok engeli aştığı sahnelerinin varlığının etkili olduğu vurgulanmıştır.

Altmış dokuzuncu cilt esas alınarak yapılan inceleme sonucunda giriş kısmında destan türü ela alınmış ardından birinci bölümde, Hamzanâme üzerine yapılan ilmî çalışmalara değinildikten sonra Hamzanâmenin kahramanı, peygamberimizin amcası ve süt kardeşi olan Hz. Hamza'nın hayatı ve kişiliğine değinilmiştir. İkinci, bölümde Hamzanâmedeki tipler ve motifler ele alınmıştır. İslami tipler, sonradan Müslüman olanlar, Müslüman olmayan tiplerin yanında destani, dini ve masal motifleri olarak üç ana başlık altında on beş motif tespit edilerek incelenmiştir. Son olarak üçüncü bölümde incelenen metinlere direkt olarak çalışmada yer verilmiştir.[64]

2. Dilaver Düzgün, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı İle İlgili Çalışmaları, 1990, Erzurum, ss. 198.

Dilaver Düzgün yüksek lisans bitirme tezi olarak memleketlisi olan Ziyaeddin Fındıkoğlu'nu ele almıştır. Asıl alanı sosyoloji olan Ziyaeddin Fındıkoğlu bunun yanında sosyoloji, iktisat, edebiyat, tarih olmak üzere birçok bilim dalı ile ilgili araştırmalar yapmıştır. Dilaver Düzgün, çalışmasında birçok alanda araştırmalar yapan ve etkin olarak yazılar paylaşmış Ziyaeddin Fındıkoğlu'nun folklorcu kimliğini incelenmiş, folklor ve halk edebiyatı alanında kaleme aldığı çalışmalar üzerinde durulmuştur.

Tez üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde: Ziyaeddin Fındıkoğlu'nun hayatı, kişiliği ve çeşitli yönleri ele alınmıştır. Bibliyografyası ile ilgili çeşitli kaynaklarda yanlış bilgilerin kaydedildiğine değinilerek bu belgeler içerisinde yapılan mukayese ile Ziyaeddin Fındıkoğlu'nun hayatı hakkında bilgiler aktarılmıştır. Asıl adı Ahmet Halil olan Fındıkoğlu 1991 yılında Erzurum'un Tortum kazasında dünyaya gelmiştir. Babası kadı Halil Fahri Bey annesi Fatma Zehre Hanım'dır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde felsefe öğrenimine başlar. Okulu 1924'te bitirir. Sivas ve Ankara'da öğretmenlik görevini icra eder. 1930'da doktora yapmak için Strasbourg Üniversitesine gitmeye hak kazanır. Lisansı kabul edilmediği için Strasbourg Üniversitesinde ikinci felsefe lisansına başlayan Fındıkoğlu, 1933 de okullu bitirir. Doktora tezini 1935'te tamamlar. 1936 yılında doktor unvanı ile İstanbul'da doçentlik görevine başlar. 1941 yılında profesör olur. 1958 de ordinaryüslüğe yükselir. 1973'ten emekli oluncaya kadar İ. Ü. İktisat fakültesi sosyoloji ve sosyal siyaset kürsüsündeki başkanlığını sürdürür. Efser Hanımla hayatını birleştiren Fındıkoğlu'nun Emin, Pınar ve Ali Halil adlarını taşıyan iki oğlu ve bir kızı olmuştur.

[64] Lütfi Sezen, **Halk Edebiyatında Hamzanâmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

İkinci bölümde Ziyaeddin Fındıkoğlu'nun yayınları ele alınmıştır, bu bölümde sayısı üç yüz bini aşan kitap ve makalelerin içinden folklor ve halk edebiyata ile ilgili olan çalışmaları seçilmiştir. "Erzurum Şairleri", "Bayburtlu Zihni", "Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber" ve "Folklor ve Etnografya Kılavuzu" isimli kitaplarının yanı sıra yazıları ele alınmıştır. Yayınlarında işlediği konular alt başlığında Ziyaeddin Fındıkoğlu'nun folklor ve halk edebiyatı ile ilgili olan yayınları bir tasnife tabi tutulmuştur. Oluşan tasnif şu şekildedir.

A- Genel olarak folklor
B- Halk edebiyatı ve halk şairleri.
C- Folklora hizmet edenler
D- Kitap tanıtım yazıları.
E- Diğer konular başlıklarına yer yerilmiştir.

Üçüncü bölümde Ziyaeddin Fındıkoğlu'nun folklor ve halk edebiyatı hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. 1924 yılında başlayan yayın hayatıyla Anadolu'yu ve Anadolu insanını araştıran Ziyaeddin Fındıkoğlu, 1925 yılında Erzurum Lisesi felsefe ve sosyoloji öğretmenliğine atandıktan sonra folklor ve halk edebiyatı çalışmalarına ağırlık verir. Folklor zevkini annesinden aldığını söyleyen Ziyaeddin Fındıkoğlu ilk iş olarak yöresinin folklor ürünlerini incelemeye ve araştırmaya koyulur.

Başta "Halk Bilgisi Mecmuası" olmak üzere çok sayıda dergi ve gazetede folklor ve halk edebiyatı ile ilgili araştırmalarını yayınlatan Ziyaeddin Fındıkoğlu her fırsatta öğrencilerini folklora yönlendirir iyi bir hukukçu ve iktisatçı olabilmek için ülke gerçeklerinin, dolayısıyla folklorun bilinmesinin gerektiğini vurgular. Folklor araştırmalarını büyük bir zevkle yürüten Ziyaeddin Fındıkoğlu gelişen dünyaya ayak uydurabilmek için bilimsel alanda Türkiye'de folklor çalışmalarının hızlandırılmasını ve sağlam bir zemine oturtulmasını ister. Bu işe eleman yetiştirerek ve çalışmaları bilimsel alanda yürütecek bir enstitünün kurulması ile başlanması gerektiğinin altını çizer. Tez kapsamlı bir bibliyografya, belgele ve indeks ile son bulur. [65]

3. Hülya Çevirme, Ahmet Kutsi Tecer'in Türk Folkloruna ve Halk Edebiyatına Katkıları, 1992, Erzurum ss. 74.

Hülya Çevirme tezinde Ahmet Kutsi Tecer'in Türk folkloruna ve halk edebiyatına katkılarını ele almıştır. Tez, dört bölümden oluşmaktadır ilk bölümde Ahmet Kutsi Tecer'in hayatı ve

[65] Dilaver Düzgün, **Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümde Ahmet Kutsi Tecer'in folklor ve halk edebiyatı ile ilgili çalışmaları, Üçüncü bölümde Ahmet Kutsi Tecer'in folklor ve halk edebiyatı hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Son olarak dördüncü bölümde "Ahmet Kutsi Tecer' in Folklorcu yönü için Kimler Ne Dedi?" başlığı altında: İhsan Hınçer, Eflatun Cem Güney, Haldun Taner, Cahit Öztelli, Âşık Murat Çobanoğlu ve Âşık Şeref Taşlıova gibi isimlerin Ahmet Kutsi Tecer'in folklorcu yönüyle ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Ahmet Kutsi Tecer, babasının memuriyeti sebebiyle 4 Eylül 1901'de Kudüs'te doğmuştur. Asıl adı Ahmet olup Kutsi ismi doğduğu yer olan Kudüs'ten dolayı verilmiştir. İlköğrenimini Kudüs'te bir Fransız okulu olan Kudüs Frers Okulunda tamamlamıştır. Ortaokulu Kırklareli'nde, lise öğrenimini Kadıköy Sultanisinde tamamlamıştır. 1922'de İzmir'de Halkalı Yüksek Ziraat Okulu'nu bitirmiştir. Daha sonra Yüksek Öğretmen Okulu imtihanını kazanarak iki yıl İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne devam etmiştir. 1925-1927 yılında, gönderildiği Paris Sarbonne Üniversitesinde iki ders yılı eğitim görür. Yurda döndüğünde tekrar Edebiyat Fakültesine devam ederek öğrenimini 1929'da tamamlar. 1930'da Gazi Eğitim Enstitüsüne edebiyat öğretmeni olarak atanır.

Ahmet Kutsi, 1930-1934 yılları arasında Sivas'a Milli Eğitim Müdürü olarak atanır. 1934'te Yüksek Öğrenim Genel Müdürü olur. Yedi yıl süren bu görevi sırasında özellikle Devlet Konservatuarını teşkilatlandırır. 1942'de Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine atanır ardından Adana ve Urfa milletvekili olur. 1941-45 yılları arasında Ülkü mecmuasını yönetir. Bu yıllarda köy temsilcileri ile ilgilenir, köy tiyatrosunu inceler ve Koçyiğit Köroğlu oyununu yazar. 1948'de Devlet Konservatuarı'na, 1949'da Paris Kültür Ataşeliğine atanır. 1951'de Galatasaray Lisesinde,1953'te İstanbul Konservatuarında görevlendirilir. 1957'de Güzel Sanatlar Akademisinde estetik dersleri verir; İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsünde ve İstanbul Radyosunda folklor öğretmenliği yapar. 1966'da İstanbul Eğitim Enstitüsü Öğretmeni iken yaş haddinden emekli olur; 25 Temmuz 1967'de İstanbul'da sirozdan vefat eder.

Ahmet Kutsi Tecer 1930'larda Sivas'ta öğretmen iken çevresine halka büyük bir inanç ve duyarlılıkla yaklaşır. Görev sırasında Sivas kültürüne yönelir. Önce saz şairlerini bir araya getirerek 5 Ekim 1931'de halk şairleri bayramını düzenler. Amacı Türk şiirinin asıl kaynağına yönelmek ve bu güzel şiiri tanıtmaktır. Bu düşünceyle çıktığı yolda Âşık Veysel'i bize kazandırır. Ardından "Halk Şiirleri Koruma Derneğini" kurarak bir yandan Millî Öz Şiirimizin asıl kaynağını işaret eden bir toplu hareket başlatır. Öbür yandan da Sivas halayları ile başlayarak millî oyunlarımıza yönelir. Bu yöneliş bir ömür boyu devam eder. 1953 yılında

İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde tiyatro hocalığı yaptığı dönemde Batı hayranlığından öze döndürmeye gayret eder. 1948 yılından itibaren folklor üzerindeki araştırmaları yoğunlaştırarak yurdun çeşitli köşelerine derleme gezileri düzenleyerek folklor ve halk edebiyatına büyük katkılarda bulunur.

4. Mahmut Karademir, Halk Hikâyesi Külliyatı (Selim-i Cevherî – Zeynelasnâm Duhter-i Şâh-ı Keşmir Seyfülmülûk - Yahyâ-yı Bermekî (Metin İnceleme), 1993, Erzurum, ss. 401.

Mahmut Karademir tezinde bir yazma eseri ele alarak üzerinde araştırma ve incelemelerde bulunmuştur. Bu yazma eser Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege kitaplığında 34849 numarayla demirbaş ve satın almalar bölümü yetmiş ikinci sırada kayıtlı olup yüz seksen dokuz yapraktır. İçerisinde bir mukaddime ve altı hikâye yer almaktadır. Bu hikâyeler yazarın tespitine göre Sabri isimli biri tarafından Farsçadan Türkçeye oldukça ağdalı bir dille "Kıran-ı Habesi" adlı eserden çevrilmiştir.

Yazarın çalışması ön söz, giriş, transkripsiyonlu metin, inceleme, kaynak dizin ve sözlükten meydana gelmektedir. Giriş bölümünde, Ferec Ba'de Şidde hikâyeleri üzerinde şimdiye kadar yapılan araştırmalar ve kitaplar genel çizgiyle tanıtılır. "incelemeye konu olan hikâyeler, 15. yüzyılda Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş. Ferec Ba'de'ş– Şidde hikâyeleri olarak bilinen külliyattan altı adedini kapsamaktadır. 15. yüzyıl Türkçesi hakkında önemli sayılacak materyal ihtiva etmesinin yanında, doğuşunu ancak 16. yüzyıla kadar çıkara bildiğimiz Türk Halk Hikâyelerine bir bakıma hazırlık veya öncülük etmiş olması açısından da fevkalade önemli görülmüştür."

Birinci bölümde hikâyelerin transkripsiyonlu metinleri yer alırken, ikinci bölümde hikâyelerin iç ve dış yapı özellikleri incelenmiştir. Burada hikâyelerin bölümleri, kişileri, hikâyelerdeki olayın geçtiği mekân ve zaman ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Hikâyenin iç yapısında ise konu hususiyetleri, dil, üslup ve fonotik özellikleri kelime, cümle ve anlatım özellikleriyle beraber yerel unsurları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tez yazmadan alınmış örnek bir metin ile son bulur

5. Canan Yıldız, Evlenme ile İlgili Âdetlerimizin Halk Bilimi Açısından Tetkîki, 1995, Erzurum, ss. 151.

Canan Yıldız tezinde evlenme ile ilgili âdetlerimizin halk bilimi açısından tetkikini yapmıştır. Tezin yapıldığı tarihte Adana'nın bir ilçesi olan Osmaniye'de yapılan saha çalışması ile

Türkiye'de yapılan diğer çalışmalara da göndermeler yaparak, Türkiye'deki evlenme âdet ve inanmalarını araştırmıştır. Yaptığı inceleme sonucunda evlenme âdet ve inanmalarının benzer ve farklı yönlerini vermeye çalışarak bölgeler arasındaki pratiklerdeki benzerlik ve farklılıkları incelemiştir. Canan Yıldız tezini hazırlarken Sedat Veyis Örnek'in "Anadolu Folklorunda Ölüm" ve Orhan Acıpayamlı'nın "Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü" isimli eserlerini örnek alarak isimleri geçen eserlerin izlemiş olduğu sırayı takip etmiştir.

Çalışma düğün öncesi: kız görme, kız isteme, söz, nişan, nikâh, düğün: bayrak günü, gelin – güvey hamamı, kına gecesi, gelin alma, gerdek; düğün sonrası: duvak, paça törenleri ve pratikler ile bunlara ek olarak düğün yemekleri, oyunlar, kısmet açmaya dair uygulamaların yer aldığı beş bölümden oluşmaktadır. Ayrıca buna ek olarak evlenme adetlerine ilişkin inanmaların İslamiyet öncesine ait kültürel izleri, İslamiyetler birlikte evlenme âdetlerine giren İslâmî unsurlar ve İslâmîyet öncesine ait inanmaların günümüzdeki izleri de araştırmaya dâhil edilmiştir.

Canan Yıldız, Osmaniye'ye bağlı köylerde yaptığı saha çalışmasında kaynak kişilerin, birçok âdetin eskiden yapıldığını bugün çeşitli nedenlerle yapılmadığını söylediklerini belirtir. Ayrıca tezin içinde yer alan inançların ve dayandığı eski inançların izleri verilmiştir. Evlenme âdetlerinde yeni kabul edilen din ile eski inanç sistemine ait izler silinmemiş, yeni kabul edilen İslamiyet'in örtüsü altına gizlenerek yaşatılmıştır.

6. Şeyda Ateşoğlu, Güneyyurt Folklor ve Halk Edebiyatından Örnekler, 1995, Erzurum, ss.152

Şeyda Ateşoğlu tezinde Güneyyurt folklor ve halk edebiyatını incelemiştir. Güneyyurt kasabası Karaman ili Ermenek ilçesine bağlı bir yerleşim yeridir. Tezin bu konuda seçilmesi, bir İç Anadolu kasabası olan Güneyyurt'un Akdeniz Bölgesi'ne yakınlığından dolayı, bu iki bölge arasında ve özellikle Türkiye genelinde paralelliklerini bulabilmek ve bu bölgenin şimdiye kadar araştırılmamış olması etkili olmuştur.

Giriş kısmında Güneyurt hakkında genel bilgi verilmiştir. Çalışma, doğum, düğün ve ölüm âdetlerini içine alan Geçiş Dönemleri, "Asker Ağızlama", "Batıl İnançlar", "Çocuk Oyunları", "Halk Hekimliği", "Yöresel Yemekler" ve "Halk Edebiyatı" bölümü ile yedi bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın son bölümü olan "Halk Edebiyatı" kısmında Güneyyurt'tan derlenmiş atasözleri, beddualar, deyimler, dualar, bir tane halk hikâyesi üç tane masal,

türküler ve yöresel kelimeler yer almaktadır. Halk hikâyesi ve masallar, Güneyyurt'ta "Hikâyeci Ali Usta" olarak tanınan 1931 doğumlu Ali Açdinli'den derlendiği belirtilmiştir. Son olarak değerlendirme bölümünde Erzurum ve Güneyyurt karşılaştırılmıştır.

C-Lisans Bitirme Tezleri

1. Mehmet Özyurt, Karadeniz Folklorun Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi, Erzurum, 1968, ss. 44.

Mehmet Özyurt, "Karadeniz Folkloru Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi" isimli tezini hazırlarken Karadeniz folkloru üzerinde; Düzce, Bolu, Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Bayburt, Rize ve Artvin illeri üzerinde durulmuştur. Karadeniz bölgesine dâhil oldukları halde Gümüşhane, Amasya, Tokat ve Çorum illerini teze almamıştır. Bunun sebebi de bahsedilen illerin Karadeniz'den ziyade bir İç Anadolu folkloru özelliği taşıması olarak belirtilmiştir.

Mehmet Özyurt, bibliyografya dizinini iki şekilde yapmıştır: Birincisi yazar soyadlarına göre alfabetik dizindir. İkincisi, ise konularına göre sistematik dizindir. Tezde iki yüz seksen çalışmaya yer verilmiştir. Sistematik dizinde konular şu şekilde ayrılmıştır: 1-Şiir, 2-Dil, 3-Halk Hikâyesi, 4-Masal, 5-Atasözü ve Deyim, 6-Bilmece, Tekerleme ve Fıkra, 7-Çeşitli Oyunlar, 8-Adetler, Gelenekler, İnançlar, 9-Bölgeye Ait Yer Adları, Tarih, Coğrafya 10-Çeşitli Konular. Son olarak da Karadeniz bölgesiyle ilgili süreli yayınların ve bölgeye ait bazı özel sayıların listesi teze dâhil edilmiştir.

2. İnayet Akyüz, Iğdır Azerilerinin Halk Edebiyatı Örnekleri, Erzurum, 1968, ss. 245.

İnayet Akyüz, "Iğdır Azerilerinin Halk Edebiyatı Örnekleri" isimli tezini üç bölümde incelemiştir. İlk bölümde "Halk Şiirleri" başlığı altında, şiirleri muhtevalarına göre sınıflandırarak örnek şiirlere çalışmasında yer vermiştir. "Din ve Tasavvuf Şiirleri" başlığı altında otuz dokuz kıtadan oluşan on adet şiir hangi şahıslardan derlendiği belirtilerek çalışmaya örnek olarak alınmıştır. "Güzellemeler" başlığı altında üç yüz yetmiş dört kıtadan meydana gelen yüz on iki şiir, otuz kıtadan meydana gelen dört adet tabiat duygusunun ağır bastığı koşma. Doksan kıtadan meydana gelen yirmi dört adet dert ve şikâyet şiiri, otuz sekiz kıtadan meydana gelen on iki adet koçaklama, on iki kıtadan meydana gelen iki adet karşılıklı atışma. Yirmi sekiz kıtadan meydana gelen sekiz adet gurbet şiiri. Dokuz kıtadan meydana gelen üç adet ağıt ve nasihat. On kıtadan meydana gelen üç adet taşlama. On üç kıtadan

meydana gelen üç adet yalvarma son olarak da dokuz kıtadan meydana gelen bir adet kargış örneği tezde yerini almıştır.

İkinci bölüm mânilere ayrılmıştır. Mâni hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra iki yüz altmış altı mâni alfabetik sıraya göre aktarılmıştır. Son bölümde ise atasözleri hakkında verilen bilgilin ardından yüz otuz atasözü alfabetik sıra esas alınarak tezde yerini almıştır.

3. Tibet Tan, Şenkaya Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Örnekleri, Erzurum, 1968, ss. 99.

Tibet Tan, Erzurum iline bağlı merkezden yüz seksen km uzakta bulunan Şenkaya ilçe sınırları içindeki on üç Türkmen köyünü tez kapsamında incelemeye almıştır. 1968 yılının Şubat ayında köyleri teker teker gezerek halk edebiyatı ürünlerini derlemiştir. Derleme sonucunda "Şenkaya Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Örnekleri" isimli çalışmasını oluşturmuştur. Tibet Tan'ın tezi ön söz, iki bölüm, sözlük ve bibliyografyadan meydana gelmektedir.

Birinci bölümde "Şenkaya Türkmenlerinin Folkloru" başlığı altında araştırma bölgesi halkının yaşayış biçimlerinden ve genel olarak bölgenin folklor özelliklerinden (Evlenme, Sünnet Düğünü, Kirvelik, Âşıklık Geleneği vb.) bahsedildikten sonra derlemelerin yer aldığı ikinci bölüme geçilir. İkinci bölüm: "Şenkaya Türkmenlerinin Halk Edebiyatı Örnekleri" ismini taşımaktadır. İkici bölümde, alt başlıklar hâlinde doksan dört atasözü, altı ağıt, beş yüz dört mani, on bir türkü, ikişer adet masal ve hikâye örneğine yer verilmiştir.

4. Süreyya Aydın, Şavşat Ardanuç Çevresi Halk Edebiyatı Örnekleri ve Âşık Kara, Erzurum, 1971, ss. 118.

Bu çalışmada Şavşat ve Ardanuç çevresindeki halk edebiyatı ürünleri Süreyya Aydın tarafından derlenmiştir. Şavşat ve Ardanuç çevresindeki malzemeyi derlerken teyp gibi ses alıcı bir alet kullanamayan Süreyya Aydın malzemeyi anlatıcının anlattığı esnada kâğıtlara yazarak kaydetmeye çalışmıştır. Lakin hikâye ve masal gibi anlatı türlerinde bunu başaramamış anlatıcıdan dinlediği masalları başlangıç ve sonuç formellerine, anlatış tarzına ve üslubuna bağlı kalarak sonradan yazıya kendisi geçirmiştir.

Süreyya Aydın'ın tezi dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Artvin'in tarihi, coğrafyası ve ekonomik durumu hakkında kısa kısa bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Artvin ve çevresine dair alınan notlar aktarılmıştır. Yer adları ve efsaneleri gibi üçüncü bölümde

bölgenin halk edebiyatı ürünleri olan masal, hikâye, türkü, destan ve mâni örneklerine yer verilmiş. Son olarak dördüncü bölümde ise Âşık Kara'nın hayatı ve şiirleri ele alınmıştır.

Asıl adı İbrahim olan Âşık Kara, 1927 de Şavşat'ın Meşeli köyünde doğmuştur. Maddî sıkıntılar sebebiyle ancak ilkokulunu tamamlayan Âşık Kara, köyde kuzu çobanlığı yapmaya başlamıştır. Okumayı çok isteyen Âşık Kara okulda karaladığı defterlere bakarken sürüyü dışarı çıkarmayı unutur. Bu duruma gören amcası ona çok kızarak döver ve sürüyü dışarı bırakmasını söyler. İbrahim o gün sürüyü köyün çok uzağında ormanlık alanla çevrili olan Karagöl mevkiine götürür gölden bir ihtiyar çıkarak İbrahim'in yanına gelir. Cebinden bir elma çıkarıp keser ve elmanın üç çekirdeğini İbrahim'e verir. İbrahim çekirdekleri yiyince karşısında güzel bir kızın sureti belirir. Orada uyuya kalır. Akşam onu aramaya çıkarlar ve Karagöl yakınlarında bulurlar. İbrahim kendine geldiğinde şiir söylemeye başlar. Daha sonra çeşitli iş yerlerinde çalışan Âşık Kara 1 Nisan 1971 tarihinde çalışmakta olduğu Şeker Bank Erzurum şubesinden ayrılarak memleketi olan Şavşat'a geri döner.

5. Abdurrahman Coşkun, Çukur Türkmenlerinden Folklor Derlemeleri, Erzurum, 1971, ss. 137.

Folklor ürünlerinin bilimsel yöntemlerle kaydedilerek, değerlendirilmelerinin ülke yaşantısı üzerinde olumlu tesirler yarattığını vurgulayan Abdurrahman Coşkun bu sebeple tezinde yavaş yavaş unutulmaya yüz tutmuş Çukur Türkmenlerinin folklorunu derlemeye karar vermiştir.

Yazarın üç bölümden oluşan tezinin birinci bölümü "Çukur Türkmenlerinin Folkloruna Genel Bakış" başlığını taşıyor. Bu kısımda genel olarak çukur Türkmenlerinden ve folklorundan bahsedilmiştir. Bölgenin etnik yapısı, bölgede oynanan oyunlar vb. Tezin ikinci bölümünde "Halk Edebiyatı Metinleri ve Metinler Üzerine Notlar" başlığı altında atasözleri, hikâye ve masallar örnekleri ve derlenen örneklerle ilgili epizot ve tip çalışmalarına yer verilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde halk hekimliği ve halk takvimi ele alınmıştır.

6. Hayrettin Yalın, Çemişkezek'ten Derlenmiş Halk Edebiyatı Örnekleri, Erzurum, 1971, ss. 91.

"Çemişkezek'ten derlenmiş Halk Edebiyatı Örnekleri" ismini taşıyan tez üç bölümde ele alınmıştır. İlk bölümde çevrenin coğrafyası ve tarihi hakkında bilgiler aktarılırken, ikinci bölümde Çemişkezek'ten derlenen halk edebiyatı örnekleri yer almaktadır. Çevrenin halk edebiyatı örneklerine toplu bakış başlığı altında "Bilmeceler", "Atasözleri", "Masallar",

"Türküler" ve "Bazı İnanışlar" ele alınmıştır. Çemişkezek'ten derlenen yetmiş dört bilmece, on yedi atasözü, on beş masal, halk arasında yaşayan ve on bir maddede belirtilmiş halk inancı teze örnek olarak alınmıştır.

Son olarak üçüncü bölümde etnografya çalışmaları başlığı altında "Avcılık Usulleri", "Çobanlık", "Giyim" ve "Yemekler" başlıkları altında Çemişkezek'le ilgili bilgiler verilmiştir. Tez sözlük, bibliyografya, indeks bölümleriyle son bulmuştur

7. Ali Çelik, Erzurum Tifnik / Altınbulak Köyü Halk Edebiyatı, Erzurum, 1971, ss. 227.

Bu çalışmada Erzurum ilinin sınırları dâhilinde yer alan Tifnik / Altınbulak köyünün halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin derlenmesi ve incelenmesi üzerinde durulmuştur. Tezde yer alan bilgiler sözlü kaynaklardan derlenmiştir. Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci kısımda, araştırma bölgesi hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölüm ise halk edebiyatı örneklerine ayrılmıştır. Bu bölümde on sekiz masal, otuz fıkra, yüz doksan bilmece, iki yüz yetmiş iki atasözü, altmış beş mâninin yanı sıra destan, türkü, oyun, batıl inanç, yemin, örf ve âdetler, alkış kargış ve küfürlerle ilgili ürünler yer almaktadır. "Metinler Üzerinde İncelemeler" başlıklı son bölümde ise, masal ve fıkra metinleri incelenmiştir. Tez kaynak kişi listesi, sözlük, bibliyografya ve indeks kısımların ardından son bulur.[66]

8. Mehmet Kaynar, Narlı Nahiyesi Köylerinden Derlemeler, Erzurum, 1972, ss. 161.

Folklor bakımından oldukça zengin olan Pazarcık-Narlı bölgesi ve çevre köylerinde şimdiye kadar hiçbir çalışma ve derlemenin yapılmamış olması Mehmet Kaynar'da Narlı nahiyesi ve köylerinde eksik olan edebi yönünü tamamlama ve de köyün değerlerini ortaya çıkarma arzusunu doğurmuştur. İçindeki bu arzu ile derleme çalışmalarına başlayan Mehmet Kaynar derleme sırasında bir takım metinleri teyple kayıt altına almıştır. Derleme çalışmalarını yürütürken anlatıcıların birçoğunun türkü, masal ve hikâyeleri unuttuklarını veya bir kısmını hatırlamakta güçlük çektiklerini tespit etmiştir.

[66] Ali Çelik 2 Şubat 1970'te Atatürk Üniversitesinden mezun olur ve aynı yıl İçel'in Mut ilçesinde edebiyat öğretmeni olarak göreve başlar. 1976'da Trabzon Fatih Eğitim Enstitüsüne Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak tayin edilir. 1978'de önce Isparta Sütçüler Lisesine, sonra da 1979'da Giresun Lisesine Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak tayin edilmesinin ardından 1980 yılında tekrar Fatih Eğitim Enstitüsüne tayin edilir. 1981 yılında Türk çocukların eğitimi için Almanya'ya gönderilir. Ağustos 1987'de yurda döner ve KTÜ Fatih Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim görevlisi olarak göreve başlar. 1988'de bilimsel yeterlilik ve yabancı dil sınavlarını vererek Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Bilge Seyitoğlu'nun danışmanlığında doktoraya başlar. 1993'te "Ahmet Rasim'in Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları" adlı doktora tezini tamamlayarak "Edebiyat Doktoru" unvanını alır. 1996'da girdiği sınavı kazanarak doçent unvanı alır. 2003'te de profesör olur ve 5 Ağustos 2013'te yaşı dolayısıyla emekliye ayrılır. Emekli olduktan sonra Trabzon'daki evine taşınmıştır. Yazarın lisans tezi 2020 yıkında Akademisyen Kitabevi tarafından basılmıştır. Kitabı yayına Cengiz Gökşen hazırlamıştır.

Mehmet Kaynar'ın çalışması beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, köy hakkında genel bilgiler yer almaktadır. İkinci bölüm: "Adetler ve İnanışlar" başlığı altında genel adetler, düğün adetleri ve dini adetler incelenmiştir. Üçüncü bölüm: "Halk Hekimliği ve Halk İlaçları" başlığını taşımaktadır. Dördüncü bölümde: Halk Edebiyatı mahsullerinin özelliklerinden bahsedilerek halk edebiyatı örnekleri (Alkış – Kargış, Atasözü, Deyim ve Mahalli Kelimeler, Hatıralar – Kıssalar ve Dini Hikâyeler, Masallar, Menkıbeler, Türküler) teze alınmıştır. Son olarak beşinci bölümde: "Oyunlar" başlığı altında düğün oyunları ve çocuk oyunları incelenmiştir. Tez sözlük, indeks ve bibliyografya kısımlarının aktarılmasıyla son bulur.

9. Muammer Erkılıç, Söğütözü Köyü Folkloru, Erzurum, 1972, ss. 175.

Muammer Erkılıç, çalışmasında Söğütözü köyünün folklorunu incelemiştir. Toplanan malzemenin hemen hepsinin okuryazar olmayan kimselerin anlattığı metinlerden seçildiği ve anlatılana sadık kalınarak verildiğini belirten yazar çalışmasını üç ana bölümde sunmuştur. İlk bölümde: Söğütözü köyü hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde: "Oyunlar" başlığı altında çocuk oyunları ve halk oyunları incelenmiştir. Son olarak üçüncü bölümde: Halk Edebiyatı mahsulleri ve özellikleri başlığı altında derlenen ürünler hakkında kısa kısa bilgilerin aktarılmasının ardından alkış - kargış, atasözü - deyim, bilmece, mâni, tekerleme, hikâye- masal ve menkıbe örnekleri teze alınmıştır.

10. Kamber Yücekaya, Malatya Akçadağ Kürecik Bucağı Folkloru, Erzurum, 1972, ss. 138.

Kamber Yücekaya'nın yapmış olduğu araştırma Malatya ilinin Akçadağ Kürecik bucağını ve köylerini kapsamaktadır. Belirlenen bölgede derleme çalışmaları yapılırken anlatıcıların öncelikle yaşlı, yerli ve okuma yazma bilmeyen kimseler olmasına dikkat edilmiştir. Bölgede yapılan araştırmalar neticesinde yöre halkının %70'inin okuryazar olduğunun tespit edilmesi Kamber Yücekaya'nın aradığı kriterde kaynak kişilere ulaşmasını güçleştiren etkenler olmuştur. Ayrıca yörede ulaşım imkânlarının gelişmiş olması bunun yanı sıra gazete, radyo vb. unsurların yörede yaygın bulunması sözlü gelenekteki birtakım malzemelerin yerinde ve çevre ağzına uygun bir şekilde tespit edilmesine engel oluşturmuştur.

Kamber Yücekaya'nın çalışması dört bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde araştırma bölgesi hakkında genel bilgiler yer alırken ikinci bölümde, Kürecik halkının adet, inanış ve dinî bayramları incelenmiştir. Üçüncü bölümde "Halk Hekimliği ve Halk İlaçları" başlığını taşımaktadır. Dördüncü bölümde halk edebiyatı ürünlerin özelliklerinden kısaca bahsedilerek

yöreden derlenen alkış - kargış, atasözü, bilmece, deyim, masal ve türkü örneklerine yer verilmiştir. Tez sözlük indeks, kaynak kişi bilgileri ve bibliyografya kısımlarının aktarılmasıyla son bulur.

11. Türkün Tikensak, Ülkü Mecmuasında Saz Şiiri ve Saz Şairleri, Erzurum, 1972, ss. 119.

Türkün Tikensak, tezinde Ülkü Mecmuası'nda Türk saz şiiri ve saz şairleri ile ilgili çıkan mensur ve mansur yazılı metinleri seçip bir araya toplamayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda yazar Halkevleri mecmuası Ülkü'de 1933- 1944 yılları arasında çıkan dergileri taramış ve saz şiiri ve saz şairleri ile ilgili yazıları seçip bir araya toplayarak tezini meydana getirmiştir. Bu çalışmayla halk edebiyatı alanına bir el kitabı kazandırmayı hedefleyen Türkün Tikansak çalışmasında; Nihat Sami Banarlı, Naci Kum Atabeyli, Fevziye Abdullah, İshak Rafet, Şakir Mehmet ve Cevdet Rüştü tarafından kaleme alınmış on bir yazıya yer vermiştir.

12. Hüseyin Sönmez, Mecidiye Köyü Folkloru, Erzurum, 1972. ss. 198.

Hüseyin sönmez çalışmasında mecidiye köyü folklorunu ele almıştır. Yörenin folklor ürünleri bakımından zengin oluşu ile birlikte şimdiye kadar bölgeyle ilgili bir çalışmanın yapılmamış olması Mecidiye köyünü araştırma alanı olarak belirlemesinde etkili olmuştur. Tezine başlarken bölgenin bütün folklor ürünlerini derlemeyi amaçlayan Hüseyin Sönmez, zamanının kısıtlı olması sebebiyle derlemesini Mecidiye köyü halk edebiyatı örnekleri olarak sınırlandırır.

Yazarın çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Kısa bir ön söz kısmının ardından birinci bölümde Mecidiye Köyü hakkında genel bilgiler aktarılır. İkinci bölümde: "Âdetler İnanışlar Dini Bağlar Halk İlaçları" başlığı altında doğum, düğün ve ölüm âdetleri; hayvanlar, eşyalar, mevsimler ve çocukluk çağı ile ilgili inanışlar; "Dini Bağlar" başlığı altında kirvelik, müsahiplik ve cem son olarak da halk ilaçları derlenmiştir. Üçüncü bölümde: halk edebiyatı ürünlerinin özelliklerinden bahsedilirken dördüncü bölüm de halk edebiyatı ürünlerinden alkış, atasözü, bilmece, deyim, altı adet halk hikâyesi, mâni, on bir masal, kargış ve türkü örnekleri verilmiştir.

13. Timur Bulut, Âşık Nihanî Hayatı Sanatı ve Eserleri, Erzurum, 1972, ss. 175.

Timur Bulut yaşadığı bölgede Sümmanî'nin koşmalarını dinleyerek büyür. Çocukluğundan itibaren âşıklık geleneğine kendini yakın hissetmiş, bu yakınlık neticesinde tez çalışmasında

ismini ilk olarak "Başakların Sesi " adlı kitapta duyduğu Âşık Nihanî'nin hayatını ele alarak aktarmaya karar vermiştir.

Nihanî'nin hayatı, sanatı ve eserlerini araştırmak için Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı Görüşken köyüne giderek Nihanî'nin oğlu Mürsel Gedik'ten âşığın hayatını ve şiirlerini derler. Derleme esnasında köyde bulunan Nihanî'nin de dâhil olduğu Rufaî tarikatı hakkında yazılı ve sözlü kaynaklardan edinilen bilgiler incelemeye dâhil edilir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde: Nihanî'den bahseden yazılı kaynaklar derlenmiş ve Nihanî'yi ele aldıkları bölümler teze alınmıştır. İkinci bölünde: Nihanî'nin hayatı; üçüncü bölümde sanatı; son olarak da dördüncü bölümde eserleri işlenmiştir. İndeks, sözlük ve bibliyografya kısmıyla tez son bulur.

Nihanî Bardız nahiyesinin Göreşken köyünde doğmuştur. Asıl adı Mustafa olan Nihanî'nin âşıklığa başlaması Oltu'nun Kırdağ Yaylası'nda daldığı bir rüya sonrasında gerçekleşir, rüyasında üç derviş tarafından verilen badeyi içmiştir. Dervişler sevdiğinin Afganistan'dan Mihriban Hanım olduğunu dünya gözüyle bu kızı göreceğini söylemiş mahlasının Nihanî olarak koymuşlardır. Nihanî kendi köyünden Perihan isminde bir kızı sevgilisi Mihriban'a benzeterek evlenir. Bu evlilikten Abdülmecit, Mürsel, Şerif isminde üç oğlu; Zahire ve Nazire isminde iki kızı olur.

14. Faik Özden, Diyadinli Tayyar Oktay'dan Derlenmiş Hikâyeler, Erzurum, 1975, ss. 142.

Faik Özden, tezinde Tayyar Oktay'dan derlediği hikâyeleri bir araya getirmiştir. Faik Özden'in çalışması iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde: Tayyar Oktay'ın hayatı, sanatı ve üslubu ele alınmıştır. İkinci bölünde ise Tayyar Oktay'dan derlenmiş yedi hikâye yer almaktadır. Hikâyelerin isimleri şöyledir: Gürbüz Ahmet Hikâyesi, Şeyh Ahmet Hikâyesi, Tabip Hikâyesi, Tital Hikâyesi, Ab-ı Gürab Kalesi Cengi, Berber Kalesi Cengi ve Muğdat Cengi.

Tayyar Oktay Diyadin'e bağlı Taşkesen köyünde doğmuştur. Aslen Ermeni'dir. Babası ve amcası Müslümanlığı kabul ettiği için ateşe atılarak yakılmıştır. Bu olaydan sonra kimsesiz kalan Tayyar Oktay kardeşleri alarak İstanbul'a gelir. İstanbul Çengelköy Kuleli Askeri Okulunun İptidai bölümünde altı sene okur. 1931 yılında muvazzaf asker olarak askerliğe alınır. Askerliği bitince Diyadin'e gelir. 1936 yılında zabıta memuru olarak Diyadin Belediyesine girer. Burada aralıklı olarak beş sene çalışmıştır ki gözlerinden rahatsızlanır ve

her iki gözünü de kaybeder. Belediye Encümeni kararıyla 1950 yılında memuriyetten çıkarılır. O günden sonra fitre ve zekâtlar ile geçinmiştir. İki erkek ve bir kız çocuğu babasıdır. Tezin derlendiği sırada 76 yaşında olan Tayyar Oktay gözlerini kaybetmesinin ardından kahvelerde hikâye söylemeye başlamıştır, kendisi elli hikâye bilmektedir.

15. Burhan Kaçar, Tokat Folkloru, Erzurum, 1975, ss. 206.

Burhan Kaçar,[67] çalışmasında Tokat ilinin halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin derlenmesi ve incelemesi üzerinde durmuştur. Tezde yer alan bilgilerin çoğu genel olarak sözlü kaynaklardan derlenmiştir. Çalışma ön söz, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırma alanının bulunduğu Tokat ili hakkında genel bilgilere yer vermiştir. İkinci bölümde, "İnsan Hayatının Safhaları" başlığı altında Doğum, Evlenme, Düğün Adetleri ve Ölüm Âdetleri incelenmiş. Üçüncü bölümde; halk edebiyatı ürünlerine (Atasözleri ve Deyimler, Alkış ve Kargışlar, Küfürler ve yeminler, Bilmeceler, Dini İnançlar, Diğer İnançlar, Efsaneler, Masallar, Ninniler, Türküler, Çocuk Oyunları ve Tekerlemeler) yer verilirken son bölüm olan dördüncü bölümde, "Etnografya" başlığı altında yörenin el sanatları (Bakırcılık ve Yazmacılık) ayrıntılı olarak incelenmiştir. Tez bibliyografya ve sözlük bölümüyle son bulur.

16. Hülya Korucuklu, Afyon (Taşpınar) Halk Evleri Dergisinde Saz Şairleri ve Saz Şiiri, Erzurum, 1975, ss. 152.

Hülya Korucuklu tezinde Afyon Halkevlerinin "Taşpınar" adıyla çıkardığı mecmuanın sekiz cildini inceleyerek mecmuada adları anılan şairleri tanıtmıştır. Tez; 1- Afyonlu büyük ozan Abdurrahim, 2- Âşık Meslekî, 3- Bir Hristiyan halk şairi, 4- Deli Bekir, 5-Kalacık'lı Hakkı, 6- Sandıklı'lı Fikri, 7-Afyon'da Söylenen Türküler, 8- Ata Sözleri, 9- Tek ve Mücerret Şiirler olmak üzere dokuz bölümden oluşmaktadır.

İlk altı bölümde isimleri zikredilen şairlerin hayatı-sanatı ve eserleri hakkında bilgi verilmesinin ardından şiirlerinden örnekler teze alınmıştır. Yedinci bölümde Afyonda Söylenen; "Serenler", "İzmir Türküsü", "Çil Ahmet Türküsü" (hikâyesi ile birlikte) "İslamoğlu Türküsü", "Karakoç Türküsü", "Beş Böbrek Türküsü" ve "Haşim Türküsü"ne yer

[67] Burhan Kaçar 1950 yılında Tokat'ta dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitimini Tokat'ta tamamlamıştır. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1975 yılında mezun olur. Aynı yıl Sivas Pamukpınar lisesinde öğretmen olarak göreve başlamış ve bir yıl sonra müdür yardımcılığına atanmıştır. 1979-1989 yılları arasında Tokat'ta öğretmen olarak görev yapmıştır. 1994 yılında Marmara Üniversitesinde Türkiyat Enstitüsünde doktora eğitimini tamamlamıştır. 1994 yılında yardımcı doçent olarak Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne atanır. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Niksar Meslek Yüksekokulu müdür yardımcılığı (1991-95), rektörlüğe bağlı Türk Dili Bölümünün başkanlığı (1995-98) Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün başkanlığı (1998) görevlerini yürüttü. Folklor Derleme ve Anket Metotları, Âşık İmamoğlu (1997), Âşık Püryâni (2000) isminde iki adet kitabı vardır.

verilmiştir. “Türküler Maniler Koşmalar” başlığı altında bu parçaların Halkevi köycülük kolu ile yapılan köy gezilerinde başkan Galip Demirer tarafından köylülerden ve yörüklerden bizzat not edilerek mecmuada yayınlandığına değinilmiştir. Sekizinci bölümde, Hüsnü Ilgıt Ata tarafından derlenen “At Üzerine Derlenen Ata Sözleri” başlığı altında yirmi üç atasözüne yer verilmiş, son olarak dokuzuncu bölümde, mecmuada yayınlanan tek ve mücerret şiirlerin kim tarafından söylendiği belirtilmiştir.

17. İbrahim Yıldırım, Pertev Naili Boratav’ın Makaleleri, Erzurum, 1975, ss. 186.

İbrahim Yıldırım, çalışmasında Pertev Naili Boratav’ın çeşitli dergilerde yayınlanan, kitaplarına alınmamış olan makalelerini bir araya getirmiştir. İbrahim Yıldırım tezinde ilk olarak Pertev Naili Boratav’ın hayatı ve eserleri hakkında kısa bir bilgi vermiştir ardından, yazara ait on üç makale tezde bir araya getirilmiştir.

Bey Böyrek Hikâyesi I

Bey Böyrek Hikâyesi II

Bey Böyrek Hikâyesi III

Bey Böyrek Hikâyesi IV

Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler V

Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler VI

Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler VII

Doğu Anadolu’da Folklor Derlemeleri

Eğin Türklerinin Başlıca Femleri

Halk Hikâyelerinin Tespiti

Türk Folklorunda Erzurum ve Erzurumlu Emrah

Türk Halk Türkülerinde “Şiirlik Motif”ler

Türk Ağıtlarının İşlevleri, Konuları ve Biçimleri

18. Muzaffer Karadağ, Iğdırlı Hasan Turan’dan Derlenmiş Beş Hikâye, Erzurum, 1975, ss. 224.

Muzaffer Karadağ tezinde Iğdırlı Hasan Turan'dan derlediği beş hikâyeye yer vermiştir. Yazar tezinde ilk olarak Hasan Turan'ın hayatı, üslubu ve âşık hikâyesi hakkında bilgi aktarmıştır. Ardından Hasan Turandan derlenen Abdullah ile Cahan Hanım hikâyesi, Ali Han ile Peri Hanım, Âşık Valeh ile Zerniyar Hanım, Gurbani ile Peri Hanım ve Ehmad ile İbrahim hikâyelerine tezinde yer vermiştir. Hikâyelerin varyantlarının şiirleri de ayrı bir kısımda bir araya getirilmiştir.

Hasan Turan 1886 yılında Kars'ın Aralık kazasının Karabağlı köyünde doğmuştur. Yedi – sekiz yaşlarında iken İran'dan gelen hocalardan ders almış, Gülistan, Nisap adlı kitapları okumuştur. 1914–1917 yılları arasında Rusya'da kalır. 1920 yılında Ermenilerin Müslümanlara yaptığı baskılara dayanamayarak, Sürmeneli çukurunda yaşayan diğer Müslümanlar gibi Hasan Turan da selameti kaçmakta bulur ve İran'a gider. Türk kuvvetlerinin 1924 yılında Kars'ı geri almaları üzerine 1925 yılında Kars'ın Iğdır kazasının Tecirli köyüne yerleşmiştir. Hayvancılıkla uğraşarak geçimini sağlamıştır. Birinci evliliğinden iki erkek evladı vardır. Eşini kaybetmesi üzerine yaptığı ikinci evliliğinden de iki erkek bir kız evladı vardır. Bildiği hikâyeleri değişik şahsiyetlerden öğrendiğini söyler. Bu şahsiyetler: Âşık Alişan, Âşık Nesim, Âşık Mehmet ve Âşık Murat'tır.

19. Mustafa Karpuzoğlu, İslam Ansiklopedisinde Halk Edebiyatı ile İlgili Maddeler, Erzurum, 1975, ss. 199.

Mustafa Karpuzoğlu 13 ciltlik İslam Ansiklopedisi'ni tarayarak halk edebiyatı unsurları tespit etmiştir ve bu unsurları tezini almıştır. İslam Ansiklopedisi'ni tarayarak tezine aldığı maddeler şunlardır: "Aruz", "Bahşi", "Battal", "Bilmece", "Bülbül", "Cinas", "Hızır", "Karagöz", "Köroğlu", "Kopuz", "Koşma", "Korkut-Ata" ve "Mâni". Bu maddeler kimler tarafından yazıldığı ve sayfa numaraları belirtilerek ayrıntılı bir şekilde tezde ele alınmıştır.

20. N. Sami Kaya, Erciş'ten Derlenmiş Hikâye ve Masallar, Erzurum 1976, ss. 171.

N. Sami Kaya tezinde Erciş'ten derlediği hikâye ve masallara yer vermiştir. Kısaca Erciş'te hikâye anlatma geleneğine değinen yazar daha sonra Erciş'ten derlemiş olduğu dokuz hikâye ve iki masal metnini vermiştir. Her hikâye ve masalın sağ üst köşesinde anlatıcı ile ilgili bilgiler (anlatan, derleme yeri ve tarihi) yer almaktadır. Son olarak da hikâye ve masallara ait epizotlara yer verilmiştir. Epizotlar hikâye ve masalların kısa özeti ile başlayıp ardından bir liste halinde hikâyede yer alan şahıslar, deyim ve motifler, son olarak da formeller verilmiştir.

21. Azize Akbulut, Bingöl Folkloru, Erzurum, 1976, ss. 238.

Bingöl folkloru üzerine ciddi bir çalışma yapılmamış olması Azize Akbulut'u Bingöl folkloru üzerine çalışmaya itmiştir. Yazarın Bingöl folklorunu ele aldığı tezi iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bingöl ilinin coğrafyası, tarihi, ekonomisi ve turizmi hakkında bilgi aktarılırken ikinci bölümde "Halk Edebiyatı Örnekleri ve Folklor" başlığı altında Bingöl hikâyelerinden yirmi örneğin yanı sıra mâni, halk deyimleri örnekleri teze almıştır. Son olarak da Bingöl âdet ve görenekleri, halk oyunları incelenerek yöreden derlenen örnek metinler aktarılmıştır.

22. Vicdan Er, 16-17 Asır Saz Şairlerinde Kafiye ve Redif, Erzurum, 1976, ss. 174.

Vicdan Er, tezinde M. Fuat Köprülü'nün "Türk Saz Şairleri" isimli eserinin ilk iki cildin de yer alan 16. ve 17. asır saz şairlerinden örnek olarak verilen şiirlerin bütününü hiç bir ayrım yapmadan, şekil yapı özelliklerine bakılmaksızın redif ve kafiye yönünden inceleyerek bir taramaya tabi tutmuştur.

Sonuca varabilmek için alfabetik sırayı dikkate alarak kafiye ve redifleri ayıran Vicdan Er, her harften yapılan kafiye ve redifleri de isim, fiil, edat olmalarına göre sıralamıştır. Böylece bu çalışma ile M. Fuat Köprülü'nün "Türk Saz Şairleri" isimli antolojisinin ilk iki cildinde toplam dört bin dört yüz doksan dört kafiye üç yüz altı redif kelimesi tespit edilmiştir. Kafiyelerin bin yedi yüz on dördü fiil, iki bin yedi yüz on ikisi edat asıllıdır, rediflerin ise yüz elli biri fiil, yüz yirmi dördü isim, otuz biri edat asılı olduğu tespit edilmiş. Netice olarak 16. ve 17. asır saz şairlerinin şiirlerinde en çok isim asıllı kafiyeleri kullandıkları görülmüştür.

23. Zehra Yazgan, Saz Şiirinin Muhtevası Üzerine Bir Deneme, Erzurum, 1976, ss. 54.

Zehra Yazgan 16 ve 17. yüzyıl saz şiirinde, 11 heceli koşmaların konuları üzerine yaptığı bu incelemede, Fuat Köprülü'nün "Türk Saz Şairleri" isimli kitabının ilk iki cildinde yer alan şiirleri araştırma kapsamına alarak incelemiştir. Tespit ettiği şiirler neticesinde Türk saz şiirinin muhtevasını teyit etmeye çalışmıştır.

İlk olarak "16 ve 17. Yüzyıl Şiirine Toplu Bir Bakış" başlığı altında, 16 ve 17. asır saz şiiri hakkında Naim Alkan, Nihat Sami Banarlı, Pertev Naili Boratav, Halit Vedat Fıratlı ve Fuat Köprülü'nün görüşlerine yer vermiştir. "Türk Saz Şairleri" kitabını esas alıp incelediği şiirlerde, mananın bir hanede tamamlandığı düşüncesinden hareket eden Zehra Yazgan, 16. ve 17. asır şiirlerini muhteva bakımından fişlemiş ve fişleme neticesinde elde ettiği verileri çoğunluk esasına göre sıralamıştır.

24. İrfan Güven, Ardanuçlu Âşık Efkârî'nin Derlenmiş Üç Hikâyesi, Erzurum, 1976, ss. 83.

İrfan Güven, tezinde Ardanuçlu Âşık Efkârî'den derlediği üç hikâyeye ver vermiştir. İrfan Güven'in çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk sayfasında âşık Efkârî'ye ait bir fotoğraf yer almaktadır. Ön söz ve giriş kısmının ardından birinci bölümde Artvin ilinin tarihçesi, coğrafyası, ekonomik durumu, Ardanuç hakkında genel bir bilgi ve Âşık Efkârî'nin hayatı ele alınmıştır.

Efkârî'nin asıl adı Âdem, soyadı Şentürk'tür. Ardanuç'un Yolüstü köyünde 1900'da doğan Efkârî'nin babası çiftçi olan Yusuf Pehlivan, annesi Sultan Hanım'dır. Efkânî yedi yaşından itibaren yazın kapanan köy medresesinde okur. On iki yaşında köye bir saat mesafede bulunan merkez Adakale İskender Paşa Medresesine devam eder. Okulu bitince Kara Mustafa Paşa camisinde müezzinlik yapmaya başlar. I. Dünya Savaşı sırasında gönüllü olarak silahaltına alınır. Daha sonra İstiklâl Harbine katılan Efkârî, bu harbin bitmesi üzerine askere gönüllü gittiği için erken teskere alır (1922). İlk eşinden bir oğlu vardır. Onun vefat etmesi üzerine yaptığı ikinci evliliğinden iki kızı bir de oğlu vardır. Gördüğü bir rüya sonrası âşık olan Efkârî, âşıklığını 1918'de Kazım Karabekir Paşa'nın huzurunda ilan ettiğini ve âşıklık hayatına böyle başladığını söyler.

İkinci bölümde, çalışmanın esas bölümünü oluşturan âşıktan derlenmiş; Abdullah Han, Burhan Şah ve İbrahim Şah hikâyeleri yer almaktadır. Son olarak üçüncü bölümde, hikâyelerle ilgili incelemelere yer verilmiştir. Tez, yer adları, sözlük ve bibliyografya kısımlarının ardından son bulur.

25. Feride Deviren, Ağın Folkloru, Erzurum, 1976, ss. 104.

Feride Deviren, tezinde Haziran 1954 senesinden itibaren Elazığ ilinin bir ilçesi olan Ağın'ı ve folklorunu incelemiştir. Yazar derlemesi sırasında pek çok güçlükle karşılaşmıştır. Kadınların kendisine malzeme verme konusunda çeşitli nedenlerle çekimser davranmaları, bölge ağzının çok değişik ve işlenmemiş olması Feride Deviren'in yaşamış olduğu güçlüklerden bir kaçıdır.

Yoğun bir çalışmanın ardından Feride Deviren tezini tamamlamıştır. Yazarın tezi iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ağın'ın tarihçesi, idari durumu turizm hakkında kısa bilgiler aktarılırken, çalışmanın esas bölümünü oluşturan ikinci kısımda ise sahadan derlenmiş olan halk edebiyatı örneklerine yer verilmiştir. Yazar bu kısımda Ağın'dan derleniş

olduğu beş hikâye, yirmi masal, mâni, dua ve beddua örneklerinin yanı sıra bölgenin halk müziğine, örf ve âdetlerine de değinmiştir.

26. Hayrettin Güleçyüz, Anadolu'da Yaşayan Kazan Türklerinden Halk Edebiyatı, Erzurum, 1976, ss. 196.

Hayrettin Güleçyüz, çalışmasında İdil ve Ural bölgelerinden kopup gelmiş ve Anadolu'ya yerleşmiş Kazan Türklerinin halk edebiyatını incelemiştir. Ayrıca "Kazan Türk lehçesinin Türklerin İslâmîyet'i kabul etmesinden sonra geçen yüzyıllar içinde fonetik bakımdan en az değişikliğe uğramış ve bozulmamış yegâne Türk lehçesi olması, çalışmayı Türk lehçesi hakkında inceleme yapmak isteyenler içinde kazan Türk lehçesinin bütün incelikleri görebilecekleri bir kaynak" oluşturduğu belirtilmiştir. Hayrettin Güleçyüz'ün çalışması; ön söz giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Ön söz kısmında çalışmanın kısa bir takdimi yer alırken giriş bölümünde "Kimlere Kazan Türkleri Diyoruz" başlığı altında Kazan Türklerinin kimler olduğundan ve Anadolu'ya göçme sebeplerinden bahsedilmiştir.

Rusların saldırı ve işgallere her daim dayanmaya çalışan Kazan Türkleri 1920 yılında önceki Bulgar ve Kazan Türklerinin yerine "Tataristan ve Başkurdistan Cumhuriyetleri olarak bağımsızlıklarını ilan ederler. Buna rağmen Rusların baskısı devam etmektedir buna dayanamayan Kazak Türkleri göç etmek zorunda kalmıştır." İlk göç (877-78) Osmanlı Rus Savaşı diğer adıyla 93 Harbi sonrasında 5000 kişilik bir kafileyle gerçekleşir. Birinci bölümde, Kazan ve Başkurt Türklerinin tarihinden bahsedilir. İkinci bölümde, Kazan Türklerinin yaşadığı Efendi Köprüsü Köyü ve Osmaniye köyü bizlere tanıtılır. Son olarak, üçüncü bölümde Kazan Türklerinin halk edebiyatından örneklere yer verilmiştir. Son bölüme Kazan Türk lehçesi hakkında bilgi verilerek başlanır ardından sekiz masal, halk fıkraları, efsaneler, yırlar (Kazan halk türküsü), küğler (Kazan halk şarkıları), atasözleri (makallar), deyimler ve bilmeceler (tabışmaklar) dan örnekler verilmiştir. Tez sözlük ve bibliyografya kısmı ile son bulur.

27. Mehmet Tatlısu, Âşık Meftûni Hayatı Sanatı Şiirleri, Erzurum, 1976, ss.244

Mehmet Tatlısu,[68] tezinde Âşık Meftûni'nin hayatı, sanatı ve şiirlerini incelemiştir. Yazarın tezi içindekiler, ön söz iki bölüm sözlük ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Birinci bölümde; Âşık Meftûni'nin memleketi Çorum ve Alaca ilçesi ile âşığın hayatı, sanatı mensup olduğu

[68] Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek gibi kültürümüzün önemli şairlerinin hayatları ve eserleri üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Mehmet Tatlısu Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi görevinden 2014 yılında Emekliye ayrılmıştır.

tarikat, kendisine tesir eden şairler ve şiirlerinde sık sık ismi geçen şahsiyetler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, şaire ait şiirler konularına göre tasnif edilmiştir. Tasnif dini şiirler, sosyal şiirler, ölüm ve ahiretle ilgili şiirler ve gurbet şiirleri olarak sınıflandırılmıştır.

Asıl adı Abdullah Odabaşı olan Âşık Meftûni, 1914 yılında Çorum'un Alaca kazasına bağlı Gerdekkaya köyünde doğmuştur. Aslen Karslı olan âşık Rus Harbi sırasında Alaca'ya ailesi ile birlikte göç etmiştir. Çocukluğunda ailesinden derin bir dinî - ahlaki terbiye alan Meftûni bunların dışında herhangi bir medrese eğitimi almamıştır. Meftûni 1933 yılında askere gider. Bu sırada Yunus Emre, Süleyman Çelebi, Nesîmi ve Hacı Bayram'ı Velî'nin şiirlerinden okur. Onlara karşı içinde derin bir saygı duyar ve tesirlerinde kalır. 1938 yılında Yozgatlı Şemsettin Hocanın kızı Nuriye Hanım'la evlenmiştir. Bu evlilikten iki kız, iki oğlan evladı olur.

28. Ali Arslan, Güzel Yurt Köyü Halk Edebiyatı, Erzurum, 1976, ss. 128.

Tez, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Güzel Yurt köyü hakkında kısa bilgiler içermektedir. Köyün tarihi, coğrafyası, ekonomisi, nüfusu, sosyal durumu ve çevresiyle olan ilişkisi hakkındaki bilgiler bu kısımda aktarılmaktadır. İkinci bölüm Güzel Yurt köyünün halk edebiyatını kapsamaktadır. "Âşık Edebiyatı Hakkında Kısa Bilgiler" başlığı altında, âşık edebiyatı kısaca ele alındıktan sonra üç âşığın hayatı, şiiri ve sanatı hakkında bilgiler verilmektedir. Bu âşıklar; Âşık Bekir, Âşık İfşani ve Âşık Pervane'dir. Âşıklara ait toplam kırk şiir tezde yer almaktadır.

Son olarak üçüncü bölüm, masal ve halk hikâyesini kapsamaktadır. Masal hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra altı masal teze dâhil edilmiştir. Masalların kimden derlendiği masalın sağ üst köşesinde yer alan (anlatan, yaşı, tahsili, kimden öğrendiği) kaynak kişi bilgileriyle aktarılmaktadır. Masallar; "Çoban ile Peri Kızı", "Değirmenci Masalı", "Güllü Gelin", "Horozla Tilki Masalı", "Oduncu ile Padişah Olan Oğlu" ve "Padişah Oğlu ile Dev" isimlerini taşımaktadır. Halk hikâyesi hakkında kısa bir bilgi verilmesinin ardından Mihralı Bey ile Ballı Hanım hikâyesi aktarılmış, daha sonrasında Ağıtlar hakkında bilgi verilerek Güzel Yurt köyü ağıtlarından örnekler verilmiştir. Tez sözlük, bibliyografya ve indeks kısımlarıyla tamamlanmıştır.

29. Ali Berat Alptekin, Silifke/ Kırtık – Korucuk Köyü Folkloru, Erzurum, 1977, ss. 227.

Ali Berat Alptekin[69], tezinde Silifke'nin Kırtık Korucuk, Çatak Kayağı ve Karayaka köylerini içine alan bir bölgenin folklorunu derleyerek incelemiştir. Tez ön söz, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Ön söz tezin kısa bir özetinden oluşur. Giriş bölümünde; Silifke'nin coğrafi durumu, ekonomik durumu, sosyal durumu, tarihi ve tarihi yerleri hakkında kısa bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Kırtıl Korucuk köyü tanıtılarak. Bahar Gündoğdu ve Felter'in değişlerinin yanı sıra ağıt, atasözleri, bilmece, efsane, inanış, oyun ve Karakaya fıkra örneklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde, Silifke'nin düğün âdetleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; cönkten derlemeler başlığı altında Kalender Abdal, Kul Himmet, Pir Sultan Abdal, Şah Hatayî ve Zayî hakkında bilgi verilmiştir. Tez indeks, sözlük ve bibliyografya kısmıyla son bulur.

30. Hasan Yüreğir, Tarsus - Girit Folklorundan Derlemeler, Erzurum, 1977, ss. 177.

Hasan Yüreğir, tezinde Girit'ten Tarsus'a gelip yerleşen kişilerden Girit ve Tarsus folkloru ile ilgili derlemeler yapmıştır. Yazarın tezi dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde: Tarsus ilçesi hakkında genel bilgiler, Tarsus'un tarihçesi, tarihi eserleri, Girit'ten Tarsus'a gelenler hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde, Girit'ten gelme Tarsusluların batıl inançları yer almaktadır. Üçüncü bölümde, halk hekimliği ve halk ilaçları; son olarak dördüncü bölümde, tezin asıl unsurunu oluşturan sahadan derlenmiş edebiyat mahsulleri incelenmiştir. Tarsus'tan derlenmiş hikâye ve masallara yer verilmiştir. Tez; indeks, sözlük, kaynak kişilerin kimliğiyle son bulur.

31. Şerif Eren, Açıklamalı Malatya Folkloru Bibliyografyası, Erzurum, 1978, ss. 66.

Şerif Eren tezinde açıklamalı Malatya folkloru bibliyografyasını ele almıştır. Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; yirmi beş yazara ait otuz üç kitap künyesine yer verilmiş, kitapların niteliklerine göre haklarında az veya çok gerekli açıklamalar yapılmıştır. Son olarak kitap başlıkları ve kitap yazarlarına göre ayrı ayrı alfabetik bir dizin verilmiştir.

İkinci bölüm makale bibliyografyalarına ayrılmıştır. İlk olarak makale bibliyografyalarının hazırlanışı sırasında taranmış olan dergilerin bir listesi yer almaktadır. Ardından Malatya

[69] 1953 yılında Silifke'de dünyaya gelen Ali Berat Alptekin, Erzurum A. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1977 yılında mezun olmuştur. Silifke lisesinde öğretmenlik yapmıştır. 1979 yılında mezun olduğu bölüme asistan olarak giren Ali Berat Alptekin, "Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması" teziyle 1982 yılında doktor olmuştur. 1985 yılında Fırat Üniversitesine geçmiş, Kazakistan'da Uluslararası Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesinde bir yıl süre ile ders veren Ali Berat Alptekin, Akademik kariyerini tamamlayarak profesörlüğe yükselir. Prof. Dr. Ali Berat Alptekin, 31 Ağustos 2019 günü 66 yaşında hayatını kaybetti.

folkloruyla ilgili olarak hazırlanmış iki yüz otuz beş makale tezde yer almıştır. Son olarak makale yazarları ve makale başlıklarıyla ilgili dizinlere yer verilmiştir.

32. Hüseyin Yavuz, 36 Yıl Sonra Mahmutgazi Köyü, Erzurum, 1978, ss. 96.

Hüseyin Yavuz, Mahmutgazi köyüyle ilgili 1942 yılında yapılan ilk derleme çalışmasının üzerinden uzun bir süre geçmiş olması nedeniyle ikinci bir çalışma yapma gereği duymuştur. Hüseyin Yavuz'un çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışma sahasının coğrafi durumu, nüfusu, toplumsal kuruluşu ve ekonomik hayatı hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, köyün folkloru incelenmiştir. Köyde tiyatro çalışmaları, düğünler, mevlit, yerli malı haftası geleneği, bağ bozum şenlikleri, köyün oyunları ve bayramları incelenmiştir. Üçüncü bölümde, halk edebiyatı metinlerinden örneklere yer verilmiştir. Bu bölümde; dört hikâye, on masal metninin yanı sıra, türkü, mâni, bilmece, atasözü, batıl inanç, fıkra, menkıbe ve tekerleme örnekleri yer almaktadır. Tez kaynak kişilerin listesi ve sözlük kısmıyla son bulur.

33. Kemal Umar, Açıklamalı Erzincan Folkloru Bibliyografyası, Erzurum, 1978, ss. 47.

Kemal Umar, bibliyografya çalışmasında Erzincan folklorunu ele alan yüz bir kitap ve doksan bir makaleyi incelemiştir. İncelenen kitapların önemi göz önüne alarak bazı kitaplar hakkında kısa kısa bilgiler aktarılmış, makaleler ise yazar ve başlıkları ile belirtilmiştir.

Tez, kitap ve makale bibliyografyalarına ait olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Ayrıca her bölüm tamamlayıcı açıklamalarla desteklenmiştir. Kitaplar, yazar isimlerinin alfabetik sırasına göre; makaleler, konularına göre tasnife tabi tutulmuştur.

34. Fuat Sadıkoğlu, Şarkışlalı Âşıklar, Erzurum, 1979, ss. 108.

Fuat Sadıkoğlu, tezinde Şarkışlalı âşıkları ele almıştır. Yazarın tezi seçmesindeki amacı âşık edebiyatı geleneğini devam ettiren Şarkışlalı âşıkların kıyıda köşede kalarak unutulmalarını engellemektir. Fuat Sadıkoğlu, tezinin giriş bölümünde Şarkışla hakkında kısa bir bilgi vermiştir. Sefil Selimi'ye ait "Şarkışlam" adlı şiirin ardından tezine aldığı yirmi Şarkışlalı âşığı tanıtmıştır. Fuat Sadıkoğlu'nun tezine aldığı şairler şöyledir. Agahî, A. İzzet Özkan, Ayşe Berk, Aziz Üstün, Bekir Kılıç, Halil Soylu, Akkaşların Hüseyin, Âşık Kemter, Âşık Nedimi, Mustafa Feryadi, Mustafa Öz Temiz, Sabri Baba, Sefil Selimi, Serdari, Sıtkı, Şevki, Talibi, Âşık Veli, Âşık Veysel ve Visali.

35. Mehmet Alkaş, Türk Halk Müziği Dinleyici İstek Mektupları, Erzurum, 1979, ss. 60.

Mehmet Alkaş, tezinde "Erzurum Radyosu Türk Halk Müziği İstekleri" programına yazılan mektupları derlemiştir. 1974 yılının ilk altı ayı içinde programa gelen mektupları inceleyerek mektupları bir tez konusu hâline getirmiştir. Tez, dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, giriş bölümüdür. Burada radyoya gönderilen mektuplar biçim ve muhteva bakımından incelenmiştir. İkinci kısımda türkü hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. Üçüncü kısımda, mektuplarla istenilen türküler ve mektupların genel değerlendirilmesine ayrılmıştır. 1974 yılının ilk altı ayında radyoya gönderilen yedi yüz adet mektupta "hasret" temi ön plandadır. Çalışmak için memleketlerinden ayrılan kişiler radyoyu takip etmiş memleketlerine duydukları hasret ve özlemi radyoda çalınmasını istedikleri türkülerle anlatmışlardır. Son olarak dördüncü kısımda mektuplarda en çok çalınması istenen sekiz türküye yer verilmiştir. Tez, türkü metinleri, örnek mektuplar ve bibliyografya kısmıyla son bulur.

36. Gülser Uğurlu, Açıklamalı Erzurum Folkloru Bibliyografyası, Erzurum, 1979, ss. 81.

Gülser Uğurlu, tezinde Erzurum folkloru ile ilgili çalışmalara yer vermiş ve bu çalışmaların bibliyografyası hazırlamıştır. Tez, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, yazar soyadlarına göre alfabetik sıralanan Erzurum folkloru ile ilgili otuz sekiz kitap yer almaktadır. Ayrıca birinci bölümde alfabetik sıraya göre kitap adları, kitap yazarları dizini oluşturulmuştur.

İkinci bölüm, makalelerden oluşmaktadır. İlk olarak bibliyografyanın hazırlanması sırasında taranan dergiler alfabetik sıraya göre tasnif edilmiştir. Yazar, soyadlarına göre hazırlanmış dizinde yüz altmış sekiz makale yer almaktadır. Daha sonra başlıklarına göre makaleler, makale yazarlarının alfabetik dizini sunulmuştur. Üçüncü bölüm; Erzurum folkloru ile ilgili türkü, şiir ve mânilerden oluşmaktadır. Bu kısımda da dizin yazar soyadlarına göre yapılmıştır. Son olarak dördüncü bölüm bibliyografyanın hazırlanmasından ayrı olarak Erzurum folkloru ile ilgili özel konuları kapsamaktadır. "Erzurum ve Civarının Dede Korkut Hikâyelerindeki Önemi", "Atasözleri ve Mahalli Tabirler" başlıkları altında bibliyografya dışına çıkılarak bilgi verilmiştir.

37. M, Aylan Esen, 16. ve 19. Yüzyıl Saz Şairlerinde Renkler, Erzurum, 1979, ss. 30.

Aylan Esen, 16. ve 19. yüzyıl şairlerinde renkler isimli tezinde F. Köprülü'nün "Türk Saz Şairleri Antolojisi"ne bağlı kalarak saz şiirinde renklerin aldığı anlamları tespit etmeye çalışmıştır. Yazar tezi altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, "Sevgilide Renkler". İkinci bölümde, "Mevsimlerle ve Aylarla İlgili Renkler". Üçüncü bölümde, "Gökyüzüyle

İlgili Renkler". Dördüncü bölümde, "Akarsularla İlgili Renkler". Beşinci bölümde "Hayvanlarla ve Bitkilerle İlgili Renkler". Son olarak altıncı bölümde "Eşya ile İlgili Renkler" ele alınmıştır; 16. ve 19. yüzyıl şairlerinin şiirlerinde en çok kullandığı renk siyah (kara) olarak tespit edilmiştir.

38. Şeref Tulgar, 1084 Tarihli Bir Yazma Eserde Halk Edebiyatı Metinleri, Erzurum, 1979, ss. 173.

Şeref Tulgar, tez konusu olarak Erzurum Üniversitesinin Seyfettin Özege Kütüphanesinden alınan bir el yazmasında halk edebiyatı metinlerini incelenmiştir. Altı bölümden meydana gelen el yazmasının ilk bölümü olan Farsça- Türkçe lügat ve son iki bölümü olan Arapça, Farsça şiirler seçilen konunun dışında kaldığı için teze dâhil edilmemiştir.

Çalışmaya ikinci bölümde yer alan yüz seksen hadis, üçüncü bölümü oluşturan çeşitli nesir parçaları, çeşitli şairlere ait beyitler, çok değişik konuları içeren birer, ikişer sayfalık bilgiler (yaratıkların tasnifi, İstanbul'un hamamları vb. gibi); dördüncü bölümde ise Yavuz Sultan Selim için yazılmış bir pendname incelenmiştir.

39. Ahmet Yıldırım, Safranbolu Folkloru Üzerine Bir Deneme, Erzurum, 1979, ss. 150.

Ahmet Yıldırım, tezine Safranbolu hakkında genel bilgiler aktararak başlamıştır. Daha sonra Safranbolu folkloru ve halk edebiyatı örnekleri, nesir türlü ve nazım türlü örnekler olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır.

Nesir türü örnekler başlığı altında ilk olarak Genç Osman hikâyesinin bir varyantına yer verilmiştir. Ardından on altı adet Safranbolu masalı, masalların sağ üst köşesinde yer alan kaynak kişi bilgileri ile beraber aktarılmıştır. Bunun yanında iki yüz kırk atasözü ve deyim, otuz üç alkış, yirmi üç kargış, on çocuk oyunu, altı fıkra ve orta oyunu örneklerine tezde yer verilmiştir. "Nazım Türü Örnekler" başlığı altında ise Safranbolu ninni ve türkü örneklerinin yanı sıra yüz beş mâni, seksen dokuz bilmece ve on iki tekerleme örneğine yer verilmiştir. Tez, sözlük ve bilgi verenlerin ve verdikleri bilgilerin dökümü ile son bulmuştur.

40. Perihan Özsarı, Zile Folkloru, Erzurum, 1980, ss. 194.

Kendisi de bir Zileli olan Perihan Özsarı tezinde Zile folklorunu ele almıştır. Yazar çalışmasının ön söz kısmında derleme sırasında yaşadığı sıkıntıları dile getirmiştir. Kadınların seslerini teybe kaydettirmek istememeleri, teybin sesleri net almamış olması Perihan Özsarı'nın yaşamış olduğu sorunlar arasında yer almaktadır.

Perihan Özsarı çalışmasına ilk olarak Zile'yi bizlere tanıtarak başlar. Daha sonrada Zileli Âşıklara (Zileli Arif, Remzi ve Lütfi, Rahmi Kayran, Lütfi Gerçek, Zileli Talibi, Zileli Ferdai, Ceyhunî, Zilleli Kamil, Seyyid Derviş, Ali, İsmail,) değinir. Son olarak da Zile'den derlemiş olduğu malzemeyi bizlere sunar. Bunlara alkış – kargış, atasözü, deyim, bilmece, çocuk oyunları, mani, masal, türkü, ninni ve tekerleme örnekleridir. Ayrıca Zile'ye has yemeklerde teze alınmıştır. Tez, sözlük ve bibliyografya kısımlarıyla son bulur.

41. Nazife Kömürcü, Merzifondan Halk Edebiyatı Derlemeleri, Erzurum, 1988, ss. 77.

Nazife Kömürcü, tezinde halkının büyük bir kısmı "Alevi- Kızılbaş" olan Merzifon yöresinin halk edebiyatı ürünleri hakkında derleme ve incelemelerde bulunmuştur. Nazife Kömürcü derlemelerinde teyp kullanmayı tercih etmiştir. Tez ön söz, giriş, dört bölüm, lügat ve bibliyografya kısımlarından oluşmaktadır. Ön söz kısmında çalışmanın kısa bir takdimine yer verilirken giriş bölümünde çalışma bölgesi bizlere tanıtılmıştır. Birinci bölümde, yazılı kaynaklarda Alevîlik ve Alevîliğin doğuşu ele alınmıştır. İkinci bölümde, ise yazılı kaynaklar ve sözlü kaynaklar arasında bir mukayese yapılmıştır. Üçüncü bölümde, halk şiiri nazım biçimleri ve türleri ele alınırken son olarak dördüncü bölümde "Demeler" yer almaktadır.

42. Tuncay Özkan, Açıklamalı Artvin Folkloru Bibliyografyası, Erzurum, 1988, ss. 60.

Tuncay Özkan tezinde Artvin folklorunun açıklamalı bir bibliyografyasına yer vermiştir. Tez iki kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde Artvin folklorundan bahseden kırk dokuz kitap künyesine yer verilmiştir. Bölümün sonuna kitapların, yazar soyadlarına göre, kitap başlıklarına göre, kitap yazarlarına göre dizinleri eklenmiştir.

İkinci bölümde, ise yüz doksan makaleye yer verilmiştir. Ardından yazar soyadlarına göre makaleler, başlıklarına göre makaleler, makale yazarlarının alfabetik dizini verilmiştir. Son olarak teze, genel olarak folklor üzerine yapılan bibliyografyalar ile illerde yapılmış folklor bibliyografyaları dâhil edilmiştir.

43. Mahmut Bal, Adıyaman İndere (Zey) Köyü Folkloru, Erzurum, 1988, ss. 129.

Mahmut bal tezinde ilk olarak İndere köyü hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. Köy halkının gelir kaynaklarına değinilmiştir. Daha sonra İndere köyündeki düğün âdetleri, masallar, efsaneler, bilmeceler, dualar ve beddualar, çocuk oyunları, atasözleri sırasıyla ele alınmıştır.

Masallar bölümünde; "Yetim Kızlar", "Yeddi Kardeşler", "Pınıg, Altın Doğuran", "Kösse, Keloğlan", "Zineden Keda", "Köpiklı Hoca", "Kör Topal", "Çoban", "Odınçı", "Dilki",

“Sadana Ağa ve Avcı” olmak üzere on dört masal yer almaktadır. Efsaneler bölümünde beş efsaneye yer verilmiştir, Efsanelerin isimleri, “Ayı”, “Cığara”, “İlan”, “Mezardan Çıkan Oğlan” ve “Şeyh Abdurrahman-ı Erzincani”dir. Tezde on bir adet çocuk oyunundan bahsedilmiştir: “Sarı Sarı Sarkıtan”, “Birim Birlik”, “Körebe”, “Zozo” gibi. Son olarak atmış üç bilmece, elli beş dua ve bedduanın yer aldığı tez kaynak kişi bilgilerinin yer aldığı bir tablo ve sözlük kısmı ile sonlandırılmıştır.

44. Halil Esen, Bağkonak Kasabası Folklor ve Halk Edebiyatı Örnekleri, Erzurum, 1991, ss. 101.

Halil Esen, tezinde Isparta iline bağlı Yalvaç ilçesinin sınırları içinde yer alan Bağkonak kasabasının folklor ve halk edebiyatı örneklerinin derlenmesi ve incelenmesi üzerinde durmuştur. Tezde yer alan bilgilerin çoğu sözlü kaynaktan derlenmiştir. Yazar derleme çalışmaları sırasında Yalvaç ve çevresinde halen folklorik değerlerin gündemde olduğunu görmüştür. Bunun sebebini bölgenin gelişmelere kapalı olmasına bağlamıştır. Bölgedeki birçok köy de daha araba tekerleğinin bile bilinmediğini vurgular.

Tez ön söz, giriş ve halk edebiyatı metinleri bölümünden oluşur. Yazarımız ön söz kısmında çalışmada kullandığı yöntemlerden bahsederek çalışmanın takdimini sunar. Giriş kısmında araştırma bölgesi tanıtılmıştır. Son olarak “Halk Edebiyatı Metinleri” başlıklı bölümde sahadan derlemiş olan ürünler yer alır. Bölgenin düğünleri, halk inançları, halk hekimliği, halk sanatları, halk takvimi ve halk mitolojisine değinilerek masal, efsane, mâni, türkü, bilmece, atasözü, alkış - kargış ve halk deyimlerinden örneklere yer verilmiştir.

45. Sevim Durak, Kars Folkloru ve Halk Edebiyatı Bibliyografyası, Erzurum 1992, ss. 105.

Sevim Durak, tezini Kars folkloru ve halk edebiyatı bibliyografyası üzerine yapmıştır. Tezini Doç. Dr. Ali Berat Alptekin’in Âşık Şenlik bibliyografyası adlı kitabını model alarak düzenlemiştir. Sevim Durak’ın tezi üç bölüm ve bir indeks kısmından oluşmaktadır. İlk bölümde kısaltma ve terimlere yer verilmiştir. Tezin asıl unsurunu oluşturan ikinci bölüm Kars edebiyatı ve folklorundan bahseden kitaplar ve makalelere ayrılmıştır. Tezde Kars folklor ve halk edebiyatından bahseden altı yüz dört eserin künyesine yer verilmiştir. Son olarak indeks kısmında künyelerde yer alan yazar, kitap ve makale adları buna ek olarak süreli yayınlar ayrı ayrı listeler halinde sunulmuştur.

46. Metin Toraman, Âşık Mevlüt İhsani (Şafak) Hayatı, Sanatı ve Şiirleri, Erzurum, 1992, ss. 367.

Metin Toraman, Erzurum Üniversitesinin Türk halk edebiyatı kürsüsünün araştırma alanı içerisindeki halk şiiri ve saz şairlerinin sanatları üzerine yapılan araştırmalara katkıda bulunmak amacıyla tezinde Âşık Mevlüt İhsanî'yi tanıtmaya karar vermiştir. Tez konusunun netleşmesiyle birlikte Âşık Mevlüt İhsanî ile tanışan Metin Toraman âşığın kendisinden derlemeler yapmaya başlar. Âşığın âmâ olması sebebiyle, eşine ve yakın çevresine yazdırdığı şiirlerinin bulunduğu defterleri alarak derlemesini devam ettirir. Ancak şiirlerin noksan ve hatalı yazılmış olması şiirleri tasnif ederken zorluk yaşamasına sebep olur. Yaşadığı bu sorunu âşığın kendisi ve danışmanı Muhan Bali'nin yardımıyla giderir. İncelediği şiirleri konularına göre tasnif ederek çalışmasında yer verir.

Metin Toraman'ın tezi dört bölümden oluşmaktadır. Âşık Mevlüt İhsanî'nin birinci bölümde yaş destanı ve hayatı; ikinci bölümde âşıklığını hazırlayan unsurları; üçüncü bölümde çeşitli konulardaki düşünceleri; dördüncü ve son bölümde ise şiirleri incelenmiştir.

Âşık İhsanî 1928 yılında, Şenkaya'nın Çermik köyünde doğmuştur. Asıl adı Mevlüt Şafak'tır. Mevlüt İhsanî, ilkokul üçüncü sınıfa gittiği dönemde arkadaşlarıyla oynarken bulduğu bir kapsülün patlaması nedeniyle gözlerini yitirmiş ve sol elinin üç parmağı yaralamıştır. Gözleri görmemesine karşın köydeki bir marangozun yanında çıraklık yapmıştır. On üç yaşında ise köy imamının yardımıyla Kur'an öğrenmeye başlar. Bu dönemde komşusunun kızına âşık olur. Küçüklüğünden beri, köyüne gelip giden âşıklardan etkilenip şiire ilgi duymuştur. Gördüğü bir rüyadan sonra, doğaçlama söylemeye başlamıştır. Annesinin teşvik etmesiyle bağlama öğrenen Mevlüt İhsani yirmi beş yaşlarında rüyasında Alvarlı Mehmet Lütfi Efendi'yi görür. Bunun üzerine Erzurum'a giderek Lütfi Efendi'yle görüşür. Kendisine İhsanî mahlası da Lütfi Efendi tarafından verilmiştir. 1974 yılında Kars Çimento Fabrikası'nda başladığı santraldeki görevinden 1981 yılında malulen emekli olmuştur.

47. Hüseyin Baydemir, Göztepe Köyü Folkloru ve Etnografyasından Seçmeler, Erzurum, 1994, ss. 119.

Hüseyin Baydemir[70], Erzurum Pazaryolu ilçesine bağlı otuz dört köyden birisi olan Göztepe köyünün folkloru ve etnografyası üzerine derlemeler ve incelemelerde bulunmuştur. Tezde

[70]Hüseyin Baydemir 1972 yılında İspir'de doğdu. İlköğrenimini Pazaryolu ilçesinde, orta öğrenimini Erzurum'da tamamladı. 1994 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 1998 yılında Özbekistan sahasından derlenmiş olan "Rüstem Han Destanı Metin/İnceleme" başlıklı tezle yüksek lisansı tamamladı. 2004

yer alan bilgilerin çoğu sözlü kaynaklardan derlenmiştir. Derleme sahası Hüseyin Baydemir'in kendi köyü olmasına rağmen insanların çalışmayı lüzumsuz görerek konuşmak istememeleri ve zamanın yetersizliği dolayısıyla bazı zorluklar yaşamıştır. Çalışma bir ön söz ve dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, doğum, düğün ve ölüm âdetleri, dini günler ile ilgili âdetler ve inanmalara yer verilmiştir. İkinci bölümde çocuk oyunları ve seyirlik oyunlar yer almaktadır. Üçüncü bölümde halk edebiyatı derlemelerine (mâni, tekerleme, yanıltma, dua - beddua, atasözü, deyim) yer verilmiştir. Son olarak dördüncü bölümde; etnografya başlığı altında Göztepe köyünün evleri, geçim kaynakları, mutfak aletleri, tarım aletleri ve bölgenin giyim kuşamdan bahsedilmiştir. Tez kaynak kişi listesi ve sözlük kısmıyla son bulmaktadır.

48. Abdulkadir Erkal, Hüseyin Sümmanioğlu Hayatı ve Şiirleri, Erzurum, 1994, ss. 130.

Abdulkadir Erkal[71], tezinde Hüseyin Sümmanioğlu'nun hayatı ve şiirlerini incelemiştir. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; âşığın hayatı, kendisiyle yapılmış bir konuşma ve âşığın bazı konular üzerine görüşleri ele alınmıştır. Hüseyin Sümmanioğlu 1937 yılında Erzurum'un Narman ilçesine bağlı Samikale köyünde dünyaya gelmiştir. Kendisi Sümmani'nin torunudur. Mahlasını da büyükbabası âşık Sümmanî'yi hatırlatması maksadıysa onun mahlasına yakın olan Sümmanioğlu şeklinde almıştır. Âşıklığa da büyük dedesinin şiirlerini okuyarak başlayan Sümmanioğlu sonraları bir saz alarak kendi şiirlerini söylemiştir. Tezde ikinci bölüm, Hüseyin Sümmanioğlunun şiirlerine ayrılmıştır.

49. Sedat Adıgüzel, Âşık Nuri Çırağı Hayatı ve Şiirleri, Erzurum, 1994, ss. 108.

Sedat Adıgüzel,[72] tezinde asıl ismi Nuru Cihan Karataş olan Âşık Nuri Çırağı'nın hayatı ve şiirlerini incelemiştir. Tez yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, âşığın hayatı; ikinci

---

yılında "Özbek Halk Masalları İnceleme/Metin" başlıklı tezle doktora mezunu oldu. 2006 yılında yardımcı doçent olarak atandı. 2012 yılında Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları alanından doçentlik sınavını verdi ve aynı yıl doçentlik kadrosuna atandı. 2017 yılında Profesörlük kadrosu aldı. 1994-2000 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda öğretmenlik yaptı. 2000 yılından beri Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünde çalışmaktadır.

[71]Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümünü 1990 / 1994 yılları arasında tamamlayan Abdulkadir Erkal Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1995 / 1998'de Yüksek Lisans Eğitimin tamamlamıştır. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Eski Türk Edebiyatı alanında 1998 / 2009 yılında doktorasını yapar. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Enstitü Müdür Yardımcısı 2019 / 2019, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Anabilim Dalı Başkanı 2019 / -, Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Enstitü Müdürü 2015 / 2017, Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Enstitü Müdür Yardımcısı 2014 / 2015 görevlerinde bulunmuştur.

[72]Sedat Adıgüzel Atatürk Üniversitesi fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü 1994 yılında tamamlar. Akbuzat, Zayatülek ile Hıvhılıv ve Ahkak Kola destanları üzerine yapmış olduğu araştırması ile 1997 yılında Atatürk Üniversitesinde Yüksek lisans eğitimini tamamlar. 1997-2001 yıllarında Atatürk Üniversitesi

bölümde, âşıklığını hazırlayan unsurlar ele alınmıştır; üçüncü bölümde, âşığın çeşitli konulardaki (âşık, aruz, şiir vb.) düşüncelerine yer verilmiştir; dördüncü bölümde, Pınar Dergisi'nin âşıkla yaptığı mülakat yer almaktadır; beşinci bölümde, âşığın 5'li, 8'li ve 11'li hece ölçüsüyle yazmış olduğu şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Altıncı bölümde, âşığın çeşitli şairlerle yapmış olduğu on karşılaşmaya yer verilmiştir; Son olarak yedinci bölümde, şairin Atatürk Üniversitesi folklor haber dergisi olan Köz'de yayınlanmış "Diline Kurban" isimli güzellemesi yer almaktadır.

Âşık Nuri Çırağı 1948 senesinin onuncu ayında Erzurum ilinin Şenkaya ilçesinin Gaziler (Bardız) nahiyesinin Kaynak (Çermik) köyünde doğmuştur. İlkokulu 1960-61 öğretim yılında köyünde bitirir. Yavuz Selim Öğretmen Okulunu kazanmış olmasına rağmen bu okula devam edemez. Halasının kızı Gül ile evlenen âşığın altı çocuğu olur. İlkokuldan sonra tahsilini devam ettirememiş olan Nuri Çırağı mesleği olan âşıklığa küçük yaşta ilgi duymuştur. Âşığın üstadı köylüsü Mevlüt İhsanî'dir. Köy odalarında türkü söyleyen, köye gelen âşıkları can kulağıyla dinleyen Nuri Çırağı: "mürşitsiz mürit olunmaz." diyerek 1962 tarihinde Mevlüt İhsanî'nin elinden tutar ve o günden itibaren âşıklık mesleğine başlar. Saz çalmayı da bu sırada öğrenir. Mahlasını 1967'de Konya âşıklar yarışmasında jüri başkanı Behçet Kemal Çağlar ve jüri üyeleri olan İhsan Hançer, Feyzi Halıcı ve diğer üyeler vermiştir.

50. Cafer Öztürk, Âşık Fidanî Hayatı, Sanatı, 77 Şiiri, Erzurum, 1995, ss. 64.

Cafer Öztürk, tezinde Âşık Fidanî'nin hayatı, sanatı ve şiirleri üzerinde çalışmıştır. Tez, sekiz bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, âşığın hayatı; ikinci bölümde, âşıklığını hazırlayan unsurlar üzerinde durulmuştur. Asıl ismi Osman Özfidan olan Âşık Fidanî Adana'nın Kozan ilçesine bağlı Saygeçit köyünde, 1934 yılı Aralık ayında doğmuştur. Okuryazar bir âşık olan Fidanî ilköğretimi köylerindeki bir ilkokulda tamamlamıştır. Bunun yanı sıra 1970 yılında Kozan Lisesi ortaokul kısmını dışarıdan tamamlayarak ortaokul diplomasını almıştır. Fidanî'nin âşıklığa başlaması ise 14 Kasım 1948'de görmüş olduğu bir rüya sonrasında gerçekleşmiştir. İlk değişinde ad ve soyadını mahlası olarak kullanan âşık daha sonra kendisine bir dost meclisinde verilen "Fidanî" mahlasını kullanmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde, şairin sanatından bahsedilmiş; dördüncü bölümde, âşığa ait yetmiş yedi şiir örneğine yer verilmiştir. Altınca bölüm, şiirlerinin alfabetik indeksine ayrılırken tez sözlük, kaynakça ve belgeler bölümüyle son bulmuştur

---

Edebiyat Fakültesinde araştırma görevlisi olarak çalışır. 2001/2008 yılında yardımcı doçent, 2008/2012 yılında doçent, 2012 yılında ise profesörlüğe yükselir. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Güney-Batı Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı Araştırmacısı olarak çalışmaya devam etmektedir.

51. Eyüp Akman, Oycalı Köyü Folklorundan Örnekler (Araç Kastamonu), Erzurum, 1996, ss. 99.

Eyüp Akman,[73] tezinde Oycalı köyü folklorundan derlemeler yapmış bunları incelemiştir. Tez ön söz, Araç ve Oycalı köyü hakkında genel bilgi ve yöreden derlenmiş halk edebiyatı ürünlerinden oluşmaktadır. Oycalı köyü Kastamonu ilinin bir ilçesi olan Araç'ta yer almaktadır. Çalışmada ilk olarak Araç ve Oycalı köyü ile ilgili yazılı kaynaklarda yer alan bilgilere değinilmiştir. Ardından bu bilgiler yöre halkıyla yapılan derlemelerle desteklenmiştir. Araştırma bölgesinin tanıtılmasıyla tezin konusu olan yöreden derlenmiş halk edebiyatı ürünlerine geçilir. Örnekler aktarılmadan hemen önce konuyla ilgili genel bir bilgi verilmiştir. Tezde, Araç Oycalı köyünden derlenen, beş masal, tamamı Mustafa Çobanoğlu'ndan derlenmiş yedi fıkra örneği, gelenek ve inanışlar, atasözleri, dua ve beddualar, deyimler, yedi türkü örneği, dört yüz mâni, bilmece, tekerleme ve ilahi örneklerine yer verilmiştir. Tez, sözlük, kaynak kişi bilgisi ve bibliyografya kısmı ile son bulur.

52. Erkan Dikenli, Malatya Yeşil Yurt Folkloru, Erzurum, 2003, ss. 183.

Erkan Dikenli, tezinde Malatya Yeşil Yurt folklorunu incelemiştir. Yazar tezinin ilk dokuz bölümünde Malatya'nın Yeşil Yurt ilçesinin coğrafyası, barınakları, aydınlatma sistemleri, taşıtları, ekonomi türleri, halk ekonomisi, beslenme mutfak, halk sanatları ve bölgenin giyim kuşamı ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Diğer dokuz bölümde bölgeden derlenen halk bilimi ve halk edebiyatı ile ilgili örnekler teze alınmıştır. Geçiş dönemleri, çocuk oyunları, halk oyunları, halk müziği, altı masal, on bir söylence, sekiz halk hikâyesi vb. türler tezde yerini almıştır.

[73] Eyüp Akman 1976 yılında Araç'ta doğmuş, ailesinin 1960'lı yıllarda Karabük'e göçmesi nedeniyle ilk, orta ve lise tahsilini Karabük'te tamamlamıştır. 1996 yılında Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirmiştir. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde 1999 yılında Yüksek lisansını, aynı üniversitede 2005 yılında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2005 yılında Doktor, 2007 yılında yardımcı doçent doktor, 2009 yılında Doçent Dr. 2015 yılında profesör unvanlarını almıştır. Halen Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Başkanıdır. Eyüp Akman'ın lisans tezi 2002 yılında kitap olarak basılmıştır. Bunun dışında Prof. Dr. Eyüp Akman, yirmi üç kitap kaleme almıştır.

IV. BÖLÜM

5. HATIRALAR

1. Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz'ın Muhan Bali ile İlgili Hatıraları[74]

Halk Edebiyatı dersimize rahmetli Şükrü [Kurgan] Bey geliyordu. Nur içinde yatsın. Bir gün derse gelirken yanında yaşıtımız diyebileceğimiz bir arkadaş getirdi bize: "Muhan Bey; Muhan Bali Bey. Bölümümüzün hem yeni hem ilk Halk Edebiyatı asistanı." diye tanıttı. Muhan Bey hakkında övgü dolu sözler söyledi… Sınıfta topu topu beş öğrenciydik. Şükrü Bey'in teklifiyle, bizim gibi bir kollu sandalyeye oturan Muhan Bey bir altıncı arkadaşımız olarak aramızda yerini almıştı. O günden sonra, bir öğrenci gibi başka hocalarımızla da sık sık derslerimize gelen Muhan Bey, artık bizden biriydi; bizim Muhan Abi'mizdi. Bizimle ilgilenir, dertlerimize ortak olurdu. Kısa sürede ısındık.

1963 yılı haziran sonu ya da temmuz başları. Son sınıf öğrencileri olarak gireceğimiz tek bir sınav kalmıştı. "pedagoji sınavı". Öğretmenlik yapabilmemiz için bu dersi de alıp sınavını başarmış olmamız gerekiyordu. O güne kadar girdiğim bütün sınavlarımı başarmış durumdaydım. Pedagoji, mezun olmamız için engel de sayılmıyordu. Pedagoji dersini almış ve başarmış olanların diplomasında bu durum ayrıca birkaç satırla belirtiliyordu. Dersin belirli bir kitabı yoktu. Derse, rahmetli Ziya Somar Bey geliyor; Jean-Jacques Rousseau'nun "Émile"i gibi bazı kitapları öneriyor; öğretmenlikle ilgili güzel şeyler anlatıyordu. Masal dinler gibi dinliyor; "Yazın !" dediği şeyleri de defterlerimize not alıyorduk; sınavda bu "Yazın !" dediklerinden soracağı düşüncesiyle… Dersi aldığım hâlde, oldukça iyi tuttuğumu sandığım pedagoji defterim, eksiklerini tamamlamak isteyen arkadaşlarımın ellerinde dolaşırken kaybolup bir daha bana dönmemişti. Bu son sınava gönlümce hazırlanamamıştım… Üniversite öğrenciliğimde iyi hazırlanmadığım sınavlara girmemeyi prensip edinmiştim. Pedagoji sınavı bu durumda benim için hemen hiç hazır olmadığım bir sınavdı artık. Bu sınava girmeyecektim… Sınav günü zemin katın koridorunda Muhan Abimle karşılaştım. Biraz beni konuşturduktan sonra pedagoji sınavına girmeyeceğimi de

[74] Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz'ın Muhan Bali ile ilgili iki hatırasını telefon görüşmesi yoluyla edindik. İlk hatıra Türkiyat Araştırmaları Enstüsü Dergisi'nin 43. sayısında da yer almaktadır. Efrasiyap Gemalmaz, "*Dostum, İş Arkadaşım Muhan Bali Ağabeyim"* **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 43, 2010, s. 15-16

öğrenmiş oldu. Başkalarının yaptığı gibi "Gir mir. … Yaparsın … edersin. … girenlerin senden daha iyi mi olduklarını sanıyorsun?…" yollu teşviklerde bulunacağına "Hadi bana arkadaşlık et de, şu katları bir dolaşalım. Bakalım neler oluyor? demek dışında hemen hiç bir şey söylemedi. Eh, yapacak başka bir işim de olmadığına göre, onunla yürümeye koyuldum. Koridorun, binanın çıkış kapısına uzak ucundaki merdivenleri çıktık, ders ve sınav dışındaki konularda konuşa konuşa yürüyorduk. Birden karşı uçtan Ziya Bey'in geldiğini gördüm. Sınavı başlatmak için geliyordu. Muhan Abim ona doğru yürürken geriye dönüp kaçacak halim yoktu. Beraberce Ziya Bey'in önüne gittik. Hoca ellerimizi sıktı. Karşılıklı hal hatır sorduk ve Muhan Abi bir çırpıda "Hocam, Efrasiyap, hazır olmadığını bahane edip sizin sınavınıza girmek istemediğini söylüyor. Ama ben kendisine güveniyor ve girmesini istiyorum. Onu siz de biliyorsunuz. Nasıl takdir ederseniz…" deyiverdi. Fark ettiğimde sınav salonunun kapısı önündeydik. Ziya Bey'e yakalanmıştım. Ziya Bey "Hadi gir bakalım; ben de girmeni istiyorum. Muvaffak olacağından eminim." dedi. "Hazır değilim; yapamam, Hocam; size karşı mahcup olmak istemiyorum… Bütünlemeye gelseydim…" gibi bir şeyler gevelemeye çalıştımsa da kendimi sınav salonunda bulmuştum. Aaa… Muhan Abi beni sınava sokmayı başarmış ve beni Ziya Bey'le baş başa bırakıp gitmişti. Sınav başladıktan sonra kimseyi rahatsız etmeden kâğıdımı verip kolayca çıkmak için, kapıya yakın bir sandalyeye oturmuştum. Hocamız sorularını yazdırdı. Herkes cevaplarını yazmaya koyuldu. Her sorudan bir şeyler hatırlıyordum ama zihnimde yazacaklarımı bir türlü toparlayamıyordum. Ziya Bey, yanıma geldi; eğildi, alçak sesle "Ne duruyorsun? Yazsana!" dedi. Fısıldayarak "Bir şeyler geliyor aklıma ama toparlayamıyorum, Hocam." dedim. "Nasıl, yani?" dedi. Aklımdakilerden, alçak sesle birkaç şey anlatmaya çalıştım. Hocamız, sınıf arkadaşlarımızdan Hüseyin [Ayan] Bey'e döndü. "Hüseyin" dedi "defterin yanında mı?" Hüseyin Abi'm "Evet, Hocam." deyince Ziya Bey, son derece makul ve yerinde bir istekte bulunuyormuşçasına, "Defterini Efrasiyap'a ver; Oradan bakıp aklındakileri toparlasın, bakalım" dedi. Hüseyin Abi'm, tek kelime etmeden, eğildi, sandalyesinin altında duran, pedagoji notlarını tuttuğu defterini alıp Ziya Bey Hoca'mıza uzattı. Hoca, defteri bana verdi: "Al bakalım; buradan yaz." diye buyurdu. "Olmaz, Hocam, lütfen" dedimse de Hoca ısrarlıydı Hüseyin Abi'm notlarını "eski yazı" ile tutardı. Bulgaristan'da ilkokulu, ortaokulu, liseyi bu yazıyla okumuştu. Alışkın olduğu için bu yazıyı hepimizden hızlı yazardı. Biz "yeni yazı" ile yazarken onun hızına yetişemez; derslerden sonra eksiklerimizi onun notlarından tamamlardık. Ziya Bey Hoca, sınıfta en iyi tutulmuş ders notlarının, onunkiler olduğunun farkındaydı. Başka bir bahanem kalmamıştı. Gerek duydukça deftere başvurup, arkadaşlarıma karşı mahcup da olsam, soruların tamamını cevapladım. Sonuçta başarılı olmuş; "çıkma"ma

"pedagoji almıştır." ya da benzeri bir şeyler yazılmasının yolu açılmıştı… Yıllar sonra, hayatımın garip olaylarından biri olan bu sınavı Muhan Abi'me hatırlatıp, o gün çok utandığımı söylediğimde, gülümsemiş: "Sana güveniyordum; bu sınavda da başarılı olacağından en ufak bir şüphem yoktu. Israr etseydim bile, bir yolunu bulup girmeyeceğini de anlamıştım. O sebeple seni Ziya Bey'e elimle teslim etmeyi uygun bulmuştum ne olur ne olmaz; bir daha bir fırsat bulup giremezsin girersin; karşında Ziya Bey gibi bir hoca bulamazsın. Belge, belgedir al bulunsun; o gün olmazsa bir gün bir işine yarar diye düşündüm." demişti.

Atatürk Üniversitesinde okula gidip geliyoruz. Yolda bir taş var kimse kaldırmıyor. Muhtemelen biri arabasını oraya park etti, araba hareket etmesin diye de lastiğin önüne taş koydu. Arabasını binip gidince de o taş orada kaldı. Ben de bu taşı günlerdir görüyorum. Taşı yoldan kaldırmadan sollayıp yoluma devam ediyorum. Yine bir gün okulu giderken yolda Muhan Bali'yi gördüm. Bana: Arabanı bırak ben götüreyim seni dedi. Kabul ettim bindik arabaya gidiyoruz. Yine o taş yolda duruyor. Ben taşı sollayıp geçmesini beklerken Muhan Bey arabayı durdurdu ve arabadan indi. Yoldaki taşı aldı ve yolun kenarına koydu. Arabaya döndü. Kimse ne zamandır bu taşı kaldırmıyor, yanından çekip gidiyor dedi. O zamandan beri yolda bir taş görsem hemen kaldırırım. Kendisinin mizacı böyleydi, sınama yanılma yoluyla bana bunu öğretti.

2. Dr. İsa Kocakaplan'ın Muhan Bali ile İlgili Hatıraları[75]

2003 yılı Ekim başları Kültür Üniversitesine Erzurum'dan yeni bir hoca geliyor. Halk edebiyatı derslerini o okutacak. İsmi, meslektaşları arasında yıldız gibi parlıyor. Hocanın "Köroğlu Destanı", "Ercişli Emrah ve Selvihan Hikâyesi" ve "Ağıtlar" başta olmak üzere önemli eserleri var. Türkoloji sahasının önemli hocaları ile birlikte çalışmış. Muhan Hoca, alanla ilgilenen herkesin malumu. Hoca ile tanıştıktan hemen sonra, onun samimiyeti içinde eriyoruz. Günler ilerledikçe, sohbetini dinlemek bizde tiryakilik hâlini alıyor. Her sabah mutlaka 10-15 dakika Hocanın odasına gidip onu dinlemeden derse girmiyoruz. Sonra öğle aralarında devam ediyor bu sohbetler. Karşımızda bir hazine duruyor. Muhan Hoca gerçekten bir halk edebiyatı hazinesidir. Buna engin bir hayat tecrübesini de eklemek lâzımdır. Erzurum, Amerika, Kıbrıs… Tanıdığı âşıklar, yaptığı derlemeler ve tabii Mehmet Kaplan ve Mehmet Akalın ile birlikte Behçet Mahir'den derledikleri Köroğlu Destanı, karşılaştığı zorluklar,

[75] Bu yazı Dr. İsa Kocakaplan tarafından mail yoluyla bize ulaştırılmıştır.

engellemeler, hayattan çıkardığı dersler… Hoca konuştukça ufkumuzun açıldığını görüyorduk. Keşke o konuşulanları kaydetme imkânımız olsa idi. Zira Hoca konuşmayı seviyordu ama bilhassa hatıralarını yazmayı pek o kadar istemiyordu. Belki hatıralar, yüzünden eksik olmayan hüzün atmosferini daha da artırıyordu ve o, bu atmosferden mümkün olduğunca sıyrılmak arzusunda idi. Yakın dostu olduğunu bildiğim Turgut Günay (Yetik Ozan) hakkında Türk Edebiyatı'na yazı isteğimi belki o yüzden kabul etmemişti.

3. Prof. Dr. Ensar Aslan'ın Muhan Bali ile İlgili Hatıraları[76]

Muhan Bey, ile birçok anımız ve hatıramız var ama benim hatırımdan çıkartamadığım anısı şudur: kendisi o zaman doktorluk tezi olan "Ercişli Emrah ve Selvihan Hikâyesi Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi" çalışmasını teslime hazırlanıyor. Benden tezini dinlememi rica etti, ben de kabul ettim. Muhan Bey tezi okumaya başladı ben dinlemeye. Muhan Bey "Ercişli Emrah ve Selvihan Hikâyesi Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi" isimli tezini baştan sona okudu ben de dinledim.

4. Prof. Dr. Ali Çelik'in Muhan Bali ile İlgili Hatıraları[77]

Muhan Bey Atatürk Üniversitesinde derslerimize giren bir hocamdı onunla yakın temas kurmam bitirme tezi danışmanın olmasıyla başladı. Bu durum aslında biraz zoraki gerçekleşti. Arkadaşlarımızın çoğunun ikinci sınıfta aldıkları tez konusunu ben üçüncü sınıfa bırakmışım. Hocalar artık yeni öğrenci kabul etmek istemiyorlar. Ben de bir yandan vekil öğretmenlik yapıyorum, bir yandan on iki kilometre uzaktaki köyden üniversiteye gidip geliyoruz. Öğrencileri olan bir öğretmen, bir eş ve bir kız babasıyım.

Kütüphane ortamında çalışmaya uygun alanlar hiç bana uygun değil. Köyde yaşıyor olmamın avantaj haline çevrilmesi, ancak halk edebiyatı alanında alacağım bir tezle mümkündü; fakat halk edebiyatı hocaları da dolu idiler. Tek çare bölüm başkanımız, Doç. Dr. M. Kaya Bilgegil'e gitmekti ve ben de bunu yaptım. Beni birçok hocaya yönlendirdi ama zamanımın kısıtlı olması sebebiyle yalnızca halk edebiyatından bitirme çalışması yapabilirdim. Durumu kendisine anlattığım bölüm başkanımız Doç. Dr. Kaya Bilgegil Hocam beni Muhan Bali Bey'e gönderdi. Ve kendisinin gönderdiğini söylememi de sıkı sıkı tembih etti.

---

[76] Bu hatırayı Prof. Dr. Ensar Aslan telefon görüşmesi yolu ile bize aktarmıştır.

[77] Prof. Dr. Ali Çelik, yaptığımız telefon görüşmesi sonucunda bizi Cengiz Gökşen'in yayına hazırladığı "Erzurum Tifnik/Altınbulak Köyü Halk Edebiyatı" isimli esere yönlendirmiştir. Bizde eserinin ikinci ön söz kısmında yer alan hatırayı, Prof. Dr. Ali Çelik'in izniyle çalışmamıza dâhil ettik.

Belki de ilk kez odasına gittiğim Muhan Bey, bu tepeden gelme rica görünümlü emirden hiç hoşlanmadı ve bana derleme çalışması için olmazsa olmazları sayıp dökmeye başladı. İlk şartı derlemenin teyp ile yapılmasıydı. Bunun için önce bir teybimin olması gerekiyordu. Okulda bir teyp vardı. Bu teyp bana ödünç verilse bile teybin pillerini ve kayıt bandını alacak param yoktu.

Muhan Bali Hocama bunları söyledikten sonra, eğer bana imkân verilirse, yazarak da çok sağlam derleme yapabileceğimi söyledim. Hocam başaramayacağımı ama istersem deneyebileceğimi söyledi ve gitti. "Başaramazsın" sözü galiba beni çok etkilemişti. Fakülteden çıkıp doğruca bir kırtasiyeye gittim. Kırtasiyeden acele bir top (dört yüz-beş yüz adet) sarı kâğıt alıp, otobüsle köye gittim.

Kâğıtları alıp köye gelir gelmez, bir miktar sarı kâğıdı, iki tanede ucu açılmış kurşun kalemi alıp hemen o akşam oturma odası olarak kullanılan ahır sekilerden birine gittim. Önceleri ne yaptığımı pek anlayamadılar; sonra da "Ali hoca bize: "Heçat (hikâye, masal, fıkra vs. bütün nesir türleri) anlattırır, türçi (türkü, şarkı, koşma, ninni vs. bütün mazlum türler) söyletir, oyun oynatir; gaybolmasın, unutulup yoh olmasın diye de bunları yazir." dediler. On beş, yirmi gün her akşam başka bir oturma odasına gittim. Farklı yaş gruplarından derlemeler yaptım. Bir top sarı kâğıt bitince onları alıp doğruca hocaya gittim. Hoca odasında yoktu. Benimde başka bir derse mutlaka girmem gerekiyordu. Derleme yaptığım üç yüz, dört yüz sarı kâğıdı hocanın masasının üzerine bırakıp derse gittim.

Saatler sonra hocanın odasına girdiğimde daha merhaba bile demeden kâğıtları göstererek "Ali bunlar senin mi?" diye sordu. Ben de biraz küskün bir ses tonuyla "Evet hocam" dedim. Yirmi gün önce bu işi başaramayacağımı düşünen hoca gitmiş yerine "Aman Ali devam et! Durma devam et" diyen, bu işe âşık olduğu her halinden belli olan bir hoca, Muhan Hoca gelmişti. Tekrar bir top sarı kâğıt alıp o hızla köye döndüm. Gündüz öğretmenlik, uzun kış gecelerinde derleme yapmaya devam ettim. Derlemeler ramazan boyunca devam etti ve sonunda tezim hazırdı.

Bu çalışmayla ilgili olarak biri tez savunmasında, diğeri ondan otuz yıl sonra iki korku geçirdim. Bunlardan ilki tez savunması esnasında gerçekleşti. Tez savunmasına Muhan Bey'in odasında giriyorum. Hocam son derece memnun, tez savunmasına başta dekanımız rahmetli Prof. Dr. Selahattin Olcay olmak üzere halk edebiyatı hocalarımızın hepsi katıldı. Tez dışında bana bir şey sormuyorlar. Tezle ilgili sohbet ediyorlardı. Derken teze göz gezdiren hocalardan biri sözü Ahmet Rasim'in kullandığı atasözlerine getirdi. O zamana

kadar soru sormayan Muhan Bey, bana doğru dönerek "İlk atasözleri kitabımızın adı ne, kimin?" diye sordu. "Şinasi'nin Durubu Emsali Osmaniye'si Hocam" dedim. Hoca devamla "Ali, Şinasi'nin soyadı neydi?" diye sordu. Ben de "Bilmiyorum hocam" dedim. Hoca bir anda celallendi ve "Sen, Şinasi'nin soyadını nasıl bilmezsin? Bunu bilmeyen adamı ben bırakırım" deyince, hocanın ses tonundan ve tavrından dediğini yapabilecek olduğunu anladım ve çok korktum.

"Hocam, benim bildiğim o İbrahim Şinasi Efendi idi. O zamanlar henüz soyadı kullanılmıyordu" dedim. Rahmetli o eski munis, nazik hâline rücu etti ve "Aferin! Tamam" dedikten sonra önce o, sonra da diğer hocalar, "Hayırlı olsun!" deyip, tebrik ettiler. Odadan nasıl çıktığımı hatırlamıyorum.

Bazı olaylar vardır ki onları yaşadığınız an değil, daha sonra hatırlarken korkunuz hadisenin vuku bulduğu andaki korkunuzdan daha fazla olur. Benim bu türden diğer bir korkum daha var. O da yine rahmetli Muhan Bali ile ilgili.

Doktora yeterlilik sınavından çıkmış, Dilaver (Düzgün, Prof. Dr.) ve Turhan (Kaya, Dr. Emekli Öğretim Üyesi) ile birlikte fakültenin (Erzurum Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi) hocalar koridorundaki çıkış kapısına doğru giderken Muhan Bey ile karşılaştık. Bize, "Marmara Üniversitesinden bir doçent, bir grup lisansüstü öğrencisi ile köy çalışması/ alan araştırması yapmak için İstanbul'dan gelmişler. Onlar sınıfta oturuyorlar. Siz de gidip biraz dinleyin dedi. Ben, "Hocam size arz etmiştim, bu akşam Erzurum'dan ayrılıyorum. Otobüs vaktine kadar yapmam gereken bir hayli iş var. Müsaade ederseniz ben şehre gideyim." dedim. Rahmetli Hoca, "Ali, tamam, durumunu biliyorum ama yine de sen şimdi o sınıfa git, o arkadaşlar bir tanış, fazla kalmazsın." diyerek odasına doğru yürüyüp gitti. Biz de arkadaşlarla sınıfların olduğu koridora doğru yürüdük. Tam söz konusu sınıfa yaklaşmıştık ki, arkadaşlara "Ben geri dönüyorum siz gidin. Nasılsa Hoca buraya gelmez; benim gelmediğim fark edilmez" diyerek geri dönmeyi düşünmüştüm ki, yine içimden bir ses, çok zayıf bir ihtimalde olsa "Ya hoca gelip de, onun isteğine uymadığımı anlarsa ben ne yaparım?" dedi. Bu ikinci düşünce galip geldi ve ben de arkadaşlarla birlikte sınıfa girdim. Doçent arkadaşla tanıştık ön sıralara oturduk. Ki sınıfın kapısı açıldı ve içeriye koltuğunun altında bir kitapla Muhan Bey girdi ve doçente "Siz bu çalışmaları yeni yapıyorsunuz, Ali bunu yirmi yıl önce yaptı." dedikten sonra, "Ali gel de, sana yaptırdığım şu tez hakkında bize biraz bilgi ver." dedi. Korkudan donup kalmıştım.

Benzeri bir korku yaşamamış olana bunu kelimelerle anlatmak mümkün değil. Ayağa nasıl kaktım, tahtaya hocanın yanına nasıl vardım hatırlamıyorum. Yirmi küsur yıl sonra ilk kez elime aldığım Hoca nüshasının kapağını açtım, hızla içindekiler bölümüne baktım ve tez hakkında bilgi vermeye başladım. Bir iki dakika ya geçti ya geçmedi. Rahmetli hocam "Ali'nin bu akşam yolculuğu var, Ankara'ya gidecek. Biz şimdi ona müsaade edelim gitsin, biz devam ederiz." diyerek tezi elimden aldı. Hemen elini öpüp hocamla vedalaştım; Doçente ve diğerlerine de Allah'a ısmarladık diyerek sınıftan çıktım. Hâlâ, ya şeytana uyup da, o sınıfa gitmeseydim ve hocam gelip beni orada bulamasaydı… böyle bir ayıbın düşüncesi bile beni hâlâ titretiyor.

5. Prof. Dr. Salahaddin Bekki'nin Muhan Bali ile İlgili Hatıraları[78]

İftar Saatinde Sınav Yapmak

1995 yılının Eylül ayında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilimi (Folklor) Bilim Dalı'nda doktora öğrenimi yapmak üzere Van'dan 2547 sayılı kanunun 35. maddesine göre Erzurum'a gelmiştim. 1996 yılı Ramazanı eğitim öğretim dönemine denk gelmişti. İftar saati de haliyle ders saatleriyle çakışıyordu. Sanırım ilk yarıyılın final sınavlarını yapıyorduk. Ben de merhum Prof. Dr. Muhan Bali'nin "İleri Türkçe" –ki o ders Muhan Bey'e özeldi- adlı dersinde gözetmen olarak görevlendirilmiştim. Gözetmen dağılım listesini incelediğimde –o günlerde sınav görevlendirmelerini Arş. Gör. (şimdi Prof. Dr.) Gencay Zavotçu düzenliyordu İleri Türkçe dersinin sınavının iftar saatine denk geldiğini gördüm. Başka derslerde böyle bir durum yoktu. Acaba bir yanlışlık olmuş olabilir mi düşüncesiyle durumu ivedilikle Yrd. Doç. Dr. (şimdi Prof. Dr.) Dilaver Düzgün Bey'e ilettim. Dilaver Bey de "Hoca öyle istemiş olabilir." diyerek görev saatinde orada bulunmamın uygun olacağını söyledi.

Sınav günü belirtilen saatte görevli olduğum salona intikal ettim. Sınıfın kapısında Hoca'nın soruları getirmesini beklemeye başladım. Öğrenciler arasında da bu saatte sınav mı olur? Homurdanmaları yükseliyordu. Sınavın başlama saati ile iftar saati dakikası dakikasına denk düşmüştü. Sınavın/iftarın başlamasına üç dakika kala Muhan Bey yanında Dilaver Bey olmak üzere Ramazan pideleri ve poşetlerle koridorda göründüler. İlk şaşkınlığı üzerimden atıp hemen yardıma koştum. Muhan Bey, Ramazan pidesi, portakal, hurma ve peynirden oluşan bir iftar menüsü planlamış. Sıcak pideleri gören öğrencilerin bu sürpriz karşısında çok

[78] Salahaddin Bekki, Muhan Bali ile ilgili olan hatırasını mail yolu ile bize ulaştırmıştır.

duygulandıklarına şahit oldum. Sınav kâğıtlarıyla birlikte pide ve iftarlıkları dağıtmaya başladık. Portakalları Dilaver Bey'le beraber soyup öğrencilere yarım portakal düşecek şekilde dağıtımını yaptık. İkramlar bitince Muhan Bey ve Dilaver Bey sınıfı asıl sahibi gözetmene yani bana terk ettiler. Zaten Hoca, bu tür sınavlarda öğrencileri pek sıkmazdı. Öğrencilerin kendilerini ifade edebilme becerilerine bakardı.

O gün orada bulunan öğrencilerimizin her Ramazan geldiğinde Muhan Bey'in yapmış olduğu bu jesti hatırladıklarına eminim. Ruhu şad olsun.

6. SONUÇ

Prof. Dr. Muhan Bali, Mehmet Kaplan'ın kurucu üyeleri arasında bulunduğu Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde 1962 yılında göreve başlamıştır. Yeni kurulan Türkoloji bölümünün ilk halk edebiyatı doktorlarındandır. Halk edebiyatı alanında öğrenciler yetiştirmiştir. Kültürel zenginliklerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için 1962-2002 yıllarını kapsayan kırk yıllık bir süreçte başta Doğu Anadolu olmak üzere yurdun çeşitli bölgelerinde derlemeler yaparak, bu derlemeleri teyple kayıt altına almıştır ve dünyada üçüncü, Türkiye'de birinci sırada yer alan ses arşivini oluşturmuştur. Bu arşiv Muhan Bali tarafından İstanbul Kültür Üniversitesine armağan edilmiştir.

Bu çalışmada halk bilimi alanında değerli kitap ve araştırmaları bulunan Muhan Bali'nin bibliyografyasını hazırlamaya çalıştık. Bu çalışmayı yapmamızdaki amaç, alanında önemli bir kültür birikimine sahip olan Muhan Bali'nin kıymetli eserlerinin tarihin tozlu sayfalarında unutulup kaybolmasını engellemektir.

Halk edebiyatı ürünlerinin kayıt altına alınarak kaydedilmesine büyük önem veren Prof. Dr. Muhan Bali, Atatürk üniversitesinde bir halkiyat hazinesi oluşturmuştur. Bin ses kasetinden oluşan arşiv İstanbul Kültür üniversitesine armağan edilmesinin ardından, İstanbul Kültür Üniversitesi Rektörlüğünün desteği ve Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'nun gayretleri ile dijital ortama aktarılmıştır. Kasetlerin CD'lere aktarımında 567 CD kullanılmıştır. CD'lere aktarımı gerçekleştirilen derleme arşivinin tamamının deşifresi henüz yapılmamıştır. Bazıları dört lisans tezinde değerlendirilmiştir.

Funda Altındağ "Muhan Bali Derleme Arşivi II" isimli çalışmasında CD-62'de yer alan Behçet Mahir'in anlattığı Erzurum efsanelerinin (Tevrizoğlu Cami, Narmanlı Cami, Murat Paşa Cami, Lale Paşa Cami) deşifresine yer vermiştir. Gizem Örs ise Behçet Mahir'in anlatmış olduğu Battal Gazi Destanı'nı (CD 151, 152, 153, 154) deşifre ederek incelemiştir. Onur Yaşar, Âşık Ümmani'nin anlattığı Erzurumlu Cihan Kahramanı hikâyesini, son olarak Peyruze Dündar da Behçet Mahir'in anlattığı Hatem-i Tay hikâyesini deşifre etmiştir. Bu değerli arşive İstanbul Kültür Üniversitesi aracılığıyla erişim sağlanmaktadır. Derleme Arşivi'nden faydalanmak isteyenler, ilgili CD'ler için bir talep formu oluşturarak müracaatta bulunabilirler.

Çalışmalarımız sonucunda Muhan Bali'nin beş kitabına, yirmi bir adet makalesine, yirmi dört adet tam metni yayımlanmış bildirisine ve dört adet ansiklopedi maddesi olmak üzere 54 eserine ulaşılmıştır. Ayrıca 17 adet yayımlanmamış bildirisinin olduğu tespit edilmiştir. Eserler, tezde kronolojik sıraya göre ele alınmıştır. Tezin ekler kısmına Muhan Bali'nin yedi makale ve sekiz bildirisinin tıpkıbasımı konulmuştur.

Muhan Bali'nin kendi eserlerinin yanı sıra Atatürk Üniversitesinde danışmanlığını yapmış olduğu beş doktora, altı yüksek lisans ve 52 bitirme tezini araştırmamıza dâhil ettik. Bu çalışmalar halk bilimi alanında ele alınan ilk çalışmalar olması dolayısıyla ehemmiyet teşkil etmektedir. Muhan Bali, hocalık hayatında çok az kişiye lisans bitirme tezi yaptırmıştır. Hocadan bitirme tezi yapanların pek çoğu akademisyen olmuştur. Bunlar hakkındaki bilgiler, ilgili tezin dip notunda verilmiştir.

Muhan Bali'nin hayattayken eserlerinin tam bir listesinin hazırlanmamış olması, eserlerinin tespitinde bir takım zorluklar yaşamamıza sebep olmuştur. Araştırmalarımız sırasında ulaştığımız eserlerin yanı sıra basılmayan veya yayımlanmış olsa bile bizim ulaşamadığımız 17 bildirisi tespit edilmiştir. Bu eserler araştırmacıların haberdar olması için teze alınmıştır.

Tezimizde Muhan Bali'nin eserlerini kronolojik olarak sıraladık ve içerik bakımından kısa bilgiler vererek tahlilî bir bibliyografya oluşturduk. Muhan Bali ile ilgili yapılan sınırlı çalışmalara bir yenisini eklemenin mutluluğu ile çalışmamızın, bu alanda araştırma yapacak olan akademisyen ve araştırmacılara bir faydasının olmasını temenni ediyorum.

KAYNAKÇA

Altındağ, F. (2014). *Muhan Bali derleme arşivi II*. [Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi].

Aslan, B. (7/2014). Mehmet Kaplan'dan Muhan Bali'ye mektuplar. *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, 489, 12-15.

Aslan, B. (2015). *Muhan Bali'ye mektuplar*. Kesit Yayınları, İstanbul.

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), Muhan Bali Özel Sayısı. (2010). Erzurum, 43.

Ceylan, M. Muhan Bali. http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/kisi/79762/muhan-bali. Erişim Tarihi. 16.10.2020.

Çelik, A. (2020). (Gökşen, C. ile beraber). *Erzurum Tiftik/ Altınbulak Köyü halk edebiyatı*, Akademisyen Kitapevi, Ankara.

Demircan, P. & Aydın, G. (2010). *Muhan Bali ses arşivi I.* [Yayımlanmamış Bitirme Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi].

Dirlik S. (2/1978). Âşık Ümmani Can'a dair bazı notlar. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 18 (343), 8235-8236.

Dündar, P. (2017). *Muhan Bali ses arşivi-VI ve Hatem-i Tayr hikâyesi*. [Yayımlanmamış Bitirme Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi].

Düzgün, D. (1995). Atatürk üniversitesinde folklor çalışmaları. *Milli Folklor*, 27, 54-58.

Düzgün, D. (12/2015). Halk bilimi araştırmaları tarihinde Prof. Dr. Mehmet Kaplan ve Atatürk Üniversitesi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 257-272.

Efeoğlu. S. (2019). *Nail Tan'ın Kastamonu kültürü üzerine çalışmaları*. (Tez No: 548723). [Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Erverdi, E., Kutlu, M. & Kara İ. (1980). "Kitâbiyat", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt 5, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Gemalmaz, E. (2010). Dostum, iş arkadaşım Muhan Bali ağabeyim. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 43, 13-18.

Gülensoy, T. (2012). *Türkiye türkologları ve Türk diline emek verenler*. Akçağ yayınları, Ankara, 1, 419-421.

Gündoğan, T. (2008) *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi indeksi*. (Tez No: 254910). [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Işık, İ. (2006). *Resimli ve metin örnekli Türkiye edebiyatçılar ve kültür adamları ansiklopedisi*. Elvan yayıncılık, İstanbul, 2, 557-558.

Kocakaplan, İ. (3/2016). Muhan Bali yankısı. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 771, 108-111.

Levent, A. S., Yukoruç, A. & Dilaçar A. (1946-1960). "Bibliyografya", *İnönü Ansiklopedisi*, Cilt 6, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Malkoç, M. N. (2010). *Muhan Bali'nin ardından serzeniş*. http://gidipdedonmeyenler.blogspot.com/2010/10/muhan-balinin-ardindan-serzenis.html. Erişim Tarihi. 28.10.2020.

Milli Folklor. Prof. Dr. Muhan Bali (1936- 2008), 2009, 21 (81), 105.

Milli Folklor. Prof. Dr. Muhan Bali ile bir görüşme, 2004, 16 (64), 9-10.

Milli Folklor. Prof. Dr. Muhan Bali, 2004, 16 (64), 6-8.

Motif Akademi Halkbilimi Dergisi. Prof. Dr. Muhan Bali'ye Armağan. (2009). Nesil Matbaacılık, İstanbul, 2, 3-4.

Muhan Bali. https://www.biyografya.com/biyografi/10356 Erişim Tarihi. 15.02.2020.

Önal, K. (2012). *Folklora adanmış bir ömür: Muhan Bali*. IV. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları. İstanbul.

Önal, S. (2003). *Klasik Türk Edebiyatı kitap bibliyografyası (1930-2003)*, (Tez No: 125510). [Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Örs, G. (2014). *Muhan Bali derleme arşivi III ve Battal Gazi Destanı'nın bir varyantının incelenmesi*. [Yayımlanmamış Bitirme Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi].

Prof. Dr. Muhan Bali. http://tde.iku.edu.tr. Erişim Tarihi. 23.11.2020

Sakaoğlu, S. (11-12/2019). Prof. Dr. Muhan Bali'ye mektup, 1974. *Akpınar Dergisi*, 84, 13-14.

Saygın, Y. (2016) *Bibliyografya nedir? Türleri nelerdir?*. https://bilgihanem.com/bibliyografya-nedir/, Erişim Tarihi. 23.05.2021.

Somel, S. A. (5/2000). Elektronik ortama aktarılan cumhuriyet dönemi makaleler bibliyografyası. *Virgül*, 51, 44-45.

Tan, N. (1/2009). Türk dili ve edebiyatı öğretim üyesi Prof. Dr. Muhan Bali. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 685, 86-87.

Tutucu, A., Bakır, H. B., Bozduğan, F., Büyükdereci, H., Ankara, H. & Çelik, Z. (1997) *Halk edebiyatı tez kataloğu 1-2* [Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Atatürk Üniversitesi]

Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi.(2002). "Muhan Bali" Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2, 173.

Türk folklor ve etnografya bibliyografyası (1971-1977) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Türk halk kültürü araştırmaları 1995 (1996) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Yaşar, O. (2014). *Muhan Bali ses arşivi katalog çalışması-IV ve Erzurumlu Cihan Kahramanı hikâyesinin yazıya aktarımı*. [Yayımlanmamış Bitirme Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi].

EKLER

Ek A. Eserlerinden Örnekler

Muhan Bali'nin Basılmamış Bildirilerinden Örnekler

Aşağıda yer alan üç bildiri, Muhan Bali'nin kızı Ece Bali tarafından bize gönderilmiştir. Yazılar okunaklı olmadığı için tarafımızdan yeniden yazılmıştır.

1

Muhan Bali "*Erzurumlu Âşıklardan İlk Derlemeler ve Derleyicileri*" 31 Mart 1989, Erzurum[79]

31 MART 1989 Erzurum

Bizde ancak II. Meşrutiyetten sonra ve Ziya Gökalp ile varlığını duyuran Folklor ve Halk Edebiyatı bilim dalında çalışmaların iki temel dayanağı vardır:

1- Derlemeler

2- Kütüphane ve Müze çalışması, kontrol, karşılaştırma ve kıyaslama çünkü alanımızın nadide kitaplarından birinin yazarı K.S. Goldstein'in dediği gibi "Bir bilim dalının malzemesi, onun esasını teşkil eder. Malzeme olmadan ilmi çalışma yapılamaz. Tarihçinin malzemesi tarih belgeleri, edebiyat araştırmacısının malzemesi edebi eserler, folklorcunun malzemesi ise onun folklor adını verdiği malzemelerdir."

Şimdi biz de, belirlenen şu kısıtlı zaman dilimi içerisinde size Erzurumlu Âşıklardan İlk Derlemeler ve Derleyiciler hakkında bilgi sunmağa, folklorumuzun bu dalındaki karanlık noktaları olanaklar oranında aydınlatmağa çalışacağız.

Erzurumlu âşıklarla ilgili derlemeleri iki ana başlık altında toplayabiliriz.

1- Üniversitemizin açılışından önceki derlemeler,

2- Üniversitenin açılışından sonra yapılan derlemeler ki tarih 1959'dur bilimsel çalışmalar.

1- Üniversiteden önceki derlemeler ki bu gruba herhangi bir bilimsellik iddiası olmadığı için "amatör çalışmalar" da diyebiliriz.

1. Bu gruptaki ilk derleme şu andaki bilgilerimize göre ölümünden aşağı yukarı 10 yıl kadar sonra yöremizin ünlü şairi, büyük âşık Sümmanî ile ilgili olan derlemelerdir. Yazı Süreyya

[79] Künye bilgisi bu kadardır.

Raif tarafından kaleme alınmıştır, başlığı "Meçhul Halk Şairlerinden Âşık Sümmanî"dir. Türk çocuğu adlı mecmuada 1 Nisan 1926'da çıkmıştır. Süreyya Raif yazısında Sümmanî'nin kısa olarak hayatından bahsediyor ve sonunda bazı şiirlerinin tahlilini yapıyor.

Kaynağımız Nesip Yağmurdereli'nin belirttiği gibi "bu iki tetkik yazısı her şeyden evvel Sümmanî adını ilk olarak Türk matbuatına geçirdiği için büyük bir kıymeti taşımaktadır."

Üzülerek ve özür dileyerek ifade edelim ki bundan 63 sene önce ve ölümünden 10 sene kadar sonra bize Sümmanî'yi tanıtan Süreyya Raif'i biz tanıyacak noktada değiliz.

Erzurum'u esas alan ve 1927 yılında yapılan bir çalışma aziz ve değerli Hocamız rahmetli Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun imzası ile Türk kamuoyuna sunulmuştur. Erzurum şairleri yıllar sonra kendisi ile geziye ve derlemeye çıktığımız rahmetli Hocam diyor ki: "924-925 senesinde Erzurum Lisesi'nin felsefe ve içtimaiyat muallimi idim. Darülfünundan yeni çıkmış ve hayata yeni atılmış genç bir muallim harareti ile gönlüm mensup olduğum cemiyete bağlıydı. Bu ruhi hâlet bana Şarki Anadolu'nun iktisadi ve harşi bir merkezi, Anadolu'nun kadim ve tarihi bir şehri olan Erzurum'da kuvvetli, feyyaz bir edebi havay-ı nesiminin mevcudiyetini hissettirdi.

Köyleri gezdim, yetiştirdiği büyüklerin türbelerini gördüm, memleket harsiyatı ile alakadar zevat ile görüştüm. Bu hisler, gezişler, görüş ve görüşmeler işte ortaya böyle bir eser çıkardı.

Erzurum ve çevresinden ilk derlemelerin yer aldığı, sahasının çok değerli üç-beş örneğinden biri olan Erzurum Şairleri'nin yazarı, rahmetli Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nu; tanımayan yok gibidir. Aynı zamanda Türk bilim âleminin uluslararası bilim dünyasına gurur ve şerefle sunduğu birkaç büyük âlimden biri olan Hoca'mız 1901'de Erzurum-Tortum'da doğdu, 16 Kasım 1974'te İstanbul'da vefat etti. Onun hayatına kısaca baktığımızda: 24 yaşında dehasının ilk kıvılcımlarını taşıyarak Edebiyat Fakültesinden lisansını, 1936'da Strasburg Üniversitesinden doktorasını bitirdiğini görürüz.

1936'da Edebiyat Fakültesinde ahlak doçentliği, 1938'de geçtiği iktisat Fakültesi'nde Profesörlüğü ve Ordinaryüs Profesörlüğü onu akademik unvanlarını göstermektedir.

İlkyazı yazmağa başladığı 20 yaşlarından itibaren onun; Anadolu, Hayat, Halk Bilgisi Mecmuası, Halk Bilgisi Haberleri gibi kültürümüzün çok önemli kaynaklarında; Halk Edebiyatı ve Folklor yazıları çıktı. Felsefe ve Sosyoloji konularında Türkçe, Fransızca

bilimsel eserleri dışında pek çok gazete ve dergide çeşitli konularda yüzlerce yazısına rastlanır.

Ziyaeddin Fahri Bey, Erzurum Şairleri'inde çok sağlam bir metodoloji izleyerek Erzurum şair, edip ve müverrihlerini Selçuklular devrinden itibaren kronolojik sıra içinde araştırmağa başlar. Bu devirde kimseyi bulamadığını ifade ile Ak ve Kara Koyunlar devrine gelir, bu devirde iki kişiyi bulduğunu söyler: Yunus Emre, Kadı Darir Yavuz zamanında Osmanoğulları'nın eline geçen Erzurum'u ona göre bu devirde Nefi ve Mülhemizi yetiştirmiştir. On sekizinci asırda Hazik ve talebesi İbrahim Hakkı'yı görmekteyiz.

Yazarımıza göre konumuz açısından önemli olan çağ 19. asırdır: "19. asırda büyük bir zenginlik müşaha edilmektedir: Zihni, Emrah, Ziya Paşa, Hazik, Ertem Pertev Paşa, Erbabi, Celali, İrşadi, Sümmani, Igdasorlu Siyahi, Türabi, Şehvari, Kemali, Siraci gibi…"

Dördüncü kaynağımız Fuat Köprülü, Erzurumlu Emrah, 1929'dur. Kitap yazılı kaynakları kullanmakla beraber üstadımız F. Köprülü'nün hizmetiyle Emrah daha geniş kitlelere ulaşma ve seslenme olanağı bulur.

Fuat köprülü, 20. yüzyıl da yaşar ve edebiyat tarihçisidir. Türkoloji Bilim Dalının ülkemizdeki gerçek kurucusu olur. 1890-1966 yılları arasında yaşamıştır. Ord. Prof. Fuat Köprülü, Ziya Gökalp'ın Türkçülük programına paralel olarak Türkçü bir tarih ve bilim görüşünden yola çıktı. Edebiyat tarihimizin Osmanlı Devleti sınırlarını aşmamış birer antoloji olmaktan öteye geçmemiş şuara tezkireleri anlayışından o kurtardı. Edebiyat tarihimizin çeşitli devir ve şahıslarını modern tarih yöntemlerine göre belgelere dayanarak ilk defa o aydınlığa çıkardı, eski kitaplara girmemiş birçok şair ve nasirimizin varlığını bilim dünyasına tanıttı. Bildiri konumuz olan Âşıklarımızdan Erzurumlu Emrah da bu şairlerden biridir.

Tortumlu Ekrem, Kars gazetesi Numara 124, 14 Mayıs 1932'deki yazısı ile beşinci isim olarak karşımıza çıkar. Tortumlu Ekrem (ki hakkında maalesef bilgi edinemedik) Nesip Yağmurdereli'nin bir yazısını eleştirerek derleme yapmasa bile yeni bir değerlendirme yaparak Âşık Sümmani – Âşık Şenlik konusuna çok faydalı açıklamalarla katılmaktadır. Kendi ifadesi ile : "Şenliğin kazasında yedi sene memuriyet verdiğim için Şenlik'in hemen eline geçirmediği şiiri kalmamıştır. "(x) Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki o yıllarda (1932) Şenlik dolayısıyla Sümmani'den de derlemeler yapmıştır.

6. kaynağımız Murat Uraz'ın Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri İstanbul, 1933'tür. Kitap, bu konuda bize en geniş malzemeyi ulaştırmaktadır. Kitabımız 1933'den bugüne bize şu âşıkları ve onlardan seçilmiş parçaları kazandırmıştır:

1. Natıkı (Bir parça hakkında fazla bilgi verilmemiştir.)
2. Âşık Kemal (1866 da doğmuştur, babasının adı Mustafa, kendi adı Mıktat, şiirde kullandığı ad Kemal'dir
3. Kami (Tifniklidir)
4. Erbabi
5. Lütfü
6. Erzurumlu Emrah
7. Sümmani (Bu bahis şu bakımdan da önemlidir. Daha sonra 1937 de Sümmani ile Gülperi hikâyesini de yazacak olan Murat Uraz ilk defa burada bu konuyu özetler.
8. Mahiri
9. Kan köyünden Zelalet
10. Havasi
11. Ardoslan Sümmani

1.9.1926 – 29.9.1931 tarihleri arasında Erzurum Lisesinde Müdür olarak bulunan Murat Uraz bizim sahanın en verimli yazarlarından biridir. İlk yazısı Trabzon'da Meşveret gazetesinde çıktı. (1913) bunu yayınlanan ilk kitabı biraz önce andığımız eser izledi, 1933 den başlayarak yazdığı 60-70 kitap izledi. Murat Uraz, Halk hikâyelerimizi de belki bugün eleştirebileceğimiz bir tasarruf şekli ile yeniden yazdı. Âşık Sümmani ile Gülperi, Emrah ile Selvi, Kenan ile Lalezar, Bahadır ile Mahinur bunlar arasında sayılabilir.

Erzurumlu Âşıklardan yapılan derlemeler açısından 1934 yılının çok büyük bir önemi vardır. Haşim Nezihi Okay hocanın kitabı –Sümmani- ile Şairimizin ilk divanına yakın bir şiirler toplamı ile artık karşı karşıyayız. Sinop Hapishanesi mahkûmları ağzından toplanarak yazılan bu eser Sinop Halkevi yayınlarının ikincisidir. 32 sayfa içinde 26 koşmadan ibarettir.

Haşim Nezihi Okay, 1904 yılında Amasya'da dünyaya geldi. İnşallah kendisi ile yaz içinde daha geniş bir programla kutlayacağımı Sümmani'yi anma toplantılarında beraber olacağız. Ömrü okumak, yazmak, derlemek ve öğretmekten ibaret olan hocamız en son 1969 da resmi görevi Atatürk Kız Lisesi öğretmenliğinden emekliye ayrıldı. İlk kitapları kendi şiirleridir. Akşam şarkıları, Ilgar gibi, daha sonra halk edebiyatı üzerinde yaptığı araştırma ve

derlemeleri ile tanındı. Âşık Sümmani, Seyrani, Dertli, Köroğlu ve Dadaloğlu ilk elden isimlerini vereceğimiz eserleridir.

1934 yılında Mustafa Nihat Özön ile Aşığımız Narmanlı Sümmani edebiyat tarihinde laik olduğu yeri alır. Adı geçen yazarın Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi'ne girer. (Devlet Matbaası 1939, s. 195-199 arası)

1937 yılında Murat Uraz'ın yazdığı – Derleme diyemiyoruz çünkü bu kitap derleme tekniklerinin uyulmadığı bir kitaptır – Sümmani ile Gülperi yayınlanır. İlk baskısı ve ikinci baskısı (1941) 101 sayfadır ve resimlidir. 1945 yılında Sümmani ve hayatı, şahsiyeti ve seçme şiirleri yayınlanır. Hikâyenin 1981 yılına kadar, 1960-1969-1981 yıllarında yeni baskıları yapılır ve sayfa sayısı 88 olarak çıkar.

1939 yılı konumuz için son derece önemli ve değerli bir kitabın çıktığı yıldır. Özellikle Sümmani ile ilgili en eski 2 kitaptan biri olan, Nesip Yağmurdereli'nin "Sümmani, Hayatı ve Şiirleri bu senenin bize kazandırdığı bir değerli kaynaktır.

Derleme teknik ve metotlarına mümkün olduğu kadar uygun hazırlanan eserin kaynak kişilerinden biri, bizzat yazar tarafından tanınan Sümmani'nin yakın ve samimi, arkadaşı oldu – Pikkir mahiyesinden Ahmet Onbaşı'dır. Nesip Yağmurdereli onu, 1939'da "80'lik bir ihtiyar" olarak tanıtmaktadır. Doğumu 1859 olarak verilmekte, Sümmani'nin yaşıtı olarak görülmektedir.

Nesip Yağmurdereli; başta Ahmet Onbaşı gibi sözlü ve belki kısmen de yazılı kaynaklardan faydalanarak meydana getirdiği değerli eserinde bir yandan Sümmani'nin "münasebette bulunduğu" yöre âşıklarını (Erbabî, Şenlik, Zülalî, Muhibbî, Nihanî, Bayburtlu Celalî) tanıtmakta, diğer yandan klasik divan tertibine çok yakın bir yol izleyerek O'nun eserlerini Destan (10 tane) Koşma (62 tane), Bağlam (6), Nazire (5 tane), Semai (1 tane), sistematiği içinde vermektedir.

Tortumlu eski bir öğretmen olan Nesip Yağmurdereli uzun süre İstanbul'da görev yapmış ve orada vefat etmiştir.

Pertev Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği'nin ham maddesini hazırlarken Erzurum'a da gelmiş, yörenin ve şehrin o devirdeki halk sanatçılarından da malzeme almıştır. Kitabında kaydettiğine göre: "Erzurum'da Âşık Battal'dan 10-120 sahife Emrah ile Selvi Han Hikâyesini, Silistre Hasan Paşa kolunu derlemiştir, o sıralarda bir takım âşıkların hayatlarının

hikâye haline geldiğini buna Sümmani'nin bir örnek teşkil ettiğini söylemektedir. Aynı yazar Âşık Baddalın saz çalmadan, eline bir değnek alarak, ama türküleri geleneğin icap ettirdiği makamlarda çağırdığını belirtmektedir.

Pertev Bey Murat Uraz'ın Âşık Miktat'dan derlediği Köroğlu kollarından yola çıkarak geleneğin önce öldüğünü sandığını, sema yazıldığını, anladığını yazmaktadır.

Pertev Bey'in Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği isimli eseri ile plansız, düzensiz çalışmalar dönemi biter. Artık ondan 20 sene sonra Mehmet Kaplan Hocamız ile Köroğlu Destanı derlemesi ile 18 Nisan 1959'da yeni bir devir, sürekli ve ilmi derlemeler yani Üniversiteden Derlemeler Devri başlamaktadır.

Dinleme zahmetinde bulundunuz, teşekkür eder saygılar sunarım.

Erzurum 28.3.1989

2

Muhan Bali, " *Mukayeseli Edebiyat Açısından Kıbrıs Türk Edebiyatı*", Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu III, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, 30-31 Mayıs 1997.

Geçen sene Kasım ayının 20-23 tarihlerinde toplanan Birinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'ne katılmış bir de bildiri sunmuştum.

Doğu Akdeniz Üniversitesi bünyesinde Nisan 1995'te kurulan Kıbrıs Araştırmaları Merkezi'nin amacı, "genel olarak Kıbrıs, özel olarak Kıbrıs Türk tarihi, arkeolojisi, coğrafyası, edebiyatı, sanatı, doğası, folkloru, hukuku, siyaset bilimi, ekonomisi, maliyesi, turizmi, sporu ile Kıbrıs'a ilişkin diğer konularda araştırmalar yapmaktır". Bu merkez değerli bilim ve siyaset adamı Sayın İsmail Bozkurt'un bilgili ve deneyimli kadrosu ile amacına uygun faaliyetler yapmakta, Birinci Kongre ile bu konuda çok başarılı bir sınav vermiş bulunmaktadır.

Bizim bildirimizin konusu "Atatürk Üniversitesinde Kıbrıs Türk Kültürü ile İlgili Olarak Yapılan Çalışmalar" idi. Bu bildiride kısaca şu konulara temas edilmiştir: Atatürk

Üniversitesi, 1970'lerden beri bir yandan Kıbrıslı öğrencilere en yüksek düzeyde eğitim-öğretim vererek, diğer yandan da konuyla ilgili değerli araştırmalar yaparak kamuoyunun karşısına çıkmıştır. 1971 yılında Atatürk Üniversitesi yayınları arasında çıkan "Kıbrıs Adasında Tabii-Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Bakımından Bir Araştırma" adlı eseriyle Dr. Tevfik Tarlan ilk sırayı almış bulunmaktadır. Bildiri sahibinin "Ağıtlar" isimli çalışmasında ise konu bu kez bir başka açıdan ele alınmış ve Kıbrıs ağıtları, genel Türk dünyası ağıt geleneği içinde kazandığı özel değerle ele alınmış ve adı geçen çalışmanın 68-72 sayfaları arasında incelenmiş bulunmaktadır. Çünkü Kıbrıs Türkleri de diğer Türk grupları gibi zengin halk edebiyatı ürünlerini hâlâ devam ettirmektedirler.

Üniversitemizin eski mensuplarından (ayrılışı 1988) Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun Kıbrıs Türk Masalları adlı eseri, üçüncü çalışmadır. Kültür bakanlığı yayınlarından çıkmış bulunan bu değerli eserin yayın numarası 544'tür. Eserde bir tekerleme, 21 masal ve 1 önsöz yer almakta, masal metinlerinin kaynakları hakkında bilgi verilmektedir. Kıbrıslı öğrencilerimizin çalışması, esere destek vermiştir.

1971 yılında yapılan bir, 72 de iki, daha sonra 1973 yılında başka çalışmalarla bu kez öğrencilerimizin Kıbrıs araştırmalarıyla ilgili tezleri ortaya çıkmaktadır. Osman celil, Ziya Hüseyin, Ertan Mahmut, Hasan Sami bilimsel çalışmanın bütün gereklerini yerine getirerek gerçekten başarılı eserler ortaya koymuşlardır. İşte burada bu konular tartışılacaktır.

Aynı dili konuşan ve aynı kültüre sahip olan insan grupları, etnik birlikler meydana getirirler. Bu açıdan aziz toprak parçası Kıbrıs'a baktığımızda söyle bir durumla karşı karşıya kaldığımızı görmekteyiz: "Kıbrıs'ta bu gün yaşayan etnik gruplar esas itibariyle Türk ve Rumlardan ibarettir. Bunların dışında kalan Ermeniler, Maroniler ve İngilizlerdir. Tarihi devirlerde Kıbrıs, muhtelif devletlerin idaresine girmiş olduğundan burada yaşayan insanlar çok değişik asıllardan gelmiştir. Bugün kendilerini Yunanlı olarak kabul eden Rumların, Yunanlılıkla alakası yoktur. Mısırlıların, Venediklilerin ve Cenevizlilerin karışmasından meydana gelen bu melez topluluk, kilisenin kullandığı dil dolayısıyla birleşmişlerdir.

Türkler ise bunun tam aksine 1571'de fetihten sonra, Osmanlı devletinin belirli iskân politikasına göre, Türkiye'nin birçok vilayetlerinde her 10 haneden 1 hane olmak üzere çiftçi ve sanatkârlardan bütün malzeme ve teçhizatları ile Kıbrıs'a mecburi göç ettirilen Türk halkı ile Kıbrıs seferine iştirak etmiş gazilerin ve memur olarak buraya gönderilen Türklerin

torunlarıdır ve Türklüklerinden hiçbir şey kaybetmemişlerdir. (Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976, s. 1064) [80]

Daha Kıbrıs'ın fethiyle başlayan yıllardan bu güne kadar Kıbrıs'ta yaratılan ve yaşatılan Kıbrıs edebiyatının, Anadolu Türk Edebiyatı ile büyük ölçüde benzerlikler ve paralellikler arz ettiği ilke dikkati çeken bir özelliktir. Çünkü bu iki edebiyatın her biri müşterek Türk ruhunu değişik coğrafyalarda tezahür etmiş örneklerini ihtiva etmektedir.

Gerek halk edebiyatı, gerekse modern edebiyat örneklerimiz arasında, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında ve Yedigün etrafında toplanan sanatçılarda bunu açıkça görmekteyiz.

Düşüncelerimizi bir kaç küçük örnekle daha da somutlaştırabiliriz:

Anadolu:

Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden
Eteklerinde güneş renkli bir yığın yaprak

Kıbrıs:

Boşluğa uzanan bir merdivenin
Avuçlarında bir yığın gül var

İşte bugün burada bu ve benzeri örneklerin oluşum ve yayılma süresini tartışacak, bir sonuca varmağa çalışacağız. Çünkü bir edebiyatı yazıldığı dil ya da bu dilin ifade ettiği ruhsal ortaklık birliği (siyasal sınırlara, milli bir geçmişe, bir dile, bir topluluğa, bir ırka bağlı olarak) edebiyatı doğal olarak sınırlı hücrelere bölecektir. (Rousseau, Pichois, Ter. Yazgan, s. 184)

Kıbrıs araştırmalarının yorulmaz ismi, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan ekolünün Kıbrıs'taki temsilcisi, Sayın Harid Fedai, yukarıda zikredilen kongrede ve özel sohbetlerimizde Kıbrıs edebiyatını yönetim olgusuyla paralel götürmekten yanadır. Ona göre 1571'den 1878'e kadar olan dönem Osmanlı Dönemi'dir, bu dönem de kendi içinde Divan Edebiyatı ve Halk Edebiyatı diye ikiye ayrılmaktadır. İkinci dönem ise 1878'den 1960'a kadar gelen İngiliz devridir.[81]

İzin verirseniz şimdi size Osmanlı Dönemi Kıbrıs edebiyatından, mahlası olmayan bir gazelden bir örnek vermek istiyorum ki mukayeseli edebiyat açısından Anadolu Osmanlı şiiriyle göstermiş olduğu benzerlik ve yakınlık üzerinde daha rahat konuşabilelim:

[80] Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Sonbahar, 96, S.399
[81] Harid Fedai, First Internotional Congress On Cpriot Studies, 1997 içinde s.151

"Ey gönlüm alan Sa'diye Hatun zamane
Gelmedi senin gibisi latif işbu cihane

Ansuzda yüzini gören ey server-i huban
Firdevs bağından seni gelmiş huri sane

Rahm eyleyüben seni sevin(?) haleti sor
Firkatin odına nice bir bakıla yane

Fikrim sığıncam dün ü gün hüs-i cemalin
Baksa bu gözim derim seni ıyane

Aşkın eseri gitme canımdan olınca
Ala mı sanursın seni sun(?) tiz usane

Vuslat demidir gel irişelim nice firkat
Kullığına kabul eyle beni salma yabane."[82]

Muhtemelen Anadolu-Osmanlı şairi Ahmet Paşaya nazire olan bu gazel Kıbrıs'ta ele geçen bir Kıbrıs yazmasında yer almaktadır.

Birinci baskısı 1989 yılında yapılan Kıbrıs Türk Edebiyatı Başlangıçtan Bugüne isimli bir güzel kitapta Kıbrıs Türk Edebiyatında şiir iki kısma ayrılarak incelenmekte, bu konuda bize başarılı bir tasnif denemesi verilmektedir:

a) Kıbrıs Türk Şiirinden İlkler.
b) 1940'ta Sonraki Kıbrıs Şiiri.

Birinci bölümde bilinen en eski Kıbrıslı halk ozanı Âşık Kenzi'den başlayarak 1940'a kadar gelinmiştir. Bu dönemde gerçekten de güçlü şairler yetişmiştir.[83]

Bu şairleri kısaca tanıtacak olursak,

[82] M. Gökçeoğlu, Tezler ve Sözler, Lefkoşe, 1994, s.31'de diyor ki: "Bu şiir Dirvişname adlı bir kitaptadır, 1204 yılında Seyyit İbrahim Bin Ebu Bekr tarafından Kıbrıs'ta yazılmıştır, yaprakları aharlıdır, 16.5X23 boyutlarındadır, satır sayısı 20'dir, 64 s.dır, Lefkoşa'daki Selimiye Camiinin karşısındaki eskici dükkanından satın aldım."

[83] Age. S.10

Sorarlarsa be Kenzi bu ne sırdır sana kim virdi
Bir Abdal var idi Gaygusuz andan armağandır bu

diyerek ilham kaynağını ifade eden Âşık Kenzi; 1782-1847 yılları arasında yaşayan ve divan tarzında yazan …. ve bir beytinde:

Nazire yazmağa yaranımız zahmet çeker Hilmi
Bina-yı nazmımız yek-paredir, yani heliksizdir

diyen Müftü Hasan Hilmi Efendi; bir güzel gazelinde:

Sevmeyeyim huban deyu daim kaçardım neyleyim
Çaresiz kaldım gül-i handana düştü gönlümüz

diyen Müftü Raci Edendi; bir beytinde:

Ne çekersem çekeyim razıyım amma Nazım
Ben rakiban ile bir yerde o yâri çekemem

diyen Kaytazzade Nazım, doğum ve ölüm tarihleri belli olmayan fakat gazeteciliğe Zaman'da (1891) başlayıp Kokonoz, Akbaba ve daha sonra Mirat-ı Zaman'ı (1900) çıkarmış olan Ahmet Tevfik Efendi,

Filvaki bilmedim kadrini vaktiyle,
Kalbine uzanan elleri kırmadım
Fakat sen aziz yurt, bu hale gücenme
Kadrini ben şimdi-Ah şimdi anladım!

diyen Larnakakı Mehmet Nazım Bey (1900-1971), 1900 yılında Larnaka'da doğan 29.7.1967'de ölen Matbaacı M. Fikri, Mehmet Fikri en önemli isimlerdir.

Anadolu Türk şiirinde "Cumhuriyetten önce, şiirde 'aruzdan heceye geçiş' en önemli biçimsel değişme olarak bilinmektedir. Bu değişmenin, aynen Anadolu'da olduğu gibi Kıbrıs'ta, Türk Edebiyatında da yaşandığını görmekteyiz. Daha sonra "Cumhuriyet-Kuruluş Döneminde" heceden serbeste geçiş olarak genişletildiği ileri sürülebilir. 1925'lerde serbest nazma geçişle başlayan bu gelişme, 1930'larda Fazıl Hüsnü'nün geleneksel nazım biçimlerinden serbest müstezatın heceye uygulanması denemeleriyle yeni bir yön bulur. 1940'tan sonra Garip

Akımı şiirin her yönüyle serbestliğe ulaşmasını sağlar. Böylece şiirde biçim-belki bir yerde öz-yepyeni bir nitelik kazanır.[84]

Konuya mukayeseli edebiyat açısından baktığımızda 1940'tan sonraki Kıbrıs Türk şiirinde çağdaş ozanların daha çok serbest nazım şeklini kullandıklarını görmekteyiz. Yukarıda adını verdiğimiz Kıbrıs Türk Edebiyatında 1940'tan sonraki dönemi, sanatçıların soyadına göre sıralanmış şeklini kullanarak, Adalı İlkay'dan Yücel Hakkı'ya kadar 46 isimle zenginleştirmiş bulunmaktadır.

Biz bunlardan sadece birinin, 1940'lı yıllarda Yedigün Şairleri içinde yer alan ve hassasiyet boyutlarıyla modern Türk şiirinde özel bir yer kazanmış bulunan Urkiye Mine (Lefke, 29.Ocak.1927)'nin bir güzel şiiriyle bitirmek istiyoruz. Kıbrıs Halk Edebiyatı ve Kıbrıs edebiyatında nazım ayrı ve geniş bir araştırmaya vesile olacak kadar önemlidir.

Kıbrıslı kadın şairimiz, 1940'lı yılların unutulmaz bir şairi Reşat Cemal Emek'in

> "Yukarıdan emir alınır
> Hücum borusu çalınır
> Ya ölünür ya kalınır
> Dönmezsem ağlamıyasın" dizeleri gibi diyor ki:

Sıcak gözyaşlarını andıran mektubunu içime yudum yudum sindirerek okudum. Benden ne cevap iste ne şunu ne de bunu. Sen mesutsun değil mi inan bende mesudum.

21.5.1997 Erzurum

3

Muhan Bali, "*Aynı Yöreden Çağdaş Üç Âşıkta Temler Mukayesesi*", Çanakkale, On Sekiz Mart Üniversitesi, 1998.

Sayın Başkan, Değerli Meslektaşlarım,

Aziz Dinleyiciler,

[84]Geniş bilgi için bkz. 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı, Mahir Ünlü-Ömer Özcan, İstanbul, 1988, s.404 vd

Kıymetli meslektaşlarım, Türk Folklor ve Halk Edebiyatı bilim dalının değerli mensubu Rektör Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'in başkanlığında geçen yıl üçüncüsü yapılan Mukayeseli Edebiyat Sempozyumu'na "Mukayeseli Kıbrıs Türk Edebiyatı" konulu bir bildiri ile ben de katılmıştım. Tekrar ve yeniden bu sempozyumda da sizlerle, yılda bir kez bile olsa, beraber, birlikte olmak bana sonsuz sevinç vermektedir. Bu bakımdan başta Sayın Rektör olmak üzere düzenleme kuruluna ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu yıl bu toplantıda "aynı Yöreden Çağdaş Üç Âşıkta Temler Mukayesesi" başlıklı bir bildiri sunacağım.

Mukayeseli edebiyat çalışmaları, Prof. Dr. Gürsel Aytaç'ın dediği gibi, "en yaygın şekliyle "ortak konu" ve "motif ağırlıklı" yapılır. Ortak konular insanlık tarihi boyunca gerek ağızdan ağıza dolaşarak (sözlü) masal, efsane, destan, atasözü, saz şiiri gibi ortak yaratıcılık ürünlerinde var olan… konularken, daha sonra edebiyat tarihi boyunca başka başka yazarların (ya da şairlerin, âşıkların) yeniden ele alıp işledikleri beylik konulardır. Böyle konular için Alman 'Stoff' terimini kullanır, Fransızlar Théme, İngilizler Theme der." (Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, s.74)

Karşılaştırmalı Edebiyat bilim dalının ülkemizdeki kurucularından olan değerli bilgin G. Aytaç, "Ağızdan ağıza, bir ülkeden başka ülkeye, bir yazardan (şairden) başka yazarlara (sanatçılara) geçen ortak konular doğal olarak karşılaştırmalı edebiyat bilimciler için "biçilmiş kaftan"dır, en elverişli araştırma alanı olmuştur." diyor. (a.e.s.74) Bunun yöntemi nedir? Ortak konular ve motifler, hiciv / eleştiri / taşlama / karşılaştırmalı edebiyat bilimi araştırmalarında nasıl ele alınır? Asıl beklenti araştırmacının karşılaşacağı eserlerde o yazarların (yöremizden üç aşığın) ortak konuyu ya da motifleri nasıl işlediklerini, eleştiriyi / taşlamayı nasıl işlediklerini belirlemesidir. Eleştiri / taşlama son yıllarda nerede ise tümüyle, birkaç büyük isim hariç, unutulmuş, kullanılmaz olmuş bir tem gibi görülmektedir. Belki de Divan Şiirini değerlendirirken Ahmet Hamdi Tanpınar'ın dediği gibi "Divan şiirinin bu macerasının yanı başında on dokuzuncu, belki bir yerde yirminci asra, aynı dil ve muhteva yorgunluğu, aynı aşınmış hayaller ve yıpranmış şairce duruşlarla girmiştir saz şairi.

İşte bu bakımdan aynı yıllarda, aynı yörede yaşamış, arkadaş, hatta bir yerde kardeş olmuş üç aşığımızdan ilk ikisinde, Yaşar Reyhani'nin /Mevlit İhsani'de de Yaşar Reyhani'de de Almanya taşlamasını saymazsak sosyal hiciv / taşlama bitmiş gibidir. Oysaki her gün medyadan izlediğimiz usulsüzlükler, yolsuzluklar, rüşvet ve iltimaslar; saz şairlerinin dün

olduğu gibi bu gün de ilham kaynağı olmak durumunda iken, sadece ve sadece Mustafa Ruhani'de gündeme gelmektedir.

1) Mevlüt İhsani, 1928 yıllında Erzurum'un Şenkaya ilçesi Kaynak (Çermik) köyünde doğdu. Soyadı şafaktır. Kaynaklar doğum yeri nedeniyle İhsani'yi Karslı / Sarıkamışlı göstermektedir, çünkü Kaynak köyü 1950 yılına kadar Sarıkamış'a bağlı idi. Öğrencim, meslektaşım Yrd. Doç. Dr. Dilaver Düzgün tarafından hazırlanıp Üniversitemizce basılan kitaba baktığımızda İhsani'nin ilkokul üçüncü sınıfta bir bomba kapsülünün patlaması sonucu gözlerini ve sağ elinin üç parmağını kaybettiğini görüyoruz. Üçünü de 1960'lı yıllardan beri çok yakından tanıdığımız bu âşıkların içinde belki duygusal yönü en ağır basanlardan biri İhsani'dir, belki bu nedenle hicve / taşlamaya fazla yönelmemiştir.

2) Yaşar Reyhani için de aynı sözleri söylemek mümkündür, onda bir zamanlar birinci planda olan Yetim Aptullah şiiri gibi, yani:

Kardaş
Ey oldu da öldün kurtuldun

Türünden dizeler bulmak artık mümkün değildir, o da son yıllarda duygusal şiire ağırlık vermektedir, belki bunda Erzurum'dan Bursa'ya hicret etmiş olmasının rolü vardır. Doğum tarihi olan 1934 yılından yakın zaman kadar Erzurum'da yaşamıştır. Aslında son yıllarda bir suskunluğa bürünmüş gibidir.

Âşık Yaşar Reyhani, Hayatı, Sanatı ve şiirlerinden Seçmeler başlığı altında Üniversitemizce yayınlanan kitapta:

Aman gazeteci gel bizim köye
Bizim olan türlü halleri de yaz (age, s. 242)

diye başlayan 182. şiirde olduğu gibi birkaç şiirinde çok hafif eleştiri örneğine rastladığımız Yaşar Reyhani, 40 yıllık acımız, yürek yaramız Almanya maceramızla ilgili bir başka şiirinde eleştiri tenine yer vermektedir:

Almanya'ya geleli başka hal oldu
Ben burada şaşırırem galirem
Son doğan çocuklar sarışın oldu
Onun da sebebi muzdur bilirem

İlk gün geldiğimde Banof'da galdım
Sonra Kastavus'ta bir avrat buldum
Yirmi beş yıl orda boşa gocaldım
Şimdi çarem bitti namaz gılırem
……..

Derdim çoh ya galanını demirem
Dillerim dönmüyor söyliyemirem
Ben Türküm ya domuz eti yemirem
Fırsat bulir sucuhlari yalirem
…….

Reyhani düşündüm yıllar boyunca
Bu dert anlaşılmaz bilinmeyince
Alman "raus be yabancı" diyince
İki pasaportlu yurttaş olirem (age, s.168)

Örneğinde görüldüğü gibi çok dar bir alanın, çok dar bir konusunu yakalamış, fakat bunu evrensel boyuta taşıyamamıştır. Oysa biraz sonra göreceğimiz örnekte Mustafa Ruhani, bir yandan çok yeni şekil denemeleri yapmış, bir yandan da onun içini evrensele yakın malzeme ile doldurmuştur.

3) Âşık Mustafa Ruhani, 1931'de Tortum'a bağlı Aşağı Sivri köyünde doğdu. Asıl ismi Mustafa Temel'dir. Mustafa Temel (Ruhani) 10 yaşında, 1941'de eline geçirdiği bir dinamit kapsülünün patlaması ile sol gözü ile sağ elinin üç parmağını kaybeder. 1943 yılında sağ gözünde de rahatsızlık hisseden Mustafa Ruhani, tedavilerden sonuç alamaz, bir süre sonra sağ gözünün görme yeteneğini de büyük ölçüde kaybeder. (Geniş bilgi için Bkz, Dilaver Düzgün, Âşık Mustafa, Ruhani, Erzurum, 1997, s. 11-12 vd)

Aynı kaynak "Sosyal yerginin de Ruhani'de ağırlıklı bir biçimde yer aldığını" söylemekle birlikte örnek vermemiştir. Dilaver Düzgün'e göre "Ruhani gözleri görmeyen bir âşık olmasına rağmen kendini toplumdan bütünüyle soyutlamamış ve toplumsal olaylara (belki de yazar hicvi kastetmektedir) kayıtsız kalmamıştır. Yakın çevresinden başlamak üzere toplumdaki aksaklıkları gündeme getirmek, onun şiir anlayışının önemli bir unsurudur. Her dönemde toplumları meşgul eden yolsuzluk, rüşvet, adaletsizlik gibi sorunları söz konusu

eden şair zaman zaman pop müziği, futbol, tüp bebek gibi son dönemlere ait gelişmeleri de hicvetmekten geri kalmaz.” (age. S.16)

Rayından çıktı tren
Diren kardeşim diren
Kim bu treni süren
Eylen fren patladı
Yok mu makinisti gören

Hop hop hoplama
Hoppala yavrum hoppala
Uçuruma gidersen (belki gidersen/gidiyorsun)
Kefenlik bez arkala

Bu gün hava çok sıcak
Çalışmak ne olacak
Olalım kucak kucak
Ağaç gölgesi serin
Oynayalım salıncak

İp ip ippala
İppala yavrum ippala
İp kırılır düşersen
Altın üstün ufala

Şifa olur muhtaca
Gıdadır karnı aca
Başına geçti baca
Kaça mal olur olsun
Haydi gidelim maça

Top top toppala
Topala yavrum topala
Yenilgiye uğrarsan

Hakemleri hırpala

Bizim Memiş çok kura
İşi gücü dubara
Utanmaz yüzü kara
Siz getirin o yesin
Alışmıştır oskara

Lop lop loppala
Loppala yavrum loppala
Hediyelik gelmezse
Hizmetliyi tepele

Göğe merdiven daya
Yalan olsun sermaye
Be hey kafadan yaya
Sen de bu akıl ile
Olursun bir baltaya

Sap sap sappala
Ecdadın unutursan
Başan patlar bin bela

Öyle söylemiş doktor
Avanak baba çoktur
İşler şok oğlu şoktur
Eğer çocuk istersen
Anaya lüzum yoktur

Tüp tüp tüppala
Tüppala yavrum tüppala
Tüpten asalet olmaz
Hayat erer zevale

Öteden gel öteden
Beynimizi kıt eden
Gençliği berbat eden
Daha bize ne olup
Çalıyor TRT'den

Pop pop poppala
Poppala yavrun poppala
Müzik ruhun gıdası
Bakma paraya pula

RUHANİ sen hep boşa
Yoruldun koşa koşa
İşin düştü kalleşe
Günde on şişe yetmez
Emingilin sarhoşa

Küp küp küppala
Küppala yavrum küppala
İçer sarhoş olursan
Anan baban sopala (age, s. 31-33)

Yazılı ya da sözlü âşıklık geleneğinin egemen olduğu Doğu Anadolu Bölgesi nasıl atışmada Şenlik ile Sümmani'yi yetiştirmiş ise, nasıl lirik şiir de Cemal Hoca'yı, Zülaliyi yetiştirmiş ise taşlama / hicivde de Yusufelili Ali Huzuri Coşkun'u yetiştirmiştir. Pertev Naili Boratav'dan İlhan Başgöz'e kadar Halk Edebiyatı / Halk Şiiri araştırmacıları şiir örneklerini Destanlar, Güzellemeler, Taşlamalar, Koçaklamalar, Ağıtlar, Muammalar, Destanlar (Boratav, İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Ankara, 1943, s. 15, İ. Başgöz, İzahlı Halk Edebiyatı Antolojisi, İstanbul, 1956, s. 15) diye temlerine, konularına göre belli bir tasnife tabi tutarlar. Ama şu anda durum onu gösteriyor ki; âşıklarımızın 1970'lerde başlattıkları süreç en acımaz tarzda devam etmekte, gelenekte kalan pek çok özelliği alıp götürmektedir. O da âşıklarımızın şehirlileşme ya da modernleşme, önce plak, şimdilerde bant yapma arzu ve istekleridir. Âşıkların yurt içinde festivallere katılmaları, yurt dışında konserler vermeleri, Almanya'da

Hollanda'da, hatta Amerika'da sanatlarını icra etmeleri onlara maddi yönden katkı sağlasa bile geleneksel olanı alıp götürmüştür.

Şu kısa araştırmadan varmış olduğu noktayı özetlersek diyeceğiz ki halkın gözü, kulağı, söyleyen dili olan âşıklarda, üç büyük âşıkta, ortak tem olarak aradığımız hiciv / taşlama bile 2/3 oranında zayiata uğramıştır.

2.5.1998 Erzurum

Prof. Dr. Muhan Bali'nin Bazı Makale ve Bildirilerinin Tıpkı Basımı

1

Muhan Bali, "*Sivas Halk Şairleri Bayramı ve Şah Turna*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt: 11, Sayı: 219, Ekim 1967, s. 4555.

Saz Şairleri :

Sivas Halk Şairleri Bayramı ve Şah Turna

Yazan : Dr. Muhan BALİ

Sivas'ta merhum Ahmet Kutsi Tecer'in ilk adımını attığı ve bir gelenek haline getirilmeğe çalışılan Halk Şairleri Bayramı'nın üçüncüsü 4 Temmuz 1967 günü Demiryolu Sinema Salonu'nda yapılmıştır. Bu bayramın ilki 5 Kasım 1931, ikincisi ise 30 Ekim 1964 tarihini taşır.

Âşık Veysel, Ali İzzet, Feryadi, Derdimend gibi ünlü halk şairleri başta olmak üzere on beşe yakın sanatçı bayrama katılmışlardır. Bu şairlerin içinde en çok dikkati çekeni Şah Turna adında bir genç kız olmuştur.

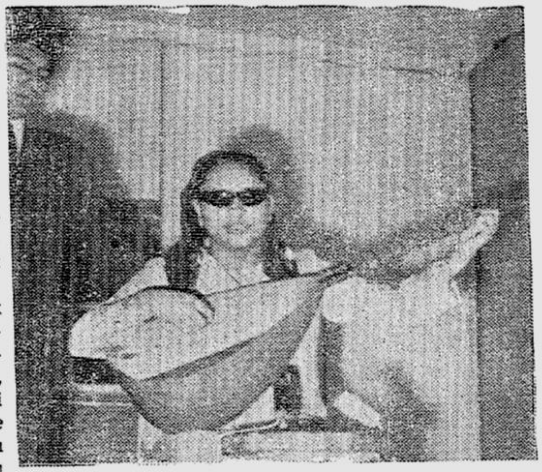
Âşık Veysel'in gecede okuduğu ve Birlik Destanı ile Kardeşlik Destanı adını verdiği iki destanından gelecek yazıda bahsedeceğiz. Şimdi burada gecenin hâkim ismi, genç sanatçı Şah Turna hakkında bilgi vermeğe çalışacağız. Nasıl I. Bayram bize Âşık Veysel'i, II. Bayram Ali Tozkoparan'ı tanıtmış ise III. Bayram da Şah Turna'yı kazandırmıştır.

Bir önceki bayramın da takdimcisi olan Hazım Zeyrek'in verdiği bilgiye göre :

Şah Turna, 1951 doğumludur, yani 16 yaşında. Sivas'ın Gürün ilçesinin Kaynarca köyündendir. O da Âşık Veysel gibi çocukluğunda, üç yaşında, çiçekten gözlerini kaybetmiştir. Şiire başlamasının bir dolu içtikten sonra olduğunu söylemektedir.

Dolu motifinde de görüldüğü gibi Şah Turna'yı güçlü kılan özellik âşık geleneğine çok sıkı bir şekilde bağlı oluşudur. Aslında - tıpkı bir zamanlar çok zengin bir halk hikâyesi hazinesine sahip olan Doğu Anadolu'da bu gelenek nasıl Behçet Mahir, İshak Kemali ve Müdamî ile son sözünü söylemekte ise, kuvvetli bir şiir kültürünün yaşadığını bildiğimiz Sivas'da da halk şiiri Âşık Veysel ve Ali İzzet gibi son temsilcilerinin şahsında yaşamaktaydı. İşte bu bakımdan biz bu genç âşık üzerinde ısrarla durmak istiyoruz.

Şah Turna'nın da bir - iki plâğı çıkmış olmakla beraber onun geleneğe bağlı yönü daha ağır basmaktadır. Bu gün halk şairlerinin radyo sanatkârı olma çabası gösterdiklerine şahit olmaktayız ki, bu da geleneğin, saz şiirinin, zararına bir manzara o-

Şah Turna ve kardeşi (Sivas, 4. 7. 1967)

larak karşımıza çıkmaktadır. Sadece Şah Turna kendi dar imkânları içinde, biraz önce de söylediğimiz gibi, kuvvetli tezene darbeleri ve tesirli sesi ile geleneği yaşatma, devam ettirme gayreti içindedir. Aşağıda sunacağımız bir örnek bu fikrimizi kuvvetlendirmeğe yardımcı olacaktır :

1. Çaresiz derdime derman
   Nasıl bulayım bulayım
   Gönül sarayına mihman
   Nasıl olayım olayım
   Oy, oy, derman oy oy

   Gönül sarayına mihman
   Nasıl alayım alayım
   Oy, oy, derman oy oy

2. Arı gezer ballarında
   Gizli vardır hallerinde
   Hakikatin yollarında
   Nasıl öleyim öleyim
   Oy, oy, derman oy oy

   Güzel Pir'im yollarında
   Nasıl öleyim öleyim
   Oy, oy, derman oy oy

3. Yanıyorum aşk derdinde
Gündüz gece firgatında
Şah Turna Pir hasretinde
Nasıl güleyim, güleyim
Oy, oy, derman oy oy

Şah Turna Pir hasretinde
Nasıl güleyim, güleyim
Oy, oy, derman oy oy

Şah Turna'nın sazın tellerine her dokunuşunda dinleyicileri büyük tezahürat yapıyor, sanki salon yerinden sallanıyordu. Son olarak şunu ilâve edelim : Açıkça belli idi ki, muhteva bakımından daha kuvvetli olan, Veysel de, Ali İzzet de yeni bir parça ile çıkmamışlar, saz, ses ve söz meydanını bu on altı yaşın his ve heyecanı ile dolu genç sanatçıya bırakmışlardı.

2

Muhan Bali, "*Doğu'da Âşıklar Bayramı*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt: 11, Sayı: 222, Şubat 1968, s. 4638.

Ayın Olayları :

"Doğu'da Âşıklar Bayramı,,

Yazan : Dr. Muhan BÂLÎ

Halk şiirine, özellikle âşıklara karşı gösterilen ilginin bir sonucu olarak yurdun çeşitli bölgelerinde geceler düzenlenmekte, bayramlar yapılmaktadır.

1967 yazı içinde tarihini tesbit edemediğimiz bir günde âşıklar önce kendi aralarında Kağızman'da toplanmışlar, öğrendiğimize göre, bu gece Kars Radyosu ekibi tarafından banda alınmıştır.

4 Haziran 1967 de Ağrı'da, bundan hemen bir ay sonra 4 Temmuz 1967 de Sivas'da, sonra Şarkışla'da yapılan bayramları 28 Ekimde başlayıp 30 Ekimde biten Konya Âşıklar Bayramı takip etmiştir. Bizim bu yazıda söz konusu etmek istediğimiz bayram ise bu senenin sonuncusudur.

Pasinler Gençlik Kulübü'nün düzenlediği bu bayram üç gece sürmüş; birinci gece 24 Kasım 1967 tarihinde Hasankale'de, ikinci ve üçüncü geceler de 25 - 26 Kasım. 1967 tarihlerinde Erzurum'da Kapalı Spor Salonunda yapılmıştır.

"Doğuda Âşıklar Bayramı" adı verilen bayramda yarışma üç kategori üzerinden yapılmış; âşıklar irticalen atışma, kendi eserleri memleket türküsü ve kendi eserleri memleket şiiri ile geceye katılmışlardır.

Âşık Sefil Selimî, Selmanî, Mevlit İhsanî, Yaşar Reyhanî, Nafiz Yıldızî, İshak Kemalî, Behçet Mahir, Sönmez, Doğu Âşığı İsmet, Âşık Seren, Nevzat Merdanoğlu ve Hasan Yüzbaşıoğlu arasında yapılan değerlendirmede dokuz âşık üç dalda birincilik, ikincilik ve üçüncülük almışlardır.

Türkü dalında Sümmanî ödülünü 615 puanla İhsanî, 600 puanla Reyhanî, 545 puanla Selmanî kazanmışlardır.

Şiir dalında ise İbrahim Hakkı ödülünü 625 puanla Selimî 590 puanla Ruhanî 480 puanla Merdanoğlu almışlardır.

Nef'i ödülünün verildiği atışma dalında ise 635 puanla Yaşar Reyhanî birinci, 605 puanla Mevlit İhsanî ikinci ve 575 puanla Selimî üçüncü olmuşlardır.

Mevlit İhsani, Veysel ve Şah Turna gibi kendi karanlık dünyasından bizim dünyamıza ışıklar aydınlıklar getirmekte, "hayatın oyununa gülüp, derdini kaderi ile bölüşmekte" dir:

Koyunum yok yaylaları yaylayım
Çıkıp kaval çalıp şiir söyleyim,
Gurbet elde gam yükünü taylayım,
Götürecek katarım yok, devem yok.

Kınama sevgilim, beni kınama,
El içinde ettin beni sinema
Aylar geçti dönemedim sılama,
Gurbet elde meskenim yok, yuvam yok.

Yunus değilim deryaları inletim,
Ferhat değilim kayaları çınlatım,
Kerem değilim yaylaları söyletim,
Hak yanında kabul olur duam yok!

İhsani'yim göz yaşımı silerim,
Hayatımın oyununa gülerim,
Ben derdimi kader ile bölerim,
Kimse ile hesabım yok, dâvam yok.

(veya kadın) oyuncusu olabilir. Türküsü vardır. Sadece hoplatma'dan ibarettir.

(36) **Tillara** : Sıvas'ın merkez kazasının oyunudur. Oyuna 6 - 12 erkek (veya kadın) girebilir. Türküsü vardır. Oyun sadece hoplatma'dır.

(37) **Üçayak** : İlin bütün kazalarında bilinir. 6 - 12 erkek (veya kadın) oyuncusu olabilir. Türküsü de vardır. Sıvas'ın Yıldızeli kazasının Üçayak köyünden çıkmıştır. Oyun iki kısımdır : 1. ağırlama, 2. hoplatma.

(38) **Yanlama oyunu** : Yıldızeli, Hafik ve Ulaş kazalarında oynanır. Oyuna 6 - 12 erkek (veya kadın) girebilir. Türküsü vardır. İki kısımdır : 1. yanlama, 2. hoplatma.

II.

1964 ağustosunda İstanbul'da Açıkhava Tiyatrosu'nda tertiplenen 7. Halk oyunları bayramına katılan Sıvas takımından bazı oyuncularla yaptığım görüşmede bana, Sıvas'ın 65 oyunu olduğunu söylediler. Onlardan aşağıda adlarını verdiğim oyunları tesbit edebildim. Bunlardan yukarıdaki derlemede mevcud olmayanlar aşağıdadır :

1. Berde
2. Izığ
3. Karsın önü
4. Karyeser
5. Kazova halayı
6. Koçeri
7. Yeni halay
8. Yıkılgan

3

Muhan Bali, "*Kaybolan Köy Folkloru Üzerine*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt:13, Sayı:253, Ağustos 1970, s. 5697.

TÜRK
FOLKLOR
ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HINÇER

No. 253 AĞUSTOS 1970 YIL : 22 — CİLT : 13

Kaybolan Köy Folkloru Üzerine

Yazan : Muhan BALİ

Bir seneden fazla oluyor, folklor ve halk edebiyatı çalışmalarından uzakta bulunuyorum. Geçenlerde bir davetle karşılaştım. Bir köy gezisine katıldım.

Gittiğimiz yer Polatlı'nın bir köyü idi. Polatlı - Ankara yolu üzerinde Yenidoğan var. Yol oradan ayrılıyor. Sağda bir çiftlik, onu da geçtikten sonra yarım saat içinde Gedikli'ye ulaştık. Bu köy 27 hane, 280 nüfuslu, halkı yerli. Hayvancılık ve ziraatla uğraşıyor. Kendi ifadelerine göre «Hacımemiş»ten gelme bir aile durumundalarmış. Köyün kuruluşu çok eski, 316 lı bir ihtiyar var, o bile köydeki iki konağın yapılışını bilmiyor.

Maddi durum çok iyi olduğu için köyde 4 tane minibüs var. Bunlar devamlı Polatlı - Ankara arasında çalışıyor. Hatta bunlardan biri 60.000 liraya alınmış, 13.000 lira da (açıktan) verilmiş. Köyün gerek yol üzerinde oluşu, gerekse Ankara ve Polatlı'ya yakınlığı, köylünün, mahsûlünü değerlendirmek için modern vasıta ve medeniyet imkân ve unsurlarından faydalanmalarına sebep olmuş, bir taraftan da folklor malzemesi adına neleri varsa silmiş, süpürmüş, götürmüş.

Köyün özelliği sadece 280 kişiye dört minibüs düşmesi değil. Köyde - meselâ bir Doğuanadolu kasabasında bile kolaylıkla bulamıyacağınız oranda 5 sınıflı bir ilkokul var. Ziraat motorla yapılıyor, hemen her evde radyo, hatta teyp - pikap bulmak mümkün. Likit gaz ocağı, linyit sobası her yerde kullanılıyor. Köyde her şey var da folklor ve halk edebiyatı, hikâye, türkü, şiir, atasözü, mâni, fıkra yok. Birisi, bizi çok heyecanlandıran bir haber verdi : «Biz, dedi, 2 - 7 gün arasında düğün yapardık, karşı köyden davulcu getirirdik, Alikolanın köyü hep davulcu idi». «Peki ne oldu oraya gidemeyiz mi?» deyince, «Köyün toprağını bir şahıs aldı, ve köy dağıldı» dedi. Biz de böylece o köy ve çevresinden elimiz boş döndük.

Aslında dağılan sadece davulcular veya onların köyü değil. Türk toplumu hızlı bir sanayileşme temposu içinde. Köyden kasabalara, kasabalardan büyük şehirlere doğru bir insan akını var. Bu durum karşısında Türk halk kültürüne hizmeti kendilerine gaye edinen folklorcularımız, ellerini biraz çabuk tutmak zorundadırlar. Batı bu işi XIX. Yüzyılda yapmıştır.

Durum onu gösteriyor ki böyle giderse yakın bir gelecekte, kendi kültür ve folklorumuzu araştırmak için yurt dışına gidecek, meselâ Londra'da M. Mundy'nin Kempriçte L. Picken'in Kaliforniya'da W. Eberhard'ın, Almanya'da H. Ritter'in W. Cremers'in, Macaristan'da G. Hazai, G. Fehér, Romanya'da G. Constantin, E. P. Judetz vb'nin arşivlerinden faydalanmak zorunda kalacağız.

DERGİMİZ 22 YAŞINDA

21 yıldan beri aralıksız çıkan dergimiz, elinize almış bulunduğunuz 253. sayımızla 22 yaşına girmekte ve 13. cildine başlamaktadır.

Kâğıt fiatları bir yıl içinde bir misli artmıştır. Basın İlân Kurumu 1 Temmuzdan itibaren reklamını kesmiştir. Buna rağmen sayısı 300 kuruşa çıkan dergimizi 125 kuruştan vermekteyiz. Bu da diğer reklâmlar sayesinde olabilmektedir. Durumu okuyucularımıza duyururuz. T.F.A.

4

Muhan Bali, "*Ses Bantlarıyla Tespit Edilen Halk Edebiyatı*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt:13, Sayı: 260, Mart 1971, s. 5915-5916

Atatürk Üniversitesi'nde Halk Ed. Çalışmaları :

Ses Bantlarıyle Tesbit Edilen Halk Edebiyatı

Yazan : Muhan BÂLİ

Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yapılan çalışmaların ikinci grubunu (1) dil ve edebiyat derlemeleri teşkil etmektedir. Bu yazıda Halk Edebiyatı derlemelerinden bahsedilecektir.

Atatürk Üniversitesi'nde 1959 yılında girişilen derleme faaliyeti 1963'ten sonra daha kesif bir hal almış - zaman zaman başka illerden de malzeme gelmekle beraber- başta Erzurum olmak üzere Doğu Anadolu illeri, ilçe ve köyleri ile taramaya tabi tutulmuştur. Bu çevrenin bütün Halk Edebiyatı mahsulü derlenmiş olmasa bile bugün katiyetle şunu söyleyebiliriz ki, Doğu Anadolu'da usta anlatıcılardan kimin, hangi konuda, ne kadar şey bildiği araştırılmış ve fişlere geçirilmiştir.

Bugün dünyada Türk Folkloru -dar anlamı ile Türk Halk Edebiyatı- ile ilgili ve bilimsel usullere uygun olarak derlenmiş malzeme, bizim bildiğimiz kadarı ile, üç büyük kültür merkezinde Paris'te Prof. Dr. Pertev Naili Boratav'da, Londra'da Prof. S. C. Mundy'de, İndiana'da Prof. Dr. İlhan Başgöz'de bulunmaktadır. Erzurum 267 bantla dördüncü sırada gelmektedir (2).

Başta Erzurum'lu Behçet Mahir'den (3) alınan metinler olmak üzere bilimsel

---

rir, gelinin yatak çarşafını toplar, derhal kızın annesine muştular (müjdeler). Aksi bir durum olursa yenge kız evine gitmez.

Bazı köylerde güveyler, gelinin bekaret nişanını tabanca ile ilân ederler. Bazı köylerde de eve bayrak asılır. Ama bu tür gelenekler artık ortadan kalkmak üzeredir. Gerdek gecesiyle düğün sona ermiştir.

GELİNİN AYAĞINI AÇMAK

Düğünden sonra gelin ve güveyin yakınları onlara ziyafet verirler, evlerine çağırırlar. Böylece gelinin ayağı açılmış olur. Bu eski bir gelenektir. Bu gün de geçerlidir. Bu yüzden evlilerin evinde bir hafta aş pişmez.

GELİNLİK ETME ADETİ

Bu gelenek hem köylerde hem de kentlerde geçerlidir henüz. Gelin, kayınbabası, kaynanası, varsa kayın biraderi ve buna benzer yakınlarına gelinlik etmek zorundadır. Yeni gelin kendine yöneltilen sorulara sürekli olarak kaş ve göz hareketleriyle cevap verir. Gelini söyletmek için hediye vermek şarttır. Hediye verilmedikçe konuşmaz gelin. Öyle ki, üç dört çocuk sahibi olup da halâ gelinlik edenler vardır. Gelini gaafil avlamak için türlü oyunlara baş vurulur. Gelin bu hilelere karşı uyanık bulunmalıdır. Gelinin izin verilmeden söz söylemesi ayıp sayılır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, gelinlik etme geleneği de biçim değiştirmektedir.

YOZGAT KÖYLERİNDE GELİN VE GÜVEYİ KIYAFETİ

Köylerde "Kutnu" denilen üç etekli entari, altına aynı kumaştan bol şalvar giyilir. Şalvarın üzerine ipek kumaş ya da gümüş kemer bağlanır. Kimi köylerde kente özeniş sonucu, kent gelin kıyafetine benzer biçimde giyinir gelinler.

Güvey kıyafeti hemen hemen her köyde aynıdır. Lâcivert ya da koyu renkte bir ceket, pantolon, ceketin altına çiçekli veya ipekli kumaştan bir mintan giyerler güveyi olanlar. Eskiden güveyi de şalvar giyer kuşak bağlardı. Ama zamanla bu durum ortadan kalktı (8). — SON —

---

(4) Maarif Vekâleti Eski Eserler ve M. Umum Müdürü Hamit Zübeyr Koşay, Yozgat köylerinde "Koçu ve Tahtterevan" âdetlerinden hiç biri yapılmaz diyor. "Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme" adlı yapıtında. Yaptığım araştırmalar bu âdetlerin birçok köylerinde geçerli olduğunu ortaya koymuştur.

(5) Gelin ile güveyin birbirini görmesi ayıp ve günah sayılır.

(6) Bu kısım "Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme" adlı kitaptan alınmıştır.

(7) Çok önceden oynanan Cirit, bugün de alanı geniş olan yerlerde kısmen de olsa oynanmaktadır.

(8) Son zamanlarda güvey, kentte olduğu gibi kravat takmaya ve gömlek giymeye başlamıştır.

metotlara uygun olarak derlenilen ve Bölüm'de saklanan malzemeyi şu sıra içinde göstermek mümkündür :

A) *DESTANLAR* (44 BANT) : 1. Köroğlu Destanı (580 sahife olarak yazıya geçirilmiş, 1000 Temel Eser arasına girmişken türlü nedenlerle bastırılamamıştır.) 2. Hamzaname, 3. Battal Gazi Destanı (Behçet Mahir'den derlenmiştir.)

B) *HALK HİKÂYESİ* (33 BANT) : 1. Âşık Verga, 2. Âşık Garip, 3. Üç Şehzadeler, 4. Kurbani, 5. Mahmut ile Mahbup, 6. Eşref Bey, 7. Yunus Emre, 8. Ferhat ile Şirin, 9. Erzurumlu Kıvılcımoğlu, 10. Sürmeli Bey. 11. Şah İsmail, 12. Tahir ile Zühre (Bitmemiştir.) 13. Bezirgânın Üç Oğlu (Bu hikâyenin Yarkent varyantını Prof. Dr. Selahattin Olcay DTCF Dergisinde, C. XIX. s. 1-2, yayınlamıştır.) 14. Ercişli Emrah (M. Bâli'nin aynı adı taşıyan doktora tezinde işlenmiştir.) 15. Mahiri Baba (Behçet Mahir'den derlenmiştir.) 16. Haydar Fazıli (Tutahlı Divani'den derlenmiş, Fuat Haznedar'ın bitirme tezine alınmıştır. T. 16) 17. Böyle Bağlar (Yaşar Reyhaniden derlenmiştir.)

C) MASAL : (11 BANT) : Hüseyin Göksel'den bir Çankırı masalı; Behçet Mahir'den Alişi ile Bilişi, Ayyar Zeliha; Ünyeden beş masal; Ubbat Karakaş'tan Bardızdan bir masal; Naciye Hanımdan Gümüşhane - Kalecikten masal; Hasankaleden masal; Alâaddin Efendiden Iğdırdan Masal; A. Hatunoğlu, İ. Alıcı, F. Kaya, H. Arpaçay, M. Temel'den Kağızmandan altı masal; Rıdvanoğlu Dede'den Iğdır'dan Masal; Aşkale'den üç masal.

D) *ÂŞIKLAR BAYRAMI* : (19 BANT) : 1. Sivas Halk Şairleri Bayramı, 1967; 2. Konya Âşıklar Bayramı, 1967; 3. Doğuda Âşıklar Bayramı, 1967, 4. Konya Âşıklar Bayramı, 1968; 5. Doğuda Âşıklar Bayramı, 1968: 6. Üniversite Âşıklar Gecesi, 1968; 7. Âşıklar Gecesi, 1971, 8. Âşık Karşılaşmaları, 1971.

E) *SAZ ŞAİRLERİ:* (16 BANT) : Murat Çobanoğlu, Efkârî-Bulanî, Reyhanî, Yılmaz Şenlik (Aziz Kaygusuz'un tezinde işlenmiştir. T. 8) Reyhanî, İhsanî, Divanî - Çağlayan, Mahzunî, İslâm Erdener, Reyhanî-A. Timurhan, Divanî, Divanî-Reyhanî, İslâm Erdener, Reyhanî-Selimî-Selmanî, Karahanlı Murat Yıldızî (Çeşitli parçalar).

F) *TÜRKÜLER* : (6 BANT) : Erzurum Türküleri (Nabi Belekoğlu'nun tezinde işlenmiştir. T. 10), Kütahya, Afyon, Uşak türküleri (S. Güleryüz'den derlenmiştir). Elâzığ Türküleri, Iğdır Türküleri (M. Kamerli, F. Filiz, K. Dur'dan derlenmiş, Dursun Şen'in tezinde işlenmiştir. T. 19)

G) *DEĞİŞİK KONULAR* : (12 BANT) : Konya Âşıklar Bayramı Hakkında (Reyhanî-M.İhsanî), İhsanî ile konuşma, Necip Bey Hikâyesi hakkında (Reyhânî) Konuşma (M. İhsanî ile), Erzurum Abacıları Hakkında, Seçme Saz Parçaları, Ahlattan Yarım Köroğlu Kolu, Erzurum Hakkında (Behçet Mahir), Köse Oyunu - Muhtelif Parçalar (Sadi Değer'den) Öksüz Vezir (Müdamî), (Gaffer Usta'dan) Meyle Parçalar, Muhelif parçalar (Müdamî - Nurettin - Kasım Usta'dan), İbrahim Hakkı'yı Anma Günü (Ş. Karataş - A. N. Asya - T. Banguoğlu'nun Konuşmaları), Çeşitli Parçalar (Oltulu Mustafadan) Çeşitli Parçalar (Behçet Mahirden), Çeşitli Parçalar (Ilıcalı İsmail'den), Yöremiz Sanatçıları (Erzurum Radyosundan), Erzurum Efsaneleri (Behçet Mahir'den), Karagözcü Yadigâr Şimşek ile Sohbet, Behçet Mahir'in Şiirleri, Sümmani'nin Koç Kurbanı Hikâyesi (Manzum olarak) Toplam: 147 Bant.

Bölümün Halk Edebiyatı Asistanlarından Umay Günay 35 bant, Bilge Seyitoğlu 30 bant, Fikret Türkmen 29 bant, Saim Sakaoğlu 26 bant kullanmışlardır. 147 banta bu rakamları da ilâve edersek Atatürk Üniversitesi'nde bugün değişik uzunlukta - 267 bantlık bir ses arşivinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

---

(1) 1. Grup Öğrenci Tezleri İçin Bkz. İ. Ü. Ed. Fak. TDED. C. XVI, s. 139.

(2) TRT'nin "Birinci Folklor Derleme Gezisi" sonucu 324 bant kullanılmış olmakla beraber daha çok folklor müziği parçası, müzikli masal derlenmesi yoluna gidilmiştir. Bkz. Muammer Sun: TFA. Aralık, 1967, s. 4067.

(3) Behçet Mahir için Bkz. a) Selahattin Olcay: Kurtuluşa İki Destan. Erzurum Dergisi Ankara, 1963, s. 1, s. 9 — b) Bilgi Palandöken: Bir Halk Hikâyecisi, Behçet Mahir, Adımlar, Şubat. 1970, s. 1, s. 8.

5

Muhan Bali, "*Halk Hikâyeleri ve Program Tekniği*", Türk Folklor Araştırmaları, Cilt: 13, Sayı: 268, Kasım 1971, s. 6127.

TÜRK
FOLKLOR
ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HINÇER

No. : 268 KASIM 1971 YIL : 23 — CİLT : 13

Halk Hikâyeleri ve Program Tekniği

Yazan : Muhan BALİ

Az gelişmiş ülkelerin karakteristik özelliklerinden biri de zaman zaman bir fikrin, bir konunun moda haline gelmesi; bilenin bilmeyenin, sevenin, sevmeyenin onun etrafında toplanması ya da toplanır görünmesidir.

Bizde de son on-onbeş yıldır halk kültür ve edebiyatı, başka bir ifade ile Türk Folkloru, böylesine bir görünüş kazanmıştır. Hâlâ bu gün bile f o l k l o r sözünden sadece ve sadece h a l k o y u n l a r ı'nı anlayandan başlayıp, folklor derlemesi yapıyorum diye kendi muhayyilesindekileri kâğıda aktarmaya kadar uzanan bir gaflet zinciri, işin hüzünlü yönünü olanca çıplaklığı ile ortaya koymaktadır.

Radyolarımız da halk kültürüne programlarında yer vereli zaman zaman, bilerek veya bilmeyerek, bu gaflet örneklerine yayın vasıtası olmaktadır.

Bunlardan birini İstanbul Radyosunda Eylül ayı içinde, tüylerimiz ürpererek, dinlemek felâketine uğradık. Programın sayın hazırlayıcısı halk hikâyelerinden bir örnek (!) başlığı altında Köroğlu Destanı'ndan bir bölüm sundu.. Her ne kadar halk hikâyeleri ve destanlarımız radyo program tekniğine çok yakın özellikler taşıyorsa da sunulan bir programın başarılı olması için konunun mutlaka halk arasındaki yaşayış şeklini bilmek şartı vardır.

Bilindiği üzere halk hikâyesinin genel şeması mensur ve manzum kısımların bir araya gelmesinden oluşur. İslâmî kültür çevresinde bunu ifade edecek bir kelime olmadığı için Sanskritçeden alınma bir ifade kullanılarak ç a m p u denilmektedir. Programın sayın hazırlayıcısı zahmet edip Otto Spiesin kitabına veya Pertev Naili Boratavın eserlerine baksaydı bunu öğrenmiş olurdu.

Ç a m p u şekli nesir - nazım karışımı olduğuna göre metnin tesbit ve takdiminde buna uymak, yani eseri kimden alıyorsak hem mensur kısmını hem de manzum kısımlarını mutlaka ondan derlemekte zaruret vardır. Bu, işin ilk ve temel şartıdır. Yoksa ortaya çıkan eser halk edebiyatı ürünü olmaktan uzak, (A) nın anlattığına (B) nin söylediği eklenmiş bir parça olur.

Halk hikâyesini hazırlayan sayın programcı, Mehmet Gökalp'ın yayınladığı bir Köroğlu rivayetini almış; bunu Murat Çobanoğlu'nun meşhur ettiği Kiziroğlu türküsünü ekleyerek genişletmiş, kendi anlayışına göre bir bütüne varmıştır. Kendisi :

"Bir atım var Alapaça
Aman vermez Kırat kaça
Az kaldı ortamdan biçe
(Hanım kim, canım kim, Nigâr kim)
Kirizoğlu Mustafa Bey"

Dediğine göre demek ki Köroğlu oralara başka bir iş için gitmiştir. Sayın programcı da destanın tümü ve halk hikâyesi geleneğini bilmediği için, dinleyicilerle alay edercesine bir tasarrufa girişmiş, iki ayrı şahsın anlattığını birleştirerek yeni yepyeni bir Köroğlu Varyantı (!) ortaya çıkarmıştır.

Acaba bunu hangi akıl, hangi mantık ve hangi teknikle açıklamak mümkündür?

6

Muhan Bali, "*Doğu Anadolu'da Halk Meslek ve Sanatları Çobanlık*", Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı, Fasikül:2, Sayı:11, 1979, s. 365-374.

DOĞU ANADOLU'DA HALK MESLEK VE SANATLARI : ÇOBANLIK

Muhan BALİ

1962 yılından beri Doğu Anadolu'da yaptığımız araştırmaları özellikle Halk Edebiyatı konuları üzerinde yoğunlaştırmıştık. Oysa Doğu Anadolu ayni derecede zengin, el değmemiş, hatta keşfedilmemiş etnolojik malzemenin de kaynağı olmak durumundadır.

Bölgemiz bazı halk meslek ve sanatlarının hâlâ, hem de tarihî geçmişine sadık olarak yapıldığı yerdir : Geleneksel yapı ustalığı, arabacılık, marancılık, abacılık, demircilik, değirmencilik, çobanlık... gibi.

Bu konular etnolojinin araştırma alanı içine girmektedir. «İnsanı konu edinen bilimlerden biri olan etnoloji, özellikle ilkel diye nitelenen» halkı «ve onların kültürlerini inceler. «İlkel» toplulukların» başlıca özellikleri : Yazıyı bilmemeleri, doğaya bağlılıkları, doğaya egemen olmak için kullanılan araçların yetersizliği ve ilkelliği, ekonomik ihtisaslaşmanın gelişmemiş olması, görgü ve eğitimde geleneğin önemli rol oynaması»dır (1).

Bu yazımızda okuyucularımıza «çobanlık» hakkında bilgi vermeğe, bir başka deyişle «bir çobanla yaptığımız konuşma»yı sunmağa çalışacağız. Bilindiği gibi «çobanlık» «Hayvan beslemeğe dayanan ekonomi şeklidir. Genellikle çiftçilikle beraber yapılır. Otlakların mevsimlere göre değişmesi göçebe bir hayatı gerektirir. Ancak göçler sınırlı bir toprak üzerinde yapılır. Hayvanların etinden, derisinden, kılından, yününden, sütünden vb. yararlanılır.» (2).

---

(1) Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, **Etnoloji Sözlüğü,** Ankara, 1971, s. 80.
(2) a. e., s. 60.

20 yıllık çoban Erzurum'lu Nebi A'nın konu ile ilgili sorularımıza verdiği cevaplar sıra ile şöyledir :

— Yazın ne iş görürsün, biraz da kendinden anlat.

— Yazın davara giderim Hocam, öküzüm reçberliğim yok.

— Sizin köyün davarına mı yoksa başka yerin mi?

— Bizim köyde de giderim, bu köyler de tanır, ova köyleri.

— Kaç senedir yaparsın bu işi?.

— Yirmi senedir, (belki) daha çok.

— İdareni hep çobanlıkla mı (sağlarsın)?.

— Evet idaremi hep çobanlıkla görürüm,

— Davar mı sığır mı?

— Davar, sığır da olsa gideriz. Oğlum sığıra gitmiş bir kaç sene de ben iyi çoban olduğum için, baş çoban (davara giderim).

— İyi çoban, baş çoban ne demek?

— Baş çoban davarın dilinden anlar, yarasına, ayağına bakar, merhem vurur, davarın ayağını yonar, fazla tırnağı olursa., Sonra hasta olursa burnunun damarından kan alır, baş çoban biz ona diyerik.

— Peki, sen çobanlığı kimden öğrendin, nerden aldın?.

— Ben çobanlığı işte burda bir tane vardı, Kavurmaçukuru'nda, Kara Şakir, onlan beraber gezdik.

— Şimdi iyi çoban neler yapar dedin, onu bir daha say bakayım.

— İyi çoban davarı iyi otarır, gece otarır, emek verir, suyunu baş yukarı verir, suya baş yukarı, duru su içmesi için, güzel aldırır, ondan sonra yatırır. Süt gelir (koyunun) memesine kalkar alış verir, iki defa suya verir iyi çoban, o davarın her biri bir kilo süt sağılır. Ha geldinki sıcakta, öğlenin sıcağında davarı çok yatırmaz, o davar birbirine nefes verir, başına burnuna cav düşer.

— Ne düşer?.

— Böyle bir demiröv gibi, çiçek gibi bir şey düşer. Ha gece de emek verir, otarır. Başçobanın davarı hem bir kilo süt sağılır, hem yün sürer, hem güzel satılır, kıymeti fazla olur.

— Kırkımı kim yapar?.

— Kırkımı da çoban yapar.

— Bir günde kaç koyun kırkarsın?.

— Bir günde kırklık iyi olursa otuz-kırk tane belki kırkarım.

— Ne kadar yün çıkar bir koyundan?.

— Öyle davar var ki bir kilodan çok çıkar.

— Kaç kilo gelir bir koyunun eti?.

— İyi hayvan olsa hamaki 65-60 kilo gelir.

— 60-65 kilo gelir?

— Evet, gelir.

— Peki şimdi çobanlık yaparken neler kullanırsın, yanında alet, edevat, eşya olarak ne taşırsın?.

— Çobanlık, dışarda davar yatarsa bir tane merkep katarsın davara, ekmeğini, sonra matara, bardağını, çayını alırsan, dışarda yatarsa davar. Ondan sonra keçe, yatmak için, yağmurda, yağışta.

— Kim hazırlar keçeyi?.

— Keçeyi, günüz hayvan taşır, gece yatağa çektinmi davarı...

— Kim yapar?.

— Keçeyi mi, burda Erzurumda satarlar.

— Satarlar?

— Satarlar, evet, keçe, benim var evde iki tane, oğlanın keçeleri var.

— Peki çobanın kavalı da var mıdır?.

— Kaval da çalar, iyi çoban kaval çalar, ama benim dişlerim dökük olduğu için...

— Oğlan çalar mı?.

— Buyur?.

— Oğlun çalar mı?.

— Oğlum çalmaz, ben çalardım, o da dişim düştü daha çalamam.

— Peki, sürünün, koyunun kavalın dilinden anladığı doğru mudur?.

— Doğrudur, kaval çalan iyi çoban olursa davar o kavalın sesine gece otlar, kol atar dolanır, gelir çobanın başına yığılır.

— Peki, hani bir de Karakoyun mu ne bir hikâye vardı, böyle çoban suya indirir de (sürüyü), su içirmeden dönderir.

— Evet

— Böyle bir şey var mı?.

— Var.

— Nedir o hikâye?.

— O hikâye, bir ağanın, bir çoban davarını otarırmış - (ağa) çok zenginmiş. Bu çoban istermiş bu kızı. Ağa buna vermemiş bu kızı. Çoban bir kaç defa elçi falan yollamış vermemiş, demiş ki «ben diyen irgarı çoban yaparsa, davara tuz veririm, davar iki gün su görmiyecek, dağda otlayacak, tuz vereceğim, davarı suya dökerse, kavalı çalarsa davar su içmezden dönerse ben kızı veririm, yok davar su içerse kızımı vermem ona» demiş. Bu çoban da artık iki gün davarı otarmış tuz vermişler öğlenin sıcağında, davarı suya vermiş. Davar suya iner inmez çoban kavala (dokunmuş). Kavalı çalmış. Hepsi geri dönmüş bir kara koyun dönmemiş. Kendini suya vurmuş ama kavalın sesinden karakoyun ağzını suya uzatmış, vurmamış geri çekmiş, vurmamış geri çekmiş. Ondan sonra nasıl davarın ciğerine işliyorsa kaval hiç su içmeden karakoyun da dönmüş gelmiş. O zaman ağa, kızı çobana vermiş.

— Vermiş?.

— Evet, o zaman ağa kızı çobana vermiş.

— Peki, çobanların Piri kimdir?.

— Musa Aleyhisselam. Onun sözleri de var.

— Nedir o?.

— Beş altı hane.

— Öyle mi, hiç duymadım ben.

— Şenniği baba söylemiş.

— Nasıldır o, aklında mı, hatırında mı?.

— Hatırımda. Şimdi dört melaike: Cebrail Aleyhisselam, İsrafil Aleyhisselam, Mikail Aleyhisselam Aleyhisselam, Arzail dört melaike kurt şeklinde Cenab-ı Allah emretti, Musa Aleyhisselam davar otarırken bir yerde, gitti bunun davarının etrafını kestiler.

— Kurt şeklinde?.

— Kurt şeklinde melikeler. Şenniği Baba bu sözleri buna söylemiş.

Dedi :

Musa Tur Dağı'nda davar güderken
İki cihan Serveri'ne nur dedi.
Musa Allah ibadetin eylerken,
Dört kurt geldi kısmetini ver dedi.

Her yaraya yeşil merhem vurulmaz
Bağmansız bahçenin gülü derilmez,
Sahipsiz sürüden davar verilmez,
Benden gayri bir sahibi var dedi.

Başım alır bu diyardan giderim,
Yoktuki derdime çare niderim,
Musa senden bir davar kısmet güderim,
Mevla senden iraz'olsun Pir dedi.

Musa adaletli türaba düştü,
Melekler önünde bir sancak açtı,
Musa gitti ağasına danıştı,
Git kurtların kısmetini ver dedi.

Musa sen yola turunc olunca,
Biz de bu sürüyü burda güdünce,
Gelip bizim kısmetimiz verince
Mevla senden iraz'olsun nur dedi.

Musa ağasına varıp gelince
Kurtların muradı yerin alınca
Musa tutup göyala davarı verince
Mevla senden iraz'olsun Pir dedi

O davarın etrafına yeşil bayrak kuruldu
Melaikeler dört yanına sarıldı
Kuzuyu aldılar davar derildi
Hanı benim körpe yavrum var dedi.

Hallac-ı Mansura enen ya idi
Okuduğum elif'inen ba'yıdı
Dedim kurtlar muradınız neyidi
Can ürkütme gel yanımda dur dedi

Muhammed Peygamber'in başı hakkıyçün
Veysel Karani'nin dişi hakkıyçün
Yusuf Peygamber'in düşü hakkıyçün
Sürünün hesabın tamam gör dedi.

Muhammed Peygamber'in yolları ince
Ona bağlı olan kulları ince
Siz süryi kırarsız ben gidince
Bu hizmetle bana biraz zor dedi.

Sefil Şenlik muradına erince
Hazret-i Pir'inden dersin alınca
Eğer koyun sen kuzunu sorunca
İsmaile inen koçu gör dedi (3).

— Şenniği Baba'nın mı bu?.

— He, bu da Şenniği Baba'nındır.

— Peki, sürüye kurt gelince ne yapar çoban?.

— Çoban duymaz ki, köpeği olmazsa çoban duymaz.

— Hani bir de kurdun ağzını bağlarlar bizim o yanlarda, buralarda da var mıdır?.

— Onun duasını okuyan çoban bağlar. Yahut ki ey köpek götürürse vermez (kurda), Kurtçul köpek olursa kurdu koymaz ki davarı yiye.

— Senin köpeğin var mı?.

— Vardı iki tane iyi köpeklerim vardı.

— Şimdi?.

— Birini köpekler boğdu, geberdi.

— Şimdi?.

— Bir tane var.

— Bir tane var?

— Şimdi bir tane var, evde mi?.

---

(3) Bu şiirin değişik şekli için bkz. Ensar Aslan, **Çıldırlı Âşık Şenlik** Ankara, 1975, s. 217.

— Evdedir evet.

— Peki, iyi bir köpek nasıl olur?.

— İyi köpek günüz insana gelmez, kurtçul köpek, hiç gece oldumu eli silâhlı gelse davara yakın gelemez.

— Kurtçul köpek ne demek?.

— Kurtçul köpek kurdu boğar.

— Anası mı kurttur, babası mı?.

— Köpeğin mi, anası da..., anası iki bala balalar, kurtçul köpek olursa iki tane balalar. Biri erkek, biri dişi. Onun nesli öyle türedikçe kurt doğar, dağda taşta nerde rast gelir gelsin, tavşan boğar, tilki boğar, kurt doğar, iyi köpek olursa kurtçul köpek, ayı bile boğar.

— Nerden gelir iyi köpek, nerden alırsın?.

— Köylerde bulunur.

— Köylerde bulunur?.

— Bulunur evet.

— Bizim oralardan Sivas'a gider alırlar?

— Evet Kars'ta çok iyi köpekler var, kurtçul köpek hep Kars'tadır.

— Kim yetiştirir, belli bir adam mı yetiştirir, köylerden biri mi?

— Eyüboğulları varıdı Urta köyünde, Eyüb Ağa diyerdiler.

— Nebinin köyünden Urtalı Nebi'nin köyünden?.

— Tamam sen benden iyi biliyorsun, onların dünya abad olandan beri onların köpeğin nesli hep kurt boğar, ta Ardahan'dan götürmüş boğmuşlar.

— İki bala...

— İki bala balalar, kurtçul köpek fazla balalamaz.

— Bir erkek...

— Bir erkek bir dişi, ya da iki tanesini de erkek balalar. Bende varıdı bir kurtçul köpek, yedi kurdun elinden davar aldı.

— Yedi kurdun elinden?.

— Yedi kurdun elinden davarı sağ aldı.

— Sen gördün.

— Ben çobandım, Veysel diyorlardı onun köpeğiydi, yedi sene götürdüm, davar (la) altı ay dışarda yattım, bir tane (kurda) vermedi.

— Kaç sene yaşar iyi bir köpek?.

— İyi baksan, it, köpek, möpek boğmazsa yaşadığı kadar yaşar. Suyu bol olursa, köpeğin bakımı iyi olursa yirmi sene, on beş sene yaşar.

— Ne verirsin köpeğe?.

— Süt veririz, yal ederiz, un çalarız, tuz katarız.

— Yal?.

— Yal, köpeğe yal ederiz, ekmek veririz. Sonra çoban köpeği iyi olandan sonra ben aç duruyorum ona yediriyorum, davara mukayet olsun diye, kendim aç geziyorum dağda, tek o yanımda olsun.

— Şimdi... Ne zaman gök çimene bırakırsın koyunu kuzuyu, sürüyü, ne zaman alırsın?. Ne zaman koç katarsın?.

— Koçu Cumhuriyet Bayramı'ndan on gün sonra katarız?

— Ne kadar sürer?.

— Beş ay sürer Abrur ( ) beşinde davar kuzular. Göndönümünden sonra yaylaya. çıkar, üç ay yaylada kalır davar, doksan gün, üç aydan sonra davar iner, çoban hak alır, üç ay sonra kuzunun başını alır, seçer çoban. Ondan sonra davarda satılan satılır, satılmayana koç katarız tabii, içeri alırız.

— Hangi ayda?.

— 10. ayın 10'unda içeri alırız davarı.

— Davarın verdiği ilk sütün adı nedir, ne dersiniz ona?.

— Ona mı, ona...

— Kuzuladıktan sonra...

— Kuzuladıktan sonra ilk sütün adına ağız diyerler.

— Ne yaparsınız onu?.

— Ağız öyle peynir şeklinde olur, koyar yamağa ( ) pişirirler, çocuglar yiyerler. Ondan sonra ertesi gün bulama olur.

— Bulama?:

— Evet ondan sonra bulama diyoruz. Onu da çocuklar yer, ondan sonra süte döner.

— (Sıra ile) Ağız,bulama, süt.

— Süt evet, ağız, bulama, süt. Ondan sonra da sütçü kontrata alır, kilosu mesela 2 lira, 150 kuruş, 180 kuruştan alırlar sütü, tüccarlar peynir yapar.

— Sürü bir köyün sürüsü müdür, bir ağanın sürüsü müdür?.

— Köyündür.

— Köyündür?.

— İki bölük çıkar.

— Kaç davar?.

— 2500 davar çıkar bizim köyden.

— 2500 davar?.

— Evet

—Senin de içinde kendi öz malın var mıdır?.

— Vardı 5 - 10 davarım ama alaf (hayvan yemi) kıt idi sattım, Bir on beş can varıdı, otum yokudu sattık.

— Ne kadar eder bir davar?.

— Bir davar 200 lira verir, süt parası evet, 200 lira süt parası alıyoruz, fakat keçi fazla alır, keçi 250 lira alır.

— Süt parası?.

— Süt parası.

— Satıldığı zaman bir koyun ne eder, bir keçi ne kadar eder?

— Satıldığı zaman bir davar 650 eder, iyi davar olursa 7 eder. Keçi de çok iyi ise (.....?) lira.

— Peki, davar hastalanınca birşeyler yaparız dedin, ne yapar iyi çoban?.

— İğne vurur, ilaç, doktor (baytar, veteriner hekim)lerden, tabi eczahanelerden alır, iğne vurur, kuyruğunun altından. Ondan sonra şey eder, burnundan kan alır. Burun damarı vardır, gözünün önünde.

— Neyle alır kanı?.

— Bıçağınan, küçük bıçağı olur, kazır o damarın üstü açılır, o damar kara kan dolu (olur), çok hasta davarların kulakları düşer aşağı, (o damarı) bulur alır.

— Peki kelebek te olur mu?.

— Olur, şimdi kuzuyu davarı güzün kıravı (kırağı?) düşer ya çayırdan sonra, çayır biçiminden sonra çermelikte ( ) otarırsan eğer kuzuda kelebek olur, kelebek, davar da kelebeğe tutulur. Çünkü o ot zehirlidir, kırağı düşüyor ya, davarı kırağı düşenden sonra, harmandan sonra çayırlarda otarma. Çayırda otlamaz davr o dakika kelebeğe tutulur. Kepenek bağlar içerisi, kışın ölür...

— Burnunda kurt olur mu davarın?.

— Olur.

— Onu nasıl anlarsın?.

— Kendi eğer şey ederse, içinden derdi sökülürse, boğazının altı şişer baharın, pıkırdıkça, pıskırığıyla beraber o beyaz ince kurtlar gelir düşer.

— Ayağı falan kırılırsa (davarın) ne yaparsın?.

— Bağlarız.

— Ne ile?.

— Tahta ile.

— İlaç vurulur mu?.

— Hayır, onu yumurta yakısıynan, çavdar unuynan..... dört tane böyle iki parmak eninde tahta yaparız, başlarını bıçak ile keseriz, muhkem ip ile o kemikleri birbirine bağlarız. Yumurta yakısı yaparız, yumurtanın beyazı ile sarısını (?) katarız. Bir beyaz bezin üstüne sereriz, o bezi, kırılan yerin üzerine koyarız. Kırılan yeri içeri kırılmışsa dışarı, dışarı kırılmışsa içeri eder bağlarız, tahtaların arasına (alırız) 4 tahta (ile yaparız bunu) 2 iç (te kullanırız) 2 dışta (kullanırız).

7

Muhan Bali, "*Atatürk Üniversitesinde Kıbrıs Türk Kültürü ile İlgili Olarak Yapılan Çalışmalar*", Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Sonbahar 1996, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 399-405.

KIBRIS ARAŞTIRMALARI DERGİSİ 2(4)1996 399-406

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ'NDE KIBRIS TÜRK KÜLTÜRÜ İLE İLGİLİ OLARAK YAPILAN ÇALIŞMALAR

Prof. Dr. Muhan BALİ*

ÖZET

Gerek kuruluş kanunu olan 6990 sayılı kanun, gerekse daha sonraları dahil olduğu Üniversiteler Kanunu ile kendisine verilen eğitim-öğretim, araştırma ve yayın hizmetlerini, ara vermeksizin 1958'den bu güne getiren Atatürk Üniversitesi; araştırma alanı olarak sadece bölge, ülke hudutlarını almamış, bu alanı mümkün olduğu kadar geniş tutarak Türklük alemine de taşımıştır. Bu alanlardan biri de Kıbrıs'tır. Daha 1970'li yıllarda bir yandan Kıbrıslı öğrencilere en yüksek düzeyde eğitim-öğretim vererek, diğer yandan da konuyla ilgili değerli araştırmalar yaparak kamuoyunun karşısına çıkmıştır. 1971 yılında Atatürk Üniversitesi yayınları arasında 131 sayı ile yer alan "*Kıbrıs Adasında Tabii-Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Bakımından Bir Araştırma*" adlı eseriyle Dr. T. Tarkan bu konuda ilk sırayı almış bulunmaktadır.

Dr. Muhan BALİ'nin "*Ağıtlar*" isimli çalışmasında ise konu bu kez bir başka açıdan ele alınmış ve Kıbrıs ağıtları, genel Türk Dünyası ağıt geleneği içinde kazandığı özel değerle ele alınmış ve adı geçen çalışmanın 68. ve 72. sayfaları arasında incelenmiş bulunmaktadır. Çünkü Kıbrıs Türkleri de diğer Türk grupları gibi zengin halk edebiyatı ürünlerini hâlâ devam ettirmektedirler.

Üniversitemiz eski mensuplarından (ayrılış 1988), Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU'nun *Kıbrıs Türk Masalları* adlı eserinde bir tekerleme, yirmi bir masal ve bir önsöz yer almakta, masal metinlerinin kaynakları hakkında bilgi verilmektedir. Kıbrıslı öğrencilerimizin çalışması esere destek vermiştir.

1971 yılında yapılan bir, 1972'de iki, daha sonra 1973 yılında başka çalışmalarla bu kez öğrencilerimizin Kıbrıs araştırmalarıyla ilgili tezleri ortaya çıkmaktadır. Osman Celil, Ziya Hüseyin, Ertan Mahmut, Hasan Sami bilimsel çalışmanın bütün gereklerini yerine getirerek gerçekten başarılı eserler ortaya koymuşlardır. Bildiride bu çalışmalar anlatılmaktadır.

* Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı BölümüBaşkanı, Erzurum.

Gerek kuruluş kanunu olan 6990 sayılı kanun, gerekse daha sonraları dahil olduğu Üniversiteler Kanunu ile kendisine verilen eğitim-öğretim, araştırma ve yayın hizmetlerini, ara vermeksizin 1958'den bu güne getiren Atatürk Üniversitesi; araştırma alanı olarak sadece bölge, ülke hudutlarını almamış, bu kadroyu mümkün olduğu kadar geniş tutarak Türklük alemine de taşımıştır. Bu alanlardan biri de Kıbrıs'tır. Daha 1970'li yıllarda bir yandan Kıbrıslı öğrencilere en yüksek düzeyde eğitim-öğretim vererek, diğer yandan da konuyla ilgili değerli araştırmalar yaparak kamuoyunun karşısına çıkmıştır. 1971 yılında Atatürk Üniversitesi yayınları arasında 131 sayı ile yer alan "*Kıbrıs Adasında Tabii-Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Bakımından Bir Araştırma*" adlı eseriyle Dr. T. Tarkan bu konuda ilk sırayı almış bulunmaktadır.[1]

Dr. Muhan BALİ'nin "*Ağıtlar*" isimli çalışmasında ise konu bu kez bir başka açıdan ele alınmış ve Kıbrıs ağıtları, genel Türk Dünyası ağıt geleneği içinde kazandığı özel değerle ele alınmış ve adı geçen çalışmanın 68. ve 72. sayfaları arasında incelenmiş bulunmaktadır.[2] Çünkü Kıbrıs Türkleri de diğer Türk grupları gibi zengin halk edebiyatı ürünlerini hâlâ devam ettirmektedirler.

Üniversitemiz eski mensuplarından (ayrılış 1988), Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU'nun *Kıbrıs Türk Masalları* adlı eserinde, bir tekerleme, yirmi bir masal ve bir önsöz yer almakta, masal metinlerinin kaynakları hakkında bilgi verilmektedir. Kıbrıslı öğrencilerimizin çalışması esere destek vermiştir.[3]

1971 yılında yapılan bir, 1972'de iki, daha sonra 1973 yılında başka çalışmalarla bu kez öğrencilerimizin Kıbrıs araştırmalarıyla ilgili tezleri ortaya çıkmaktadır. Osman Celil[4], Ertan Mahmut[5], Hasan Sami[6] ve Ziya Hüseyin[7] bilimsel çalışmanın bütün gereklerini yerine getirerek gerçekten başarılı eserler ortaya koymuşlardır. Bildiride bu çalışmalar anlatılmaktadır.

Kıbrıslı Türkler, 1571'de Ada'nın fethinden sonra, Osmanlı devletinin iskân politikasına göre, Türkiye'nin birçok vilâyetlerinden, her on haneden bir hane olmak üzere çiftçi ve sanatkârlardan, bütün malzeme ve teçhizatları ile Kıbrıs'a mecburi göç ettirilen Türk halkı ile Kıbrıs seferine iştirak etmiş gazilerin ve memur olarak buraya gönderilen Türkler'in torunlarıdır ve Türklük'lerinden hiç bir şey kaybetmemişlerdir.[8]

Atatürk Üniversitesi'nde Kıbrıs Halk Edebiyatı mahsülleri, bu arada ağıtlar üzerinde yapılan araştırmalarda çok dikkate değer ip uçları elde edildiğini görmekteyiz. Çünkü Kıbrıs Türkleri de diğer Türk toplulukları gibi zengin halk edebiyatı ürünlerini hâlâ devam ettirmektedirler. Son yıllarda Kıbrıslı öğretmenlerin ve Türkiye üniversitelerinde öğrenimlerini yapan Kıbrıslı öğrencilerin bilimsel niteliği olan çalışmaları ile bu örnekler geniş okuyucu kitlesine duyurulmaktadır. Oğuz Yorgancıoğlu'nun *Maniler'i*[9], Vehbi Zeki'nin

Kıbrıs Tarihi[10], Osman Celil'in *Kıbrıs Mağusa Halk Edebiyatı Örnekleri*[4], Ertan Mahmut'un *Kıbrıs Ağzı*[5], Hasan Sami'nin *Limasol Ağzı*[6], Ziya Hüseyin'in *Girne Kazası Templos Köyü Masalları*[7], Kemal Ahmet'in *Kıbrıs Türk Folkloru*[11] ve ayrıca Kıbrıs araştırmalarının yorulmaz isimleri Mahmut İslamoğlu'nun, Harid Fedai'nin isim ve eserleri bu vadide akla ilk gelen isimler olmaktadır. Daha geniş, 198 kitaplık bilgi için M. İslamoğlu, *Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı*'na bakılmalıdır.[12]

Kıbrıs ağıtlarının şekil ve muhteva özelliklerine gelince; içinde "*Cemal Mida'nın Destanı*" gibi, çok uzun, 53 haneli büyük bir destanın da bulunduğu öğrencimiz Osman Celil'in değerli çalışması[4] bize Kıbrıs ağıtlarını da yakından tanıma fırsatı vermektedir. "Aşağıdaki türkü hakkında hiç bir bilgi bulunamamıştır." "Türkünün kahramanı hakkında kimsenin bilgisi yoktur" cümleleri ile takdim edilen türkülerin hemen hepsi tıpkı bir Batı Anadolu zeybeğine yakılan, Çukurova'nın İnce Memedi'ne söylenen ağıtlar gibi eşkiya türküleri durumundadır. Hasan Bulli türküsü bunun en güzel örneğidir. Fakat ağıt/türkü metni tam değildir. Ya malzemeyi verenin iyi seçilmemiş olması ya da derleyenin dikkatsizliği sonucu aslında son derece orjinal, fakat yarım bir metin elde edilmiştir:

Geze geze bir mağra buldum on yedi köşeli
İçi martin, üstü kurşun döşeli,
On yedi ay oldu biz bu dağa düşeli.

Olmaz beyler olmaz, dağda polis durmaz
Hasan Bulliler eşkiyadır tutulmaz.

Başka örneklerde gördüğümüz gibi Kıbrıs ağıtlarından bir kısmının Anadolu ağıtlarında olduğu gibi hikâyesi vardır ve bu hikâye ağıt metni ile uyum göstermektedir.

Ağıtların dış yapı, şekil özellikleri için de şunları söylemek mümkündür: Kıbrıs ağıtları da 7, 8 ve 11 heceli mısralardan meydana gelmektedir. Bu mısralar bazen 3'er 3'er kendi aralarında kafiyeli, kendi içinde kafiyeli 2 bağlantı mısra ile, bazen mani tarzında, birinci, ikinci ve dördüncü mısra kafiyeli, üçüncü mısra serbest bazen koşma tarzında bir dörtlüğün ilk üç mısrası kendi arasında kafiyeli, dördüncü mısra takip eden hanelerin dördüncü mısrası ile kafiyelidir. Ağıtlar iki ile on heceden meydana gelmiştir.[13]

Osman Celil eseri ile daha 1971 yılında çok hayırlı bir işe önderlik etmiş bulunmaktadır. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Araştırma Merkezi'ne 1971/13 sıra numarası ile kayıtlı bu tezinde; masallar, muhtelif türküler, maniler, atasözleri, bilmeceler, tekerlemeler, ninniler, beddualar, batıl

inançlar sıra ile yer almaktadır.

Hasan Sami'nin 1972/14 numarada kayıtlı tezinde ise; ses bilgisi, biçim bilgisi, isim, sıfat, zamir, ek fiil, zarflar, gerumdiumlar, partisipler, edatlar konuları işlendikten sonra derlenen metinlere geçilmektedir. Metinler 58-111. sayfalar arasında bulunmakta, eser sözlük ve bibliyografya ile bitmektedir. 8 masal, 23 mani, 2 şiir demeti sunmaktadır.[6]

Masal ve mani ağırlıklı Ertan Mahmut'un *Kıbrıs Baf Ağzı* üçüncü sırada bulunmakta ve 1972/19 sıra numarasını taşımaktadır. Metinler 46-90 arasında yer almaktadır.[5]

İhtiva ettiği bir masalın Erzurum varyatını da tesbit etmiş olduğumuz Ziya Hüseyin'in *Girne Kazası Templos Köyü Masalları*[7], 1973/13 künye numarasında kayıtlı bulunmaktadır. Tezin tam ismi, *Girne Kazası Templos Köyü Masalları Üzerine Bir Çalışma*'dır ve değerli bilim adamı, Prof. Dr. Umay Günay'ın doktor imzası ile "kabul edilmiştir" ibaresini taşımaktadır.

Bu çalışma içerisinde yer alan ve bir varyantı Erzurum'da tesbit edilmiş bulunan *Yılan Doğuran Padişah Karısı* masalı, metinler içerisinde çok özel bir yere kavuşmuş bulunmaktadır.

Önce derlenmiş metinler içinde 19. sırada yer alan bu parçanın metnini verip daha sonra Erzurum varyatı ile mukayesesine geçebiliriz. Çünkü bu masal bize göre Erzurum'dan yola çıkarak Kıbrıs'a gelmiş olmalı.

Yılan Doğuran Padişah Karısı

Vaktin birinde bir padişah varmış. Hiç karısı çocuk etmemiş. Günün birinde hamile olmuş ve karnı gün be gün büyümekte. Kadının vakti gelmiş doğuracak. Bir iki ebe çağırırlar, giderler kadını doğurtsunlar. Birinci ebe orada tor top kalır. Başka ebe, başka ebe, hiç biri doğurtamaz. Kadının birinin bir üvey kızı varmış. Kadın kızına:

"Ben de yollayım bunu ölsün gitsin kurtulayım."

Padişah başka ebe ararmış. Kadın gider padişahın adamlarına der ki:

"Benim üvey kızım vardır bilir gitsin doğurtsun."

Kıza söylemişler, kız ağlar dövünür nereye gitsin, nereye gitsin, gitmiş mezarlığa:

"Ah anacığım beni öksüz bıraktın, başıma göresin neler geldi. Senden başka hiç birşeyim kalmadı sana sormaya geldim."

"Kızım söyleyeceksin bir okka süt bir kabın içine koyacaklar ve ondan sonra götüreceksin kadının altına koyacaksın. Kadının karnındaki, sütü içmek için çıkacak ve doğmuş olacak."

Kız gitmiş eve demiş ki:

"Ben doğurturum ama on okka süt isterim, bir kazanda ısıtıp koyacağız kadının altına, doğacak çocuk."

Kaynatmışlar sütü. Kadının altına koyarkenden çıkmış bir kara yılan. Bir altın kafes yaptırıp içine koyar padişah. Kız eve gidince üvey annesi görünce:

"Vaaay ölmedin sen de geldin?"

"Yok ben ölmedim."

Diğer taraftan kafesin içindeki ejderha bağırırmış:

"Baba ben okuma isterim, hoca isterim beni okutsun."

Kim okutacak? Ebesi okutacak ejderhayı. Günün birinde:

"Baba."

"Ne var oğlum?"

"Ben karı isterim."

Giderler en iyi yerden kız alırlar getirirler, kızı öldürür. Ertesi gün başka kız, ertesi gün başka kız, artık kimse kız vermez. Kimi alsın, hocasını alsın. Olur bu, olur. Kızcağıza haber vermişler. Kim ağlar kim dövünür kız. Kız demiş:

"Üç gün düşüneyim."

Gider her gün anasının üstünde ağlar:

"Anacığım sen beni öksüz bıraktın bir çare bul derdime."

Bir iki gün kız anasının mezarında ağlamış. Bir gün annesi ses vermiş:

"A kızım kırk tane gömlek diktireceksin kırk tane de gömlek sen giyeceksin. Kırk gömleği yan tarafına koyacaksın. Gece sizi gerdek koyacaklar. Düğünler, ahkâmlar, yemeler, içmeler, ejderha için yapılacak. Sana dediğinde soyun, sen soyun da ben sonra soyunayım diyeceksin. O bir gömlek çıkartacak, sen bir gömlek giydireceksin. Yine sana diyecek soyun yatalım. Sen soyun da ben sonra deyip o çıkartınca sen tekrar

giydireceksin. Kırkını da çıkarınca en sonunda giydirdiğin zaman beni eden alacak."

Düğünler kurulur, kızı gelin ederler. Kız bohçalarını götürdü koydu yanına. Ejderhayı da kafesten çıkarıp kızın yan tarafına oturttular. Ejderha demiş:

"Haydi hanım soyun bakalım."

"Sen soyunmayınca kızlar soyunmaz ya adet."

"Eh haydi ben soyunayım önde"

Ejderha soyunmuş, kız giydirmiş bir gömlek. Kız da kendi sırtından çıkarmış bir gömlek.

"Haydi bakalım hanım soyun yatalım."

"Soyun sen de ben de soyunayım."

Yine ejderha çıkarmış. Kız başka gömlek takar. Velhasıl kırk tane gömlek soyundu. En sonunda takmış gömleği. O zaman ejderha silkelenip adam olmuş. Murat aldılar, murat verdiler, ben de bıraktım da geldim.

Yılan Doğuran Padişah Karısı masalı ve masalcısı, ki biz bundan sonra ona süje diyeceğiz, hakkındaki teknik bilgilerimiz özet olarak şunlardan ibarettir:

Masal 1973 yılında derlenmiştir. Süjemiz Ayşe Mustafadır. Yalya (Kıbrıs), 1903 doğumludur. Masalın derlendiği tarihte, yani 1973 tarihinde 70 yaşındadır. Bu gün yaşasaydı (ki inşallah yaşıyordur), 93 yaşında olacaktı. Templos/Zeytinlik'ten derlenmiştir. Süjemiz Kuran, Mevlid okur, iki hatim bitirmiştir de, ne yazık ki, yeni yazıyı bilmemektedir. 50 yıldan beri, yani 1923'ten beri, 20 yaşından bu yana masal anlatmaktadır. 60'a yakın masal bilmektedir. Üzülerek belirtmek istiyorum ki Ziya Gökalp'ın özel ifadesiyle "ocaktan yetişmiş bir masalcı" olan Ayşe Mustafa'dan biz sadece ve sadece 12 masal, bildiklerinin ancak 1/5'ini derleyebilmiş durumdayız!

Elimizdeki bu çok orjinal masalımızın Erzurum varyantı ve süjemiz hakkındaki bilgilerimiz de şematik olarak şunlardır:

Bu coğrafyada, muhteva değişmemiş, aksine daha da zenginleşmiştir, çünkü belki de masalımız Erzurum orijinlidir, çünkü karşılaştırmalı folklor kuramcılarına göre "Erzurumlu yüzlerce sözlü çeşitlemeyle kurulmuş bir masal, bir yerde ve zamanda bilinçli bir buluştan kaynaklanmış olmalıdır. Sonraki aşamada, bir masalın gittikçe genişleyen yaylar çizerek, oluşum noktasından çıkıp değişik yorumlar yapmış olması (bir yerde bu faktörlere çok gelişmiş yörelerden daha az gelişmiş yöreye doğru/geçişin olduğunu

da eklemektedirler) gerektir." Masalcımız, Kıbrıslı süjemize göre daha gençtir. 55 yaşında, okuma-yazma bilmemektedir. Süjemiz bu masalı vaktiyle yaşlı bir kadından, bir yabancıdan, dinlemiştir, 1967'de derlenmiştir, o tarihte 55 yaşında olduğuna göre 1912 doğumludur. Kaç masal anlatıyor, onu bilmiyoruz ancak ondan, 21 masal derlenmiştir.

Atatürk Üniversitesi'nde, Kıbrıs'a ilişkin araştırmalar devam etmektedir ve devam ettirilecektir. Bu çalışmaların, Kıbrıs Türk kültürüne katkı yaptığına ve yapacağına inanıyorum.

NOTLAR VE KAYNAKLAR:

1. TARKAN, T.. *Kıbrıs Adasında Tabii-Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Bakımından Bir Araştırma,* Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları (131), 1971.
2. Bildiri sahibinin bu kitabı Kültür Bakanlığı'nda yayımlanma sırasını beklemektedir.
3. SAKAOĞLU, Saim. *Kıbrıs Türk Masalları,* Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
4. CELİL, Osman. *Kıbrıs Mağusa Halk Edebiyatı Örnekleri* (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Araştırma Merkezi'nde 1971/13 sıra numarası ile kayıtlı tez), Erzurum, 1971.
5. MAHMUT, Ertan. *Kıbrıs Ağzı* (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Araştırma Merkezi'nde 1972/19 sıra numarası ile kayıtlı tez), Erzurum, 1972.
6. SAMİ, Hasan. *Limasol Ağzı* (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Araştırma Merkezi'nde 1972/14 sıra numarası ile kayıtlı tez), Erzurum, 1972.
7. HÜSEYİN, Ziya. *Girne Kazası Templos Köyü Masalları* (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Araştırma Merkezi'nde 1973/13 sıra numarası ile kayıtlı tez), Erzurum, 1973.
8. *Türk Dünyası El Kitabı,* Ankara, 1976, s.1064.
9. YORGANCIOĞLU, Oğuz. *Maniler*, Mağusa, 1969.
10. SERTER, Vehbi Zeki. *Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa, 1972.
11. AHMET, Kemal. *Kıbrıs Türk Folkloru*, İstanbul, 1973.
12. İSLAMOĞLU, Mahmut. *Kıbrıs Türk Kültürü ve Sanatı*, 1995 s.196-217.
13. Daha geniş bilgi, bildiri sahibinin Kültür Bakanlığı'nda yayımlanma sırasını bekleyen *Ağıtlar* adlı eserinde bulunmaktadır.

1

Muhan Bali, "*Latif Şah Hikâyesinin İki Varyantı ve Bilinmeyen Bir Halk Hikâyecisi*", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri II. Cilt Halk Edebiyatı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1976, s. 21-31.

LATİF ŞAH HİKÂYESİNİN İKİ VARYANTI VE BİLİNMEYEN BİR HALK HİKÂYECİSİ

Dr. Muhan Bali

(Türkiye)

I- Latif Şah Hikâyesi Hakkındaki Bilgilerimiz:

Türk halk hikâyelerinin kaynağı üzerinde araştırma yapanlar ve dinleyici çevreleri hikâyenin teşekkülünde olmuş vak'aların birinci plânda yer aldığını söylemektedirler[1]. Biz de Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi'nde hikâyenin tarihi temelini araştırırken, İran hükümdarı Şah Abbas'ın 1603 yılındaki Van seferinin adı geçen hikâyede büyük bir epizot halinde yer aldığını görmüştük[2]. Bununla beraber hikâyenin oluşumunda "musannif" dediğimiz sanatçının yaratıcı muhayyilesini de mutlaka hesaba katmak gerekir. Çünkü bazen bu yaratıcı muhayyile hareket noktası olarak aldığı olayla hiç ilgisi olmayan yerlere uzanmaktadır.

Doğu Anadolu'nun yetiştirdiği büyük ozan, güçlü hikâyeci Âşık Şenlik'in üç büyük hikâyesinden biri olan Latif Şah hikâyesinde de böyle bir olmuş vak'a eserin hareket noktasını teşkil etmektedir.

Bugün 90 yaşında olan ve Şenliğin meclislerinde bulunan Urta'lı Mehdi Beyaz bu konuda şunları anlatmaktadır: "Rahmetli Şenlik Baba bizim Urta Köyünün düğünlerine çok gelirdi. Yine bir düğünde fasıl arasında bu mevzuu üç beş ehl-i dile anlatırken kulak misafiri olmuştum. Bir kış günü Suhara'lılar ağalardan birisinin odasında oturmuş Şenliği dinliyorlarmış. Köpeklerin sesine dışarı çıkan birisi, yanında 10–12 yaşlarında ayakları çıplak, elbiseleri yırtık bir çocukla; ihtiyar, düşkün bir adamı içeriye getirmiş. İkisi de soğuktan titriyorlarmış.

Ev sahibi bunlara çay ekmek verdikten sonra, adlarını, nereli olduklarını sormuş. Bunlar Akbabalı amca yeğenlermiş. Çocuğun babası sakat olduğu için, amcası ile nafaka toplamağa çıkmışlar. İhtiyarın adı Mevlüt, çocuğunki de Latifmiş. Çocuk amcasına "Lele" diye hitab ediyormuş.

1 Bkz. Pertev Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ankara 1946, s. 32–33.
2 Muhan Bali, Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi, Ankara 1973, s. 32.

Köylüler bunların durumuna çok acımışlar ve Şenlik'e bunların bu haline bir türkü söylemesini rica etmişler. Âşık ta burada irticalen çok duygulu bir türkü söylemiş. Daha sonra da bu türküyü çeşitli eklemelerle bezederek 1,5 senede Latif Şah hikâyesini tasnif etmiştir[3].

Hikâyenin en kaba hatlarla özeti şöyledir: Yemen Padişahının oğlu Latif Şah, Hint Padişahının kızı Mihriban Sultana aşık olmuş. Fes Padişahıda bu kızı istemektedir. Latif Şah uzun maceralardan sonra Fes Padişahının elinden önce Hindistan'ı kurtarır; sonra Fes Padişahının bacısı Esmer Sultanı, daha sonra da Mihriban Sultanı alır ve memleketine döner.

Doğu Anadolu'da hâlâ devam eden halk hikâyesi ve halk hikâyeciliği geleneği içinde Latif Şah hikâyesinin çok önemli bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Hemen her âşık meclisinde ya hikâye anlatılır, ya da hikâyeden bir şiir okunur. Bugün bu hikâyeyi en iyi şekilde, ustasının ağzından çıktığı tarzda, anlattığı sanılan İslâm Erdener'dir. Âşık İslâm'ın ustası ise Şenliğin oğlu Âşık Kasım'dır. Böylece Âşık İslâm Erdener, Latif Şah Hikâyesini anlatan üçüncü şahıs olmaktadır.

Latif Şah Hikâyesi, bilimsel metotlara uygun olarak ve bütünüyle ilk defa 1970 yılında eski öğrencilerimizden Erdal Özmen tarafından tesbit edilerek yazıya geçirilmiş ve bir öğrenci bitirme tezi olarak incelenmiştir.

Bu hikâye üzerinde ikinci çalışmayı, Dr. Ensar Aslan yapmış, Âşık Şenliğin bütün eserleri ile birlikte Latif Şah'ı da "Çıldırlı Âşık Şenlik, Ankara, 1975" isimli kitabında varyantları ile beraber incelenmiştir. Adı geçen kitapta Ensar Aslan, "bu üç hikâye (Latif Şah, Salman Bey, Sevdakâr) bugün Doğu Anadolu'da sevilerek anlatılmakta ve tutulmaktadır. Her aşığın bilmesine rağmen bu hikâyelerin değişik varyantına rastlayamadık."[4] demekte "Azerbaycan Destanları" adlı yabancı kaynaktan aldığı Latif Şah hikâyesinin Azerbaycan varyantı ile kendi derlediği Latif Şah hikâyesi arasındaki değişikliklerini"[5] belirtmektedir.

Buna göre:

"1– Hikâyenin geçtiği yer ve zaman: Latif Şah hikâyesinin elimizde bulunan bütün varyantlarında hikâye kahramanının memleketi Yemen şehri olarak gösterilir.

2– Yine bütün bu varyantlarda kahramanın ailesi zengin bir padişahtır ve adı Gamsız Şah'tır. Annesi ve diğer yakınlarının kimliği de aynıdır.

3– Kahramanın olağanüstü doğumu: Bu durum bütün varyantlarda Derviş'in kahramanın babasına bir elma vermesiyle olur. Ayrıca padişaha, çocuğu olması için bir imarethane yaptırıp ağzı dualı birisinin duasını alması [bizim-Kars-varyantta padişahın karısı] öğretir. Azerbaycan varyantında da Gamsız Şah'ın başveziri Goca Lele, padişaha bu işi öğütler.

3 Ensar Aslan, Çıldırlı Aşık Şenlik, Ankara 1975, s. 56.
4, 5, 6 a.e., s. 67, 68–69.

4– Kahraman çocukluk devresinde zengin ve tek evlat olmanın bütün nimetlerinden faydalanır. Okutulur, yetiştirilir. Fakat çocuk bu devrede, ileride içeceği badenin tesirini büyültmek için aşırı derecede beceriksiz, yaramaz ve hayırsız gösterilir. Varyantların hepsinde bu durum görülür.

5– Âşık olma: Azeri varyantında kahramana Derviş tarafından uykuda aşk badesi verilir. Bizim-Kars-varyantlarda ise kahraman sevgilisini bizzat görerek âşık olur, bayılır. Uyandığı zaman hem sevgilisine aşık olmuş olur, hem de şiir söyleme kabiliyeti kazanır.

6– Sevgilisini araması: Bütün varyantlarda kahramanın sevgilisini araması aynıdır. Başka memlekette olan sevgilisini bulmak için yardımcısı ile birlikte yola çıkarlar ve günün birinde sevgilisinin memleketine varırlar.

7– Hikâyelerde kahraman çeşitli vesileler yaratarak sevgilisini ister. Elimizdeki varyantların hepsinde kızın babasının başı, belli bir olayla dardadır. Kahraman buna yardım ederek ülkesini ve tahtını kurtarır, karşılık olarakta padişahın kızı kendisine verilir.

8– Çeşitli engeller: Bu arada kahramanın karşısına çeşitli engeller çıkar. Bu engeller bütün varyantlarda aynıdır.

9– Düğün - Sonuç: Hikâyelerin hepsinde, neticede kahramanlar sevdiklerine kavuşur, mesut olurlar. Bizim varyantlarımızın sonu bir dua ile biter. Fakat Azeri varyantında bu kısım değişiktir. Azeri aşıklarının geleneğe uyarak söyledikleri uzunca bir manzume vardır. Şeki /sicilleme türünde olan bu şiire "duvağğapma" derler. Konusu düğün, gelin ve mutlulukla ilgilidir.

10– Sözlü varyantta bulunan 167 kıta şiire karşılık Azeri varyantında 106 kıta şiir vardır."[6]

II- Âşık Namaz Sazcı (= Niyazi):

Bugün Latif Şah Hikâyesinin elimizde iki yeni varyantı daha vardır. Bunlardan biri Aşkale'den Âşık Nebi Coşkun'dan alınmıştır, diğeri de Lebis Köylü Âşık Niyazi (= Namaz Sazcı) den derlenmiş Tiflis varyantıdır.

Âşık Nebi Coşkun'u ve onun anlattığı Aşkale rivayetini bir başka yazıda ele alacağımız için tebliğimizde Namaz Sazcı ve Latif Şah Hikâyesinin Tiflis varyantı üzerinde duracağız.

Türk ilim alemine 1951 de Anadolu İlleri Ağızlarında Derlemeler'de Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu tarafından tanıtılan Âşık Niyazi Kafkasyalı'dır. 1315 (= 1897) yılında Tiflis Vilâyetinin Ahıska kazasının Lebis köyünde doğmuştur. Ana adı Selfiraz (= Serfiraz), baba adı İsa'dır. İbrahim adında bir kardeşi olmuştur. Yeni yazıyı hiç bilmeyen âşık "Eski yazıdan az-buçuk vardı, onu da kaybettim" demekteydi.

Âşık Niyazi, 1925 te babasının amcası Şahkulu'nun torunu Nergis ile evlendi. Ondan 7 çocuğu oldu: 5 erkek (İsrafil, Kibar, Halit, Ziya, İsmail), 2 kız (Lalizer, Şahizer). "Çocuklardan herhangi birinde âşıklık var mı?" diye sorduğumuzda cevap "hayır, biraz İsmail'de var, saz çalar" olmuştu.

Kendisinden önce sülalesinde âşık var mı sorusunu şöyle cevaplandırmıştı: "Benden önce sülalemde âşıklık babamda yok, amcamda vardı: Âşık Ahmet. Esas âşık anamın dedesi Hasta Hasan'dı. Ereyelli Âşık Hüseyin baba dedemin oğludur. Onun oğlu Ömer de âşıktı. Kars'ta vefat etti."

Aşık Niyazi ve akrabaları 1933'te Ahıska'dan kalkarak Ardahan-Kars Iğdır-Ağrı üzerinden 25 günde Bulanığa geldiler ve orada yerleştiler. Onun ölümüne kadar orada kaldılar. Ailesi, Niyazi'nin ölümünden sonra ve kan davası yüzünden Batı Anadolu'ya –Menemen'e– göç etmiştir.

Eski hikâyecilik yollarını çok iyi bilen Âşık Niyazi'nin sanatı üzerinde babasının amcası oğlu ve eşinin babası olan Âşık Ahmed'in büyük tesiri olmuştur: "Ben yetiştiğimde Âşık Ahmet 35–40 yaşlarında idi. 1959 da Bulanıkta vefat etti. Kabri oradadır. Okur-yazarlığı yoktur. Boyu, orta; dolgun. Rengi esmer kırmızı. Kara kaş, kara göz. Tipi, çok yerinde, kuvvetli bir insandı. Gözleri doğumundan çok sonra, delikanlı zamanında kör oldu" demişti.

Fakat, özellikle hikâyede, Âşık Niyazi'nin ustası; Âşık Nuri'nin oğlu Âşık Balakişidir. Yaptığımız uzun bir konuşmada "Bu sanata şöyle başladım" diyerek âşıklığa, hikâyeciliğe nasıl başladığını anlatırken Balakişi üzerinde israrla durmuş, şunları anlatmıştı: "Ben başta, yeniden yetişen bir çocuktum, 13–15 yaşlarında. Canımda tabii bir aşk, bir eser vardı. Bir eser var gibi görüyordum. Nerde olsa, ahbaplar ile her yerde söylerdim. Kendiliğime bir yerde (?) söylerdim. Bir düğün, müğün oldu mu "Bu çocuğun ne güzel sesi var, şahsı var hele bir iki desin", beni alır dedirirlerdi: Hasta Hasan'dan diyerdim, Şenlik Baba'dan diyerdim, bazan Emice'min sözlerinden diyerdim, Kerem'den, Garip'ten bunlardan söylerdim.

Köyde gözümü açıp gördüğüm âşıklar Nuri Baba, Şenniği Baba'yı da, nasıl üraya hatırıma gelir, Şennik Baba'yı da öyle görmüşüm.

Âşık Nuri, orta boy güzel bir insandı. Üstadım Nuri şahsende güzel bir insandı. Nuri Baba vefat etti. Kaldı orada benim üstadım olan Âşık Ahmet ile Âşık Balakişi. Âşık Nuri'nin oğlu, sonradan benim üstadım oldu. Hasta Hasan, ondan sonra çırağı Âşık Nuri'ydi. Bu ikisi kaldı: Amcam Ahmet ile Balakişi.

O zaman ben de yetişkin epey epey bir delikanlı, 15 yaşlarıma geldim. O zaman ben biraz biraz söylediğim zaman köylüler baktılar ki "Yahu bunlar (Balakişi, Ahmet) da ihtiyar. Hasta Hasan öldü gitti, Âşık Nuri gitti, bu bir sözlü sohbetli köy, menşur tanınmış her yanda, e bularda ihtiyar olmuş,

55–60 yaşlarında vardı, bunlar da öldüse, bizim aşığımız, şayirimiz kim olar? Biz uysanırız, bir alışkınız söze, sohbete; düğünde sünnette, kış gecelerinde dinlerik. Vallahi biz bu çocuğu öğrettirek, bu çocuğu ustat Balakişi iyi terbiye etsin." dediler. Bundan sonra genç aşığı alır Balakişiye çırak verirler. Usta-çırak müessesinin nasıl işlediğini göstermek bakımından büyük değer taşıyan kısımları da aynen alıyorum: "Amıcamın gözleri hafız (kör?) olduğundan söhbeti yerinde, sözü yerinde, sesi yerinde, sazı Balakişi'den azıdı. Balakişi'nin sazı daha mutebiridi, sazı iyi vururdu. Balakişi'ye dedi ki köylü "Buna saz tutturak." Yığıldılar birden: "Âşık Namaz, gel oğlum sen âşıksın!" "Yahu ben nerden âşık oldum, gele benim sazım yok, bir şeyim yok" "Yok, sen âşıksın seni götüreceğiz Âşık Balakişi'nin yanına, ha Âşık Nuri'nin oğlu Aşık Balakişi'nin yanına, seni Âşık Balakişi biraz terbiye etsin, idman etsin saz filan öğretsin, yarın bunlar öldüğü sıra bizim âşığımız kim olacak, sonra yazık değil mi senin bu sesine bu şahsına, sen öğrenmiyesen? Bu sanatı bu işi ne için kaybedesen görürsen bak kıymetli âşıkları el üste, baş üste gezdirirler." Ben de kıramadım bunları, bir az da isteğim var, söylüyorum. Siz bilirsiniz olsun dedim. O zaman beni apardılar, üstadımın yanına götürdüler, ben de bir şeyler buna hediye filan aldım, öte beri, gittim evine, 50–60 kişi ile beraber. Bacadan (= pencereden) bağırdılar, kimi kapıdan" Baytım, dedi Balakişi'ye, sana baskın geliyor." dedi: "Vay, canınız sağ olsun, benim cezam suçum nedir?" "Öyledir, işte baskın getiriyoruz, haberin olsun" Köyün ileri gelenleri: Tahir Ağa, Şenlik Efendi, niceleri beraber. Herkes oturdu. Ben durdum ayakta, oturmadığım takdirde, hoşbeş, olduktan sonra, "Ey; dedi, ağalar, cemaat, Şennik Efendi, Tahir Ağa sizin böyle gelişinizden ... Bunda bir hal var" Dedi "Helbetteki var." Dedi "Nasıl" dedi. "Ustam, dedi, sen ihtiyar oldun, köyümüzde âşık kalmadı. Sen de dünyadan gittinse bu köyümüze yazık değil mi? Şimdi bizim bu Âşık Namaz'a saz tutturacaksın. Ama sana ricamız o ki insanoğullarında tamah olur, pahıllık olur, benim ekmeğimi elimden alır, Şennik Bey dedi, kimse kimsenin rızkını alamaz. Bu çocuğa hiç bir hayınlık yapma, elinin geldiği derece sazını ve sözünü idman ettir, beraber dolaş. Ne alırsan gine senin olsun, çocuğa da istersen bir şey verme." "Hay, hay, dedi, başım üzerine, inşallah o hayınlık evel Allahın izni ile bizde olamaz ve yapamayız." İşte o zaman başlayıp ta "Peki, dedi, şimdi baylar ben bu çocuk evet biraz biraz işitmişim söylüyor, diyorlar. Ama yalnız hele mecliste benim özüm sesini şahsen ben duymamışam" "Hay hay, dediler, söylesin dinle." O zaman da ben de epey epey sözler almışım, bir kaç tane hikâyeler almışım, Amcamdan öğrenmişim. Şah Abbas, Kul Hüseyin, Yaralı Mahmut, Tahir Mirza ... Hasan Paşa mıydı, bir Köroğlu kolu. "Aşık Namaz, hadi oğlum söyliyeceksin" dediler? Dedi: "Yok, dur, gel oğlum yanıma."

Evel elini gördüm üstadımın, öptüp öyle durdum. "Şimdi gel yanıma bakayım" dedi. Geldim yanına, diz çöktüm oturdum. Bu elimi aldı eline,

bu parmağını geçirdi bileğimi tuttu; ufaladı ufaladı eyce ufaladı kızıştırdı. Bu barmağını böyle geçirdi, bir bileğimden böyle tuttu. Bileğimi böyle dolandırdı, eyce bileğimi uyuştu; ufaladı ufaladı. Sazını getirdi, beni kucağına aldı, arkamdan bu bileğimi tutu, oradan kendi parmaklarıyla çalmağa başladı. Burdan da benim bileğimden vurdurdu, saza. Dedi: "Biliyor musun oğlum ne vuruyorum iptida sana?" Dedim "Üstadım ben bilmiyorum, üstat sensin, evel Allah, sonra sensin." Dedi "sana divanî öğretiyorum" bir Acem divanîsi ipdida en kolayı odur, bir Acem divanisi öğretti" Sonra "Şimdi, dedi bir de tecnis makamından sana bir idman ettireyim." Onu da öğretti, bu bileğim bileğinde, bu elim de elinde. Telin sesi dokundu canıma, dokundu. Ondan sonra başladı "Bir güzelleme de bir daha tutturayım." Onu da yaptıktan sonra kendi sazını, Tiflisten gelmiş sedefli sazını, verdi. "Hadi oğlum Allah utandırmasın" dedi. Orada ben bir divani söyledim, Şenliği babanın divanisi:

"Sıtkınan seni çağırdım adalet şahı bugün
Şahların şahı sultanı, hanların hanı bugün
Tasnif et dergahına maden-i mücevharı
Mubarek ismine harcim cevahir kânı bugün"

"Sonra 3 hane tecnis, 3 hane güzelleme, 9 hane bitince üstadına rahmet verir hikâyeye başlarsın." dedi. İşte böylece âşık-hikâyeci olan Namaz Sazcının öğrendiği ve bize anlattığı hikâyelerden biri de Latif Şah Hikâyesidir.

III- Âşık Niyazi (Namaz Sazcı) nin Anlattığı Latif Şah Hikâyesinin Kafkasya Varyantı ve Bu Varyantın Özellikleri:

Âşık Niyazi'nin anlattığı –V_2 diye kısaltacağımız– Latif Şah hikâyesi bir takım problemleri de beraberinde getirmektedir. Hikâyenin bu yeni varyantının doğurduğu problemler acaba âşığın kişiliğinden mi gelmektedir, yoksa hikâyenin kendi problemleri midir? Veya hikâyenin anlatıldığı bölgeden, yerden mi gelmektedir? Bu kısımda işte bu soruların cevabını arayacağız.

Âşık Niyazi, hikâyeye başlarken –V_1 diye kısalttığımız– Anadolu varyantının eldeki rivayetlerinde bulunmayan bir yolu izlemektedir ki bu her halde bölgeden ve bölgedeki hikâye anlatımından gelen bir özelliktir: Âşığımız, hikâyeye geleneğe uyarak, önce bir Divanî ile başlamıştır. Sonra "üstadına dilden irehmet" vermiş, daha sonra Hasta Hasan'dan "Döşeme"sini yaparak Latif Şah hikâyesine girmiştir.

Biz hikâyeyi belli durumları içine alan 10 epizotta inceliyeceğiz.

V_1 rivayetleri çocuğu olmayan bir babanın sıkıntıları ile başlarken, V_2 Latif Şah'ın okul hayatı ile başlamaktadır. Bundan sonraki kısımlar I.

Epizotta V_1 de de V_2 de de ortaktır. Bu ortaklık –V_2 ye has olan Mihriban Sultanın rüya görmesini Taye'sinin tavsiye etmesi hariç– Latif Şah'la Muhriban Sultanın karşılaşmasına kadar devam eder.

11. Epizotta Mihriban Sultanla Latif Şah karşılaşırlar. V_1'in Anadolu' lu anlatıcıları Mihriban Sultanı "Dü çeşmi afet" diye başlayan bir tavsifle Züleyha'ya benzetirler. Âşık Şenliğin diğer kadın kahramanları –Gevher Hanım ve Dürretel de ayni sözlerle tavsif edilir. Halbuki V_2 de Mihriban Sultan'ın vasıfları başkadır. Hikâyecimiz "91 likabın içindeydi" dediği Mihriban Sultanı şöyle tavsif etmektedir

Saç dediğin dal gerdanda sariye semen gibi(?)
Gaş dediğin çekilmiştir gıl ile gaytan gibi
Göz dediğin yanardı Şah katı şahan gibi(?)
Burun dediğin kurulmuştu yakut-ı Yemen gibi
Yüz dediğin açılmıştı bir mah-ı taban gibi
Diş dediğin düzülmüştü incile mercan gibi
Buhuh dediğin kokardı müşk ile anber gibi
Meme dediğin yatardı felfuru fincan gibi
Göbek dediğin açılmıştı bir ulu meydan gibi
Ondan aşağısı Şah goruğudur Beyefendi
Kimsenin haddi yok ki gıltıh-ı Şaha uğraya!

V_1 ile V_2 arasında bundan sonraki belli başlı farkları şöyle göstermek mümkündür: III. Epizotta Hindistan'a gitmek üzere olan Latif Şahın ailesiyle konuşması V_2 de daha uzun ve ayrıntılı olarak yer almaktadır. Hindistan'a gelen Latif Şah V_1 de Hindistan Şahından, V_2 de ise Belediye Başkanından ticaret için izin alır. Mihriban Sultan ile Latif Şah V_1 de değişik heceli 19 mısrada anlatılan tarzda birbirlerine sarılırlar. V_2 de ise bu şu şekilde olur:

O yandan kız seğirtti
Bu yandan oğlan
Aj deve gangala
Hasta bardağa
Sarılan kimi sarıştılar
Tokuştular birbirine
Çalgamış gafesi kimi
Sarıştılar birbirine
Ardahan gayışı
Şöreyel lavaşı
Posof zineli gibi
Aralarında bir topal pire kalmıştı
O da imdat diye bağırdı."

V_1 de Latif Şah Mihriban Sultanın kırk cariyesinin adını sayar. V_2 de ise Latif Şah, Mihriban Sultan "Latif Şah beni eğlendirdi, birer buse verin sizi de eğlendirsin" dedikten ve kızların kırkını da öptükten sonra şiir söyler.

IV. Epizotta anlatılan ve ayrılığı doğuran faktör ise V_2 de V_1 den tamamen farklıdır ve klasik hikâye anlatımına daha uygundur:

V_1 de "28 yaşında olan Fes Padişahı, Mihriban Sultan'ın adını duyarak ona aşık olmuştur. Onu alıp getirmeğe Esfendiyar Pehlivanı gönderir." V_2 de ise bu macera şöyle anlatılmaktadır: "Latif Şah ile Mihriban Sultan bir gün bahçede otururken Delibaş Hüseyin adında bir fotoğrafçı bunların resimlerini alır. Latif Şah'ı resimden ayırarak Mihriban Sultan'ın resmini Fes Padişahına götürür. Resmi gören Padişah da Mihriban Sultan'a âşık olur."

V. Epizotta Esfendiyar Pehlivanın ordusu Mihriban Sultanı almak için Hindistan'ı kuşatır. Kızı isterler. V_1 de "Hindistan Şahı, Esfendiyarı kim öldürürse onun dünyalığını vereceğim" der. V_2 de ise Latif Şah, Mihriban Sultan'ın aşkı uğruna bunu yapar: İki savaşçı karşılaşırlar. V_1 de Esfendiyar, Latif Şahı küçümser. Fakat annesi "seni bir cahil çocuk öldürecek" demiştir. Onu hatırlar ve korkar. V_2 de ise Esfendiyar görür görmez Latif Şahtan çekinir. Hediyeler göndererek savaştan vazgeçirmek ister.

İki varyantta da karşılıklı şiirler söyliyerek kendilerini tanıtan iki savaşçı vuruşurlar. Latif Şah, Esfendiyar'ı öldürür, sonra onun ordusuna saldırarak bozguna uğratır. Fes ordusu gemilerine binerek geri çekilir.

VI. Epizotta anlatılan macera da V_1 de daha kısa V_2 de ise oldukça geniştir. Fes ordularından kurtulan Hint padişahı Latif Şah'a dileğini sorar, o da Mihriban Sultan'ı ister. Şah razı olur.

Halbuki V_2 de Latif Şahın dileği Hint Padişahını fena halde öfkelendirir. Cellatlarını çağırarak onu öldürtmek ister. Lalânın araya girmesi ve Latif Şah'ın gerçek kimliğinin öğrenilmesi ile şahın öfkesi geçer ve Latif Şahın Mihriban Sultan ile evlenmesine razı olur.

VII. Epizotta düğün hazırlığı ve arkasından ikinci ayrılık faslı anlatılmaktadır. Bu hazırlık içinde bir gün sahilde bir kayık bulan Latif Şah V_1 de kayığın batması sonucu, V_2 de ise çok açılması sonucu "deryada kalır" Yanındaki kuşu ile Mihriban Sultan'a haber gönderir. Bu haberi alınca Mihriban Sultan'ın bayılması V_2 ye has bir durumdur.

Fes donanması geri dönerken Latif Şah'ı deryada bulur, onu alıp Fes Padişahına esir olarak götürürler. V_2 de Fes donanması Hindistan için 2. bir sefere çıkar. Gelirken deryada Latif Şah'ı bulurlar, Fes padişahına esir olarak götürürler.

VIII. Epizotta Latif Şah'ın Fes elindeki macerası anlatılmaktadır. Düşmanını astırmak isteyen Fes Padişahını, kız kardeşi Esmer Sultan Latif Şah'la evlenmek şartı ile ikna eder. Latif Şah'ı ölümden kurtarır. V_2 de ise Esmer Sultan, Latif Şaha bir görüşte –Yarım Badeli– aşık olur. "Kölen olmaya razıyım" diyerek onu kurtarır. Fes elinden kaçarlar ve tekrar Hindistan'a gelirler. V_2 ye göre Latif Şah, Esmer Sultanı erkek kılığına sokmuş, adını da Mustafa Bey koymuştur.

IX. Epizot iki sevgili arasında kalan Latif Şahın Hindistandaki yeni maceralarını anlatır. V_1 de Lala, Latif Şah için bir hayrathane yaptırmıştır, Hindistan'a dönen Latif Şah ile Esmer Sultan orada kalırlar. V_2 de ise Lalanın bir kahvesi vardır, fakat Latif Şah için yasta olduğundan orada saz çalmak yasaktır. Latif Şah tebdil giyerek Mihriban Sultan'ın bağına gider. Mihriban Sultan kârgâh işlemektedir. Terini silerken aynada Latif Şahı görür. Mihriban Sultanın yanında kalan Latif Şah, Esmer Sultanı unutur. Esmer Sultan gerçek kimliğini belirterek bir şiir yazar ve Lala ile Latif Şaha gönderir. Bütün bunlar V_2 ye has unsurlardır.

X. Epizot iki varyantta da aynıdır. Mihriban Sultan "Bir terlana iki şikar az değil" diye başlayan şiiriyle Esmer Sultanın varlığını kabul eder. Latif Şah iki sevgilisini de alarak Yemen'e döner. Hikâye 147 hane ile 1290 senesinde biter.

İzin verirseniz son olarak Latif Şah hikâyesinin V_1 ve V_2 varyantlarındaki şiirler meselesine değinmek istiyorum.

Hikâyenin Anadolu rivayetleri Koca Lele'nin Gemsiz Şah karşısında söylediği şu dörtlükle biter.

Men Leleyem derdim çokdu sinede
Hikâye bendoldu yüzkıryedi hanede
Tarih min ikiyüz doksan senede
Çıldırlı Şenlik'in yadigârıdı.

Bu dörtlük içindeki bilgiye bakılırsa Anadolu rivayetlerinde 147 hane şiir olmalıdır. Halbuki bizim tesbitimize göre İslâm Erdener rivayetinde 20 farkla 167 hane şiir vardır. Buna karşılık V_2 de 167 şiirin 40 hanesi yoktur, yani 127 hanesi vardır; ayrıca V_1 de bulunmayan 6 haneyi de ilâve edersek 133 rakamını elde ederiz ki 147'ye varmak için 14 hanelik bir fark kalır. Bununla şunu demek istiyorum, eğer hikâyenin aslı 147 hanelik şiire sahip idiyse V_1 de 20 şiir fazladır, V_2 de 14 şiir noksandır. Âşık İslâm aynı hikâyeyi Dr. Ensar Aslan'a anlatırken şiirleri 167'ye tamamlamıştır. Ama bunların ne kadarı hikâyenin orjinal şiirleridir?

Ayrıca şunu da belirtmek gerekiyor, V_2 varyantının ravisi Âşık Niyazi hemen her şiiri "yedekli koşma" haline dönüştürmüştür. Meselâ Latif Şahın 3 haneden ibaret olan ve

"Lelem sana şikayete gelmişem
Böyün ahvalımın yaman günüdü
Feleğin tevdili tağayyır olsun
Devran dönüf ahır zaman günüdü"

mısraları ile başlayan şiirini her hanesinin sonuna bir cinaslı mani ilâve ederek:

Kara bahtım
Okudum kara bahtım
Ya senin kül talahın
Ya benim kara bahtım

şekline sokmuştur.

Özet olarak şunu söylemek istiyorum: Latif Şah hikâyesinin problemlerini çözmek için her halde hem V_1 varyantının bütün rivayetlerini tesbit edip karşılaştırmak, hem ayni yolu Âşık Şenliğin diğer hikâyelerine uygulamak; hem de V_2 diye adlandırdığımız Aşık Niyazi rivayetini onun anlattığı Salman Bey ve Yaralı Mahmut hikâyeleri ile mukayese etmek gerekecektir.

Bütün bunlardan sonra; aşağı-yukarı günümüzden 100 sene kadar önce tasnif edilen ve 60 sene kadar önce musannifi ölen bir halk hikâyesinin aslına en uygun şeklini bulmak, mümkün olacaktır.

2

Muhan Bali, "*Halk Şiiri Araştırmalarına Teorik Bir Yaklaşım Denemesi*", IV. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı ve Yunus Emre Semineri Bildirileri (11-13 Mayıs 1989), Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir, 1991, s. 47-57.

HALK ŞİİRİ ARAŞTIRMALARINA TEORİK BİR YAKLAŞIM DENEMESİ

Prof. Dr. Muhan BALİ

Sosyal bilimlerle uğraşanların gayet açık olarak bildikleri bir husus vardır ki o da bilimlerin bu ikinci dalında bir hipotez kurmak, bir tez ortaya atmak, bu tezi savunmak ya da antitezini bulmak son derece geç ve güç olmakta, uzun zamanlara ihtiyaç göstermektedir.

Hipotezi kurarken yapılan gözlemler ve edinilen izlenimlere dayanarak olaylar arasında, akıl yürütme yoluyla ilişkiler kurulur ve geçici çözüm yolları önerilir.

Araştırma alanımız sosyal bilimler ve özellikle de edebiyat ise gözlem ve izlenimler zaman zaman öznellik diyeceğimiz sübjektifliğin, bir başka deyişle zevk yoluyla yansızlığın tuzağına ve ağına düşme tehli- kesinin çekim bölgesine girmektedir.

Oysa değerli bilgin arkadaşım Prof. Dr. Halil Seyidoğlu'nun dediği gibi "Hipotez, araştırılan sorunla ilgili olarak öne sürülen, doğruluk ve yanlışlığı henüz test edilmemiş, dikkat buyurula-Henüz test edilmemiş fakat doğruluğuna önceden güven duyulan bir çözümlemedir. Bu çözümleme, araştırmanın ileriki aşamalarında tekrar olaylara dönülerek test edilecek, eğer gerçekler tarafından doğrulanıyorsa bilimsel bilgi netiliği kazanacak, aksi halde değiştirilecek veya terk edilecektir (1). " İşte bu nedenlerle genelde sosyal bilimlerde, özelde edebiyatta veya daha dar anlamda araştırma konumuzu oluşturan Halk Edebiyatı/ Halk Şiirinde teorik çalışma son derece büyük bir önem kazanmaktadır. Çünkü hipotez araştırmayı sonuca götüren çok önemli bir yol göstericidir. Hipotezsiz bir çalışma dağınık ve düzensiz olup, böyle bir çalışmanın başarıya ulaşma şansı çok düşüktür. Şimdi biz buna bağlı olarak şöyle bir şema çıkarabiliriz:

ANA KONU: TÜRKİYE'DE HALK ŞİİRİ

Araştırılan Yönleri	Tez Cümlesi	Tez Cümlesi: Soru
Türk şiiri içindeki yeri	Şiir ihmal edilmiştir	Halk şiiri tanınmadan Türk şiiri bütün tanınamaz.

Uzun yıllar güncelliğini koruyan bir konuya da değinmekte pratik fayda görmekteyiz: nedir Halk Şiiri, nedir Saz şiiri? Fuat Köprülü'nün bütün özenli dikkatine ve uyarısına rağmen 1940'lardan itibaren bu iki kavramın Halk Edebiyatı genel başlığı altında toplandığını, artık biri kastedilirken diğerini anlamak gerektiğini, birinden bahsedilince de ikisini birden kapsadığını görmekteyiz.

Konuya ilk dikkatleri çekenlerden birinin, Eskişehir Lisesi'nin eski müdürlerinden rahmetli Vasfi Mahir Kocatürk'ün itirazlarına katılmamak ta mümkün değildir:

"Bir zamandan beri edebiyatımızda, manası mühim ve sebepleri belirsiz bir deyim kullanılıp gidiyor: Halk Şiiri veya Halk Edebiyatı. Bu deyimlerle bir çeşit edebi eserler mi kasdedilmekte yoksa folklor mahsulleri mi? Tatbikata bakılırsa her iki anlayışa da kapıldığı görülüyor. Zira "Halk Edebiyatı" adına toplanıp yayımlanan mahsuller arasında şuurlu ve sistemli sanatkar eserleriyle birlikte folklor malzemesi de vardır. Folklor mahsullerine halk edebiyatı denebilir. Bu adın bir çeşit edebiyat eserlerine verilmesi de mümkün. Fakat ilmi anlayışa ve tarife bağlı kalmak şartıyla edebiyatımızda böyle bir tasnif ve tarif yapılmıştır. Fuat Köprülü "Saz Şairleri" demiştir. Halbuki "Halk Edebiyatı" (Halk Edebiyatı Dersleri, Pertev Naili Boratav, 1942), "Halk Edebiyatı Antolojisi" (Saadettin Nüzhet Ergun), "Halk Şiiri Antolojisi" (Pertev Naili Boratav-Halil Vedat Fıratlı, 1943), "Halk Şiiri" (Halk Şiiri Antolojisi, Eflatun Cem Güney, 1947), "Halk Şairleri" (Kırk Halk Şairi, Cenap Ozankan, 1960) adları altında birçok kitaplar yayınlanmış, yayınlanmakta bulunuyor (2).

Belki pratik olarak iddiasında haklı gözüken Vasfi Mahir Kocatürk bile kendisine kaynak gösterdiği Fuat Köprülü'den ayrılarak küçük bir sapma göstermekte, 1940'daki eserinde değil daha eski 1930'larda bu konudaki ilk eserinde "XVI'ıncı asır sonuna kadar Türk Saz Şairleri" diyerek bileşik kelime elde etmiş ve saz şairi gibi kavramları bitişik kelimeye dönüştürmüş olan Fuat Köprülü'den ayrılmakta, bu kavramları hep ayrı yazmaktadır. Muhtevasını daha tanımadığımız bu kavram ayrı mı bitişik mi yazılır?

Türk dili ve Türk edebiyatının çok çeşitli alanlarında eser vermiş olan, kongre ve konferanslar dünyasının, bilimsel çalışma gruplarının ayrılmaz parçası, unutulmaz hırçın ismi rahmetli Hikmet Dizdaroğlu, konumuzun ilk beş on kitabı içinde çok özel bir yer işgal eden ve hala orjinalliğini koruyan küçücük kitabında bu tartışmaya taraf olarak şöyle demektedir: "Halk şiiri terimi, halk içinde yetişmiş kişilerin (Ozanların, aşıkların) ya da adları bilinmeyen halk sanatçılarının ulusal ölçü (Hece ölçüsü) ile ve özel biçimlerle ortaya koydukları manzum ürünleri kapsamına alır. Yani, halk şiiri alanına hem bireysel hem de anonim olanlar da ilk yaratıcısı bilinmeyen halk sanatçılarının eserleridir (3)."

Yaklaşım tarzımız ne olursa olsun; kime, hangisine hak verirsek verelim konu; bir bütün içinde ele alınmadığı, ne eski edebiyat, ne de yeni edebiyat bilim dallarının içine dahil edilmediği için folklor bilim dalının ülkemizde varlığı ve istikbali tanınıp kabul edilene, yani bilimsel olarak bir kadro içine alınana kadar, bundan önce olduğu gibi bundan sonra da, tartışma konusu olmakta sanırım bir süre daha devam edip gidecektir.

Konuyu ilk defa gündeme getiren Fuat Köprülü'den, dolayısıyla Mart - Nisan 1331/1915'ten bu güne kadar hiçbir şeyin değişmediğine en güzel örnek gene onun şu satırları değil midir: "Aşıklar ve onların edebiyatı, eski Türk bedii hayatının- belki en dikkate değer olmasına rağmen- en meçhul ve tetkiki hemen güç bir şubesi sayılabilir (4)."

Her zaman olduğu gibi burada da kendisine has ince dikkatlerine, derin sezgilerine şaşırarak hayran olduğumuz Fuat Köprülü önce bu tarzın, yani aşık tarzının; bir bütün içindeki, Türk Edebiyatı içindeki yerini belirlemekte, tüme varım, tümden gelim metodlarını denemektedir:

"Şimdiye kadar ya sözlü halk edebiyatına, yahut münevver zümre edebiyatına bağlı sayılarak, hususiyet ve istiklali bir türlü anlaşılamayan bu Aşık Edebiyatını layıkıyla anlamak için önce tarihi menşelerine kadar çıkmak, umumiyetle Türk Edebiyatının tarihi gelişmesinde bu tarzın nasıl doğup, ne gibi değişmelere uğradığını sebepleriyle izah etmek, edebi hayatın diğer tezahürleri ile bunun ne dereceye kadar alakadar olduğunu meydana çıkarmak icab eder (5)."

Dehasına karşı saygımızın her geçen gün biraz daha arttığını ifade ve itiraf zorunda kaldığımız Fuat Köprülü'nün bu ikaz ve işaretlerine rağmen; ne yazık ki o gün de bu gün de onun bu çağırısına cevap teşkil edecek doyurucu araştırma ve incelemelerin yapıldığını söylemek, tam anlamıyla ve bilimsel ifadesiyle "Halk şiirini-Saz şiirini tanıdık, tanıyoruz" demek ne yazık ki bize göre ve şu aşamada mümkün olamamaktadır. Eğer tanıyorsak Bakanlık yayını bir kitaptaki 1985 yılında yaşayan 255 saz şairini birbirinden nasıl ayıracağız?

Türk dili ve edebiyatının diğer araştırma alanlarında, mesela bir Eski Edebiyatta, mesala bir Yeni Edebiyat'ta son derece verimli çalışmaların yapıldığını görmek, araştırmaların analitik sonuçlardan sentetik sonuçlara doğru geldiğini tesbit etmek endişe ve sıkıntılarımızı bir kat daha arttırmaktadır.

Eski Türk Edebiyatında bir beyti anlamak, onu şerhetmek, beyitten şiirin bütününe yükselmek için ne gibi bir metod izleneceği, bu metodun nasıl kullanılacağı, kısaca eski edebiyatta bir şiire nasıl yaklaşılacağı bu alanın içeride ve dışarıda en büyük uzmanlarından biri, belki de birincisi olan Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan tarafından daha 1937 yılından itibaren, bugün de ihtiva ettiği orjinal fikirler nedeniyle çekinmeden kullandığımız o küçücük kitapta "Metinler Şerhine Dair" isimli eserde açıklanmış ve anlatılmış bulunmaktadır:

Bir metni şerhetmek değil yalnız okuyabilmek için şunların bilinmesi şarttır;

1. Osmanlı dili (Gramer ve sentaks nazarıyatı ile beraber)

2. Aruz Vezni

Kelimeler.. bilindikten sonra aruza aşina bir kulak vezninin ahengi içinde kelimeleri-harekeleri vokalleri müstesna- aşağı yukarı doğru okuyabilir. Yazmalarda birçok yanlışlar olduğu daima göz önüde tutulmalıdır. Bu yanlışları bazen gramer ve sentaks tenkidi ile, kah vezin ahengi ile bazen de sanatkarın üslubuna ve o devrin estetiğine dayanarak doğrultmak kabildir. Bu da ayrı bir meseledir (6)."

Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'a göre bu safhalar hep birer hazırlıktır. Bunlar bir takım yanlışların önüne geçmek için yapılan işlerdir; "Gramer ve sentaks cümle içinde kelimelerin ödevlerini tayin edeceği için birçok yanlışların önüne geçebilir. Eksikler tamamlanır. Şüpheler azalır, manaya doğru yol açılır.

Bu birinci konaktır. Sonra metin şerh i ve izahı gelir (7)."
Yazar bundan sonra, yani vezni ve kelimeyi hallettikten sonra beyite doğru yönelmektedir; "Burada biraz durup başka bir bahse atlamak gerektir. Beyti bu edebiyatın cüz'ü tamı olarak kabul ettikten sonra önümüzde iki büyük tetkik yolu açılır.

1. Cüz'ü şerh ve izah
2. Küllü kavramak (8)."

Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan dış geniş birliğini kurarak, edebi şahsiyetleri tetkik ederek, mevzuların birleşik noktalarını meydana çıkararak üç yol açmaktadır:

"Klasik edebiyatın nazim sahasını incelemek istediğimiz zaman karşımıza üç esaslı yol çıkar:

1. Eserin ve sanat anlayışının dış geniş birliğini bulmak,

2. Bu geniş birlik altında edebi şahsiyetleri tetkik,

3. Edebi şekillerin mahiyetini anlamak, umum karakterlerini, içlerine aldıkları mevzuların birleşik noktalarını meydana çıkarmak/ (9)

Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, bu teorik bilgileri verdikten sonra tahlil tarzı bahsine geçmekte ve beyti anlamak" konusuna gelmektedir. O'na göre her şeyden önce şairin hayaller dünyasına girmemiz gerekmektedir:

"Divan edebiyatında bir beyti anlamak için evvela san'atkarın kafasında biçimlenen hayali kavramak lazımdır. Bu edebiyatta gerek duygu, gerek düşüncenin asıl maddesi etrafında ekseriya hudutları çizilmiş bir başka hayal alemi vardır.

Mesela:
Bisat-ı ıyde kadem bastı naz ile nevruz
Şükufe perde-seray-i ademden etti büruz BAKİ

(1) Doç. Dr. Halil Seyidoğlu, Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı, ankara, 1979, S.4
(2) Vasfi Mahir Kocatürk, Saz Şiiri Antolojisi, Ankara, 1963, s.3
(3) Hikmet Dizdaroğlu, Halk Şiirinde Türler, Ankara, 1969, s.7
(4) Ass. Fuat Özdemir, Fuat Köprülü'nün Türk Saz Şairleri Üzerindeki Çalışmalar Elazığ, 1980, s.112 (Basılmamış Doktora Tezi)
(5) ak.s. 112
(6) Dr. Ali Nihad Tarlan, Metinler Şerhine Dair, İstanbul, 1937, s. 12 - 13.
(7) a.k. s. 13
(8) a.k. s. 13
(9) a.k. s. 14
(10) Dr. Ali Nihad Tarlan, Metinler Şerhine Dair, İstanbul, 1937, s. 20 - 21.

Süküfe perde - seray'i ademden etti büruz

Baki

Bu beyti layıkıyla anlamak, yani tam zevkine varmak için bayramı bir yaygı halinde düşünmek ve yahut zevk u safa ile bezenmiş bir saha tahayyül etmek ve o sahaya nevruzu güzel, nazlı bir sevgili gibi getirmek ve bir perde arkasından da çiçeği aynı eda ile meydana çıkarmak lazımdır.

Bu perde (adem - yokluk) perdesidir. Çiçeğin yoktan meydana gelmesi şaire bu hayali ilham ediyor. Biz bu tabloyu göz önüne getirirken ona vereceğimiz dekor bugünün değil onun yazıldığı zamanın dekoru olacaktır.

Bu dekor içinde biçimlenen hayal göz önüne gelmeyince beyti anlamış olmayız. Bunun bir faydası da hayalin, eksikleri tamamlamasıdır. Hafıza ve şuuru adım adım zorlayarak bir şeyi hatırlamak veya tasavvur etmek güçtür. Fakat muhayyilenin serbest faaliyetleri bu güçlüğü tabii surette ortadan kaldırır.

Muhayyile yanılmaz kanunları ile aranılan şeyi daha tam ve daha açık olarak göz önüne getirir. Yalnız bu tablonun sanatkarın muhayyilesine yakınlaşması için onun tarihi ve etnografik bilgilerle zenginleştirmek, başka bir devrin ruhuna bütün teferruatı ile girdiğimizi daima göz önünde bulundurmak, insan ruhundaki müşterek duygu kanunlarıyle o zamanın kıymet hükümlerine ermek ihtiyacındayız. Bu hadisenin iç kısmıdır. (10)

Bilimde gelişme ve ilerleme esas ise bizim de bundan hiç çekinmememiz, tam aksine Türk bilim dünyasının kendi kabuğunu kırarak dışa açılmasını teşvik etmemiz gerekmektedir.

Eski Türk edebiyatında ki metinler şerhi metodu, gene aynı ekole bağlı bir başka bilim adamı, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, tarafından ağır bir dille tenkid edilmektedir. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın kendi sistemini, yani şiir tahlili metodunu görmeden önce onun bir önceki nesle ve onların metoduna yönelttiği eleştirilerini görmekte sayısız fayda vardır.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan diyor ki:

"..... Türkiye'de metin tahlilinden ne kasdolunduğu pek belli değildir. Umumiyetle bundan, metinde geçen yabancı kelimelerin izahı, veznin, şeklin ve edebi sanatların belirtilmesi anlaşılmaktadır. Bu basit görüş, edebiyat tedrisatını, metin tahlili adı altında, insicamsız bir teferruat bilgisi haline getirmektedir. Edebiyat tarihinin verdiği umumi fikirler müşahhas eserden ne kadar uzak ve faydasız ise, müşahhas eserden çıkarılan ve ne işe yarayacağı bilinmeyen teferruat bilgisi de o kadar boş ve hakiki sanat anlayışına yabancıdır." (11)

Bir yazarın, bir şairin şöyle bir dil kullanması, bir diğerinin böyle bir dil kullanması rast gele bir iş değildir, bütün bunların birer derin sebebi bulunmalıdır. Çünkü:

"Edebi eser bir bütündür. O bir müellifin davranış tarzının ifadesidir. Teferruat, bütün emrindedir ve sanatkarın şahsiyeti ile yakından ilgilidir. Bir edebi eserde aranılacak en mühim şey, her şeyden önce onun nasıl bir davranış tarzının ifadesi olduğudur..... Bunu bulabilmek için esere bütün olarak bakmak, onun ruhunu kavramak, muhteva ve üsluba ait teferruatı bu ruha bağlamak icabeder. Edibin, kainat, hayat, cemiyet, tabiat ve insan karşısında almış olduğu hususi tavırdan hareket etmek ve teferruattan daima ona varmak lazım gelir". (12)

Bir eserde dış yapı, konu, kompozisyon, hayal, ahenk vb. gibi unsur lar eserini kurarken kullandığı her malzeme bize sanatkarın şahsi yetini verir:

"Mevzu, kompozisyon, fikir, kelime, hayal, ahenk, bir müellefin eserini vücuda getirmek için seçtiği ve kullandığı her şey, bize onun şah siyetini ifşa eder. Bu seçişler aynı zamanda, devri de gösterir. Zira devrin ruhu müellifin ruhuna, ondan eserine akseder. Üslup, teferruatına varıncaya kadar, ferdi veya içtimai davranış tarzının ifadesidir.

Akif Paşa'nın medrese dili ile yazması, Şinasi'nin halk kelimelerini tercihi, Namık Kemal'in siyasi, Hamid'in felsefi tabirler kullanmaları, Naci'nin, Mehmet Akif'in, Gökalp'in, Yahya Kemal'in çeşitli yollardan konuşma türkçesine gitmeleri ve filan cins kelimeleri seçmeleri hususi bir mana taşır. Mücerret ve müşahhas ifade, şu veya bu tarzda imaj yapısı, bizi müellefin ve devrinin düşünüş ve duyuş tarzına götürürler.

Hasılı metin tahlili, umumiyetle zannolunduğu gibi, yabancı kelimelerin manalarını bildirmek, vezni ve şekli buldurmak, edebi sanatları göstermek suretiyle teferruatı ortaya dökmekten ibaret değildir. Metinde mevcut her şeyi manalandırmak, müellifin şahsi davranış tarzına bağlamak bütün ile arasındaki münasebeti meydana çıkarmak icabeder." (13)

Prof. Dr. Mehmet Kaplan daha da ileriye giderek metinlerle nesillerin ruhu arasında bir bağ kurmakta ve "Çeşitli şahsiyetlere ait metinler, kronolojik bir sıra içinde ve mukayeseli olarak incelenecek olursa, bunlarda nesillerin ruhunun zamanla nasıl değiştiği açıkça görülür." (14) demektedir.

Buraya kadar birer model olarak gerek Eski Edebiyatçıların, gerekse Yeni Edebiyatçıların kendi konularına nasıl baktıklarını, ona nasıl yaklaştıklarını en yalın hatlarıyla göstermeğe çalıştık.

Şimdi biz de bu yazarlardan ve onların temsil ettiği anabilim dallarından yola çıkarak halk şiirine bir diğer ifade ile saz şairine bu güne kadar belirli bir metodla yaklaşıldığını, onun zengin dünyasından, geniş malzeme hazinesinden faydalanıldığını söyleyebilir miyiz? İşte tartışma konusu budur.

Bir konu üzerinde ne kadar ve nasıl durulduğunun en açık ifadesi olanın bibliyografyasının önce kantitesi sonra da kalitesi değil midir?. Bunun en güzel modelini en yeni ve yakın zamanlarda çıkan bir eserde görmekteyiz: Prof. Dr. Haluk İpek'ten tarafından yazılıp 1985 yılında yılında Ankara'da basılan bir küçük eserde "Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri'nde 167 sayfalık kitapta bibliyografyanın tam 7 sayfa tuttuğunu, 130 adet kaynağın kullanıldığını tesbit etmiş bulunmaktayız.

Araştırma konumuz olan ve hala tanınmadığını savunduğumuz Türk Halk Şiiri, bir diğer ifade ile Türk Saz Şiiri ile ilgili olarak ilk ve hayırlı başlangıcın gene merhum Fuat Köprülü ile yapıldığını görmekteyiz. Bibliyografyamızı, sahanın temel kitaplarını, önemli incelemelerini şöyle bir sıra içinde verebiliriz:

1- Fuat Köprülü, Aşık Tarzının menşe ve tekamülü hakkında bir tecrübe, 1331 / 1915,

2- T. Kowalski, Türk Halk Şiirinin Karakter ve Formu, 1922 (Leh lisanında)

3- Çankırılı Talat, Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi, 1928

4- İhsan Ozanoğlu, Aşık Edebiyatı, 1940,

5- Pertev Naili Boarotav, Halk Edebiyatı dersleri, 1942,

6- Pertev Naili Barotav - Halil Vedat Fıratlı, İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, 1943

7- Hikmet İlaydın, Türk Edebiyatında nazım, 1947,

8- İlhan Başgöz, izahlı Türk Edebiyatı Antolojisi, 1956

9- Hikmet Dizdaroğlu, Halk Şiirinde Türler, 1969

10- Mehmet Kaplan, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri (İçinde Aşık Veysel'den 3 şiir alınmış ve tahlil edilmiş özellikle "Kara Toprak" şiiri üzerinde durulmuştur.)

Yukarıdaki sırada da görüldüğü gibi 1915 yılından 1973 yılına kadar yeni teklifler getiren, terkibe giden, tasnif denemeleri yapan 10 kitap çıkmış bulunmaktadır. Bu bir yerde 5.8 yılda bir kitap çıkmış demektir.

Türk Halk şiirinde genel meseleler üzerinde 9 - 10 kitapla durulduktan sonra özel olarak şiir üzerinde filolojik, estetik ve psikolojik tahlil denemelerinin yapıldığını maalesef söyleyecek durumda bulunmamaktayız.

Bu alanın büyük isimi Fuat Köprülü bile "Kafası daha ziyade on dokuzuncu yüzyılın pozitivist mütefekkir ve alimlerinin eserleriyle yoğrulmuş olduğundan, edebiyata umumiyetle dışarıdan bakıyor, tarihi, siyasi ve içtimai şartlar üzerinde duruyor, sübjektif kalma endişesiyle eserlerin tahliline girişmiyordu. "(15)

Böylece halk şiiri, kendisini yorumlayacak, modern tahlil metodlarını deneyecek bir isme hasret, bekliyordu. Ne garip bir tecellidir ki mesela İslam Ansiklopedisi'ne eski edebiyatın bir meselesi olan Bülbül maddesini bir Yeni Türk Edebiyatı Profesörü yazmışsa, Halk şiirinde de ilk ve son tahlil denemesini gene aynı yazar, Prof. Dr. Mehmet Kaplan yapmıştır.

Geniş kamuoyu tarafından pek bilinmeyen bu tahlil denemesini sayın kongre üyelerine biraz daha yakından tanıtmak istemekteyiz. Ümidimiz bu vadide yeni tahlil denemelerinin yapılmasıdır. Yoksa son yıllarda yayınlanan birkaç kitapta olduğu gibi saz şairinin sanatından bile ne anlaşıldığının bunalımını daha uzun yılar yaşayacağız demektir. (16)

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Aşık Veysel'e ve Kara Toprak'a şöyle yaklaşıyor:

"Kara Toprak" şiiri şekil bakımından sazlı aşıklar geleneğine uygundur. Burada birinci dörtlükten sonra gelen bütün dörtlüklerin ilk üç mısraı kendi içinde kafiyelidir. Dörtlüklerin son mısraları, şiirin ana fikrini teşkil eden ve daha birinci dörtlükte iki kere tekrarlanan

Benim sadık yarim kara topraktır.

mısraıdır. Değişik kafiyelere dayalı her kıta sonunda aynı mısraa dönüş, şiire hem ahenk sağlar, hem de muhtevaya bir bütünlük verir.

Bu şiiri Halk edebiyatında örneğine pek çok rastlanan ve koşma tarzından yazılan "tabiat tasvirleri" nevine sokmak mümkündür. Saz şairleri bu tarz eserlerinde ekseriya belli bir yeri, bir dağı, bir köyü tasvir ederler. Aşık Veysel de bu tarz şiirler söylemiştir. "Kara Toprak" şiirinin onlardan farkı, belli bir yeri değil, genel olarak toprağı öğmesidir. burada tabiattan doğrudan doğruya alınan bir duygu veya duygudan Çok, bir "düşünce" bahis konusudur.

Aslen köylü olan Veysel, köylünün bütün varlığı ile bağlı olduğu kara toprak üzerinde düşünür ve onu öğer.

Kara toprakta Veysel'in bulduğu birinci özellik, onun "güven veri

ci" oluşudur. Şair dost dost diye nicesine sarılmış, fakat onlardan ne bir vefa, ne de bir fayda görmüştür. Fakat kara toprak ona bütün istediklerini vermiştir.

Her türlü isteğim topraktan aldım

mısraı bu güveni belirtir. Üçüncü parçada toprağın verdikleri bir bir sayılmıştır. Koyun, kuzu, süt, yemek, ekmek, et, her şey topraktan gelir. Daha sonraki kıtalarda da şair toprağın verdiği dünya nimetleri üzerinde durur ve onun cömertliğini belirtir.

Köylü için toprak her şeyden önce maddi hayatının temelidir. Fakat toprak, aynı zamanda dini bir mana da taşır. Toprağı Tanrı yaratmıştır. Toprağın insanoğluna verdiği nimetlerin asıl kaynağı odur.

Dileğin var ise iste Allah'tan
Almak için uzak gitme topraktan
Cömertlik toprağa verilmiş Hakk'tan

mısraları bu inancı gösterir.

Toprak, Tanrı'yı insana, insanı Tanrı'ya yaklaştırır. Toprak, insan ile Tanrı'nın birbirine yaklaştığı "açık bir nokta" dır.

"Hakk'nın gizli hazinesi" toprağın içinde gömülüdür. Onu meydana çıkarmak insana düşer. Toprak "Kazma ile kazmayınca kıt verir". Toprak sakladığı hazineleri bağışlamak için insanın emek harcamasını ister. Bundan dolayı, kendisine yapılan hiç bir işleme kızmaz, aksine sevinir:

Karnın yardım kazmayınan belinen
Yüzün yırttım tırnağınan elinen
Yine beni karşıladı gülünen
Benim sadık yarim kara topraktır.

mısralarında bu fikir ortaya konulmuştur. Burada aynı zamanda en yüksek ahlak prensibi, kötülüğe iyilikle karşı koyma düşüncesi de gizlidir.

Veysel, bazı mısralarında toprağı zaman bakımında da değerlendirir:

Toprak insan neslini Adem'den beri getirmiş, onu türlü türlü meyve lerle beslemiştir. İnsan ölünce toprağa gömülür ve toprak insanın bütün kusurunu gizler.

Bu sonucu mısralar gösteriyor ki, toprak, Veysel için sadece maddi değil, manevi bakımdan da değerlidir. Toprak köylüyü Tanrı'ya insanlığa, çalışma ve ahlaka da götürür.

Toprağa bakarsam dua alırım.

mısraı Veysel'in toprağı ne kadar kutsallaştırdığını çok güzel gösterir. "Toprağa bakma" sözü, a) toprağa gözlerini çevirme, toprak üzerinde düşünme, b) toprağı işleme manalarına gelir . Bu mısradan önce gelen

Havaya bakarsam hava alırım

mısraında "bakma" kelimesi, "gözlerini çevirme" manasını taşıdığına göre, ikinci mısrada da aynı manaya alınabilir. Veysel belki de bu mısra ile toprakta yatan ölüleri düşünmüştür. Toprağı kutsallaştıran amillerden bir onda ataların gömülü olmasıdır. Fakat ikinci mana da "toprağa bakma", yani onu işleme duaya sebep olur. Zira bizim ektiğimiz bir ağacın tohumu bizden sonra gelenleri besler. Onlar da bu yüzden bize dua ederler.

Veysel'in bu fikirleri yine kendisi köylü olan Yunus Emre'nin düşün celerine yaklaşır. Yunus da toprakta Veysel'in bulduğu bütün vasıfları bulur. Yunus Emre'ye göre "toprak" sabır, iyi huy, tevekkül ve mekremetin kaynağıdır. İnsanın vücudu topraktan yaratıldığı gibi, yediği bütün nimetler de topraktan çıkar.

Topraktan biter küllisi diyen Yunus için toprak, aynı zamanda teva zuun da sembolüdür. Veysel'in şiirinde bu fikri ifade eden bir mısra yoktur. Buna karşılık, Yunus da toprağın bereketlilik vasfını tanımak la beraber, maddeye bağlı olmadığı için, toprağın bağışladığı nimetler üzerinde ısrar etmez. Bu farkı iki köylü şair arasındaki çağ farkı ile açıklayabiliriz. Yunus onüçüncü yüzyılın, Veysel ise yirminci yüzyılın şairidir. (17)

Eğer varsa, halk şirinin yeni değerlerini ortaya çıkaracak yeni tahlil denemelerinin yapılması içten dileği ile, sabırla dinlediğimiz için teşekkürler eder, saygılar sunarım.

ERZURUM, 27.. NİSAN. 989
Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri, İstanbul, 1973, s. 366-375

(11) Mehmed Kaplan, Şiir Tahlilleri, Istanbul, 1954, s. 11-111
(12) ak. s. 111
(13) ak. s.111
(14) ak. s.
(15) Prof. Dr. Mehmet Kaplan (A.H. Tanpınar'ın 19. uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi'ne (İstanbul, 1976) 'ın yazdığı satırlar.
(16) Prof. Dr. Saim Sakaoğlu son yıllarda yazdığı iki kitaptan birinde, Kadirlili Aşık Hali Karabulut'ta (Konya, 1987, s. 441-54 arası) aşığın sanatını Benzetmeler, Mısra Yapısı ve Küçük Bir Dikkat diye üç ana başlık içinde incelemekte, ikinci kitabı Ercişli Emrah (Ankara, 1985) te '"Emrahın şiirlerini okuyanlar onda herhangi bir sanat endişesinin bulunmadığını görürler" s. 47) demekte, herhangi bir alt başlık yapmadan konu üzerinde 8 sayfa durmaktadır. Nevzat Yesirgil ise 1958 yılında çıkardığı bir kitabında (Karacaoğlan, İstanbul, 1958) Karacaoğlan'ın 'Sanatı' bahsinde şunlara temas etmektedir: 1. Konu, 2. Mecazlar, Mazmunlar, 3. Vezin, 4. Kafiye, 5. Dil, 6. Karacaoğlan'a Tezirler, 7. Karacaoğlan'ın Tesirleri ki toplam sayfa sayısı 20 sayfa tutmaktadır. (s. 12 - 32) Bir saz şairinin sanatından bahsederken acaba bu kadroların hangisini alacağız.
17.Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Cumhuriyet Devri Türk Şiri, İstanbul, 1973, s. 366 - 375

3

Muhan Bali, "*Türk Halk Hikâyelerinde Hoşgörü*", Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri (10-12 Haziran 1995), Kültür Bakanlığı Yayınları, Antalya, 1995, s. 249-253.

TÜRK EDEBİYATINDA VE TÜRK HALK HİKAYELERİNDE HOŞGÖRÜ

Prof.Dr.Muhan BALİ*
(TÜRKİYE)

Dünya kamuoyunu, zaman zaman birinci plana çıkararak, meşgul eden, birtakım kavram ve düşünceler vardır. Hoşgörü/Hoşgörü Yılı da işte dünya literatürüne girmiş bir kavram olarak belli bir dönemden beri kullanılagelmektedir. İlk öneri 1991 yılında ve Paris'te Türkiye'nin UNESCO Daimi Temsilciliği tarafından gündeme getirilmiş, Yürütme Konseyi tarafından kabul edilmiş, 1993 yılında UNESCO Genel Kurulu tarafından onaylandıktan sonra gene aynı yıl büyük bir hızla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen tasarıyla 1995 yılı Hoşgörü Yılı olarak ilan edilmiştir.

Konuyu özel olarak araştıran, çözümsel sonuçlara varan eser sayısı ne yazık ki sanıldığı kadar fazla değildir : Hüseyin Batuhan'ın çok değerli eseri Batıda Tolerans Fikrinin Gelişmesi bu vadide akla ilk gelen eserlerin başında yer almaktadır. Başta Kongar, Çubukçu, Tekin, Boratav Hocalar ve diğer değerli yazarların araştırma ve incemelerinin yer aldığı Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfınca yayınlanan "Yunus Emre, Nasreddin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü", Ankara, 1995, başlıklı eser ise bu konuda çok önemli bir yer alarak ilk sıralara yükselmektedir. Dileğimiz önce uluslar bazında, daha sonra dünya çapında yapılan monografik çalışmalardan sonra dünya hoşgörü haritasının yayınlanmasıdır. Nitekim 1974 yılında bir özel bankanın düzenlediği Yunus Emre Semineri'ne çok kıymetli bir bildiri sunan Viyana İlimler Akademisi üyesi değerli dostumuz Prof. Dr.Andreas Tietze bu konuda ilk örneklerden birini vermiş, 14. asır Anadolusunda ve Avrupasında kısmen hoşgörü kavramının edebiyata yansımalarını araştırmıştır.

Hoşgörü kelimesinden önce dilimizde müsamahà kelimesi kullanılmaktaydı. Müsamaha Arapça bir kelimedir, Arapça isimdir, semahâtten gelir ve çokluğu müsamahattır. Müsamahanın üç değişik anlamı vardır : 1. görmezliğe gelme, göz yumma, hoş görme, 2. aldırış etmeme, 3. savsaklama. Buradan yola çıkılarak türetilen kelimeler ise sıra ile; müsamahat, müsamaha-kârane, müsamaha-kâr gibi Osmanlıca gramerine uygun kelimelerdir. Bunlar içinde konu ile doğrudan ilgili olanı *hoşgörü sahibi, hoşgörülü* kelimesini karşılayacak olan *müsamhakâr* kelimesidir.

İşte şimdi biz burada müsamaha ya da hoşgörü kelime veya kavramının Türk edebiyatında genel olarak nasıl algılandığı/anlatıldığı, özel olarakda bu edebiyatın Halk Edebiyatı dalında, Halk Hikâyelerinde karşımıza nasıl çıktığını, eldeki malzemenin verdiği olanak içinde araştırmağa çalışacağız.

* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Ord.Prof.Dr.Reşet Rahmeti Arat'a göre edebiyatın tanımı şöyle olmalıdır: "Manevî varlıklar içinde, milletlerin *en asil hazinelerini* içine alan ve malzemesinin aidiyetinde hiç bir tereddüde yer bulunmayan faaliyet sahalarından biridir" edebiyat. (ETŞ, s.IX) Bunun dilden başka, duygu ve ahenk dalgaları ile de bağlı olanı şiirdir. Türk şiirinin gelişmesi ile ilgilenenler bunu, kesiksiz bir şekilde, IX. yüzyılda kaleme alınmış olan Kutadgu Bilg ile aynı asırda tesbit edilen Kaşgarlı Mahmud'daki şiir nümunelerine kadar takip edebilirler. Biz şimdi burada bu eserleri ve onların yazılmış oldukları asırları biraz daha geriye götürecek, ilk yazılı eserimiz olan Orhun Abidelerinden bu yana kuş bakışı halinde, eserlerimize yansımış bulunan hoşgörüye yaklaşmağa çalışacağız.

1265 yıllık bir edebiyat ve sanat geleneği bulunan eserlerimiz içinde; belli bir milleti, belli bir topluluğu hedef alarak içine gayz, kin, öfke ve şiddet, nefret ve hiddet yerleştirilmiş örnek bulmak gerçekten de zor denecek oranda imkâsızdır. Süleyman Nazif'in "Kara Bir Gün" yazısı ile Ziya Gökalp'ın belli bir milleti yeren iki destanı ve Emin Bülent'in "Kin" şiiri dışında gayz; kin ve nefret, öfke ve şiddet içeren edebi eser bulmak gerçekten de zordur.

Müslümanlıktan sonraki devreye ait eserler arasında DLT'deki methiye ve ağıt parçaları nasıl bır arada bulunuyorsa Hunlarda da methiye ile beraber ağıtta vardır. Biz bunu Attila'nın ölümü dolayısıyla yapılan törende bulmaktayız. "Kampın ortasında bir tepenin üstüne ölünün cesedini yatırdılar. Halkın arasından en iyi at binicilerini seçtiler. Atlılar, Attila'yı metheden ağıtlar okuyarak tepenin etrafını dolaştılar."

Goth geleneği bu ağıtı *Jodanes* zamanına kadar taşıyarak getirmiş, o da bunu halk içinden tesbit etmiştir. Hükümdarı zehirlenerek öldürülen Türk toplumu, kimseden şüphe etmemekte dolayısıyla şikâyet de etmemektedir; büyük bir hoşgörü örneği sergileyerek bu *elim olayı "kader"*e bağlamaktadır :

Dünyanın en büyük hükümdarı Attila
Moncuğun oğlu, bahadır kavimlerin imparatoru
.....
.....
Bütün bu büyük işleri yaptıktan sonra
Ne düşmanın darbeleriyle
Ne de yanındakilerin ihanetiyle
Fakat ziyafet sevinçleri arasında
Kudretli kavminin göğsünde
En küçük bir *acı duymadan öldü*
Bu ölümü kim hikâye edebilecektir ki
Ondan kimsenin *alınacak intikamı* olmadığını anlatabilsin
(Bali, Ağıtlar, s.28)

Tarihi seyir ve tarihi coğrafya içinde kendileri ile zaman zaman barış,

ama daha çok savaş içinde bulunduğumuz kavimlerden biri de Çinlilerdir. Onların savunma ve intikam içgüdülerini bir sedle sembolleştirmelerine karşın; bir bütün macerayı, uzun ve onur kırıcı esaret yıllarını hikâye eden Orhun Kitabelerine baktığımızda Çinden ve Çinliden "Çinin *ipeği yumuşak, yüzü güleçtir dikkatli olunuz*" gibi hoşgörü dolu sözler buluruz.

Komşu kavimlerden biri de İranlılardır. Bir bütün Osmanlı tarihi hem de Ferhat Paşa ya da Kasr-ı Şirin antlaşmasında ifadesini bulduğu gibi Osmanlı ne zaman batıda sefere çıksa İran'ın arkadan çıkardığı savaşlarla doludur. Karagöz repartuarındaki bir tip hariç, ki o da *Azeri Türküdür*, sanatta, şiirde ustamız olan Farstan hep hoşgörü ile bahsedilmektedir.

Sıcak denizlere açılma emellerini engellediğimiz ve yüzyıllar boyu savaş içinde olduğumuz, din nedeniyle de bugün Bosna-Hersekte olanlara seyirci kalan, bütün Ortodoksların hamisi iddiasındaki komşumuzla ilgili; sadece ayıdan post olmayacağına dair bir kafiye yapılarak, bir atasözünde yaslanmaktayız.

Kavm-i necipden şikâyetimiz aslında sanılandan da çoktur, ama onları da hoşgörülü bir yaklaşımla asırlarca bağrımıza basmış :

"Mesiha, gökten insen sana yer yok
Yürü var gel ya Acemden, ya Araptan"

diyerek, ama, sadece bir atasözünde, "Şam'ın şekerine ve onların yüzüne ihtiyaç yoktur" demişizdir.

Bugünkü hoşgörüsünün kaynağını XII.XIII. asır Anadolusundan ve onun bitmez tükenmez kaynağı Yunus Emre'den alan Türk toplumu; Kuran, hadis ve tasavvuf gibi kaynaklardan yararlandıktan sonra laik ahlâk anlayışında düğümlenen bugünkü hoşgörüsünü gerçekten de

"Yetmiş iki millete bir göz ile bakarak"

oluşturmuş bulunmaktadır.

Türk toplumu gerek Anadolu'da, gerekse Anadolu dışında; son Eskişehir Seminerinde Altay Suroy Recepoğlunun belirttiği gibi Kosova'da, Yunus'un engin söz pınarından içerek hâlâ bugün bile onunla :

1. "Sen sana ne sanursan, ayruğa da anı san
   Dört kitabın manisi budur eğer var-ısa" (Y.164b)

2. "Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmaya" mecburdur,
   Şer'ün evliyasıysa hakıykatda asidür" (Y.69b-70a)

3. "Bizkimse dinine hilaf dimezüz
   Din tamam olıcak toğar mahabbet" (Y.4b) der.

4. "Yetmiş iki millete kurban ol, aşık-san diyor.
   Ta aşıklar safında tamam olasın sadır" (Y.103b)

5. "Yetmiş iki dilce-di araya sınur düşdi
Ol bakışı biz bakduk, yermedük **am** u **hası**" (Y.202b)
diyerek hoşgörü zirvelerinde dolaşmaktadır.

6. "Hakkı gircek sevenler cümle alem kardaş gelür"
(Gölpınarlı) prensibinde birleşmektedir.

Çünkü gene Yunus Emre'nin Eski Anadolu Türkçesinden günümüz Türkçesine uzattığı dil demetini koklamakta, okumakta ve tekrarlamaktadır:

"Gayrıdur her milletten bu bizim milletimiz
Hiç dinde bulınmadı din ü diyanetümüz"
(Gölpınarlı 169)

Yukarıdan beri belirttiğimiz gibi Türk Edebiyatında belli bir milleti yeren, kin ve gayz telkin eden, öfke ve şiddet kokan örnek yok denecek kadar azdır. Çünkü dünya edebiyatının ölümsüz eserleri gibi bizim eserlerimiz de *daha çok bireysel olan malzemeleri kullanmakta,* aşktan, sevgiden, söz açarken, ayrıca kin ve öfkeden, nefret ve pişmanlıktan bahsederken bireyi ve en çok da onunla ilgili olarak ikinci kişiyi esas almaktadır. Divan şiirinde hiciv, halk şiirinde taşlama bunun en güzel örneği olarak karşımıza çıkmaktadır: "Hiciv yahut hece, birinin kusurunu ve aybını meydana koymak demektir ki o yolda yazılan manzumelere 'hicviye/taşlama) denilir. Yazana da heccav denilir. Nef'i gibi, Eşref gibi. Yusuf Ehlî Ali, Huzurî Coşkun gibi* didaktik sayılacak, yani ibret ve nasihat alınacak bir sözün her şeyden önce nezih olması şarttır." (Olgun, s.44)

Kerem İle Aslı hikayesi hariç tutulursa masal ve hikaye külliyatımız içinde de *hoşgörünün ağırlıklı olarak, yer aldığını* görmekteyiz.

Hemen bütün masalların "Onlar erdi muradına, biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü..." diye bitiş formülü ile sonuçlanması, yani bugünkü ifadesiyle arkası yarınların, beyaz dizilerin, mutlu sonla bitmesi hoşgörünün yansıma alanları değil midir?

Halk hikâyeleri içinde mutlu sonla bitmeyen, hoşgörünün yer almadığı tek metin Kerem İle Aslı hikâyesidir. Çünkü burada hikâyenin dramatiği din ayrılığı üzerine kurulmuştur ve hikayenin musannifi de her nedense bu din ayrılığını aşamamıştır. Belki de Sabri Esat Siyavuşgil'in dediği doğrudur : Biz bu hikayede kader ile aşkın çatışmasını görmekteyiz. Beşeri bir duygu olan aşk ile, ilahi bir nizam olan kader hep karşı karşıyadır ve ilahi düzen eseri olarak kader, baştan itibaren muzafferdir.

Dinlediğiniz için teşekkür eder, saygılar sunarım.

---

* Beşer korkusundan kaçmış dağlara
İnsan olan yerde Şeytan kalmamış diyor!

4

Muhan Bali, "*Sümmanî Üzerine Düşünceler*", V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri I (24-28 Haziran 1996), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s.73-81.

SÜMMANÎ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Prof.Dr. Muhan BALİ

Çağdaşı ve meslekte kardeşi Çıldırlı Âşık Şenlik ile beraber; gerek yaşadığı dönemde, gerekse bu gün geleneğe bağlı çevrelerde son devir Türk saz şiirinin en büyük iki şairinden biri olarak kabul edilen Sümmanî; XIX. asrın ikinci yarısı ile XX.asrın ilk yarısında yaşamıştır. Hakkında yazılan ilk yazının tarihi hemen hemen ölümünden on yıl sonrasının tarihini taşımaktadır: 1926.Oysa ki, onun ölümünden yedi yıl kadar kısa bir süre sonra iki büyük edebiyatçımız, iki büyük alim, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu ile Ahmet Hamdi Tanpınar Erzurum'dadırlar. Birinin eserinde Sümmanî'den sekiz cümlelik kısa bir paragrafla bahsetmesi, diğerinin ise Geyik Destanı dinlemek için halk kahvesine gittiği halde Sümmanî'den hiç bahsetmemiş olması; gerek Sümmanî için, gerekse bizim için bir büyük bahtsızlık olmuştur. Sümmani hakkında ilk kitap ölümünden 20 sene sonra 1934'de, ikinci kitabımız ise 25 yıl kadar sonra yayınlanır, 1939'da Kardeşin neşri ise 1963'tür. Biz de Erzurum'a geliş yılımız olan 1962'den bu yana 34 yıldır Sümmanî üzerinde çalışan Haşim Nezihi Bey, Nesip Yağmurdereli, Ziyaettin Fahri Bey ve Mehmet Kardeş ile dostluklar kurarak; Sümmanî'nin birinci derecede yakınları olan torunlarıyla, çırağı Nihanî ile, onu en iyi bilenlerden Bayburtlu Hicranî, Behcet Mahir, Nalbant İshak, Oltulu Mustafa ile tanışıp konuşarak şiirlerini derlemeye gayret ettik. En son vardığımız kanaat odur ki Sümmanî, şiirleri en zor derlenen şairimizdir. İşte şimdi burda bu konu ele alınıp tartışılacaktır.

Konumuz olan Sümmanî'nin şiirlerinin derlenmesi, bu derleme sırasında ortaya çıkan güçlükler meselesine geçmeden önce bazı açıklamalar yapmak gereğini duyuyorum. Önce derleme nedir, nasıl yapılmalıdır sorusuna kısa bir cevap bulmak istiyorum. Bugün bile hâlâ şiirlerinin nasıl derlendiğini bilmediğimiz Sümmanî'nin ölümünden çok kısa bir süre sonra, yani 8-10 yıl sonra düşünce tarihimizin büyük ismi Ziya Gökalp; 1925 yılında buna kesin bir cevap vermektedir, Diyor ki, onun konusu özel olarak masallardır iyi bir derleyici masal konusunda şunlara dikkat etmelidir :

1- Bir masalı zapteden bunu hangi kasabanın veya köyün ahalisinden ve hangi karyeden zapt ettiğini kaydetmelidir.

2- Bu adam Türkmen mi, Yörük mü ?

3- Eğer henüz boy ve il hayatı yaşayanlardansa hangi ilden ve hangi boydan olduğunu göstermek lazım gelir. - dedikten sonra- bunu anlayabilmek için sormak usulünü bilmeli" demektedir.

Bu bilgileri rahmetli Sümmanî'nin ilk şiirlerinin derlendiği ve yayınladığı o küçük ve fakat gerçekten de çok önemli kitaba uyarlamak istiyorum: Bildiğimiz gibi kitap şairimizin ölümünden aşağı yukarı 20 yıl sonra derlenmiş ve yayınlanmıştır. 32 sayfa 26 şiir vardır. Ve iyi ki yayınlanmıştır. Çünkü yeni bir kitabı 25 sene bekleyerek 1939 yılına gelmek durumundayız. Birincisinin yazarı Haşim Nezihi Bey diyor ki, "Sinop hapishanesinde...dershane hocalığı yapmak üzere gidip gelirken Zekeriya Çavuş adlı birinin dersten sonra yazısının düzgünlüğünü göstermek üzere bir koşma yazıp getirdiğini gördüm. Nereden bulduğunu sorduğumda; "Muallim Efendi, ben bunlardan çok bilirim" dedi. O günden sonra Zekeriya Çavuş'un yakasını bırakmadım. Hemen hemen hergün onu dersten bir kenara çekip bildiklerini not etmeye çalıştım." Gene de iyi ki Zekeriya Çavuş'u bulmuşuz, onu fazla tanımasak bile,ya bulmasaydık ?

Ne çare ki biz bugün bile, yazarımız bizi böylesine önemli bir bilgiden mahrum bıraktığı için Zekeriya Çavuş'un kim olduğunu bilmiyoruz, onun hakkında hemen hiçbir bilgiye sahip değiliz! Ziya Gökalp'in uyarısına rağmen.

Haşim Nezihi Bey'in bizi yanılttığı bir başka noktaya değinmek istiyorum 'ki, 0 da bu güne kadar Sümmanî ile uğraşanların dikkatinden kaçmış bir hususdur. Yazarımız devam ediyor: "Zekeriya Çavuş, mısraları çok defa yanlış söylüyor, becerip çıkaramıyordu. O zaman hemşerilerinden orada bulunan diğer iki kişiye-biz o gün de bugün de bu" diğer iki kişinin de kim olduğunu bilmiyoruz. -daha tekrar ettişriyor. O kişi tekrar eylemini yapacak kadar Sümmanî' nin şiirlerini biliyorlarsa biraz sonra ayni esef ifadesinin değerli dostum Mehmet Kardeş için de kullanacağım, biliyorlarsa neden onlardan alınan şiirlerle karşılaştırmalı metin neşri düşünülmemiştir. Tekrar ettiriyor, bir kısmını da, (aman dikkat edelim) karine ve söz gelişine göre çıkararak düzeltiyordum(!). İşte bu eser böylece meydana geldi." Eser böylece meydana geldi ama sanıyorum ki Sümmanî divanının ilk ve en eski yanlışlık tohumları ekilmiş oldu. Kaynağımıza göre Sümmanî bir yerde güya ;

"Kafir idim dört kitaba yanaştım"

diyor. Diyor da bu ifade rahmetliye mi, Zekeriya Çavuş'a mı, hemşerilerine mi H.Nezihi Beye mi ? veya :

Bir nur doğdu Alem oldu ürüşan, HN, 38

Haşim Nezihi Okay neşrinin 48. sayfasında yer alan bu şiirin bu dizesinin geçtiği haneyi gerek torunlarından Hüseyin Sümmanioğlu gerek Âşık Ruhani şöyle olmalı diye düzeltiyorlar :

"Köprüsüz bir kebir aba yanıştım

Geçit bilmez hayal haba yanaştım

Zaman geçti yeni baba yanaştım

Yar şehrine girmeden mi gideyim?"

şiirin ilk neşredilmiş şeklini de bizim tesbit ettiğimiz - şu anki bilgilerimize göre- son şeklini de biraz sonra bilgilerinize sunacağım. Acaba Sümmanî

"Kafir idim dört kitaba yanaştım."

der mi?

Şiirlerinin ilk tespiti için dikkatlarimizi şimdilik bu kısa notlarla bitiriyor ve bir başka noktaya geçmek istiyorum. Gerçekten de Sümmanî'den ilk defa bahs eden 1926 yılında Erzurum'da çıkan bir dergide 1926 yılında ilk defa bahs eden Süreyya Raif midir Türk basınında?

Erzurum'un bu şehrin, bu şehrin ve Türk kültürünün yetiştirdği bir kaç büyük alimden biri olan Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu ile ilgili bir yüksek lisans çalışması sırasında değerli meslektaşım Dr. Dilaver Beyin bulduğu bir belge, mevcut bilgilerimizi bir yıl öne almakta ve bu konuda da rahmetli Fındıkoğlu'na öncelik vermekteydi. Fındıkoğlu'nun 23 Temmuz 1925 tarihli bir mektubu çıkmış 18 Ağustos 1925 tarihli Meslek Mecmuası'nda diyor ki. "Halk şairleri, cemiyetlerinin varlığıyla alakadar oluyor. Mesela Âşık Sümmanî ismindeki şair..." mektup devam ediyor.

Bu mektupdan sonra gerek Sümmanî külliyatı içinde gerekse Süreyya Raif'den sonra Sümmanî'den en sağlam bilgilirle bahs eden gene aziz hemşehrimiz Fındıkoğlu'dur. 1927 yılında -ki ona göre bu bilgilerin kaynağı aslına dönüş yılı olan ve Sümmanî'nin ölümünden 10 yıl sonra 1925 yılına kadar bağlanır- O şöyle demektedir:

"Sümmanî'ye gelince, bu şair ondokuzuncu asırdan ziyade yirminci asra aittir. Narmanlıdır. Erzurum, Tortum ve Narman havalisinde şiirleriyle kendisini tanıtmış, maşerin tevecciihüne nail olmuş bir halk şairidir. İleride, felsefi kültürden, zamanlarının ilmi terbiyesinden mahrum, münhasıran halkî ve tabii bir edebiyatın

mahsülleri olan bu gibi Erzurum şairlerini ayrı bir tedkik ile tanıtmak tasavvurundayız. Yalnız burada şunu söyleyelim ki halk arasında Âşık Sümmanî diye anılan Sümmanî, bu nevi edebiyatın en büyük-dikkat buyurulan çok önemli bir değerlendirme-bir şahsiyetidir. Kendi zamanında takriben yirmi sene evvel Tortum'da (Hınzorik) dağınının inhisarından mütevellit içtimai felaketi yanık bir mersiyesinde yaşatmıştır. Hürriyet ilanının kendi düşüncesine göre dikkate şayan bir edebiyatını yapmış, elhasıl elimizde mevcut koşma ve destanlarına nazarın içtimai hayatın birçok cilvelerini şiirlerinde mevzu intihab etmiştir. Bu itibar ile kıymatı muzaafdır. Hayatı hakkında bazı malumata S.R. Beyin yazısında tesadüf edilebilir" (Er. Şairleri, s. 13).

Haşim Nezihi Bey'e göre daha sistematik bir çalışma, yani 1 samai, 5 nazire, 6 bağlama, 10 destan, 62 koşma yani 84 şiir yayınlayarak daha sistemli bir çalışma, yapmış olan Nesip Yağmurdereli'nin de maalesef aynı metod hatasını yaptığını görüyoruz. Belki de bir önceki naşirden daha şanslıdır, çünkü Tortumludur, bu bölgenin insanıdır, ama o da maalesef kaynağını açıklamamaktadır. Bütün bu eleştirilerimize rağmen bir Ahmet Onbaşı'dan bahsetmektedir, acaba kaynağı bu şahıs mıdır? Bilmiyoruz, bilemiyoruz, yalnız şöyle demektedir. (Sümmanî'nin) her şeyden evvel gurbet elde kendisi yalnız bırakmayacak, teselli edecek bir arkadaşa ihtiyacı vardı. Bunu da bulmakta gecikmedi. Ahmet Onbaşı adlı bu adam, Sümmanî'yi ölümüne kadar bütün hayatı müddetince adım adım takib eden, onun bütün koşmalarını hafızasında saklayan hakiki ve fedakar bir arkadaş oldu" dedikten sonra bir dip not düşerek "Ahmet Onbaşı, bugün 1939'da Oltu'nun Pitkir nahiyesinde seksenlik (doğumu 1860 olmalı) bir ihtiyardır." Acaba derlemede Zekeriya Ç. sonra ikinci kaynağımız bu mudur?

1963 yılında yayınladığı küçücük eserleriyle Sümmanî'yi yeniden güncelleştiren Mehmet Kardeş, adını vermeden bir "yarım aşak"tan bahsetmektedir; Üçüncü kaynağımız odur:

"Öğretmeni olduğum köyde "yarım aşık" dedikleri birinden işittğim - ki biz maalesef bunların da hangi şiirler olduğunu bilmiyoruz- Sümmanî deyişleri bana bu sahada çalışma azmi ve heyecanı vermiştir. (Bu kaynak kişi, bu süje, gerçekten de çok önemli bilgilere sahiptir. Çünkü M. Kardeş diyor ki, "Ondan dinlediğim şiirleri - biz hala bunların hangileri olduğunu bilmiyoruz.- yazılmış Sümmanî kitaplarında bulamayışım, çalışma hızıma hız kattı. Hatta öğrendiğim bazı şiirlerin kitapdakilerle karşılaştırdığımda onlardan - dikkat buyurula, onlardan diyor- farklı ve mükemmel- 'biz bu farkı da pek farketmemiş değiliz. Zira edisyon kritik," M.Kardeş, o doymaz

ve çok yönlü tecessüsü ile, diyor ki: "Bundan sonra artık her tanıdığımdan - onları da tanımıyoruz- Sümmanî hakkında bilgiler edinerek yazmağa başladım. Civar köyleri dolaşarak şaire ait bulduğum el yazmalarını (İlk defa karşımıza eski harfli (?) metin, yazma, cönk çıkıyor- bir araya getirdim... on bir defter- kimin defteri?-'de rastladığım.... iki yüze yakın şiir içerisinden-neye göre- yüz altı deyiş seçtim." Gene karanlıktayız!

Görüldüğü gibi Âşık Sümmanî ile ilgili derlemelerde, belki de konunun kendisinden gelen, pek çok sıkıntı, eksiklik ve yanlışlıklar bulunmakta, bunun ilk sebebi de bize göre başta arzettiğim gibi-bilimsel metotlarla araştırılıp derlenmesi olmaktadır. Çünkü tıpkı Haşim Nezihi Bey gibi, N. Yağmurdereli gibi, M. Kardeş de sonuçta kendi kişisel zevk ve tercihlerini çalışmasına hakim kılmış bulunmaktadır. Diyor ki, "Yazdığım her şiir, diğer defterlerde bulunanlar ve neşredilmiş şiirlerle bunların de neler olduğunu söylemiyor-karşılaştırarak tam doğru - neye göre doğru şimdi göreceğiz- olduğuna kanaat getirip - lütfen hatırlayalım, Haşim Nezihi Bey'de düzeltiyordum" diyordu- doğru olduğuna kanaat getirip sonra kitaba geçirdim." Ümid edelim ki M. Kardeş'in önce çantalar dolusu, sonra valizler dolusu- ama herhangi bir tasnife tabi olmayan malzemeyi Üniversitemize getirip de alıcı bulamadıktan sonra Kültür Bakanlığına devrettiği bu değerli malzemesi sistematik bir tasnife tabi tutulmuştur.

Gene ümid edelim ki Sümmanî ile ilgili olarak son çalışmayı yapan ve şiir sayısını 287'ye çıkaran değerli öğrencim, meslektaşım Yrd. Doç. Dr. Hayrettin Rayman, Akyazı'da bulmuş olduğu cönkü anlatırken, tanıtıp incelerken orjinal metni, yani yazmayı vererek nüsha farklarını gösterek işi hayırlı bir sonuca bağlamış olsun.

Bize göre bütün bu derleme ve değerlendirme güçlüğünün sebeplerini başlangıçta söylediğim gibi 8-10 noktada toplamak mümkündür. Şimdi onları takdim ediyorum.

1- Sümmanî'nin yaşadığı devirde kendisi tarafından tesbit edilmiş veya görülmüş-mesela Kadı Burhanettin divanı şairince görülmüştür, mesela Bayburtlu Hicranî'nin bugün bizim elimizde bulunan Malansalı Paşa yazması, şairi tarafından görülmüştür-tek eserinin olmaması.

2- Sümmanî'nin sır katiplerinden biri olan Molla Yunus'un oğlu ve torunu tarafından saklanan nüsha hariç, derleme ve istinsah içini hep ikincil elden mesela bildiklerini Sümmanî'nin oğlu Şevki Çavuş'tan öğrendiğini söyleyen bizim kaynağı-

mız Oltulu Şıllo Mustafa'dır da Şevki Çavuş'tan derleme yoktur, ikinci elden derleme yapılmış olması,

3- Yakınlarının onu daha çok şiir sahibi yapma iyi niyetleri,

4- Buna karşılık yörede bazı âşıklarımızın, Sümmanî adına kayıtlı bazı eserleri, ondan önce yaşamış bazı şairlere ait olarak göstermeleri, ki bu konu bile başlı başına bir doktora konusu olacak genişliktedir,

5- Onun şiirlerini yayınlayanların-Okay'ın, Yağmurdereli'nin, Kardeş'in kaynaklarının kimliğinin açık olarak bilinmemesi,

6- Onun ölümünden çok kısa bir süre sonra yöreye gelen Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu ile Ahmet Hamdi Tanpınar'ın onun eserlerini tanımamış, derlememiş olmaları,

7- Onun şiirlerine kutsi bir mahiyet kazandırılmış olması,

8- Başta Abdullah Aydın cönkü olmak üzere çevrede hâlâ bazı cönkler olmakla beraber onlara ulaşmanın zorluğu,

9- Klasik halk şiiri yollarını çok iyi bildiği için Sümmanî'nin şiirlerinin bir kelimelik bile olsa hata kabul etmemesi,

10- Ensar Aslan'ın değerli çalışmasında olduğu gibi Sümmanî'nin temasta olduğunu bildiğimiz diğer şairlerin de Çıldırlı Âşık Şenlik gibi müstakil bir çalışmaya konu olması gerektiği,

11- Şu anda sizin elinizde bulunan örnekte görüldüğü gibi, eğer bir şairin eserlerindeki değişkenlik oranı 3/4 gibi yüksek bir oranda, yani değişmeyen dize sayısı, 5 dörtlükten meydana gelen 20 dizelik bir şiirde 4-5 dize ise işe ta baştan, belki de sıfırdan başlamak gerektiği noktasına götürmektedir.

Arzı maksuduma fırkat ahıma
Nöbet doldu ermeden mi gideyim
Gönül matlubuma adil şahıma
Derde şifa sormadan mı gideyim.

Köprüsüz bir kebir aba yanaştım
Geçit bilmez hayal haba yanaştım
Zaman geçti yeni baba yanaştım
Yar şehrine girmeden mi gideyim

Ben yari sevdim yar ederdi naz
Ne yarim yâr dedi, ne ben oldum raz
Bilmem ara yerde nedir itiraz?
Mahsun boyun burmadan mı gideyim

Bir bahçıvan oldum bağda var müşkül
Gonca olamadım konduram bülbül
Yeni baş gösterdi burçlarında gül
Geldi hazan dermeden mi gideyim

Kulundur Sümmanî eyle merhamet
Zayifler elinden tutmak mürüvvet
Müddeti ömrümüz geçti basiret
Ya ben yâri görmeden mi gideyim

Bali- Derleme, 1994

5

Muhan Bali, "*Bir Kazdağı Masalının Halk Hikâyesi Özelliği Var Mıdır?*", I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (1-2 Haziran 1998), Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Balıkesir, 1999, s. 331-334.

BİR KAZDAĞI MASALININ HALK HİKAYESİ ÖZELLİĞİ VAR MIDIR

Muhan BALİ*

Kazdağı Masalları[1], Prof. Dr. Metin Karadağ ile Mehmet Akkaya'nın birlikte hazırladıkları bir kitaptır. Son yıllarda, bilimsel çalışmanın bütün gerekleri yerine getirilerek hazırlanmış, derlemeye dayalı böylesine önemli bir başka kitaptan bahsetmek oldukça zordur. Bu konuda fakültelerde, farklı bilim dallarında çeşitli araştırmacılar projelendirilmekte ve desteklenmektedir. Balıkesir Necatibey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümünde uygulamaya koyduğumuz "Kaz Dağı ve Yöresi Halk Edebiyatı Ürünlerinin Derlenmesi ve Değerlendirilmesi" konulu araştırmalarımızın bu bölümü, halk masallarını kapsamaktadır. [2] Hazırlayanlar araştırmanın Konusu'nu, Araştırmanın Amacı'nı, Araştırmanın Sınırları'nı belirledikten sonra, Derleme İle İlgili Bilgiler vermektedirler. Yazarlar önce çok dikkatli bir iş yaparak, konuyu belirleyerek yola çıkarlar: *"Balıkesir ilinin Edremit körfezine bakan kısımlardaki Kaz Dağları yöresinin halk edebiyatımız açısından oldukça (bize göre çok) zengin bir çevre olduğunu belirlememiz, böyle bir araştırmaya yönelmemize yol açtı. Yörenin halk edebiyatı ürünlerine yönelik monografik çalışmaların bulunmayışı da bizi destekleyen sebepler arasındaydı. "*[3]

Uzun bir süre ihmal edilen Folklor ve Halk Edebiyatı çalışmaları, bu arada Masal Araştırmaları; Atatürk Üniversitesi açıldıktan sonra, bu derslerin planlanıp okutulmasından, yeni asistanların gelmesinden sonra yeniden bir ivme kazanmıştır. Adı geçen Üniiversitede Bilge Seyidoğlu[4], Umay Günay[5], Saim Sakaoğlu[6], çok değerli eserleriyle bu vadide gerçekten de önemli hizmet ifa etmişlerdir.

Bütün bu çalışmaların arkasında bulunan Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ı da saygı ve rahmet yadetmek gerekmektedir.

Kaz Dağı Masalları isimli kitapta yer alan masallardan biri (Masal No: 9, s. 35) çok enteresan bir yapı ve şekil özelliği ile karşımıza çıkmaktadır ve yukarıda arz edilen üç çalışmada da bir benzerini bulmak kolay olmamaktadır. Masal, Güre Nahiyesinden ortaokul mezunu 28 yaşındaki Ayşe Çevik'ten derlenmiştir. Masal metnindeki ilginç yapı ve şekil özelliği sanki derleyicilerin de dikkatini çekmiş gibidir, zira onlar bize şöyle bir uyarıda bulunmaktadırlar: *"...masal anlatma isteklerimiz sırasında, halkın başka halk edebiyatı türlerine kolaylıkla yönelmeleri de .... bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır... Masal anlatıcılarının -örneklerini Doğu Anadolu'da çokça gördüğümüz- usta kişiler olmadığını hemen belirtmemiz gerekir. Geleneksel anlatım özelliklerini,*

* Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

[1] Metin Karadağ-Mehmet Akkaya, **Kazdağı Masalları**, Ankara 1997.

[2] **age.**, s. 5.

[3] **age.**, s. 6.

[4] Bilge Seyidoğlu, **Erzurum Halk Masallarının Tip ve Motifleri**, Erzurum 1971.

[5] Umay Günay, **Elazığ Masalları**, Ankara 1975.

[6] Saim Sakaoglu, **Gümüşhane Masalları**, Ankara 1973.

hazır anlatı kalıplarını vs. pek bulamadık. Bu da geleneğin gittikçe zayıfladığını göstermekteydi. "[7]

Acaba Ayşe Çevik'in anlattığı 9 numaralı masal, yani *Ali ile Neslihan* adlı parça, bir masal mıdır, yoksa halk hikâyesinin temel özelliğini teşkil eden ÇAMPU şeklinde olduğu için onu başka bir kadroya mı almak gerekir?

Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, halk hikâyesinin bütün sorunlarını incelediği, sonuçta tespitlerde bulunduğu önemli kitabı *Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*[8]'nde hem hikâye nevinin mevzu, şekil ve üslup meselelerini incelemiş, hem de nevi meselesini daha da açarak halk hikâyesinin Destan, Masal, Roman, Halk Şiiri, Realiste Halk Hikâyeleri, Meddah Hikâyeleri, Halk Temaşası ve Halk Hikâyesi üzerinde sayfalarca (s. 33-105 arası) durmuş, yaklaşım ve ayırım noktalarını ortaya koymuştur. Buna göre: Masalın esaslı karakterlerinden biri, seri ve kısa bir tahkiye tekniğine sahip olmasıdır. Bu husus *Ali ile Neslihan* hikâyesi için geçerlidir, vakanın süratle cereyanı onun tesir vasıtalarından birini teşkil eder. Konuşmalar herhangi bir dramatik veya lirik tesirden çok, yine vakanın heyecanını takviye gayesi gözetilerek konmuş tali unsurlardır. Oysaki bizim metnimizde tıpkı *Dede Korkut Kitabı*'nda, tıpkı Halk Hikâyelerinde olduğu gibi duygusal zamanları ifade için kullanılmıştır.

Masalın kısaca özetine bakarsak söylemek istediklerimiz daha kolay ortaya konulacaktır: Neslihan, Sarıbeyler Nahiyesi'nin güzelliği dillere destan bir kızıdır. Bir gün gül bahçeleri olan fakir bir gence gönlünü kaptırır. Dere kenarında bir gün, sevdiğine aşkını bir şiir/mani ile dile getirir:

"İn dereye dereye
Dere düzlüklerine
Kaç para verdin yarim
Siyah gözlüklerine."

masal metninin içine serpiştirilmiş hem de bir birinden güzel 9 şiir vardır, en sonuncusu olan kızların söylediği hariç, sekiz şiir Neslihan tarafından söylenmiştir. Çünkü kahramanımız konuşması gerektiği yerlerde hep şiire başvurmaktadır. Ali ise ondan aldığı cesaretle gider kızı babasından ister, oysaki fakir bir gençtir, kızın babası kızını vermez, bu arada Ali başka bir kızla evlenir ama gene aklı Neslihan'dadır. O da bunu bildiği için:

"Kayaların ardında
Kekliklerin izi var
Alim başka kız sevmiş
Gene bende gözü var."

demektedir. Bu arada Ali askere gider, askerliği bitirir döner; zengin olmak amacıyla gurbete gider. Aşkları devam etmektedir, bunu da Neslihan'ın söylediği bir şiirden/maniden anlıyoruz:

---

[7] Metin Karadağ-Mehmet Akkaya, **Kazdağı Masalları**, Ankara 1997, s. 8.
[8] Pertev Naili Boratav, **Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği**, Ankara 1946.

"Dere baştan sulanır
Gönül dağı dolanır
Sen orada ben burda
Buna can mı dayanır. "

Şairlik özelliği fazla olmadığını tahmin ettiğimiz anlatıcımız, sık sık şiire/maniye başvurarak metni süslemektedir:

"Elifte hece
Yok Alim buralarda
Geçmiyor gece"

diye kahramanını, tıpkı halk hikayecisinin yaptığı gibi "aldı kız, aldı oğlan" tarzında olmasa bile duygusal anlarda şiirle konuşturmaktadır. Aradan uzun zaman geçmiştir. Ali çalışarak zengin olmuştur. Artık kızın babasının söyleyecek sözü kalmamıştır, kızını vermeğe razı olur. Bu duruma çok sevinen Neslihan, gene bir şiirle duygularını dile getirir:

"Balıkesir çok uzak
Yolları durak durak
Alim senin saçına
Alayım altın tarak. " der.

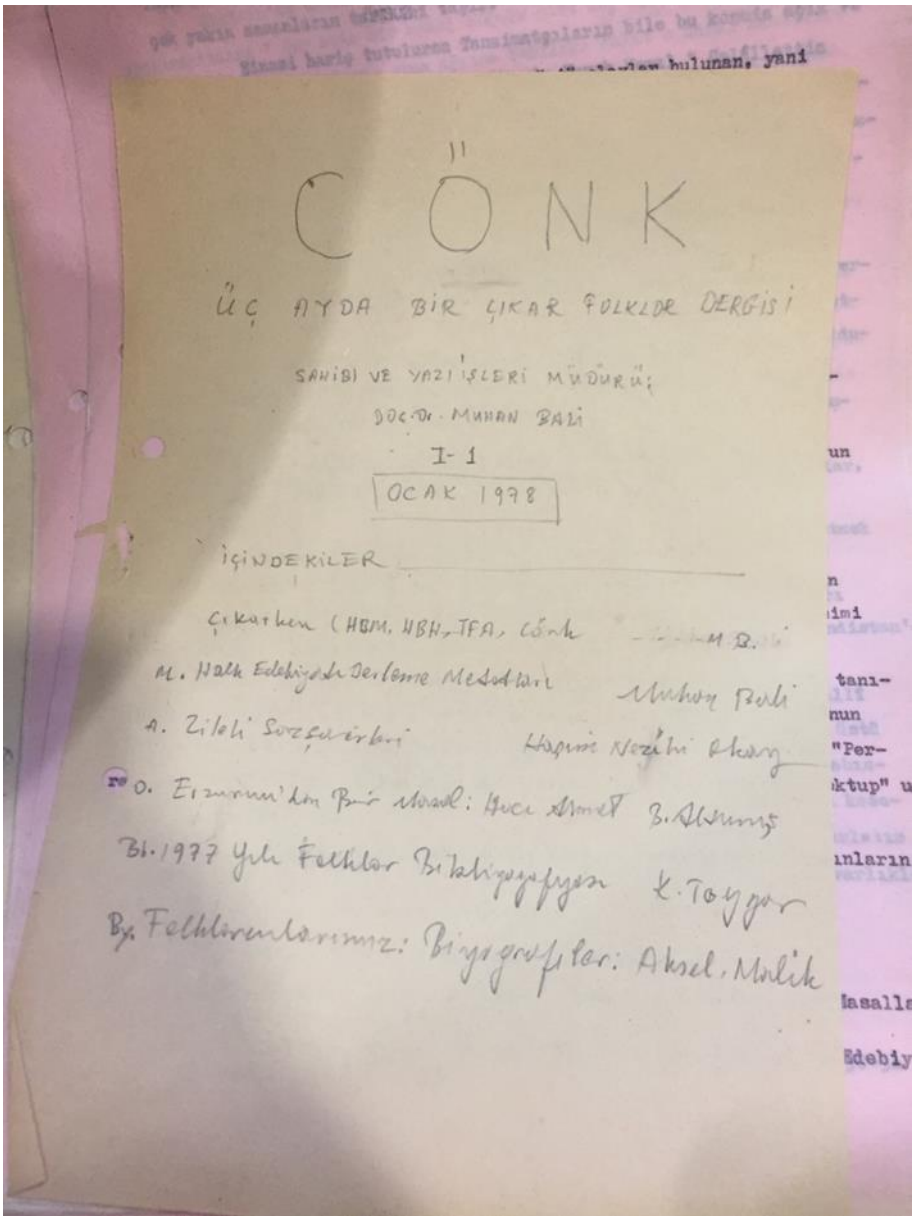
Artık dünya Ali ile Neslihan'ın olmuştur, önce Sarıbeyler halkı toplanır, güzel bir nişan, arkasından da görkemli bir düğün yaparlar. Hikâyemiz/masalımız nerede ise halk hikâyelerinde olduğu gibi Toy Türküsü ile sona erer:

"Sarıbeyler köyümüz
Soğuk olur suyumuz
Sevip sevip ayrılmak
Yoktur böyle huyumuz. "

Artık bu türküyü söyleyen Neslihan değildir de Sarıbeyler'den kızlardır.

Kitabın yazarları masal araştırmalarının bilimsel bütün gereklerini yerine getirmiş; derleme ile ilgili bilgiler vermiş, yöre ağzındaki ses hadiseleri ve söyleyiş özelliklerini belirlemiş, kaynak kişi kimliklerini vermiş, Uluslararası standartlara uygun olarak masalları sıralamış, tipleri kadrosuna yerleştirmiş, masal metinlerini vererek masalların motiflerini çıkarmışlardır. Ama kimdir Ayşe Çevik? Anlattığı nedir? Bu metni kimden duymuş, Ziya Gökalp'in dediği gibi o da kimden işitmiş, bildiği başka masallar ya da halk hikâyesi düzeyine yetişmemiş başka hikâyeler var mı, daha da önemlisi yöreden halk hikâyeleri içinde ayrı bir grup teşkil eden Tahir ile Zühre gibi, manilerle örülü hikâyeler var mı? İşte bütün bunlar araştırılacak ve bir başka bildirinin konusunu teşkil edecek sorulardır.

Biz gene de hem anlatıcıya, hem de derleyicilere teşekkür borçluyuz.

CÖNK

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR FOLKLOR DERGİSİ

SAHİBİ VE YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
DOÇ. DR. MUHAN BALİ

I-1

OCAK 1978

İÇİNDEKİLER

Çıkarken (HBM, HBH, TFA, Cönk ... M.D.
M. Halk Edebiyatı Derleme Metodları — Muhan Bali
A. Ziloli Sözleşmeleri — Hasan Nezihi Akay
O. Erzurum'dan Bir Masal: Hacı Ahmet — B. Ahmet
Bi. 1977 Yılı Folklor Bibliyografyası — K. Tayyar
By. Folkloristlerimiz: Biyografiler: Aksel, Malik

İstanbul Kültür Üniversitesi Muhan Bali Arşivinden (27 Kasım 2019). Muhan Bali, "Cönk" isimli bir dergi çıkarmak istemiştir. Yukarıdaki kopya, çıkarılmak istenilen dergi için hazırlanmış bir örnektir. Lakin dergi hiç çıkartılamamıştır. Cemil Cahit Güzelbey 28.12.1977 tarihinde Muhan Bali'ye yazmış olduğu mektubundan Cönk'ün yayınının kimi nedenlerle geri kalmasından ötürü üzüntüsünü dile getirmiştir. (Bahtiyar Aslan, Muhan Bali'ye Mektuplar, s. 145)

EK B. Fotoğraflar

Fotoğraf-1: İstanbul Kültür Üniversitesi, Muhan Bali Derleme Arşivi, teyp kayıtları (27 Kasım 2019)

Fotoğraf-2: İstanbul Kültür Üniversitesi Muhan Bali Derleme Arşivin CD kayıtları (27 Kasım 2019)

Fotoğraf-3: Ece Bali, Yasemin Sermetcioğlu ile birlikte İstanbul'da bir kafede (29 Kasım 2019)

Fotoğraf-4: I.Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu'nda: 21-23/XI/1990, Adana. Sağdan sola: Prof. Dr. Muhan Bali, M. Sabri Koz, Nail Tan, Halil Atılgan. (Nail Tan'ın arşivinden)

Fotoğraf-5: FAK-Eskişehir Valiliğince düzenlenen Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri'nde (7-8 Mayıs 1977). Soldan sağa; Doç. Dr. Muhan Bali, Kâmil Toygar, Nail Tan, Dr. Sevim Piliçkova Yugoslavya. (Nail Tan'ın arşivinden)

Fotoğraf-6: Uluslararası Türk Folklor Kongresi'nde (İstanbul, 23.6.1975): Ayaktakiler soldan sağa; Munip Maglacic, Nail Tan, Tahir K. Makal, Dr. Hamit Z. Koşay, Aydın Oy, Dr. Muhan Bali, İhsan Hınçer. Oturanlar; İbrahim Aslanoğlu, Sıtkı Soylu, İrfan Ünver. (Nail Tan'ın arşivinden)

Fotoğraf-7: 30-31 Mayıs 1997 tarihleri arasında Çanakkale 18 Mart Üniversitesince düzenlenen "Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu"nda Prof. Dr. Muhan Bali, "Mukayeseli Edebiyat Açısından Kıbrıs Türk Edebiyatı" adlı bildirisini sunarken. Tarih 31 Mayıs 1997 (Ece Bali'nin arşivinden).

Fotoğraf-8: Ankara 1996 (Ece Bali'nin arşivinden).

Fotoğraf-9: Erzurum 1991 (Ece Bali'nin arşivinden).

Fotoğraf-10: Dicle Üniversitesinde Muhan Bali bildirisini sunarken Diyarbakır (Ece Bali'nin arşivinden).

Fotoğraf-11: Erzincan 1988 (Ece Bali'nin arşivinden)

Fotoğraf-12: Sağdan sola: Muhan Bali, Keriman Bali. Orhan Okay'ın oğlu Fuat Okay'ın düğününde. İstanbul (Ece Bali'nin arşivinden)

Fotoğraf-13: Prof. Dr. Muhan Bali, Prof. Dr. Ali Çelik. Prof. Dr. Muhan Bali'nin İstanbul'daki evinde 17 Mayıs 2008 (Prof. Dr. Ali Çelik'in arşivinden)

Fotoğraf-14: Prof. Dr. Muhan Bali İstanbul'daki evinde 17 Mayıs 2008 (Prof. Dr. Ali Çelik'in arşivinden).

Fotağraf-15: Prof. Dr Muhan Bali ile Lalifer Balibeyoglu Ankara'da bir konferans çıkışı (Ece Bali'nin arşivinden.

Fotoğraf-16: Atatürk Üniversitesi'nde Muhan Bali öğrencileri ile beraber. 1996 (Prof. Dr. Eyüp Akman'ın arşivinden)

Fotoğraf-17: Atatürk Üniversitesi'nde Muhan Bali öğrencisi ile beraber. 1996 (Prof. Dr. Eyüp Akman'ın arşivinden

Fotoğraf-18: Atatürk Üniversitesi'nde Muhan Bali öğrencileri ile beraber. 1996 (Prof. Dr. Eyüp Akman'ın arşivinden)

Fotoğraf-19: Soldan sağa, İnci Gemalmaz, Muhan Bali, Keriman Bali, Mübeccel Okay, Orhan Okay, 1994 (Prof. Dr. Eyüp Akman'ın arşivinden)